claude bremond

200.795

Propp • Principalele roluri narative • Pa ...at în starea sa • Beneficiarul și victima • Agentul voluntar • Agentul voluntar în acțiune • Agentul involuntar • Influențatorul • Tipurile de influențatori • Amelioratorul și rolurile asociate • Degradatorul și rolurile asociate • Beneficiarul unui merit, victima unei vinovății • Retribuitorul • De la precodarea rolurilor la codarea povestirii • Raporturile dintre rol și povestire •

logica povestirii

200.795

editura univers

BIBL. CENTR. V.
H. EMINE
II 200.795
BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CLAUDE BREMOND

LOGICA POVESTIRII

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CLAUDE BREMOND
Logique du récit
© Éditions du Seuil, 1973

Toate drepturile asupra acestei versiuni
sînt rezervate Editurii UNIVERS

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

LOGICA POVESTIRII

CLAUDE BREMOND

Traducere de
MICAELA SLĂVESCU
Prefață și note de
IOAN PÂNZARU

197668
B.C.U. - IASI

București, 1981
Editura UNIVERS

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

15 MAI 1982
Ol. 544278

Lector: DIANA RADU
Tehnoredactor: NICOLAE ŞERBĂNESCU

Bun de tipar: 30. X. 1981.
Coli de tipar 27.

Tiparul executat sub comanda
nr. 327 la
Intreprinderea poligrafică
„13 Decembrie 1918",
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
Bucureşti,
Republica Socialistă România

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PREFAȚĂ

O societate, după cum știm de la Marx, își întemeiază existența, în primul rînd, pe producție. De ce produce? Pentru a se re-produce. Atît baza cît și suprastructura nu pot subzista decît în măsura în care se re-creează singure, aceasta fiind condiția inserției lor în temporalitate. Obiectul muncii se reproduce, cu alte cuvinte, trebuie să scoatem din mine, din sonde, din cariere, din pămînt, din aer și din apă elementele și energia din care el se constituie. Procesul muncii se reproduce în fiecare zi și în fiecare zi forța de muncă renaște din procesele biologice, iar societatea se îngrijește ca ea să se refacă, alocînd o parte din produsul brut în acest scop. Justiția, armata, aparatul administrativ se reînnoiesc atît în componența lor, cît și în ceea ce privește regulile după care își conduc activitatea. Dar, pe de altă parte, un stat, o națiune, o civilizație, orice fel de comunitate umană are un specific al ei, o personalitate pe care nu o poate pierde fără a sucomba ca formațiune socială și a fi absorbită de alt grup cu originalitate puternică. Acest segment al suprastructurii, care reprezintă de fapt emergența ei (acel ceva care, într-un întreg, nu poate fi redus la suma părților), se elaborează în timp; el trebuie să se reproducă neîncetat pentru a asigura societății în evoluție conștiința propriei sale identități. Cum anume? Prin povestiri.

Desigur, un tratat de metalurgie este și el o povestire, în care se istorisește ce se întîmplă cu fierul, bunăoară, de la starea sa naturală de limonit, hematit, siderit, pînă la starea de lingou, și în care se amănunțesc faptele oamenilor în acest proces, împreună cu mobilurile și cauzele lor. *Fenomenologia spiritului* este o fabulă care narează aventurile spiritului (versiunea romantică germană) de la starea de *în sine* pînă la starea de *pentru sine*. Dar să privim noțiunea de narațiune într-un fel mai intuitiv.

Celui care dorește să se apropie de universul grecilor antici nu-i vom da să citească tratatul lui Aristarh din Samos *Despre mărimea și distanța Soarelui și a Lunii*, nici *Pneumatica* lui Heron din Alexandria, poate nici chiar *Republica* lui Platon. Degeaba l-am trimite la Micene și Tirint, ruinele îl vor impresiona, dar nu-i vor spune mare lucru. Ar fi absurd să-l punem să măsoare timpul cu o clepsidră, să mănînce pîine cu ulei de măsline. Dacă însă îi vom da să-l citească pe Homer, o *Mitologie*, pe tragici și pe Aristofan, miracolul apropierii intuitive de un nou univers omenesc se va putea săvîrși în mintea lui. Condiția înțelegerii unei civilizații este examinarea povestirilor ei; ea nu supraviețuiește secolelor, în cel mai adevărat sens al cuvîn-

tului, decît prin ele. Cel care vrea să cunoască occidentul medieval nu va începe prin *Suma teologică* a lui Toma d'Aquino, ci prin *Cidul*, *Tristan*, *Cîntecul Nibelungilor*. Veacul de mijloc al Moldovei îl îndrăgim prin Ureche, Neculce și Costin. China taoist-budistă ni se mărturisește prin *Călătorie spre soare-apune*, Anglia victoriană prin *Forsyte Saga*.

Disciplina care se ocupă cu studiul povestirilor se numește naratologie. Naratologia este un domeniu de cercetare relativ nou (avea șaptesprezece ani cînd s-a născut cibernetica) și își datorează existența lui Vladimir Iakovlevici Propp [1]*, care, deși a creat-o, a uitat să-i dea un nume. Dealtfel, Propp își închipuia pesemne că nu făcuse decît să aducă o nouă contribuție în domeniul folcloristicii. Naratologia nu studiază *orice* despre *toate* povestirile, ci *totul* despre *orice* povestire; vrem să spunem că obiectul ei este abstract și constă în examinarea fenomenelor care determină sau influențează producerea și receptarea oricărei povestiri, tot așa cum fizica corpului solid nu studiază diamantul Sancy și peripețiile sale, ci structura atomică a oricărui cristal.

După pasul hotărîtor făcut de savantul leningrădean, rămînînd în parte tributară ideilor acestuia și beneficiind de aportul formaliștilor sovietici, naratologia își datorează dezvoltarea actuală școlii structuraliste franceze. Așa cum succesul celui dintîi a devenit posibil datorită muncii etnografilor din diferite țări, intuiției lui Bédier [2] și studiilor lui Aarne[3], progresul acesteia din urmă s-a realizat în condițiile conjuncției intelectuale cu alte domenii ca lingvistica, antropologia, psihanaliza, cibernetica, semiotica.

Naratologia pornește de la faptul fundamental că povestirile unei culturi se aseamănă între ele. Elementele analoge din mai multe narațiuni vor fi numite *unități narative*, iar relațiile analoge dintre elemente — *reguli de sintaxă narativă*. Atît în relații, cît și în elemente, cultura depune un sens, care, interpretat, adică desfăcut, dezghiocat din acestea, redă discursul ei despre univers. O re-produce. Cu problemele de acest fel se ocupă semantica narativă. În fine, individul povestitor are anumite intenții și îndeplinește asupra publicului său, prin însuși actul narațiunii, o serie de acțiuni, altele decît aceea de a nara. Acestea formează domeniul de studiu al pragmaticii narative.

---

* Toate notele indicate prin cifre, atît în prefață cît și în text, vor fi date la sfîrșitul volumului și aparțin acestei ediții. Cu excepția celei de față, notele indicate prin asterisc și date în partea de jos a paginii aparțin lui Claude Bremond.

Or, dacă existența unităților narative nu prezintă nici un dubiu, descrierea și clasificarea lor era în anii '60 o chestiune foarte mult dezbătută. Greimas[4] propusese să se ia în considerație noțiuni, împreună cu contrariile și contradictoriile lor, grupate în „careuri semiotice"; Todorov[5] propusese „verbe narative" de felul lui „a încălca o interdicție" și „a pedepsi", alături de „adjective narative" ca „bogat" sau „frumos"; alții încercaseră să definească alte feluri de unități numite motiveme, nareme, mitologeme sau ideologeme. Față de aceste oferte, vechea noțiune proppiană de funcție narativă părea cea mai bună. Claude Bremond a conchis astfel, și a construit pornind de la ea un model narativ mult mai perfecționat. Nu se poate spune că Bremond a rezolvat această discuție, dar, pentru moment, a închis-o.

Cartea de față, concepută de autor ca un inventar al unităților narative de bază, trebuia să înceapă prin a lămuri măcar cîteva din neînțelegerile legate de acestea. Bremond o face într-un capitol inițial foarte amplu, care ocupă aproape o treime din întreaga lucrare, și unde trece în revistă foarte amănunțit principalele contribuții ale predecesorilor săi. O analiză a acestei revizii ne-ar oferi cea mai folositoare introducere în materia cărții.

*

Exegeza pe care Bremond o face cărții lui Propp arată o diferență de concepții atît de mare, încît una din regulile dialogului, aceea a identității subiectului despre care se discută, este încălcată. Unele obiecții, ca aceea despre posibilitatea alegerii mai multor drumuri narative, sau despre descompunerea funcției în trei timpi, inițial, procesiv și final, ori în legătură cu grupările de funcții care par a cuprinde legături mai stabile, nu au pur și simplu nici un obiect în cadrul tentativei proppiene. Evident, ele își capătă sensul plin în discursul naratologic al lui Bremond, astfel încît, ca și în cazul articolului lui Lévi-Strauss[6] asupra *Morfologiei basmului*[7], putem spune că specialiștii francezi îl critică pe Propp pentru că n-a făcut ceea ce fac ei. Or, nici domeniile de studiu, nici chiar metodele și opțiunile fundamentale nu sînt, în cele trei cazuri, identice. La fel ca două drepte perpendiculare care nu se află în același plan, cele două discursuri nu se apropie decît într-un singur punct, dar fără a coincide: acest punct este ideea de funcție narativă. Spunem idee și nu concept, sau, mai îndrăznet, noțiune, deoarece diferențele între concepția proppiană a funcției definite ca element al unei serii recurente (și *a priori* invariabile, căci, după remarca fină a lui Bremond, postulînd recurența, Propp n-o mai demonstrează) și asociația dintre un agent și un proces definite reciproc sînt totuși atît de mari, încît nu îngăduie

de fapt echivalarea lor. Cititorul este justificat să se întrebe: ce fel de concepte, sau idei, sînt acestea, dacă, referindu-se la niște lucruri presupuse identice, și a căror existență sîntem dispuși s-o admitem, le descriu într-un mod atît de contradictoriu încît nu-ți vine să crezi că vorbesc despre același lucru? Vom răspunde făcînd apel la indulgența lui: acestea sînt niște constructe, aproximări succesive prin care încercăm să descriem o realitate prin limbaj, în așa fel încît să nu violentăm legile limbajului însuși, căruia aceasta îi este, în definitiv, străină. De aici contradicțiile și contrasensurile; oricine a învățat o altă limbă decît cea maternă știe cum stau lucrurile. Succesul exprimării în altă limbă, sau, cum e cazul aici, într-o limbă nouă, care trebuie construită, îl apreciem după cum : 1) frazele au sens, și 2) acest sens corespunde intenționalității locutorului, adică nu spune altceva decît a vrut el să exprime.

La aceste dificultăți se adaugă faptul că diferitele corpusuri studiate, basmul popular rusesc, mitul amerindian sau grec, romanele lui Bernanos, *Biblia* și *Fabulele* lui La Fontaine nu sînt, evident, strict izomorfe, și intuiția identității lor de natură nu poate ascunde materialitatea deosebirilor, care trebuia redusă în prealabil. Ca să putem descrie într-o zi conceptul de narativitate, facultate umană universală, care constituie miza acestui joc științific, trebuie să trecem prin purgatoriul gradelor succesive de adecvare la real.

Șirul divergențelor dintre cei doi autori mai este și mărturia drumului pe care l-a parcurs în patruzeci de ani reflecția asupra povestirii, sau mai degrabă a drumurilor, căci sînt mai multe, pe care a călătorit. Între timp, naratologia a căpătat drept de cetate printre studiile literare. Nu toate transformările prin care a trecut au fost progrese; ba chiar, în acest moment al discuției, înclinăm mai degrabă de partea lui Propp. Savantul sovietic se situa într-un domeniu științific strict delimitat, acela al folcloristicii, așa cum era ea înțeleasă în anii de după tentativa clasificatorie a lui Antti Aarne (să remarcăm în treacăt că *Morfologia basmului* a apărut în același an cu prima ediție a *Tipurilor basmului* de Stith Thompson); continuatorii lui, cu excepția lui Alan Dundes [8], și-au plasat cercetările pe terenuri pe care nici un studiu exploratoriu nu le defrișase. Ideea de gramatică narativă, bunăoară, este încărcată de atîtea neclarități și presupune atîtea afirmații nedemonstrate, încît oricine va conveni că nu este locul să ne apucăm să le înșirăm aici. Propp aplica în mod consecvent o metodă unică, simplă, care dădea un rezultat definit și pozitiv. De fapt, deși această metodă a fost plasată de autorul ei în filiația intelectuală a *Sistemului naturii* al lui Linné, ea seamănă mai degrabă cu metoda *portretului mediu* al lui Galton.

Galton suprapunea clișee fotografice și obținea chipuri care, în sens strict, nu erau ale nimănui, dar care aveau elemente din figurile tuturor persoanelor fotografiate; de aici derivă portretul-robot utilizat în criminologia modernă. Dacă am rezuma o sută de basme la același volum, le-am suprapune și le-am citi, ca să spunem așa, în transparență, cercetînd ce propoziții corespund pe un anumit segment, am obține ceva foarte asemănător cu ceea ce a făcut Propp [9]. O trăsătură caracteristică a naratologilor care l-au urmat este însă tocmai pluralitatea modelelor, caracterul lor provizoriu, o anumită incertitudine a concluziilor, formulate sub o formă oarecum filozofică. În fine, pentru Propp, analiza structurală a povestirii nu e un scop în sine, ci trebuie numai să furnizeze argumente neechivoce cercetării istorice; în prima sa lucrare el ajungea la încheierea că actuala formă de basm provine din alte două, probabil înrudite, care au fuzionat cîndva. Altfel nu s-ar putea explica distribuția alternativă a perechilor de funcții Luptă-Victorie și Încercare grea-Soluție; pe de altă parte, structura însăși a basmului nu ne apare firească decît, poate, în amintirile din copilărie: de ce există, bunăoară, întotdeauna un zmeu sau un balaur care trebuie neapărat să răpească pe cineva, de ce eroul, de obicei, nu poate izbîndi cu propriile lui forțe, și are nevoie de tot felul de piepteni, solzi de pește și aripioare de albină? Dacă am dovedi că forma actuală derivă din întîlnirea întîmplătoare a altor forme, reinterpretate în chip aberant datorită neînțelegerii sensului lor [10], am avea o explicație a tuturor acestor enigme. Propp a abandonat ulterior această idee. În *Rădăcinile istorice ale basmului fantastic*, apărută în 1946, succesiunea funcțiilor, cuprinzînd atîtea elemente la prima vedere arbitrare sau incomprehensibile, capătă o interpretare care îi dă sens: narațiunea actuală rezultă, probabil, prin transformări repetate, din istorisiri ale unor ritualuri de inițiere pubertară caracteristice societăților neolitice. Așa, de pildă, zmeul ar fi reflexul simulacrului cu care sînt speriați băieții supuși inițierii, sau al războinicului mascat cu care ei luptă și pe care trebuie să-l biruie. Determinismul forțat al basmelor, care ne încîntă atît (binele învinge răul etc.), nu rezultă din vreo realitate, ci dintr-un ritual direcționat de oameni, și care, ca orice ritual, nu se poate sfîrși decît într-un singur fel; sfințirea împărtășaniei nu poate să eșueze, oricît de mari ar fi păcatele omenești ale preotului, și nici un credincios nu poate fi oprit să guste din carnea și sîngele lui Hristos, decît dacă a fost afurisit. Indiferent de discuțiile pe care surprinzătoarea concluzie a profesorului de la Leningrad le-a putut stîrni printre specialiști, este important să reținem aici exigența de transcendență a metodei. Analiza, în ochii lui Propp, conduce prin sinteză la un nou raționament ipotetic, propulsînd

demersul progresiv al cercetării științifice. Faptul că naratologii francezi au neglijat această orientare fundamentală a dus în chipul cel mai direct la închiderea discursului lor asupra lui însuși, și în ultimă instanță la fetișizarea textului povestirii.

Această ignorare are o cauză mai profundă. Dacă, de la Saussure la Jakobson și Lévi-Strauss, structuralismul a avut doar ambiția modestă (cît de fecundă a fost această modestie!) de a fi o aplicare a logicii științifice moderne la disciplinele umaniste, cu largă deschidere spre alte domenii, ca matematica, psihologia, teoria comunicării sau cibernetica, cercetătorii din „a doua generație" au încercat să acrediteze o serie de afirmații care nu reieșeau nicidecum din premisele metodei și a căror demonstrare riguroasă, de multe ori, nu au considerat-o necesară. Noutatea modului de gîndire a servit uneori drept pavăză grabei și superficialității, iar cercetări în care vorbirea se dispensa de mesaj au ridicat noile concepții ca pe o sperietoare împotriva „tradiționaliștilor". (Vina celor din urmă rămîne însă aceea de a nu-și fi însușit lucrările fundamentale ale științei celei de a doua jumătăți a secolului și de a fi condamnat în necunoștință de cauză). Dar pentru ca să existe o astfel de putere trebuia o învățătură, un discurs coerent și global. Așa s-a creat necesitatea unei filozofii structuraliste, sau, mai exact, necesitatea ca mulți să creadă în posibilitatea existenței unei asemenea doctrine. Claude Lévi-Strauss mărturisea de curînd că se simte „mai degrabă ușurat că structuralismul nu mai e azi considerat... filozofia unei epoci și că nimeni nu mai așteaptă de la acesta nu-știu ce mesaj. Era insuportabil, pentru că mereu trebuia să încerc să lămuresc niște neînțelegeri."[11] Chiar dacă el însuși „se înfioară" astăzi de îndrăzneala unor generalizări din operele lui mai vechi, trebuie să spunem, pentru a fi drepți, că el a avut totdeauna o atitudine ponderată față de posibilitățile ipotezei științifice, așa cum stă bine unui reprezentant al disciplinei lui Franz Boas [12]. Faptul că, în timp ce o tabără îl acuza de speculație, cealaltă îi reproșa „scepticismul", este revelator. Pentru Lévi-Strauss însă, știința prin excelență, canonul științelor, este geologia. Încă din *Tropice triste* (1956) își mărturisea pasiunea pentru acest mod de raționament și emoțiile încercate pe cînd se îndeletnicea, ca amator, cu investigația stratigrafică, afirmînd că după cît i se părea chiar și marxismul și psihanaliza, celelalte două domenii ale gîndirii care l-au influențat ulterior, aplică același model [13].

În frunte cu Roland Barthes (1915—1980, profesor la *Collège de France*), a cărui autoritate spirituală a fost incontestabilă, naratologii francezi au găsit cu cale să admită o serie de postulate metodologice cu totul discutabile. Astfel, studiul trebuie să fie centrat pe funcționarea elementelor tex-

tului; de aici rezultă minimalizarea cercetării diacronice (deși Ferdinand de Saussure făcea din *Lingvistica diacronică* o parte importantă a *Cursului* lui, iar *Memoriul asupra vocalelor* a întemeiat ipoteza fundamentală a laringalelor indo-europene, confirmată mai tîrziu odată cu descifrarea limbii hitite [14]). Tot de aici rezultă lipsa de preocupare pentru problemele creației în sine, considerate probabil de domeniul psihologiei (deși L. S. Vigotski abordează problema *Psihologiei artei* [15] inspirîndu-se în metodă și concepții din lucrările formaliștilor) și pentru problemele receptării operei (reactualizate acum de școala lui Hans Robert Jauss). Trebuie să descifrăm codurile care acționează în text, așa cum a făcut-o Barthes în celebrul său *S/Z* (Éditions du Seuil, Paris, 1970), admițînd că, în ultimă instanță, textul n-ar fi decît manifestarea codurilor. Avem aici de-a face cu o idee foarte populară printre cercetători, și a cărei exprimare extremă a formulat-o tot Barthes: „Orice limbaj este fascist". Ce înseamnă aceasta? O limbă este un ansamblu de reguli care funcționează toate odată (mai puțin cele facultative sau alternative), în așa fel încît nu putem să le folosim pe unele (să zicem care ne plac) încălcîndu-le pe altele (care nu ne plac). Bunăoară, „lăsam scriam-pictam Ismail" nu este o propoziție în limba română, deși utilizează cuvinte românești. Altfel zis, odată „intrați" într-o limbă, nu putem „ieși" decît printr-una din frazele gramaticale din acea limbă. E drept că numărul lor este infinit. Barthes găsește aceasta constrîngător. De fapt nimeni nu folosește un număr infinit de fraze (n-ar avea cînd), ci un număr redus, determinat de codurile sociale în care este înscris. Sentimentele noastre, părerile, credințele, speranțele, toată viața noastră se exprimă prin frazeologii care țin de „gramatica" vieții cotidiene din epoca în care trăim. Ceea ce este mai trist, e că le împărțim cu alții. Nu vorbim, ci sîntem vorbiți de coduri, care se exprimă prin noi, se teme Barthes, reluînd o expresie a lui Lacan, care susține că și inconștientul nostru este organizat ca un limbaj. Romanele unei epoci, știința unei epoci, poezia unei epoci s-ar scrie conform unei „gramatici" care „le" vorbește.

Un alt postulat afirmă că textul e intranzitiv, exprimîndu-se numai prin coerența funcțiilor sale interne, fără vreo referință în afară. Nu ne este îngăduit să tragem concluzii din diferite evenimente sociale sau politice care s-au petrecut pe vremea cînd textul era conceput sau scris. El nu trimite la fenomene, ci este el însuși un fenomen, cu propriile lui legități; constituit dintr-o dualitate, genotextul — nivelul pulsiunilor care tind să se exprime și al transformărilor lor — și fenotextul — manifestarea reziduală sensibilă a acestora — el interacționează cu sine producîndu-se într-o intertextualitate [16]. Textul văzut dinăuntru se prezintă ca interiorul unei

catedrale în construcție veșnică, spațiu traversat de structuri care corespund unor linii de forță, alcătuind un ansamblu care poate fi decupat, înțeles, în felurite chipuri, o arhitectură a cărei imagine proiectivă finală nu va exista decît în imaginația noastră. De aceea el este infinit interpretabil, iar elementele sale polivalente sînt susceptibile de permutări funcționale. Operația de recompunere a textului, de investire a lui cu sens, se numește lectură.

Așa cum foarte pertinent remarca Tzvetan Todorov [17], această doctrină este esențialmente romantică, iar tezele fundamentale ale lui Blanchot și Barthes au ieșit odinioară de sub pana lui Friedrich Schlegel. Atunci cînd Barthes afirmă că „ființa literaturii nu este decît tehnica ei" [18], el reformulează intranzitivitatea operei așa cum o concepea teoreticianul german. Neliniștitor nu e însă faptul că doctrina literară modernă e veche, ci acela că timpul nu a adus demonstrația afirmațiilor ei. O teorie solidă nu durează datorită faptului că nu e contestată, ci pentru că rezistă la numeroase verificări.

Iată de ce Bremond nu se întîlnește cu Propp pe terenul intențiilor. Dar această divergență nu provine numai din aceea că în cercetarea narratologică franceză au fost admise unele puncte discutabile. Trebuie să punem în relief și progresele de netăgăduit pe care reflecția asupra povestirii le-a făcut în ultimii cincizeci de ani, în primul rînd datorită școlii conduse de Barthes, Greimas, Todorov, Genette și Bremond. Cunoașterea științifică a narațiunii a avansat, s-au pus la punct uneltele metodologice care permit cercetării să intre acum într-o nouă fază. Construind metoda analizei semice, Greimas ne-a pus la dispoziție un instrument puternic cu ajutorul căruia se poate evidenția, atît în textul narativ cît și în cel poetic, discursul subiacent care îl parcurge, ba chiar diferitele discursuri — izotopii — care concură în interiorul lui. Meditația pe marginea acestor metamorfoze ale sensului poate duce la o *îmbogățire* a mijloacelor de expresie ale creatorului, la o creștere a densității țesăturii de semnificații care informează opera. Modelul actanțial greimasian, deși nu are o mare forță de penetrație analitică, a atras atenția asupra domeniilor în care structura limbii și structura narațiunii coincid, stabilind o analogie care se poate dovedi fertilă, dacă va fi interpretată constructiv, și în cadrul unor încercări viitoare. *Gramatica Decameronului* a lui Todorov, cu toate că nu a depășit unele dificultăți de metodă, a abordat un domeniu cu totul nou pentru cercetarea formală, acela al narațiunii medievale urbane, continuînd opera lui Propp într-o direcție interesantă și descriind un tip de povestire relativ tradițională a cărei structură este centrată pe dialectica dorinței și a fricii de pedeapsă.

Sintezele lui [19], concepute într-un spirit sistematic, au ordonat rezultatele cercetărilor noi în continuitate cu concluziile anterioare, pe linia preocupărilor formaliștilor ruși. Studiile lui Genette, pornind de la reflecția pe marginea operei lui Proust [20], identifică trei axe de modalizare a povestirii, timpul, vocea și modul, stabilind pe fiecare o serie de repere și de clasificări certe și extrem de utile pentru analiză. În fine, Barthes nu numai a deschis, cu intuițiile sale mereu schimbătoare, căi noi cercetării structuraliste, ci a și inițiat, prin *Plaisir du texte* (*Plăcerea textului* — Éditions du Seuil, Paris, 1973), depășirea acestui mod de gîndire. Trăsăturile cele mai spectaculoase ale structuralismului celei de a doua generații au fost tocmai rapiditatea transformărilor, marea productivitate științifică, vivacitatea reacțiilor la provocările obiectului și, la originea tuturor acestora, remarcabilul spirit de echipă, de emulație întru cunoaștere.

În această pleiadă, Claude Bremond (născut în 1929, șef de lucrări la *École pratique des Hautes Études*) ocupă un loc aparte. Modelul propus de el într-o serie de articole (în faze succesive de elaborare), și apoi în cartea de față, s-a dovedit a fi una din cele mai puternice mașini intelectuale de producție narativă, capabilă să explicitеze structura profundă a unor tipuri variate de narațiuni. Fără a dispune, la drept vorbind, de alt model al unei specii narative decît cel al basmului fantastic, Bremond a construit un sistem care generează materia primă a oricărei povestiri. Vom reveni curînd asupra acestor chestiuni. Mai întîi trebuie să discutăm cîteva caracteristici și exigențe ale modelelor narative, pentru a putea judeca încercarea lui într-un mod obiectiv, în funcție de un concept teoretic consistent și global.

*

Un model narativ va avea, în primul rînd, o funcție descriptivă. El trebuie să dea seamă de aranjamentul diferitelor elemente ale textului, de poziția fiecăruia într-o anumită succesiune. Ordinea este în text o funcție de semnificație, ca și în limbă. Un roman polițist se desfășoară altfel dacă asasinul îl elimină pe martor înainte sau după convorbirea acestuia cu detectivul. Ca să putem determina poziția elementelor, vom stabili mai întîi care anume este repertoriul acestor părți ordonate. Identificînd elementele, stabilindu-le pe cele care apar în mod necesar într-o povestire de un anumit tip, pe cele facultative, pe cele condiționate de ceea ce precede sau ceea ce urmează, căpătăm un inventar al posibilităților, pe care un text aplică operații în esență deterministe. Acest determinism poate fi statistic sau de alt tip. Fiecare dintre elemente îndeplinește o funcție, are

un anumit sens. Construim astfel o *semantică* a modelului narativ, care „prezice" apariția elementelor și lămurește implicațiile pe care întrebuințarea fiecăruia le va avea asupra semnificației finale a povestirii. Tot din semantică pot face parte și considerații asupra sensului primitiv al unităților narative și evoluției acestuia. Se mai poate deosebi semnificația pe care o are apariția unei unități în povestirile unui tip de societate (sensul antropologic), sau acela al funcționării unității în povestirea particulară (sensul textual).

În mod practic, stabilirea inventarului elementelor și a regulilor de conexiune ale acestora se fac simultan. Al doilea domeniu de cercetare este însă distinct de primul; el formează *sintaxa* sistemului narativ. Forma regulilor sintactice este puternic influențată de tradiția în care a fost creată narațiunea. Este foarte probabil ca toate povestirile orale să aibă o structură profundă lineară, extrem de rigidă, asemănătoare cu a basmului fantastic. Dacă nu ținem seama de anumite particularități, secvența funcțională proppiană ar putea fi dată printr-o singură regulă, care ar specifica, de la un capăt la altul, desfășurarea basmului canonic. Desigur că, de fapt, narațiunea orală poate fi mai bine descrisă cu ajutorul unor pachete alternative de funcții care se înșiruie. Structura narațiunii create într-o cultură a manuscrisului (de exemplu romanul curtenesc francez) constă într-o succesiune de enclave hipertrofiate, ca episoadele filmelor seriale de astăzi, fiecare din acestea fiind rezultatul dezvoltării de către un autor particular a unui element din tradiția manuscrisă anterioară. În marile cicluri tardive, bunăoară la Thomas Malory (sec. XV), chiar și unele tradiții independente sînt captate și incluse în diegeza (istorisirea) principală. Această tendință la enclavă, la „serializare", manifestă nevoia unor civilizații în declin de a-și rezuma (și re-produce) știința și arta în mari sume destinate să le păstreze mesajul fosilizat în memoria unei posterități ce nu întîrzie prea mult. Textul destinat difuzării prin tipar, în fine, retrage semnificațiile investite în structura narativă profundă (în „ceea ce se povestește"), pentru a le reinvesti în alte zone semnificante ale narațiunii (în „felul cum se povestește"); Rabelais inițiază această nouă orientare, iar marile realizări ale romanului european se situează constant pe aceeași direcție. Textul „gutenbergian" nu mai este dominat de structura profundă, ci de cea superficială, exprimînd astfel convingerea civilizației moderne că sensul evenimentului (amorf în unicitatea lui și opac la esențe) se află în noi, în configurațiile spirituale pe care le pregătim pentru a-i neutraliza alteritatea.

O a treia axă a modelului este *pragmatica* lui, care se construiește cu ajutorul primelor două. Elementul narativ nu este imobilizat într-o poves-

tire care își păstrează singură, ca întreg, apanajul de a circula într-un trafic social, între povestitor și publicul său. Dimpotrivă, valențele de *acțiune* ale textului se descompun în valențele structurilor semantice și sintactice. Producîndu-și textul, naratorul are anumite intenții, îndeplinește anumite acțiuni asupra publicului său. Mai întîi, el revendică anumite lucruri pentru sine, instituie asupra cititorului o autoritate. O mică parte din ea, acesta i-a cedat-o deja, angajîndu-se să participe la un dialog în care nu va avea mare lucru de spus. Restul, naratorul și-l cîștigă singur. El trebuie să-și convingă mai întîi cititorul că lucrurile povestite sînt „adevărate", mai precis să-l facă să creadă în ele într-un mod obscur care nu exclude, ci presupune convingerea conștientă că nimic din cele spuse nu s-a întîmplat. Putem numi această funcție a naratorului afidație, după un cuvînt latin care înseamnă a declara ceva, a asigura de ceva. El va trebui mai apoi să ridice un „zid al povestirii", care desparte lumea enunțării (cea a cărei cetățeni sînt el și ascultătorii săi) de lumea diegetică, și s-o prezinte pe a doua ca pe o variantă exemplară sau esențială a celei dintîi (funcția monitorie), eliberată de contingențele care impurifică timpul comunicării și-i voalează sensurile. Diegeza se instituie astfel ca o evenimențialitate halucinoidă (asemănătoare cu visul), prin inhibarea anumitor activități critice ale cititorului. Funcția monitorie se realizează cel mai ușor prin amorsarea unui transfer efectuat de receptor, care face o fixație afectivă fie pentru un personaj, fie pentru naratorul însuși. Se eliberează astfel uriașe energii psihice, care se revarsă în cadrele mentale ale textului și curg, pentru a vorbi în continuare metaforic, pe văile trasate de creatorul lumii diegetice. Transferul se poate rezolva într-o învățare strategică (în afara unei situații reale), contribuind la îmbogățirea repertoriului de reacție al receptorului — și acesta este unul din modurile specifice de acțiune a culturii — sau poate rămîne pur și simplu la stadiul de afectivitate latentă. Dar povestitorul trebuie, la un moment dat, să se estompeze în favoarea unor valori ale societății, care se infuzează în operă (funcția ideologică); narațiunile unui popor nu formează o cultură decît în măsura în care sînt permeabile la discursul despre univers al conștiinței sociale. Această funcție, a cărei acțiune e mai puțin spectaculoasă, dar mai profundă decît a celei precedente, stabilește limitele între care posibilul este admis ca real în cultura respectivă, și cele între care realul poate deveni semnificativ. În cele din urmă, naratorul exercită și o funcție pasivă, în măsura în care suferă influența propriului său public, sau construiește în povestire un model al cititorului care informează atît discursul, cît și pe receptorul acestuia [21]. Toate aceste valențe

pragmatice se realizează prin formele și transformările elementelor narative ori ale relațiilor dintre ele.

După funcția descriptivă a modelului, a doua este cea explicativă. Am văzut că Propp deschide naratologia spre ipoteza etiologică, istorică. Asemenea aplicații nu sînt în general posibile în cazul textului modern. O bună parte din puterea explicativă a unui model rezidă în el însuși, în măsura în care este corect. El pune astfel în lumină principalele opțiuni ale autorului, care pot fi în continuare interpretate. Pe de altă parte, modelul se transcende pe sine, întrucît trimite la un metalimbaj și participă la o gramatică de un nivel mai înalt, caracterizînd specia literară sau chiar posibilitățile narațiunii în genere. Activitatea creatoare presupune un cuantum de preluare, asimilare și transformare a tradiției narative anterioare; discuțiile asupra acestor probleme pot fi așezate pe un teren foarte ferm dacă utilizează modelele ca instrument euristic. Principalele *pattern*-uri (tipare) ale gîndirii artistice ar putea fi identificate prin aceleași mijloace.

Un model narativ trebuie să aibă și o funcție productivă. Desigur că discutarea acestui aspect poate părea oarecum prematură în stadiul actual al naratologiei, dar din punct de vedere teoretic problema producției textuale a și fost abordată. A cunoaște mai bine procedeele tehnice ale naratorilor din diferite școli și tradiții nu poate decît să ridice nivelul conștiinței artistice a publicului receptor, ba chiar și pe al artistului. Instrucțiunea nu poate să dăuneze nimănui, nici chiar în artă, ci poate deveni un important factor de dezvoltare calitativă a creativității, dacă întîlnește terenul unei personalități puternice. Natura obiectului impune ca, dacă un model descrie satisfăcător un grup de povestiri, cu ajutorul aceluiași model să se poată și produce povestiri asemănătoare. Cu cît gradul de adecvare al modelului este mai mare, cu atît mai multe caracteristici ale textului pot fi reproduse.

Un model narativ se prezintă ca un sistem generativ sau ca un sistem generativ-transformațional. Să examinăm ce presupune aceasta.

Orice text este o înșiruire de elemente. Dacă identificăm aceste elemente cu cuvintele și aplicăm anumite reguli de generare, nu vom obține niciodată o povestire, ci, în cel mai bun caz, ceva ce seamănă cu o poezie suprarealistă (poezia „cibernetică", „compusă" de ordinator). Dacă, în loc de cuvinte, vom înșirui funcții narative, ceea ce va rezulta va fi o povestire, dar nu sub forma ei textuală, deoarece n-am folosit elemente lingvistice, ci sub o formă latentă, care este structura narativă profundă. Propp a construit structura narativă profundă a basmului rus, Todorov a încercat să o construiască pe aceea a *Decameronului*, iar Bremond a creat un sistem de gene-

rare a acestui nivel în povestirile de sursă orală. Pentru a obține o povestire avem nevoie de încă un nivel de interpretare-generare, care să construiască structurile textuale; îl numim gramatică narativă, superficială, după un termen propus de Greimas. Cercetarea este încă deficitară în ce privește acest tip de modele, care nu au fost construite decît pentru cîntecele de gestă franceze. Atît la nivelul profund, cît și la cel superficial, acționează o serie de transformări, al căror studiu a fost dezvoltat de Genette. Pentru tipurile moderne de narațiune, cum este noul roman, pot fi necesare și alte rafinări ale acestui instrumentar. Dacă un model acoperă o arie mare în acest spațiu de derivare textuală, spunem că are o *putere de generare* mare.

Partea esențială a unui model se compune din reguli de rescriere. Prin ele presupunem că fiecare palier în producerea textului reprezintă trecerea de la un fapt latent la un fapt manifest. În practică însă, dacă unele reguli exprimă efectiv un asemenea conținut, altele sînt convenționale și dictate de necesitatea de a se obține anumite forme de ordine. Aceasta reprezintă prețul plătit pentru matematizarea modelului, preț compensat din plin de posibilitățile vaste deschise de această opțiune. O regulă de rescriere are forma:

$$A \rightarrow a\ b\ c,$$

ceea ce înseamnă că o entitate profundă se dezvoltă prin secvența obligatorie a mai multor entități de suprafață. Pe lîngă relațiile de necesitate, în secvență pot fi introduse și altele, de probabilitate, alternanță și condiționare. În cartea de față, Bremond folosește cu precădere reguli de alternanță; prin urmare, el nu scrie niciodată o regulă sub forma de mai sus, ci o materializează ca niște arbori sau sisteme de acolade. Ambele sale notații desemnează exact același lucru. Aceste reguli caracterizează un sistem generativ. Dacă regulile prevăd și ștergerea, adăugarea, schimbarea ordinii și recursivitatea, modelul va fi numit generativ-transformațional. O regulă recursivă are forma

$$A \rightarrow A,$$

generînd un șir infinit de simboluri A. Această prezentare este desigur foarte sumară, totuși cu aceste tipuri de reguli se pot construi structuri narative profunde [22] și superficiale.

*

Claude Bremond își construiește modelul generativ-transformațional pornind de la o „matrice narativă" expusă într-o lucrare anterioară [23]. Terminologia acestui articol este puțin diferită de cea a *Logicii povestirii*. Un agent A degradează starea unui pacient B, făcîndu-se astfel vinovat

(dobîndind, cum spune autorul, un non-merit) și fiind pedepsit de un agent pedepsitor C; pacientul degradat B este ameliorat de un agent ameliorator D, care dobîndește astfel un merit și este răsplătit de un retribuitor E. În narațiune, această matrice poate fi amputată (dacă lipsește de exemplu răsplata, povestirea este numită „ingrată") sau, mai adesea, dezvoltată prin diferite procedee. Unul din ele este expansiunea, care ia forma unor obstrucții: obstrucția făcută degradării este o protejare și implică un merit; obstrucția făcută ameliorării este o frustrare și implică o vinovăție. Alt procedeu este adjuncția matricilor, fie prin juxtapunere, fie prin enclavă, fie prin „conversie de perspective"; ultima noțiune desemnează posibilitatea ca ceea ce pentru agentul retribuitor este o pedeapsă, să fie o degradare din punctul de vedere al pacientului acesteia, făcînd ca ciclul să se reia în acest fel de la capăt. Regula conversiei de perspectivă este recursivă și face ca modelul bremondian să devină transformațional, capabil să genereze un număr infinit de secvențe infinite.

În cartea de față, după discuția încercărilor anterioare, Bremond introduce și fundamentează noțiunea de *rol narativ*. Rolul este definit ca asocierea unui personaj-subiect cu un proces-predicat, și înlocuiește astfel noțiunea de funcție narativă. Trebuie să remarcăm că rolurile nu sînt niște noțiuni primare date intuitiv, ci derivă din matricea fundamentală și se definesc după poziția lor în funcție de această structură generatoare. Ca urmare, esența lor este aceea de pure conținuturi etice, întrucît se reduc la pași de apropiere sau de depărtare față de un „bine" sau „rău" determinat fără echivoc de stările inițiale și finale ale pacienților. În felul acesta, autorul optează decisiv pentru „antropomorfizarea" noțiunii de narațiune, postulînd că orice evenimențialitate (șir de transformări într-o durată) intră în spațiul povestirii numai dacă are un sens pentru *cineva* capabil de a discerne. Într-o ordine mai tehnică, introducerea matricii narative transformă rolurile în valori dependente unele de altele, ca punctele situate pe diferite drumuri care pornesc din același loc. Nu mai putem vorbi, în cadrul structurii profunde, de „motive" izolate, care produc povestiri prin simpla lor aglutinare, ci de sisteme de constrîngeri și posibilități. Astfel, rolul de protector implică un pacient protejat, care este expus unui alt proces de degradare presupus, cel de frustrator implică o ameliorare virtuală, care implică la rîndul ei o degradare etc. Identificarea agenților și pacienților ca personaje nu este dată în model, ci rezultă din operațiuni ulterioare în procesul de producție textuală. Agentul unei frustrări poate fi aceeași persoană cu pacientul său, aceeași persoană cu agentul sau pacientul ameliorării sau degradării, ori diferit de toți aceștia. Procesele sînt deci reflexive, putîndu-se

aplica la propriul lor agent, și în general prin actanții lor dau loc la o combinatorie lipsită de restricții. Toate aceste aspecte erau ignorate de Propp, care lua în considerație numai configurații fixe; bunăoară funcțiile donatorului presupun un donator (prestator la Bremond) al cărui pacient este aceeași persoană cu eroul (agentul comun al ameliorării și pedepsei), și care este distinct atît de erou cît și de degradator.

Procesele înseși sînt văzute ca entități triple, corespunzînd momentului desfășurării lor: virtualitate *(éventualité)*, actualizare *(passage à l'acte)* și finalizare *(achèvement)*. Această noutate introdusă de Bremond permite descrierea narațiunilor ai căror eroi sînt prevăzători și acționează nu numai în funcție de faptele împlinite, ci și de probabilitatea ca unele acțiuni să fie întreprinse vreodată. Un al doilea merit al inovației este acela de a introduce în structura profundă procesele virtuale și dorințele într-o formă mai sistematică decît aceea determinată de „adjectivele narative" ale lui Todorov. Triplicarea proceselor derivă organic din opțiunea fundamentală a lui Bremond pentru descrierea narațiunii ca o productivitate în curs, ca un sistem de răspîntii, ca un algoritm. Tratamentul „adjectivelor" este mult îmbunătățit și de introducerea unei clasificări a proceselor în funcție de natura rezultatelor pe care le dau, în procese de modificare (ameliorarea și degradarea), conservare (protejarea și frustrarea) și influență (informarea și tăinuirea, seducerea și intimidarea, obligația și interdicția, sfatul și sfatul inhibitor). Dezvoltarea „verbelor narative" se poate face și cu concursul unor acțiuni auxiliare, care tind să determine stagnarea sau regresiunea acțiunii principale (obstrucția), ori finalizarea ei (prestația).

Ca și acela schițat de Todorov, sistemul narativ bremondian este dotat cu un subiect, deși autorul nu pare pe deplin conștient de aceasta. Examinarea modelului de subiect uman propus de un discurs poate întotdeauna să ducă la concluzii surprinzătoare, nu atît din punct de vedere a ceea ce se spune despre subiect, cît mai mult prin ceea ce se presupune. Discursul juridic, de exemplu, aprobă și chiar cere de la individ un grad foarte înalt de inițiativă și inventivitate în apărarea intereselor sale; majoritatea cameniior nu reușesc să satisfacă aceste exigențe, și sînt siliți să recurgă la serviciile unor profesioniști. Bremond își dotează și el subiectul cu destule facultăți. Prima, aceea de a intra în raport cu procesul, se descompune în trei: acțiunea (facultatea de a fi agent), pasiunea (facultatea de a fi ținta acțiunii cuiva) și voliția (facultatea de a pune un rezultat ca țintă a acțiunii pe care o întreprindem sau suferim). Un agent poate deci întreprinde simultan o acțiune voluntară și una involuntară, și în același timp, conștient sau nu, poate deveni astfel pacientul acțiunii altcuiva, care-l folosește ca unealtă în realizarea scopurilor proprii.

Subiectul e înzestrat cu percepția stării în care se află (percepție care poate fi corectă, falsă sau nulă), fiind capabil să primească informații (care-i pot fi refuzate etc.). Aceasta ar fi o formă primitivă de conștiință. El are sensibilitate și își judecă stările sau acțiunile ca fiind satisfăcătoare, nesatisfăcătoare sau indiferente (în trei ordini, hedonică, etică și pragmatică); i se atribuie deci rudimente de afectivitate, de morală și de tactică. Raționînd tactic, el poate anticipa, și devine astfel capabil de teamă și de speranță. Proiectivitatea îi permite să conceapă mobiluri și strategii destinate să le realizeze. Posibilitatea de expresie îi dă mijlocul de a-i influența pe ceilalți actanți prin argumente, de a-i persuada sau disuada în raport cu acțiunile lor.

Ca urmare a dotării sale cu toate aceste facultăți, subiectul trebuie să devină responsabil, dobîndind merit sau vinovăție ca urmare a faptelor sale, dar nu și ca urmare a „pasiunilor" sale, a acțiunilor al căror obiect a fost. Astfel, ameliorarea pacientului degradării (eroina povestirii, în multe cazuri) nu este privită ca o recompensă meritată pentru suferințele îndurate, ci ca rezultatul acțiunilor determinate de interesele altor actanți. Starea de culpabilitate, asimilată cu o insatisfacție etică, poate deveni motorul unor acțiuni de „reabilitare". O serie de alte dezvoltări sînt posibile pornind de la datele prime ale sistemului.

Subiectul bremondian e o apariție singulară în cîmpul naratologiei. Nici Propp, nici Dundes, nici Greimas, nici chiar Todorov, cel care introdusese modalitatea optativă în enunțul propozițiilor narative, nu au resimțit necesitatea descrierii formale a facultăților umane legate de acțiune. Ca și Bremond de altfel, ei doreau mai degrabă să „dezantropomorfizeze" teoria povestirii. Nici unul din ei nu presupusese că narațiunea nu poate fi descrisă în lipsa unor oameni care se mișcă în spațiul ei restrîns, nici unul nu avusese îndrăzneala să admită, împotriva dogmelor studiului literaturii, că referențialitatea textului merge pînă acolo încît în centrul acestuia, în chiar esența narativității ca serie abstractă de simboluri evenimențiale, vom găsi imaginea aceleiași ființe care a construit povestirea. Formalizarea extremă, izgonirea oricărui conținut concret, dezvăluie conținuturi în forma însăși, revelează imaginea umană holografică ce se ascunde în cel mai neînsemnat fragment de cultură.

Anunțînd o „logică a povestirii", crezînd la început că va construi o „logică a acțiunii omenești", Bremond bănuie în capitolul final că, de fapt, ceea ce a făcut el e o „metafizică a facultăților umane" (VI.1.4). Prin aceasta tentativa lui se transcende, deschizînd un larg cîmp de întrebări. Nu ar trebui oare să concepem o asemenea metafizică mai degrabă în raport cu conți-

nutul facultăților decît cu forma lor, să depășim această indeterminare a factorului (pozitiv, nul, negativ) care le cuantifică? Modelul uman pe care analiza bremondiană l-a identificat este oare imaginea esențializată, robotizată a actantului care „joacă" în povestire, sau a naratorului care „o joacă" pe aceasta din urmă? Dacă jurisdicția acestui cod civil al povestirii acoperă întregul domeniu al narativității, așa cum susține autorul lui, se bucură el oare de autoritate deplină în toate zonele teritoriului, sau recunoaște, ici și colo, valabilitatea unor cutume ale jurisprudenței narative? Care este structura decupajelor pe care diferitele culturi le fac asupra sistemului global al facultăților? Cît anume, și ce din sensul povestirii poate fi astfel explicitat, ce rămîne ocult, ce scapă din ochiurile rețelei bremondiene? Cu o plasă nu se pot prinde două feluri de pești: cei foarte mici și cei foarte mari.

*

În momentul de față, naratologia s-a cam îndepărtat, temporar desigur, de problematica *Logicii povestirii*. Această îndepărtare nu exprimă vreo neîncredere sau decepție, ci mai degrabă sentimentul că au fost spuse lucruri atît de importante, încît trebuie să reflectăm înainte de a răspunde. O largă audiență, pregătită de *Plaisir du texte* al lui Roland Barthes, acordă acum atenție școlii „esteticii receptării", care, fie că insistă asupra aspectelor istorice ale transformării sensului operei în funcție de „orizontul de așteptare" al epocii (Hans Robert Jauss), fie că studiază configurațiile care se înalță din indeterminarea textului, în cursul „prelucrării" acestuia de către cititor (Wolfgang Iser, Götz Wienold)[24], reia preocupări mai vechi ale structuralismului timpuriu.

Dar teoria literaturii, rafinîndu-se, a ajuns foarte aproape de practica ei. Nu e aici un motiv de teamă, un presentiment, un tabu, o repulsie? Astăzi e greu să scrii despre literatură fără să-i asculți pe cei care o scriu. Dacă scriitorii au manifestat întotdeauna veleități de istorie literară (vezi cearta dintre Antici și Moderni), dînd asupra trecutului și prezentului aprecieri care surprindeau prin orice în afară de obiectivitate, ei doresc astăzi să contribuie la studiul științific al tehnicii narative. Construiesc texte pornind de la algebra booleană, teoria mulțimilor, a grafurilor, statistică și combinatorie, texte-algoritm, texte-topologie, texte-suprafață Möbius [ca grupul *Ouvroir de Littérature Potentielle (Clacă de literatură potențială)* — pe scurt OULIPO — inspirat de experiențele lui Raymond Queneau], sau texte generativ-transformaționale, al căror conținut protestatar pornește

de la constatările sociologiei moderne asupra represiunii în societatea de consum occidentală (ca grupul de la revista *Change*, cu Jean-Claude Montel și Jean Pierre Faye). Textul-revoluție nu poate să nu implice textul-utopie.

Logica povestirii păstrează raporturi strînse cu aceste dezvoltări ulterioare, care nu o neagă nicidecum. Căci receptarea nivelului strategic al povestirii urmează planul director trasat în această carte, se face în același cîmp, admite aceleași repere. Cît despre noile încercări creatoare, spiritul lor este strîns înrudit cu al lui Bremond printr-o afinitate esențială; căci *Logica povestirii* este deopotrivă un îndreptar al istorisirii discursive și un îndreptar al făptuirii narative.

IOAN PÂNZARU

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CUVÎNT ÎNAINTE

Lucrarea ale cărei concluzii provizorii le oferim aici a avut drept punct de plecare lectura *Morfologiei basmului* a lui Vladimir I. Propp. Posibilitatea de a determina sub bogăția de peripeții și de personaje a basmului rusesc o secvență comportînd un mic număr de acțiuni care se înlănțuie într-o ordine riguroasă — funcțiile — și se repetă identic de la un basm la altul, a fost pentru noi o adevărată revelație; ne-am întrebat atunci care ar fi condițiile necesare pentru ca această formalizare să poată fi transpusă și la alte genuri narative sau, și mai bine, la orice fel de povestire.

Prima parte grupează o serie de articole scrise între 1964 și 1971, în urma lecturii cărții lui Propp și a studiilor altor autori influențați de lucrările sale. Convinși de necesitatea unei noi analize, care să dea mai multă rigoare principiilor teoretice ale maestrului rus și totodată mai multă suplețe aplicației lor, am studiat aceste texte, atît pentru valoarea lor intrinsecă, cît și pentru lumina pe care o aruncă asupra problemei care ne preocupă: această cercetare era în același timp o critică a lui Propp dar și a perplexităților noastre. Analizele noastre pot apărea pe alocurea învechite: tipărindu-le, sperăm să-l asociem pe cititor la o parte din aventurile mentale care ne-au motivat demersul și au sfîrșit prin a-i constitui forma de față.

Culegerea aceasta de articole nu pretinde așadar să fie o trecere în revistă a tuturor cercetărilor inspirate de Propp: lipsește, de pildă, examinarea primelor contribuții ale lui A.-J. Greimas, iar articolul despre *Posteritatea americană a lui Propp* nu s-ar mai putea limita la numele lui Dundes, și ar trebui echilibrat, din echitate, cu un studiu, cel puțin la fel de dezvoltat, despre posteritatea lui sovietică. Vom menționa, ca să ne justificăm, că există o astfel de trecere în revistă: *Studiul structural și tipologic al basmului* de Evgheni

Meletinski discută în mod magistral lucrările apărute în acest domeniu pînă în 1969—1970*[25].

A doua parte tratează despre *principalele roluri narative* considerate drept șarpanta evenimentelor povestirii și încearcă să răspundă unui nod complex de probleme ce pot fi condensate în următoarea întrebare: este oare posibil să descrii rețeaua completă a opțiunilor oferite logic unui narator, într-un punct anume al povestirii sale, pentru a continua povestea începută?

Demonstrarea acestei posibilități impune un mod de expunere sacadat, repetitiv, puțin propice plăcerii unei lecturi cursive. Prim martor al lucrării sale, autorul a făcut adesea, el însuși, această experiență dezamăgitoare: deși fiece dezvoltare, luată separat, nu prezintă nici o dificultate de lectură, trecerea de la o ipoteză la alta, apoi, în interiorul acesteia, de la una la alta din subipotezele în care ea se răsfiră, cere o atenție deosebită pentru a nu pierde șirul. Ne-am resemnat totuși în fața acestui neajuns, și l-am considerat ca inerent întreprinderii noastre și, întrucîtva ca una din legile discursului pe care sîntem siliți să-l adoptăm. Releveu al unui labirint de itinerarii care se bifurcă și se încrucișează neîncetat, acest text despre povestire nu poate avea fluiditatea unei povestiri clasice: este construit în răspărul povestirii; rostul lui este de a demonta povestirea. Dealtfel, cititorul care nu va urmări toate meandrele construcției sale și se va mulțumi cu sondaje punctuale va adopta probabil o strategie de descifrare de ajuns de coerentă: el va mînui textul conform destinației sale practice, aceea de instrument, de repertoriu de roluri, întocmit mai mult pentru a fi *consultat* decît *citit*.

AUTORUL

---

* Traducerea în limba franceză a acestui studiu a apărut ca anexă la volumul *Morphologie du Conte*, Paris, Éditions du Seuil, 1970, pp. 201—254.

1. MOȘTENIREA LUI PROPP

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I. MESAJUL NARATIV

Numele lui Propp a început să fie cunoscut în Franța. Traducerea americană* a lucrării sale despre *Morfologia basmului* **, articolul lui Lévi-Strauss despre *Structură și Formă* ***, referirile și cursurile numeroșilor cercetători **** au atras atenția asupra unei opere care nu a avut la vremea ei, și mai ales în țara ei, răsunetul pe care-l merita, probabil din lipsa unui climat favorabil *****[26].

După etnologi și lingviști, pare să fi venit rîndul sociologilor: constatînd faimentul metodelor tradiționale de analiză conținutistă — faliment ce se datorează incapacității de a izola elementele constitutive ale mesajelor și de a face altceva decît să însumeze la nesfîrșit reziduuri lipsite de semnificație — ne întrebăm care sînt șansele unei analize formale inspirate de modelul lui Propp și aplicate oricărui fel de mesaj narativ. E drept că Propp și-a conceput cercetarea în funcție de un obiect bine definit, basmul popular rusesc. Credem însă că metoda pe care o folosește poate fi aplicată și la alte genuri literare sau artistice. În basmul rusesc, Propp studiază, după cum vom vedea, un strat de semnificație autonomă, înzestrat cu o structură care poate

---

* *Morphology of the Folktale*, Publication Ten of the Indiana University, Research Center in Anthropology, Folklore and Linguistics, p. x + 134, October 1958.

** *Morfologija Skazki*, Leningrad, 1928.

*** *Cahiers de l'Institut de science économique appliquée*, n°. 99, mars 1960 (série M, n°. 7) p. 3—36.

**** Cf. mai ales A.-J. Greimas, Curs de semantică ținut la Institutul Henri Poincaré în 1963/1964, capitolele VI și VII (roneotipate). Aceste două capitole au fost publicate ulterior în volumul *Sémantique structurale (Semantică structurală)*, Paris, Larousse, 1966, 262 p.

***** De la publicarea acestui studiu (în nr. 4 din *Communications*, Paris, Éditions du Seuil, 1964) au apărut două traduceri în limba franceză, dintre care una în aceeași colecție „Poétique" din care face parte volumul de față, ambele publicate în 1970, dovedind că situația s-a modificat cu totul: numele lui Propp este departe de a mai fi în Franța, cel al unui necunoscut. Am păstrat, în citate, traducerea noastră din 1964, făcută după ediția americană, dar paginile citate ca referință trimit la pasajele corespunzătoare din traducerea de la Éditions du Seuil.

fi izolată din ansamblul mesajului: *povestirea (le récit)* [27]. În consecință, orice fel de mesaj narativ, oricare ar fi procedeul de exprimare pe care-l utilizează, e analizabil, la acest nivel, prin aceeași metodă, cu condiția necesară și suficientă ca el să spună o *poveste (histoire)*[28]. Structura acesteia este independentă de tehnicile prin care se desfășoară. Ea se lasă transpusă dintr-o tehnică în alta fără a-și pierde nici una din proprietățile sale esențiale: subiectul unui basm poate deveni tema unui balet, acela al unui roman poate fi transpus pentru scenă sau ecranizat, un film poate fi povestit celor care nu l-au văzut. Citești cuvinte, vezi imagini, descifrezi gesturi, dar, prin intermediul lor, urmărești o poveste; care poate fi aceeași poveste. *Ceea ce este povestit (le raconté)* își are propriii săi semnificanți, *elementele prin care se povestește (les racontants)* [29]: acestea nu sînt nici cuvinte, nici imagini sau gesturi, ci evenimente, situații și purtări semnificate de acele cuvinte, imagini sau gesturi. În consecință, alături de semiologia specifică fabulei, epopeii, romanului, teatrului, mimei, baletului, filmului, benzilor desenate, este loc și pentru o semiologie autonomă a povestirii. Așa ceva este oare posibil de pe acum? Iată tocmai ceea ce am vrea să examinăm, pornind de la o cugetare asupra principiilor cercetării lui Propp.

Este de ajuns, pentru scopul nostru, să amintim primele demersuri ale acesteia. În prefața la *Morfologia basmului.* Propp dă următoarele lămuriri despre titlul cărții și despre scopul urmărit: „Cuvîntul «morfologie» definește disciplina ce se ocupă cu studiul formelor. În botanică, prin morfologie se înțelege disciplina care studiază părțile componente ale plantelor, raporturile dintre ele și raporturile lor cu întregul; cu alte cuvinte — studiază alcătuirea plantei" (p. 3). Să se potrivească oare și formelor literaturii populare această definiție a morfologiei [30] plantelor și animalelor? Au acestea o structură? Și dacă au, cum s-o izolezi? În general, folcloriștii, istoricii literaturii, mitologii etc. nu-și pun asemenea probleme. Nu li se pare necesar să descrie mai înainte de toate obiectul studiat. Obsedați de rezolvarea chestiunilor de filogeneză, ei uită că un Darwin nu a fost posibil decît după Linné. Și în consecință acumulează materiale, în

himerica speranță că pînă la urmă o ordine oarecare se va naște din haos. Dar sînt copleșiți de însăși abundența documentării lor. Departe de a putea spune cum s-au născut unele dintr-altele formele pe care le enumeră, ei nu știu nici măcar pe ce temei acestea ar putea fi comparate.

Propp constată că au existat totuși cîteva încercări de clasificare. Acestea pornesc de la subiectele sau temele abordate. Se pot astfel deosebi, spre pildă, basmele cu conținut fantastic de basmele cu animale sau de basmele nuvelistice [31]; sau unele în care este tratată cutare sau cutare temă (prigonirea nedreaptă, învingătorul balaurilor, soția necredincioasă etc.). Aceste încercări se lovesc întotdeauna de aceleași dificultăți: pe de o parte, ele ne obligă să înmulțim la infinit clasele mixte, pentru a încadra povestirile care acumulează caracteristici din clasele pe care le-am separat; pe de altă parte, ele duc la despărțirea unor povestiri a căror înrudire este evidentă: după primul sistem de clasificare (pentru a da un exemplu care nu-i aparține lui Propp) fabula lui la Fontaine cu *Bîtlanul lingav* (VII, 4) [32] ar fi un basm cu animale, în timp ce varianta care îi urmează, *Fata mofturoasă* („O fată cam înfumurată..." VII, 5), ar fi un basm nuvelistic.

Încercările de clasificare genetică nu ne ajută nici ele mai mult. Desigur, Aarne și școala sa au realizat o operă considerabilă, străduindu-se să desprindă un anumit număr de subiecte [33]-mumă și să întocmească harta răspîndirii geografice a variantelor lor. Dar chiar și în acest caz, cîte incertitudini: cum să garantezi „puritatea" tipului originar la care pretinzi că ai ajuns? De cele mai multe ori folcloristul se lasă înșelat de preferințele sale. Povestirea pe care o socotește cea mai pură este cea a cărei artă i se pare mai desăvîrșită. Și cum să tragi o linie de demarcație între două subiecte? Nu se știe unde sfîrșește o poveste *(conte)* și unde începe alta: „Ceea ce unui cercetător îi va apărea drept un nou subiect va fi considerat de către un altul drept variantă și viceversa" (p. 15); în sfîrșit, mai există în culegerea lui Aarne un mare număr de subiecte pe care nu știi în ce tip să le încadrezi: cam 20—25%, ceea ce pare cam mult.

Aceste eşecuri arată că o clasificare a basmelor populare nu este posibilă la nivelul la care s-a încercat pînă acum. Ele nu au tipul de unitate care li se atribuie. Subiectele nu sînt fiinţe simple, ci corpuri compuse. Prima sarcină ar fi deci să le descompui în elementele lor ultime. Dar cum trebuie oare concepute aceste elemente? Doi cercetători, Veselovski [34] şi Bédier, au avut, independent, intuiţia acestei structuri compuse a povestirilor populare.

În cartea sa, consacrată *Fabliaux*-urilor, Bédier descrie povestirea populară ca un lanţ de termeni invarianţi şi de termeni variabili. Simbolizînd invariantul prin litera Ω, schema unui fabliau s-ar scrie: Ω + a + b + c, a altuia: Ω + a + b + c + d + u; a unui al treilea: Ω + m + l + n. Dar Bédier nu trage nici o consecinţă practică din această constatare a lui.

Veselovski defineşte subiectul drept un mozaic de „motive“[35]: „O serie de motive alcătuiesc un subiect. Motivul devine subiect. Subiectele variază: în subiecte irup alte motive sau subiectele se combină între ele. Prin subiect înţeleg o temă în care se împletesc diferite situaţii-motiv“ (p. 18). Altfel spus, adevărata unitate, atomul narativ este motivul. Subiectul este o creaţie secundară.

Dar ne lovim de o nouă dificultate. Fie un motiv de tipul celor pe care le propune Veselovski: „Zmeul o răpeşte pe fata de împărat“. Propp obiectează că acest motiv nu este nicidecum un element primitiv. Analizat, el poate fi împărţit în patru elemente: zmeu, răpire, fată, împărat, fiecare din ele fiind la rîndul său susceptibil de variaţie. Zmeul poate fi înlocuit cu Koşcei, răpirea printr-o vrăjitorie, fata printr-o soră, împăratul printr-un ţăran bogat etc. Dacă rămîne fixat într-un conţinut, atomul narativ va fi întotdeauna vulnerabil din acest punct de vedere.

Descoperirea invarianteor fundamentale rămîne aşadar de făcut. Întrucît eşecul lui Veselovski ne-a arătat că-i zadarnic să le căutăm în conţinut, ne rămîne să explorăm formele. Să comparăm următoarele patru segmente de povestiri:

1. Împăratul îi dă voinicului un vultur. Vulturul îl duce pe voinic într-altă împărăţie.

2. Moșul îi dă lui Sucenko un cal. Calul îl duce pe Sucenko într-altă împărăție.

3. Vrăjitorul îi dă lui Ivan o bărcuță. Bărcuța îl duce pe Ivan într-altă împărăție.

4. Fata de împărat îi dă lui Ivan un inel. Voinicii din inel îl duc pe Ivan într-altă împărăție etc.

Înrudirea formală dintre cele patru segmente narative este evidentă: „Se schimbă numele personajelor (și totodată atributele lor), nu se schimbă însă acțiunile sau funcțiile lor" (p. 25). În exemplul ales avem, repetate de patru ori, două acțiuni care se succed ca să ajungă la un rezultat identic: un dar și un transfer, darul introducînd transferul și transferul introducînd, la rîndul lui, un episod indicat în urmarea basmului. Înțelegem acum principiul care ne va permite să separăm invariantul [36] de variabil. Invariantul este funcția pe care o îndeplinește în cursul povestirii cutare sau cutare eveniment, cînd se produce; variabilul este afabulația folosită pentru a reda producerea acestui eveniment și a imprejurărilor în care are loc. Important este deci să știm ce face un personaj, ce funcție îndeplinește; în ceea ce privește întrebarea cine săvîrșește acțiunea (om, animal, ființă supranaturală, obiect), ce mijloace utilizează acest agent pentru a o săvîrși (persuasiune, înșelătorie, violență, magie etc.) și în ce scop o face (pentru a face rău, a ajuta, a se distra etc.), acestea sînt, ne spune Propp, „probleme suplimentare de studiu" (p. 25).

Invariantul este deci o acțiune a cărei funcție e de a introduce o altă acțiune care va asuma, la rîndul ei, aceeași funcție în raport cu altă acțiune. De exemplu, *Interdicția* creează o posibilitate de *Încălcare*; *Prejudicierea*, pe aceea de a porni o acțiune justițiară *(Pedeapsă, Remedierea prejudicierii)* etc. Urmează că o acțiune nu poate fi recunoscută ca îndeplinind cutare sau cutare funcție decît dacă ținem seama de locul ei în procesul narativ. Într-un basm, eroul primește de la tatăl lui o sută de ruble cu care poate să-și cumpere un cal, iar datorită acestui cal va putea să săvîrșească fapte mari; în altul, eroul primește pentru faptele sale eroice o sumă de bani. Aceste două daruri, asimilabile din punct de vedere al conținutului lui lor, sînt funcțional diferite. Invers,

suta de ruble poate să nu fi fost primită în dar, ci furată, cîştigată la un joc de noroc, obţinută prin constrîngere etc. faptul de a servi la dobîndirea auxiliarului magic de care are nevoie eroul stabileşte o echivalenţă funcţională între aceste acte deosebite. Astfel, una şi aceeaşi acţiune poate îndeplini două funcţii distincte, iar două acţiuni distincte pot îndeplini una şi aceeaşi funcţie: „Înţelegem dar prin funcţie, spune Propp, o faptă săvîrşită de un personaj şi bine definită din punctul de vedere al semnificaţiei ei pentru desfăşurarea acţiunii" (p. 26).

Poate fi liberă succesiunea funcţiilor în cadrul povestirii? Din cele spuse mai sus, şi contrar părerii lui Veselovski, rezultă că nu. Solidaritatea organică a întregului determină ordinea succesiunii părţilor. Ca să evite incoerenţa, acestea trebuie să se grupeze în secvenţe stabile: „Furtul nu poate avea loc înainte de spargerea uşii" (p. 27). Această constrîngere, obligînd funcţiile să se ordoneze din aproape în aproape într-un lanţ unic, duce la stabilirea principiului că „succesiunea elementelor este strict *identică*" (p. 27).

Aceasta nu înseamnă însă că toate funcţiile care compun secvenţa trebuie să fie date în fiecare basm: pot exista şi lacune. Dar acestea nu rup lanţul şi nu schimbă cu nimic poziţia funcţiilor rămase. Fie secvenţa *Întoarcerea eroului, Urmărirea, Salvarea, Sosirea eroului acasă.* Se vede de îndată că cele două funcţii mediane pot lipsi fără a o împiedica pe ultima *(Sosire)* să se lege de prima *(Întoarcere)*. Povestirea sare atunci peste o peripeţie; dacă însă aceasta apare, ea nu poate fi plasată decît între cele două funcţii *Întoarcere* şi *Sosire*; în plus, ordinea funcţiilor în cele două cupluri este ireversibilă. *Sosirea* nu poate preceda *Întoarcerea*, *Salvarea* nu poate preceda *Urmărirea*.

Mai multe secvenţe diferite vor putea deci să fie socotite, în ciuda lacunelor lor, ca făcînd parte din acelaşi tip, pe care-l putem reconstitui prin juxtapunerea lor. Fie secvenţele următoare:

basm A: $F_1 \rightarrow F_2 \rightarrow \quad F_4$

basm B: $\rightarrow \quad F_2 \rightarrow F_3 \rightarrow F_4 \rightarrow F_5$

basm C: $F_1 \rightarrow F_2 \rightarrow \quad F_4 \rightarrow F_5$

Ele țin toate de același tip structural:

$$F_1 \rightarrow F_2 \rightarrow F_3 \rightarrow F_4 \rightarrow F_5$$

care poate fi considerat drept arhetipul lor. Astfel, secvențele luate una cîte una „prezintă o formă incompletă a tipului fundamental. În toate basmele putem constata absența unora sau altora dintre funcții. Absența unei funcții nu influențează cu nimic structura basmului, întrucît toate celelalte funcții își păstrează locurile lor" (p. 112).

Putem oare, analizînd materialul furnizat de basme, să izolăm secvențe de funcții destul de lungi, destul de frecvente, destul de ușor de reperat pentru a permite clasificarea basmelor? Dacă da, gîndește Propp, „pe acest temei poate fi creat ulterior un index de tipuri, construit nu pe indicii fabulative, întrucîtva nedefinite și neclare, ci pe precise indicii structurale" (p. 27). S-ar constitui atunci o tipologie pe principiul prezenței sau absenței în fiecare basm a unor funcții ce se exclud una pe alta (sau unele pe altele). Să presupunem că un cuplu de funcții v—x s-ar dovedi incompatibil cu un alt cuplu, u—y, astfel încît să găsim, în aceeași secvență:

fie: ... t → . → v → w → x → . → z

fie: ... t → u → . → w → . → y → z

dar niciodată: ... t → u → v → w → x → y → z

Se poate astfel constata existența a două tipuri de povestiri: povestirile în „v—x" și cele în „u—y", opunîndu-se ca în zoologie, de exemplu, grupa porcinelor celei a rumegătoarelor în subordinul paricopitatelor*. Aceste funcții incompatibile ar introduce în cursul acțiunii un sistem de dispecerat însărcinat să îndrume povestirea, fie pe o cale, fie pe alta, excluzînd clasele mixte: pentru a face legătura între punctul de plecare și cel de sosire, basmul poate alege între mai multe itinerarii, fiecare din ele susceptibil la rîndul său să se ramifice, astfel încît fiecare bifurcație ar servi la definirea unei noi subcategorii.

---

* Cf. Propp, p. 104. Să notăm aci că disciplina care îi servește lui Propp drept referință nu este, firește, lingvistica structurală, ci zoologia și botanica lui Linné.

Aşadar, acesta este obiectivul. Pentru a-l realiza, Propp operează pe un corpus de o sută de basme ruseşti de la nr. 50 la nr. 150 din culegerea lui Afanasiev. El transcrie fiecare povestire sub forma unei liste de funcţii corespunzînd, punct cu punct, cu diferitele faze ale povestirii. Funcţia este exprimată, în general, printr-un substantiv de acţiune *(Interdicţia, Încălcarea* etc.) sau printr-o locuţiune echivalentă. Ea este codificată printr-o literă a alfabetului [37]. Diferiţi indici (A^1, F^9, G^4 etc.) îi desemnează varietăţile. În sfîrşit, Propp prevede de asemenea notarea unor funcţii negative (E^1_{neg}, F_{neg} etc.) corespunzînd negării funcţiei în povestire — şi nu doar simplei ei absenţe.

Ajuns la sfîrşitul lucrării, Propp obţine o listă de treizeci şi una de funcţii care sînt suficiente, ne spune el, pentru a permite analiza exhaustivă a acţiunii din toate basmele cercetate. În plus, aceste funcţii se înlănţuie una cu alta, pentru a forma o singură secvenţă, ce poate fi considerată drept schema ideală a basmului rusesc.

Iată această secvenţă 38:

i — Prolog care defineşte situaţia iniţială (nu constituie încă o funcţie)

I a — Unul din membrii familiei pleacă de acasă (definiţie prescurtată a acestei funcţii: *Absenţa*)

II b — O interdicţie este specificată eroului *(Interdicţia)*

III c — Interdicţia este încălcată *(Încălcarea)*

IV d — Răufăcătorul încearcă să iscodească cum stau lucrurile *(Iscodirea)*

V e — Răufăcătorul obţine informaţii asupra victimei sale *(Divulgarea)*

VI f — Răufăcătorul încearcă să-şi înşele victima pentru a pune stăpînire pe ea sau pe averea ei *(Vicleşugul)*

VII g — Victima se lasă înşelată ajutîndu-şi astfel fără să vrea duşmanul *(Complicitatea)*

Aceste şapte funcţii constituie o secvenţă pregătitoare în economia basmului. Acţiunea propriu-zisă se leagă odată cu apariţia celei de a opta, care capătă astfel o importanţă capitală:

VIII A — Răufăcătorul face un rău sau aduce o pagubă unuia din membrii familiei *(Prejudiciere)*

IX B Nenorocirea sau lipsa sînt comunicate, eroului i se adresează o rugăminte sau o poruncă, el este trimis undeva sau lăsat să plece *(Mijlocirea, momentul de legătură)*

X C Căutătorul acceptă sau se hotărăşte să întreprindă contraacţiunea *(Contraacţiunea incipientă)*

XI ↑ Eroul pleacă de acasă *(Plecarea)*

XII D Eroul este pus la încercare, iscodit, atacat etc. pregătindu-se astfel înarmarea lui cu unealta năzdrăvană sau cu ajutorul năzdrăvan *(Prima funcţie a donatorului)*

XIII E Eroul reacţionează la acţiunea viitorului donator *(Reacţia eroului)*

XIV F Unealta năzdrăvană intră în posesia eroului *(Înzestrarea, obţinerea uneltei năzdrăvane)*

XV G Eroul este adus — în zbor, călare, pe jos — la locul unde se află obiectul căutării lui *(Deplasarea spaţială între două împărăţii, călăuzirea)*

XVI L Eroul şi răufăcătorul intră în luptă directă *(Lupta)*

XVII I Eroul este însemnat *(Marcarea, Însemnarea)*

XVIII V Răufăcătorul este învins *(Victoria)*

XIX R Nenorocirea sau lipsa iniţială este remediată *(Remediere)*

XX ↑ Eroul se întoarce *(Întoarcerea)*

XXI U Eroul este urmărit *(Urmărirea, Goana)*

XXII S Eroul scapă de urmărire *(Salvarea)*

XXIII O Eroul sosește acasă sau într-altă ţară fără să fie recunoscut *(Sosirea incognito)*

XXIV P Pretinsul erou formulează pretenţiile sale neîntemeiate *(Pretenţiile neîntemeiate)*

XXV H Eroul are de făcut faţă unei grele încercări *(Încercarea grea)*

XXVI T Încercarea este trecută cu succes *(Soluţia)*

XXVII M Eroul este recunoscut *(Recunoaşterea)*

XXVIII N Răufăcătorul sau falsul erou este demascat *(Demascarea)*

XXIX X Eroul capătă o nouă înfăţişare *(Transfigurarea)*

XXX Y Răufăcătorul este pedepsit *(Pedeapsa)*

XXXI Z Eroul se căsătorește și se înscăunează împărat *(Căsătoria)*

Parcurgînd lista, îți dai seama că funcțiile se ordonează după un plan care ar putea fi al unui basm real. Această grupare într-o singură secvență (cea care, plecînd de la A, ajunge la Z trecînd prin B, C, D etc.) permite să conchidem că toate basmele analizate, dacă le privim la un anumit nivel de abstracțiune, țin de unul și același tip structural. Ele se supun aceluiași plan de organizare, care poate fi definit ca modelul lor arhetipal. Acest prim rezultat este prin el însuși remarcabil. Succesul nu este totuși complet. Ce am obținut astfel nu este o clasificare, ci punctul de plecare al unei clasificări. Pentru a-și duce sarcina la bun sfîrșit, Propp mai trebuie încă, precum botanistul sau zoologul, să coboare de la gen la specii și de la specii la varietăți. Pentru aceasta, am văzut că el se bizuia pe înlocuirea unor anumite funcții prin altele. Dar am mai constatat că nici una din funcțiile relevate de Propp nu este incompatibilă cu nici una din celelalte. Nimic nu împiedică un basm să conțină toată lista funcțiilor de la A la Z. Nu există bifurcații, alternative, „funcții-pivot". Povestitorul rus poate fi comparat cu un călător care merge mereu pe același drum, și care își păstrează libertatea de a se opri la toate locurile de popas: faptul de a-și fi potolit foamea la amiază în punctul X nu-l va împiedica să se oprească pentru cină în punctul Y. Așadar, nu sînt posibile nici un fel de specificări*.

Propp revine de mai multe ori asupra mirării pe care i-a produs-o această descoperire: „Dacă vom compara însă mai departe între ele diferitele tipuri structurale, va rezulta un fenomen cu totul neașteptat: funcțiile nu pot fi distribuite după linii axiale care să se excludă reciproc... Dacă vom nota cu A funcția întîlnită pretutindeni pe primul loc și cu B

* Vom neglija faptul că Propp se străduiește la sfîrșitul lucrării sale (p. 104) să reintroducă un principiu de clasificare în patru subcategorii, pe baza incompatibilității aproape totale a celor două perechi de funcțiuni: L și V *(Luptă — Victorie)* și H și T *(Încercare grea — Soluție)*. Asupra acestei încercări „pe cît de fragilă pe atît de ingenioasă" cf. Lévi-Strauss *art. cit.* pp. 23—24.

funcţia *care îi urmează întotdeauna imediat* (în cazul cînd ea apare în basmul respectiv) atunci toate funcţiile din basm se vor distribui într-o *unică* naraţiune, fără ca vreuna să iasă în afara seriei, să excludă sau să contrazică vreo alta. O asemenea concluzie nu era nicidecum de aşteptat. Era desigur de aşteptat ca acolo unde există funcţia A să nu poată exista anumite funcţii proprii altor naraţiuni. Era de aşteptat să rezulte mai multe linii axiale... La prima vedere această concluzie pare absurdă, fără sens, dar ea poate fi verificată cu maximum de precizie" (pp. 27—28).

Vom opri aci această prezentare. Dispunem acum de elementele necesare enunţării problemei ce ne preocupă. Propp le rezumă în patru puncte (pp. 26—28):

1. Funcţiile personajelor constituie elementele fixe, stabile ale basmului, independent de cine şi în ce mod le îndeplineşte. Ele sînt părţile componente fundamentale ale basmului.

2. Numărul funcţiilor din basmele fantastice este limitat.

3. Succesiunea funcţiilor este întotdeauna aceeaşi.

4. Toate basmele fantastice au o structură monotipică.

Vom examina mai îndeaproape punctele 3 şi 4. Într-adevăr, interpretarea acestor teze determină posibilitatea de a generaliza metoda lui Propp. Amîndouă se reduc în ultimă analiză la absenţa unor „funcţii-pivot", a unor macazuri care să permită schimbarea cursului naraţiunii. Dar ştim de asemenea că alte tipuri narative, aparţinînd altor tradiţii culturale, nu au această uniformitate. Cursul lor este jalonat de bifurcări, iar povestitorul este efectiv liber, la fiecare din acestea, să-şi aleagă calea. În aceste condiţii, harta itinerariilor posibile, în loc să se reducă la o traiectorie unilineară, cuprinde numeroase încrucişări şi ramificaţii. Putem noi oare, întemeindu-ne pe metoda lui Propp, să construim astfel de reţele? Şi ce consecinţe vor urma, dacă va trebui s-o adoptăm? Iar dacă nu, trebuie oare să tragem concluzia că reuşita lui Propp nu este de fapt decît o întîmplare fericită, datorată alegerii unui material excepţional de favorabil?

Două sînt ipotezele care ar permite explicarea rezultatelor surprinzătoare ale acestei analize a basmelor ruseşti:

A. sau, cum presupune Propp, metoda sa îi permite, plecînd de la un material ce se pretează acestui scop, să scoată în evidenţă nişte „funcţii-pivot": căci tocmai absenţa unor astfel de funcţii din basmul rusesc duce la rezultatul constatat;

B. sau metoda lui Propp este de aşa natură încît nu permite găsirea unor funcţii-pivot. În cazul acesta, apare o nouă alternativă:

a) sau basmul rusesc nu conţine funcţii-pivot, astfel încît metoda lui Propp este adecvată în acest caz, dar nu ar putea fi aplicată ca atare altor materiale;

b) sau basmul rusesc conţine într-adevăr funcţii-pivot, cel puţin în stare embrionară, şi metoda folosită de Propp este vinovată de eliminarea lor.

Credem că ipoteza B şi opţiunea b sînt cele bune.

Să începem prin a studia propoziţia potrivit căreia „succesiunea funcţiilor este întotdeauna aceeaşi". Fără a mai vorbi de faptul, asupra căruia vom reveni, că această regulă tolerează practic numeroase excepţii, mai greu de justificat decît ne spune Propp, ne putem întreba ce anume obligă funcţiile să se succeadă totdeauna în aceeaşi ordine: o rutină, o alegere estetică sau o constrîngere logică? Propp se minunează, dar nu prea ne lămureşte: „Dacă vom citi toate funcţiile una după alta, vom constata că funcţiile decurg una dintr-alta sub imperiul necesităţii logice şi artistice" (p. 65). Să admitem că aşa este. Asta ar însemna că succesiunea este impusă, după o ordine cronologică foarte strictă, de o dublă cauzalitate totodată mecanică şi finală: răufăcătorul este pedepsit pentru că a săvîrşit o faptă rea, iar povestirea îl pune pe răufăcător să săvîrşească o faptă rea tocmai pentru a-l putea pedepsi. După Propp un astfel de raport de implicaţie reciprocă merge din funcţie în funcţie, ca de la o za de lanţ la alta, de la un capăt la celălalt al povestirii. Mai exact, raportul acesta nu merge de la începutul povestirii la sfîrşit, ci de la sfîrşit la început: îţi dai repede seama că finalitatea care, după Propp, determină în

ultimă instanță introducerea funcțiilor este o finalitate *temporală*: basmul rusesc i se pare organizat în funcție de ceea ce este, cronologic, punctul final: C este dat pentru a-l introduce pe D, iar B pentru a-l introduce pe C. Așa cum explică Propp: „Putem să ne conducem întotdeauna, în situațiile de acest fel, după principiul definirii funcțiilor în raport cu *consecințele* lor" (p. 67).

Ce rezultă de aci? După părerea noastră imposibilitatea de a concepe că o funcție poate deschide o alternativă: de vreme ce se definește prin consecințele ei, nu înțelegem cum ar putea da naștere unor consecințe opuse. Propp ne spune că A este A pentru că din el decurge B. Deci, dacă A ar da naștere lui B′, A nu ar mai fi A, ci A′. Să ne închipuim o funcție *Ispită*. Poate ea să genereze funcții-pivot, să introducă un sistem de macazuri de la care eroii se vor îndrepta fie pe calea virtuții fie pe cea a viciului? Conform principiului expus mai sus, acest lucru nu este cu putință. Dacă-l aplicăm, funcția „Ispită-ce-trebuie-să-antreneze-greșeala", ca în mitul lui Adam, nu mai are nimic comun cu funcția „Ispită-ce-trebuie-să-servească-la-manifestarea-virtuții", ca în povestea lui Iosif, și același conținut *(Ispita)* trimite la funcții diferite. Mai este oare nevoie să subliniem absurditatea acestei concluzii? Lipsindu-ne de o funcție *Ispită* și de termenii alternativi pe care-i introduce *(Rezistență* și *Cădere)*, eliminăm o opoziție esențială în povestire. Să luăm de pildă funcția L *(Luptă)* care, după Propp, nu poate introduce decît funcția V *(Victoria eroului)*; dacă se întîmplă, ca în basmul 74, ca un personaj care încearcă să salveze domnița captivă nu izbutește s-o facă și este, la rîndul lui, luat prizonier de zmeu, Propp nu codează L (căci L nu poate introduce decît pe V), ci A *(Prejudiciere)* sau F *contr.* (pedeapsă după eșec la o încercare). Sarcina de a îndeplini funcția L îi va reveni altui erou care va sosi ulterior, exact în aceleași condiții, să-l atace pe zmeu și să-l învingă. Să nu ne mirăm așadar că nu există cazuri în care lupta să iasă în favoarea celui rău: este de ajuns să considerăm drept *Lupte* numai pe acelea care sînt urmate de o victorie. Ceea ce e surprinzător, nu este lipsa bifurcărilor, ci mirarea lui Propp de a nu găsi nici una.

Să admitem totuși această subordonare a funcțiilor față de secvența pe care o introduc. Aceasta nu este suficient pentru a dovedi că povestitorul rus, care își permite atîtea fantezii cînd este vorba să varieze „atributele" personajelor, să nu se abată niciodată cît de puțin în afara căii bătute a povestirii. Trebuie cel puțin din cînd în cînd să se prefacă că o pornește pe un drum greșit. Chiar dacă eroul triumfă întotdeauna, chiar dacă auditoriul știe dinainte acest lucru și îl cere, această victorie nu prezintă interes dramatic decît în măsura în care șansele unui eșec, intrînd în concurență cu finalizarea puternică a povestirii, reușesc să-l țină încordat pînă la sfîrșitul luptei: lupta va prezenta alternări de izbînzi și înfrîngeri, trezind rînd pe rînd teama de succesul răufăcătorului și speranța în victoria eroului; sau se va crede, pe temeiul unei vești false sau al unui vicleșug al eroului, că acesta a fost doborît în luptă etc. În fapt, asemenea momente sînt frecvente în basmul rusesc. Sînt tot atîtea văi oarbe din firul povestirii: acțiunea intră pe una din ele, dă de o cale fără ieșire, vine înapoi și se reîntoarce la matcă. Aceste amorsări de alternative rămîn în afara schemei lui Propp, pentru că metoda lui le elimină. Motivul pe care îl invocă este că ele nu joacă un rol structural: în loc să împingă acțiunea înainte către deznodămîntul său, ele nu fac decît s-o întîrzie. Sînt, cu alte cuvinte așa, antifuncții. Propp le asimilează procedeelor retorice ale „triplicării" (eroul trebuie să îndeplinească succesiv trei sarcini din ce în ce mai grele etc.), destinate să țină auditoriul încordat. Dar numai ultimul episod contează, pentru că este singurul care face acțiunea să progreseze.

Această concepție finalistă a „structurii" nu poate fi însă acceptată. Propp confundă, sub rubrica „triplicare", două fenomene diferite. Este vorba uneori despre repetarea aceleiași serii de funcții cu, eventual, un efect de crescendo: de pildă, regele îi impune eroului trei sarcini din ce în ce mai grele înainte de a-i da fiica de soție; iar eroul le duce, rînd pe rînd, la bun sfîrșit. Alteori, dimpotrivă, există o opoziție între ultima serie de funcții și primele două: de pildă, regele organizează o competiție între trei tineri care-i pețesc fiica: primii doi nu izbutesc, al treilea reușește. Într-un caz de felul

acesta, sistemul lui Propp îl obligă să nesocotească cele două încercări neizbutite, iar odată cu ele se șterge și opoziția semnificativă dintre personajele învinse și cel victorios. Să presupunem însă că nu mai este vorba pur și simplu să depănăm o poveste oarecare, ci pe aceea a unui erou. Este imposibil, atunci, să eludăm opoziția între ceea ce se întîmplă și ceea ce s-ar fi putut întîmpla. Este imposibil să povestim aventura lui Hercule ajuns la o răspîntie fără să-l lăsăm să exploreze cu imaginația una și cealaltă cale. Tot așa va fi cînd povestirea compară destinele paralele a doi eroi, sau două etape ale vieții aceluiași erou. Aceste opoziții fac parte integrantă din structura mesajului. Suprimîndu-le, se pierde informația.

Desigur, acest neajuns nu este foarte mare în cazul basmului rusesc, în care personajele sînt mai curînd mijloacele decît scopurile povestirii. Iar aceasta permite încercării lui Propp să-și păstreze validitatea practică. Dar dispare el oare în întregime? Ne putem îndoi. Iată un exemplu, luat într-un basm pe care Propp îl analizează amănunțit (pp. 99—101):

În basmul 64, o fetiță pornită în căutarea frățiorului ei, răpit de gîștele sălbatice, întîlnește rînd pe rînd un cuptor, un măr și un pîrîiaș și-i întreabă dacă i-au văzut fratele. În loc să răspundă la întrebare, aceștia o roagă pe fetiță să mănînce sau să bea produsele lor (o plăcintă de secară, un măr, apă). Fetița refuză cu înfumurare această hrană pe care o socotește vulgară și nu obține informația dorită. Merge mai departe și întîlnește un arici care o îndrumează fără a-i cere nimic în schimb. După codul lui Propp, această fază se transcrie după cum urmează:

$$\begin{matrix}[DE^{1}_{neg}F_{neg}] \\ D''^{7}E^{7} \quad F^{9}\end{matrix} \quad G^{4}$$

Rîndul de sus corespunde primelor trei întîlniri (cazul triplicării funcției):

D : întîlnirea cu eventualul donator

E^{1}_{neg} : trecerea printr-o încercare cu rezultat negativ

F^{1}_{neg} : netransmiterea uneltei năzdrăvane

Rîndul de jos corespunde cu a patra întîlnire:

D'[7] Situația critică a donatorului care nu rostește implorarea de cruțare (ariciul riscă să fie lovit de fetița care a dat peste el în mijlocul drumului).

E[7] Cruțare, ajutor acordat (fetița, temîndu-se să nu se înțepe, are grijă să evite ariciul)

F[9] Donatorul își oferă ajutorul

G[4] Îndrumarea pe drumul cel bun.

Reacțiile negative ale fetiței la ofertele primilor „donatori" angajau acțiunea pe un fel de vale oarbă. Lucru pe care Propp îl indică închizînd rîndul de sus între paranteze drepte. Cele trei episoade pot fi suprimate fără ca desfășurarea povestirii să sufere. Dimpotrivă, episodul cu ariciul este indispensabil pentru continuarea povestirii, căci el permite introducerea funcțiilor următoare. Primele trei episoade sînt, după Propp, pur „retorice", nu au decît o valoare de întîrziere. Țin auditoriul încordat prin amînarea transmiterii informației.

Am spus cît de arbitrar este acest punct de vedere: în povestire era esențial să se arate că fetița nu este vrednică de unealta năzdrăvană de care are nevoie pentru a-și duce misiunea la bun sfîrșit. Nu o primește decît dintr-o greșeală (ariciul judecîndu-i greșit purtarea ca fiind generoasă). Nimic din toate acestea nu apare în codarea lui Propp. El susține, desigur, că motivările nu au nici o importanță pentru structura povestirii, dar i se poate contesta tocmai această aserțiune*: faptul că ele nu influențează progresul acțiunii (o intenție bună sau rea poate servi ca să introducă aceleași consecințe) nu ne îndreptățește să le excludem din structura povestirii, din moment ce această structură nu mai e concepută ca subordonată doar unei legi de finalitate temporală.

Dar să vedem urmarea. Fetița îl scapă pe fratele ei și amîndoi se grăbesc s-o pornească înapoi spre casă, fugăriți de gîștele sălbatice. În calea lor întîlnesc, în ordine inversă, pîrîiașul, mărul și cuptorul. De astă dată fetița primește cu plăcere ofertele lor, iar aceștia acceptă s-o ascundă îm-

* Cf. Lévi-Strauss, *art. cit.*, pp. 31—32.

preună cu frățiorul ei. Ariciul, acum nefolositor, nu mai apare. Iar fetița ajunge cu bine acasă împreună cu frățiorul ei:

$$(U^1 \quad D^1 \quad E^1 \quad F^9 = S^4)$$

în care:

U^1 = urmărirea
D^1 = încercarea
E^1 = trecerea cu succes prin încercare
F^9 = donatorul își oferă ajutorul eroului
S^4 = eroul scapă de urmăritor ascunzîndu-se.

Această nouă serie de încercări nu este prevăzută în schema canonică a basmului rusesc. Aceasta cuprinde normal: *Urmărirea eroului — Salvarea eroului.* Introducerea între aceste două funcțiuni a grupului DEF, care mai apăruse odată, înainte, la locul lui firesc, este considerată de Propp drept un capriciu care nu trebuie să fie explicat: ar exprima pur și simplu tendința povestitorului de a repeta aceleași motive, cînd i se oferă prilejul s-o facă. Dar cercetarea tabelului de codare ne arată că oportunitatea de a plasa grupul DEF între U și S există mereu, pe cînd ocaziile în care povestirea o folosește sînt foarte rare. Asta înseamnă că în cazul basmului 64 introducerea acestui grup este determinată de obligația de a înlătura o deficiență — aceea, desigur, a condițiilor necanonice în care fetița a primit o informație pe care nu o merita. Trebuie să se mai supună odată încercării prin care trecuse cu succes dintr-o eroare.

Astfel, povestirea pe care am analizat-o presupune o structurare mai complexă decît părea la început: pe de o parte la nivelul simplei finalități temporale, se conformează schemei date de Propp, prezentînd toate caracteristicile ei (de exemplu, lipsa de importanță a motivărilor eroului: motivul pentru care fetița cruță ariciul este lipsit de interes, ceea ce are importanță este că el îi mulțumește dîndu-i informația necesară); pe de altă parte, la un nivel în care povestirea jonglează destul de liber cu funcțiile de bază (explorare a posibilităților opuse acestor funcții, transfer al funcțiilor în afara poziției lor obișnuite), ea relatează greșeala și reabilitarea unei fetițe neascultătoare care a plecat să se joace în loc să-și păzească frățiorul, dar reușește să-l aducă

teafăr înapoi acasă; care pierde, din înfumurare, un ajutor prețios, dar învață apoi că nu trebuie disprețuit ajutorul nimănui etc. Aceasta înseamnă că secvența poate într-o oarecare măsură să se desfacă și-apoi să se reorganizeze pentru a manifesta evoluția psihologică sau morală a unui personaj. Eroul nu este așadar o simplă unealtă în slujba acțiunii, ci deopotrivă scopul și mijlocul povestirii.

Pe noi, care căutăm condițiile unei generalizări a metodei lui Propp, existența acestor bifurcări embrionare și importanța structurală pe care ele o capătă pînă și în basmul rusesc, ne duc la o primă concluzie: necesitatea de a nu propune vreodată o funcție fără a propune în același timp posibilitatea unei opțiuni contradictorii. Aceasta echivalează cu refuzarea postulatului finalist al lui Propp. La el funcția *Lupta cu răufăcătorul*, de pildă, face posibilă funcția *Victoria eroului asupra răufăcătorului*, dar nu și funcția *Eșecul eroului în fața răufăcătorului*. Această absență se explică foarte bine în perspectiva sa: caută să explice o stare de fapt: excluderea de către basmul rusesc a opțiunilor care nu se potrivesc cu finalitatea sa proprie. Funcția *Luptă* fiind introdusă pentru a aduce funcția *Victorie*, celelalte posibilități logice *(Înfrîngere, Victorie și înfrîngere, Nici victorie, nici înfrîngere)* rămîn neexploatate. Dar dacă trecem de la punctul de vedere al vorbirii *(parole)*, care joacă pe constrîngeri finale (sfîrșitul frazei comandînd alegerea primelor cuvinte), la punctul de vedere al limbii (începutul frazei impunîndu-i sfîrșitul), ordinea implicațiilor se inversează. Va trebui să construim succesiunile funcțiilor plecînd de la *terminus a quo*, care deschide în limba generală a povestirilor rețeaua posibilelor, și nu de la *terminus ad quem* în vederea căruia își operează vorbirea specifică al basmului rusesc selectarea dintre posibile. Implicarea *Luptei* prin *Victorie* este o exigență logică; implicarea *Victoriei* prin *Luptă* este un stereotip cultural.

Să reluăm analiza consecințelor antrenate de presupozițiile metodei lui Propp, oprindu-ne asupra unei alte chestiuni. Am văzut că el reproșa unora dintre înaintașii săi că luau drept temei de comparare a basmelor subiectul con-

siderat ca un tot. Dar acest reproș i se poate adresa și lui. De vreme ce îmbinarea funcțiilor nu este liberă sau relativ liberă, ci fixată odată pentru totdeauna, adevărata unitate de bază, atomul narativ, nu mai este funcția, ci seria. Ce altceva este succesiunea pe care o scoate în evidență, decît schema formală a unui subiect-tip, matricea din care se presupune că au ieșit toate basmele rusești? Nu a trecut și el cu vederea lecția lui Veselovski, care lămurise că intriga nu este o unitate de nedescompus, ci o asamblare de elemente, de „motive" preexistente, pe care le regăsim, combinate în diferite feluri, în alte povestiri? Desigur, trecînd de la motiv la funcție, Propp realizează un cîștig hotărîtor: pe cînd motivul, închis în sine, nu-și datorează semnificația decît conținutului său, funcția, deschisă asupra contextului, își capătă sensul prin referire la funcțiile care o preced sau o urmează. Dar Propp plătește scump acest avantaj. După părerea noastră, chiar prea scump. Funcțiile sale au pierdut mobilitatea motivelor lui Veselovski. Dacă una dintre ele își părăsește locul ordinal în serie, ea nu mai există: E între O și H, nu mai este E ci P. De la jocul de mecano în care totul nu este decît o asamblare de părți, s-a trecut la o concepție finalistă care sacrifică părțile întregului. Tirania seriei ia locul autarhiei motivelor.

Fără îndoială, Propp are dreptate să-i obiecteze lui Veselovski că nu poate fi întru totul liberă combinarea elementelor prime: „furtul nu poate avea loc înainte de spargerea ușii". Dar acest principiu ordonator nu-și poate întinde stăpînirea pe întreaga serie. El stabilește poziția unei funcții în raport cu alte două sau trei, dar lasă liberă această poziție în raport cu restul. Fie funcția F *(Înzestrarea, obținerea uneltei năzdrăvane)*. Eroul trebuie să fi primit unealta năzdrăvană necesară victoriei înaintea clipei cînd va trebui să se folosească de ea: aceasta îl plasează pe F înaintea lui L *(Lupta cu răufăcătorul)*.

Această condiție antrenează la rîndul ei alte două sau trei: funcțiile necesarmente anterioare lui F (D și E de pildă) vor fi necesarmente anterioare lui L. Dar aceasta nu permite situarea celorlalte funcții din serie: ne putem închipui că eroul a primit unealta năzdrăvană chiar înainte de a în-

cepe lupta, dar la fel de bine și de la naștere, în decursul unui episod anterior începutului povestirii, la plecarea din casa părintească etc.: poziția lui F rămîne liberă față de A, B, C și ↑.

Ar trebui deci să distingem două planuri: pe primul, Propp are dreptate împotriva lui Veselovski: funcțiile se grupează în secvențe cronologice după o ordine în fața căreia fantezia povestitorului trebuie să se plece. Pe al doilea, Veselovski are dreptate împotriva lui Propp: grupele de funcții sînt susceptibile de combinații multiple, și tocmai această libertate de combinare îi asigură artistului posibilitatea unei creații originale. Regula de succesiune a funcțiilor nu constituie o „necesitate totodată logică și artistică", este *cînd* o necesitate logică, *cînd* o convenție estetică.

Cum să distingem aceste două tipuri de legătură? Propp însuși ne-o indică. Între unitatea elementară a funcției și unitatea totală a seriei el semnalează existența unor funcții asociate în grupuri de două sau trei: dacă una este dată, probabilitatea de a o întîlni pe cealaltă sau pe celelalte două este foarte mare. Acesta e cazul grupului de funcții D E F *(Întîlnirea cu donatorul — Reacția eroului — Înzestrarea, obținerea uneltei năzdrăvane)*: nu numai că aceste funcții sînt rar prezente una fără alta, dar se întîmplă mai ales (o dată din cinci aproximativ) ca ele să fie scoase de la locul lor obișnuit (între ↑ și G) și aruncate toate trei în bloc, la începutul povestirii. Trebuie deci să conchidem că ele depind mult unele de altele, dar foarte puțin de funcțiile care le preced de obicei (neavînd nevoie de ele pentru a se introduce în povestire). Această solidaritate, împreună cu mobilitatea arătată, atestă existența unei structuri autonome, intermediare între funcție și serie. Or, *toate* funcțiile sînt susceptibile de astfel de regrupări. Propp arată că „un foarte mare număr de funcții sînt dispuse în perechi *(Interdicție — Încălcare, Iscodire-Divulgare, Luptă-Victorie, Urmărire-Salvare* etc.). Alte funcții pot fi dispuse pe grupe de trei sau patru. Așa, de pildă, *Prejudicierea, Mijlocirea, Contra-acțiunea incipientă și Plecarea* (A, B, C și ↑) alcătuiesc punctul de înnodare al intrigii" (p. 65).

La drept vorbind, aranjamentele pe care le sugerează Propp aici nu ne pot satisface. Sînt asocieri cu totul empirice pe care experiența însăși le spulberă prin mulțimea excepțiilor. Astfel, într-un anumit număr de basme, eroul își lasă casa și pleacă în lume mai înainte ca să se fi produs vreo prejudiciere. Abia în drum este martorul unei prejudicieri și hotărăște să acționeze pentru îndreptarea ei. Nici o constrîngere logică nu impune ca *Plecarea* de acasă să urmeze după *Prejudiciere* și nu invers. Propp, care a înțeles foarte bine posibilitatea, dacă nu și necesitatea, regrupării funcțiilor în ansambluri mai mici decît seria completă, ne lasă pe noi să degajăm principiul acestor regrupări.

Un exemplu ne va ajuta. În schema lui Propp, funcția I *(Marcarea, însemnarea eroului)*, se situează între funcția L *(Lupta între erou și răufăcător)* și funcția V *(Victoria eroului asupra răufăcătorului)*. Funcția I nu este însă funcțional legată de funcțiile L și V: nu este necesar să fie o *Luptă* ca să fie o *Însemnare* și nici să existe o *Însemnare* ca să aibă loc o *Victorie*. În economia povestirii însemnarea permite ca eroul să fie recunoscut, mai tîrziu, drept adevăratul autor al faptei vitejești. Este primul termen al unei secvențe ai cărei termeni succesivi sînt: eroul este însemnat — eroul dispare — eroul reapare incognito — eroul este recunoscut grație semnului căpătat. Această ordine cronologică nu poate fi schimbată. Nici un efort de imaginație nu poate face ca eroul să fie recunoscut după un semn pe care nu l-a primit încă. În schimb, localizarea lui I între L și V este facultativă. O privire aruncată asupra tabelului basmelor codate de Propp ne-o arată îndeajuns: eroul poate fi însemnat *înainte* de luptă (domnița îi dă un inel cînd pleacă să-l înfrunte pe răufăcător); în *timpul* luptei (o rană primită va lăsa o cicatrice grație căreia domnița își va recunoaște liberatorul); *după* victorie (domnița îi dă eroului un inel în semn de recunoștință și dragoste). Îi este ușor povestitorului să „agațe" în aceste momente ale acțiunii un episod care să dea un nou meandru acțiunii, intercalînd între fapta vitejească a eroului și răsplata finală secvența *„Însemnare — Recunoaștere"*. Dar nimic nu-l obligă să facă acest lucru și nimic nu determină riguros punctul de inserare al noului episod. Dacă I se află

adesea între L și V, sau imediat după V, aceasta nu este decît efectul unei simple comodități: eroul va fi identificat cu o siguranță cu atît mai mare cu cît va fi fost „însemnat" mai aproape de momentul săvîrșirii faptei sale vitejești.

Ce concluzie să tragem de aici? Că există într-adevăr două tipuri de legături între funcții. Unele se presupun una pe cealaltă după o necesitate care nu este numai de fapt ci și de drept, și care reglementează în chip intangibil ordinea lor de succesiune în serie; altele sînt legate prin raporturi de frecvență probabilitară, explicîndu-se fie prin comodități de fapt, fie prin rutina culturală. De exemplu, funcția *Sosire* presupune logic o funcție *Călătorie*, care presupune logic o funcție *Plecare*; *Salvare* presupune *Intervenție protectoare* care presupune *Primejdie*; *Pedeapsă* presupune *Acțiune justițiară*, care presupune *Prejudiciere*. În schimb, nu există între *Pedeapsă* și *Salvare*, sau chiar între *Salvare* și *Manifestare de recunoștință*, decît o legătură de simplă probabilitate: oricît ar fi de mare, o frecvență nu este o obligație și, mai ales, nu determină ordinea de succesiune a termenilor asociați: eroul poate s-o elibereze pe domniță și apoi să-l pedepsească pe cel care a răpit-o, sau să-l pedepsească întîi pe acesta și apoi s-o elibereze pe domniță. Grupările probabilitare admit suprimări sau permutări de funcții, fără ca semnificația elementelor rămase să fi alterată. În schimb, grupările care rezultă dintr-o constrîngere logică nu admit nici suprimare* nici permutare. Este imposibil să ajungi fără să fi plecat, imposibil să ajungi înainte de a fi plecat. Asemenea grupări sînt singurele pe care ne putem întemeia pentru a defini funcțiile, cum o vrea Propp, prin situația lor într-un context, adică prin legăturile lor necesare cu elementele anterioare și/sau posterioare.

Trebuie deci să articulăm din nou schema lui Propp în jurul unor unități mai mici decît seria, dar mai mari decît

* Nu ținem seama aici de cazurile — desigur foarte frecvente — în care, prin efectul unei aberații, funcția consecventă este dată fără ca funcția antecedentă pe care o implică logic să fi fost efectiv enunțată: eroare judiciară, ajutor în contratimp etc. Dar aceste derogări sînt arătate ca anomalii de povestirea însăși, și ea le valorizează ca atare într-o tonalitate comică ori tragică. O intervenție justițiară are loc *ca și cum* o faptă rea ar fi fost comisă, o protecție acordată *ca și cum* o persoană s-ar afla în primejdie etc.

funcția. Aceste unități sînt adevăratele „ițe" ale intrigii, elementele constitutive pe care arta povestirii le înnoadă, le încurcă sau le descurcă. Fiecare „iță" este o secvență de funcții care se implică obligatoriu după principiul stabilit de Propp (furtul nu poate avea loc înainte de spargerea ușii); întrețeserea lor determină intercalarea, în alcătuiri variabile, elementelor unei secvențe printre cele ale unei alte secvențe: de unde mobilitatea unor funcții față de altele în schema lui Propp; dar nu se poate schimba ordinea de succesiune a funcțiilor din sînul unei anumite secvențe: de unde, constanța anumitor grupări în această schemă.

În loc de a închipui structura povestirii sub forma unui lanț uniliniar de termeni care se succed într-o ordine constantă, ne-o vom închipui ca juxtapunerea unui anumit număr de secvențe care se suprapun, se înnoadă, se încrucișează, se anastomozează precum fibrele musculare sau firele de păr ale unei cosițe. De-a lungul fiecărei secvențe poziția funcțiilor este riguros fixă. Dimpotrivă, de la o secvență la cea care-i este asociată, funcțiile sînt, în principiu, independente: orice se poate combina cu orice, orice poate să urmeze după orice. Asemenea surprize constituie însuși interesul povestirii. Dar această libertate teoretică este limitată în fapt: între succesiuni se instituie un joc de afinități și repulsii, comparabil cu cel care reglează în chimie combinarea corpurilor simple; efectul său este de a face foarte probabile anumite apropieri și de a tinde la excluderea altora. Secvențele elementare se aglutinează astfel în ansambluri mai vaste, înzestrate cu o stabilitate relativă, și din ce în ce mai fragile, pe măsură ce le crește complexitatea.

Numai tablînd pe existența unor astfel de ansambluri a putut Propp să-și construiască lanțul de funcții. Totul se petrece ca și cum ar turti împletitura de secvențe elementare și ar aduce să figureze pe aceeași linie, și în ordine, funcții care normal s-ar repartiza pe linii diferite, fără să se preceadă sau să se urmeze în chip obligatoriu. Acolo unde progresează deodată mai multe secvențe, precum:

A.....B.....G.....→
.....C.....F.....L.....→
.....D....E.....V→

el va transcrie:

A....B....C....D....E....F....G....L....V→

Bineînțeles, această reducere la un lanț unic nu este posibil decît sacrificînd cazurile particulare cele mai originale, tratate ca *abateri* accidentale. Aceste perturbări mărunte nu prezintă nici un inconvenient în ochii lui, de vreme ce nu l-au împiedicat să construiască o schemă a basmului rusesc a cărei validitate practică pare stabilită. Pentru a fi operantă, această schemă trebuie să redea cît mai exact, să stereotipeze cît mai rigid obiceiurile specifice basmului rusesc. Modelul său corespunde unei vorbiri de mijloc, unei imagini generice în care se accentuează trăsăturile suprapuse, în timp ce abaterile sînt șterse.

Scopul nostru ne impune un demers invers. Noi nu căutăm să delimităm tipurile unui grup de mesaje particulare, ci să restabilim în generalitatea sa sistemul semiotic din care au fost luate aceste mesaje. Dincolo de opțiunile preferențiale ale unei culturi, noi trebuie să deschidem evantaiul posibilităților teoretic oferite povestitorului. Trebuie, deci, să le restituim mobilitatea și variabilitatea maximă sintagmelor încremenite care servesc de material basmului rusesc. Urmează că nu mai poate fi neglijată nici o derogare de la ordinea obișnuită a funcțiilor. Fiecare excepție atestă o virtualitate care nu există aci decît în stare embrionară sau reziduală, dar care, într-o altă tradiție culturală, a putut sau ar putea să se dezvolte pînă la a constitui norma.

Din punct de vedere practic, în loc să scriem toate funcțiile noastre pe aceeași linie, ca Propp, le vom repartiza în coloane corespunzînd secvențelor, ca notele executate de fiecare instrument într-o partitură muzicală.*

---

* Această dispunere în coloane evocă pe cea preconizată de C. Lévi-Strauss. Se deosebește totuși într-o anumită privință. Pe cînd, pentru Lévi-Strauss, „ordinea de succesiune cronologică se resoarbe într-o structură matricială atemporală " (*art. cit.*, p. 29), noi continuăm să afirmăm, alături de Propp, că este foarte important să ordonăm funcțiile fiecărei secvențe după legea succesiunii lor cronologice. Această divergență se explică, probabil, printr-o diferență de obiective: studiul lui Lévi-Strauss este orientat către structurarea temelor mitice folosite de tehnica povestirii, în timp ce scopul nostru este chiar structurarea acestei tehnici. Noi tindem către consti-

Astfel, exemplul citat ar putea fi scris, într-o primă aproximație:

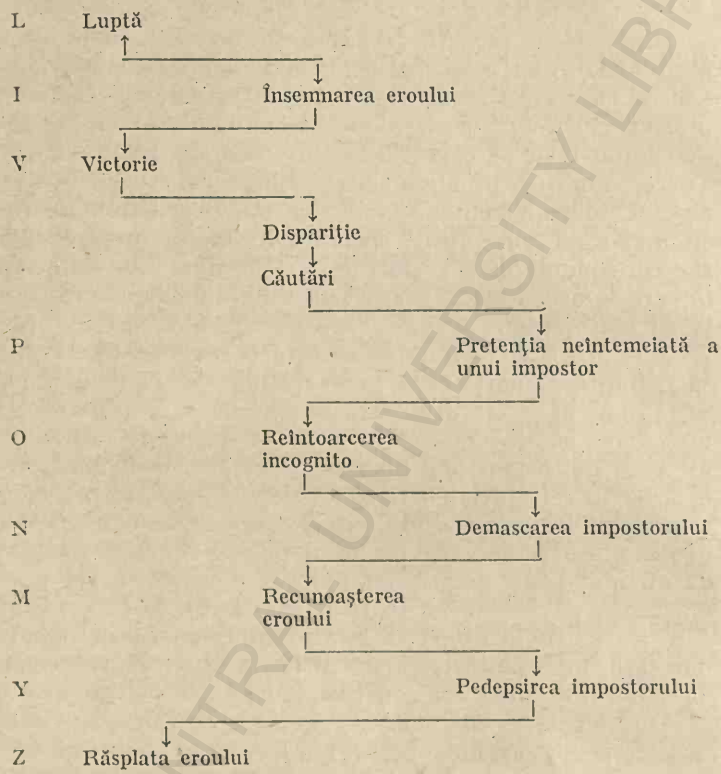

Aceasta nu este decît o primă reducere. În realitate, fiecare din aceste trei serii de funcții este de pe acum o imple-

tuirea unei tipologii a rolurilor independentă față de contextele culturale în care aceste roluri își primesc „atributele" (în sensul lui Propp). Pentru a da un exemplu, este indiferent, în perspectiva noastră, dacă în *Geneză* Cain se opune fratelui său Abel precum *Plugarul Păstorului*. Orice alt tip de opoziție (blond/brun, bastard/fiu legitim etc.) ar fi acceptabilă. În schimb, este important pentru noi că schema rolurilor lor îi opune ca „Seducător refuzat care se răzbună asupra rivalul său" lui „Seducător norocos, victimă a rivalului său". Apare aci un arhetip dramatic.

titură din mai multe vițe. Rolul *Impostorului* de pildă, combină rolurile mai elementare, ale *Înșelătorului* și *Răufăcătorului*. Va fi demascat (ca înșelător) și pedepsit (ca răufăcător)*. Analiza noastră trebuie să se străduiască să meargă cît mai departe în această căutare a elementelor prime ale povestirii. Dar cum să știi unde să te oprești? Trebuie totodată să fii sigur că ceea ce iei drept o secvență elementară nu este în realitate o combinație de mai multe secvențe, și mai trebuie de asemenea să nu depășești punctul de la care nu mai poți suprima o funcție fără a cauza dezagregarea întregii secvențe. Pentru a evita acest dublu pericol, să încercăm să definim un model de secvență elementară. Care sînt condițiile minimale cerute pentru ca un segment temporal oarecare (un eveniment, o relație, un comportament etc.) să poată fi dat in extenso într-o povestire? Se observă curînd că este necesar și suficient să fie date modalitățile originii sale, acelea ale dezvoltării sale, acelea ale încheierii sale. În plus, este vorba de un proces orientat, de o virtualitate care se actualizează și tinde înspre un anume termen dinainte cunoscut (fie că acest termen este de ordin final, ca în comportamentele deliberate, fie de ordin mecanic, ca în evenimentele naturale). Secvența elementară, care reproduce acest proces, se va articula, tipic, în trei momente principale, fiecare dînd loc unei alternative:

— o situație care „deschide" posibilitatea unui comportament sau a unui eveniment (sub rezerva actualizării acestei virtualități);

— trecerea la acțiune a virtualității (de pildă, comportamentul care răspunde incitării conținute în situația „de deschidere");

— finalizarea acestei acțiuni, care „închide" procesul printr-un succes sau eșec.

---

* cf. *infra*, p. 65.

Vom avea următoarea schemă dicotomică:

Situație deschizînd o posibilitate
- Actualizarea posibilității
  - Succes
  - Eșec
- Posibilitate neactualizată

Aplicată la diferite situații această schemă devine, de pildă:

Prejudiciere
- Intervenție justițiară
  - Pedeapsă
  - Impunitate
- Fără intervenție justițiară

Dorință de a plăcea
- Conduită de seducere
  - Succes
  - Eșec
- Abținere sau împiedicare

Poruncă primită
- Conduită de ascultare
  - Poruncă îndeplinită
  - Poruncă neîndeplinită
- Neascultare

Pericol cunoscut
- Acțiune de apărare sau de protecție
  - Pericol înlăturat
  - Pericol neînlăturat
- Lipsă de apărare sau de protecție

Ne aflăm astfel în fața unei serii de opțiuni dicotomice. Lucrul poate să ne surprindă. Cum se face că seria de alegeri oferite în fiecare moment, în loc să se împrăștie într-o infinitate de posibilități, se reduce la o singură alternativă? Ba mai mult, la o alternativă deosebit de rudimentară între *a fi posibil* sau *a nu fi posibil*, *a trece la făptuire* sau *a rămîne virtual*, *a-și atinge* scopul sau *nu-l atinge*? Și totuși această simplitate nu este un artificiu de metodă, ci o proprietate a mesajului narativ. Procesul exprimat de secvența elementară nu este amorf. El are dinainte structura sa proprie; care este acea a unui vector. Își urmează panta ca un rîu care curge înspre mare. Cînd naratorul vrea să folosească acest proces ca materie primă a povestirii sale, această vectorialitate i se impune. El poate să instaleze o stavilă sau o derivație, dar

nu-i poate anula menirea inițială. Am putea compara secvența elementară cu fazele tragerii cu arcul. Situația inițială este creată în momentul cînd săgeata, pusă pe arcul încordat, este gata de a fi trasă. Alternativa constă atunci în a o reține sau a o lăsa să plece; dacă alegem a doua posibilitate, alternativa, constă în a o face să nimerească ținta sau a o face să nimerească alături. Desigur, diferite incidente pot perturba traiectoria: săgeata poate să fie întîi deviată de vînt, apoi să ricoșeze pe un obstacol care o readuce la țintă. Aceste peripeții joacă un rol de „întîrziere". Nu schimbă cu nimic necesitatea finală de a reuși sau de a da greș. Binaritatea opozițiilor din secvența elementară nu este așadar un mister: ea decurge din unidimensionalitatea segmentelor temporale a căror înmănunchiere alcătuiește povestirea.

Secvențele elementare sînt susceptibile de a se combina între ele în diferite feluri. Fără a intra în detaliul acestor îmbinări multiple, vom semnala două tipuri de legături deosebit de interesante:

a) *Cuplajul*

Ajungînd la terminus, secvența elementară creează o situație nouă care devine, ea însăși, punctul de plecare al unei alte secvențe, care se cuplează „cap la cap" cu prima:

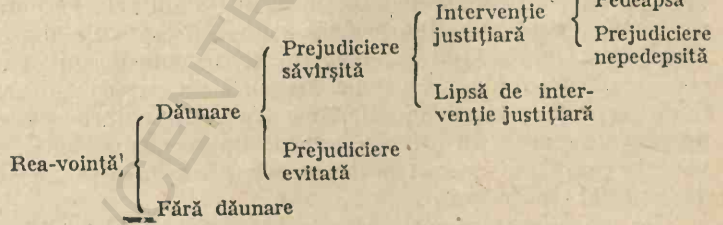

b) *Inserția*

Se întîmplă foarte des ca o secvență elementară, pentru a ajunge la capăt, să aibă nevoie să treacă prin medierea uneia sau mai multor alte succesiuni. Este vorba atunci de o succe-

siune de îmbinări; avem, de pildă, într-o anchetă polițienească sau în cercetarea științifică:

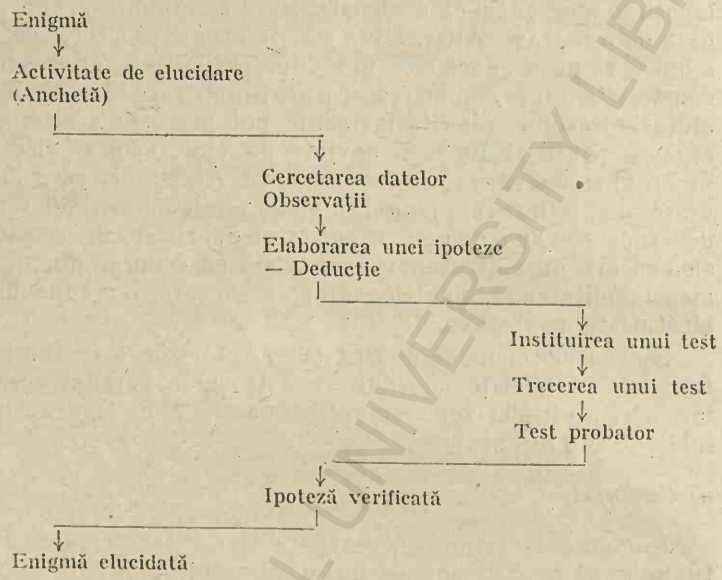

Prin acest joc de înlănțuiri și inserții, secvențele elementare se organizează în serii de funcții analoage cu cele pe care le desprinde Propp. Ele dau naștere atunci la ceea ce s-ar putea numi o *secvență complexă*. Aceasta corespunde fie cu situații sau comportamente arhetipale, fie cu stereotipuri culturale. Cînd vrem să comparăm diferitele tipuri de roluri ce corespund, de exemplu în diferite culturi, cu aceeași situație, secvențele complexe vor fi acelea care ne vor furniza termenii de comparație necesari.

Tot ele ne vor permite să abordăm problemele de clasificare. Să reluăm exemplul nostru de „inserție". Putem considera că fiecare secvență nouă inserată este o specificare a secvenței care o cuprinde: în „Activitate de elucidare a unei enigme prin elaborarea unei ipoteze verificate printr-un test", se ordonează trei secvențe după un raport de incluziune

ierarhică analog celui care poate exista în zoologie între gen, specie și sub-specie. Cazul inserției este, fără îndoială, un caz privilegiat, dar și alte configurări de secvențe ar permite, sub rezerva unor amenajări, o clasificare funcționînd după același principiu. Să mai notăm, în treacăt, că majoritatea opozițiilor de roluri și de situații se vor constitui la nivelul speciilor unui aceluiași gen: va exista, de pildă, o opoziție între două specii de seducători, după mijloacele pe care le folosesc pentru a-și desfășura acțiunea de seducere; această opoziție va putea ea însăși să se combine cu alta (de pildă succesul sau eșecul acțiunii de seducere) pentru a da nu două, ci patru specii etc.

Se elimină astfel unul din neajunsurile cele mai grave ale formalismului. După ce a început prin a opune inteligibilitatea formei lipsei de însemnătate a conținutului, acesta este incapabil să regăsească diversitatea tipologică a obiectelor din care nu a reținut decît caracterele lor comune. Iată de ce Propp, care a știut atît de bine să pună în evidență forma generică a basmelor rusești, eșuează atît de net cînd este vorba să le diferențieze, și este nevoit, așa cum i-o reproșează C. Lévi-Strauss *, să introducă din nou, pe furiș, aceleași conținuturi brute pe care inițial le eliminase. Dimpotrivă, principiul de clasificare pe care îl propunem înseamnă specificarea unei secvențe prin secvență. Caracterele speciilor rămîn deci nu numai omogene, dar chiar identice cu cele ale genurilor. Aceleași elemente, combinîndu-se după configurații multiple, generează diversitatea situațiilor și a rolurilor.

Această nouă articulare a elementelor povestirii ne permite să facem față diferitelor dificultăți mai mult sau mai puțin lăsate în suspensie de Propp:

1. *Funcțiile lipsă*

Propp a avut grijă să ne prevină că nu trebuie să ne așteptăm să găsim prezentă în fiecare basm seria completă a funcțiilor. De fapt, ne spune el, toate cele pe care le anali-

* *Art. cit.*, pp. 22 și urm.

zează prezintă lacune, dar acest lucru nu alterează cîtuși de puțin principiul după care seria funcțiilor este întotdeauna identică: este suficient ca funcțiile rămase să se succeadă conform ordinii obișnuite.

O simplă privire aruncată pe tabelul basmelor codate de el ne convinge că este așa. Dar Propp nu trece oare cam repede peste legitimarea teoretică a acestei stări de fapt? Dealtfel, este aceasta compatibilă cu principiile sale? Dacă este adevărat că rațiunea de a fi a unei funcții depinde de contextul ei, și în special de urmarea a cărei introducere o permite, omisiunea unei funcții ar trebui, pe de o parte, să antreneze inutilitatea funcției precedente și, pe de alta, să facă imposibilă introducerea funcției următoare. Această dublă anulare, întinzîndu-se din aproape în aproape, ar antrena dezagregarea întregii serii. Cum poate Propp să elimine verigi din lanțul lui, fără a-l rupe?

Distingem aci mai multe cazuri. Unele par imposibil de justificat, iar prezența lor *de facto* în tabelul de codare al lui Propp nu se prea poate explica decît printr-o inconsecvență a codatorului. Altele pot fi înțelese cu ușurință, dar cu condiția de a renunța la ideea unei serii unilineare de funcții.

a) Par rebele la orice încercare de legitimare cazurile în care, din două funcții dintre care una o implică logic pe cealaltă, este dată doar prima. Iată un exemplu luat din codarea basmului 74, comentat de însuși Propp: „Se naște Pokatigorošek (Bobrostogol). Mama îi povestește nenorocirea ce s-a abătut asupra fraților săi (B^4). Căutarea (C). Ca și mai înainte, păstorii și zmeul intervin (D^1, E^1, dar încercarea nu influențează desfășurarea acțiunii). Lupta cu zmeul și victoria ($L^1 — V^1$). Sora și frații sînt eliberați (R^1). Întoarcerea (↑)“ (p. 131).

Cum poate însă să-i considere Propp pe zmeu și pe păstori drept „donatori“, de vreme ce aceștia nu-i dau nimic eroului chiar dacă acesta reușește să treacă cu bine încercarea ce i-o impun? Fie, de asemenea, cuplul *Luptă — Victorie* (L — V). Se poate închipui o victorie fără luptă, sau, cel puțin, fără echivalentul funcțional al luptei: dacă eroul îl surprinde pe zmeu dormind și-l omoară, aceasta reprezintă

o întrecere de forțe (cel vigilent împotriva celui adormit) exact ca într-o luptă corp la corp (cel puternic împotriva celui slab); de asemenea, dacă unul dintre protagoniști o ia la fugă înainte de a începe lupta, echivalentul unei înfruntări a fost dat (cel curajos împotriva celui laș). Propp, care admite, pe drept cuvînt, că o partidă de cărți sau o întrecere la ridicarea greutăților sînt forme de luptă, se dezminte însă cînd afirmă că există cazuri de victorie fără luptă (p. 54). Prezența în tabelul de codare, ici și colo, a unor funcții V eratice, lipsite de antecedentul lor obligatoriu, este cu totul lipsită de logică.

b) În schimb, absența totală a unui ansamblu de funcții solidare nu pune nici o problemă. Grupul DEF (Întîlnirea cu donatorul — Încercarea — Înzestrarea cu unealta năzdrăvană) poate să dispară fără a rupe lanțul: este atunci vorba de un basm în care eroul triumfă doar cu propriile sale puteri. Rearticularea seriei de funcții în secvențe elementare corespunde posibilității unor astfel de suprimări. În secvența elementară, nu se poate concepe normal nici o lacună: dacă o funcție este dată, celelalte sînt cel puțin implicit prezente. Dar secvența elementară poate lipsi în ansamblul ei fără ca această absență să împiedice continuarea povestirii. Aceasta s-a angajat doar pe altă cale.

2. *Funcții „superflue"*

Este cazul invers și complementar celui precedent. În basmul 64, de pildă, întîlnirea cu donatorul, încercarea, înzestrarea cu unealta năzdrăvană (DEF) se efectuează întîi la locul obișnuit (între ↑ și G) și a doua oară între U *(Urmărirea eroului)* și S *(Eroul scapă de urmărire)*. Unealta năzdrăvană îl ajută aci pe erou nu să învingă, ci să scape. Cu toată această deplasare, Propp consideră (cu drept cuvînt, dar împotriva principiilor sale), că este într-adevăr vorba de aceleași funcții DEF ce se găsesc obișnuit înainte de lupta cu răufăcătorul. În ambele cazuri există o primejdie, iar funcția uneltei năzdrăvane este de a-i da eroului posibilitatea de a ieși din încurcătură. Orice situație precară deschide posibilitatea unei intervenții protectoare. De ce nara-

torul nu ar folosi-o? Excepția care deranjează schema lui Propp nu este, pentru noi, o excepție: este suficient să apară la un moment dat o funcție „Situație precară sau periculoasă" ca să-i poată urma o funcție „Intervenție protectoare", aceasta putînd cuprinde, la rîndul ei, grupul de funcții DEF (încercare menită să hotărască dacă eroul merită să fie ajutat). Faptul că în basmul rusesc eroul primește de obicei ajutor înainte de înfruntarea cu răufăcătorul este o opțiune de fapt care trebuie explicată ca atare, și nu o obligație logică.

De ce constituie aceasta o dificultate pentru Propp? Pur și simplu pentru că arhetipul pe care el îl degajează reprezintă în ochii lui, într-un sens istoric, forma primitivă de la care derivă toate basmele din culegerea sa. Regăsim aci inspirația de ansamblu a lucrării sale, cu referință nu la lingvistica structurală, ci la botanică și zoologie. Analiza morfologică nu este decît o etapă descriptivă pregătitoare; adevărata „explicare", ce urmează, este și rămîne de tip evoluționist. Ea constă în a arăta cum, în urma unor diferențieri progresive, diferitele forme cunoscute ale basmului rusesc au ieșit dintr-o aceeași matrice, și cum, în cazuri speciale, se produc deplasări de funcții, unele dintre ele altoindu-se parazitar pe altele și compromițînd „puritatea" modelului original.

Dar această proiecție a arhetipului într-o epocă a originilor nu este nicidecum necesară înțelegerii sistemului basmului rusesc. Putem, la fel de bine, să interpretăm modelul lui Propp ca îmbinarea cea mai economică spre care tinde, ca spre o stare de echilibru perfect, combinarea „motivelor" puse la dispoziția povestitorilor. Secvența funcțiilor constituie mai curînd „forma cea bună" a basmelor rusești decît strămoșul lor. Sînt posibile și alte combinări ale acelorași motive, deși mai puțin probabile. Ele dau naștere unor creații mai originale individual, dar și mai fragile, mai greu de construit în serie, deci genetic mai puțin „viabile".

3. *Dubla funcție morfologică*

Am văzut că aceeași acțiune își schimbă funcția după locul pe care îl ocupă în serie. Astfel, o împărătească îi cere

eroului să construiască un palat fermecat. Este un caz tipic de încercare grea. Dar se mai poate întîmpla ca eroul să-și construiască un palat fermecat pentru el, după ce a făcut față încercărilor și și-a atins toate scopurile: atunci nu mai avem de a face cu funcția *Încercare grea*, ci cu funcția *Transfigurare*. O formă, ne spune Propp, a fost asimilată de către alta, astfel încît cele două funcții nu mai pot fi deosebite între ele decît prin referire la contextul lor.

Ceea ce Propp numește „dubla funcție morfologică" exploatează posibilitatea, existentă pentru aceeași acțiune, de a îndeplini două funcții distincte. Este suficient ca o acțiune, intervenind într-un punct al povestirii, să cumuleze cele două funcții în raport cu continuarea povestirii. Să ne întoarcem la exemplul precedent: va exista o dublă funcție morfologică dacă eroul, pe cînd construiește un palat pentru a îndeplini sarcina primită, construiește în același timp cadrul în care se va așeza după ce se va urca pe tron. Dar aceasta este o nouă violare a principiului sistemului: H și X fiind date în același timp, X trece înaintea lui T, M și N, care, normal, ar fi trebuit să-l preceadă.

Dificultatea dispare dacă concepem povestirea nu ca o înlănțuire unilineară, ci ca o întrețesere de secvențe. În acest caz, într-adevăr, aceeași acțiune poate juca simultan un rol funcțional diferit în fiecare din secvențele pe care povestirea le face să progreseze simultan.

Fie exemplul dat de Propp, al basmului nr. 148. Plecînd Împăratul, îi poruncește soției sale să nu iasă din casă. Apare o babă: „De ce nu te duci și tu să arunci o privire asupra lumii făurite de Dumnezeu? Măcar să te plimbi puțin prin grădină etc.". Domnița cedează insistențelor răufăcătorului și se duce în grădină, încălcînd astfel interdicția (funcția C^1) și căzînd totodată în cursa întinsă de răufăcător (funcția g^3) în contradicție cu schema canonică. În aceasta, funcția c^1 vine cronologic înaintea funcției g^3, pe care o introduce; viitoarea victimă încalcă spontan interdicția iar răufăcătorul se prezintă abia după aceea, cînd

are cale liberă. Cu alte cuvinte, avem, în cazul basmului rusesc tip, două secvențe elementare care se înlănțuie „cap la cap“:

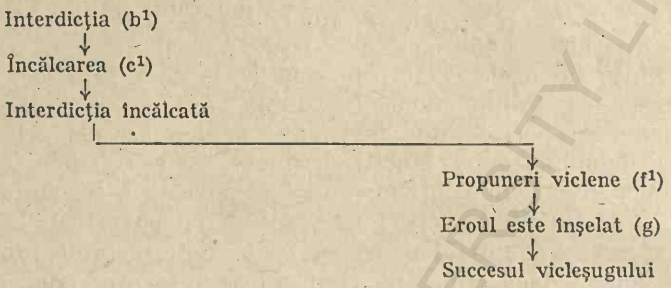

În cazul basmului 148, aflăm aceleași secvențe elementare, dar altfel așezate:

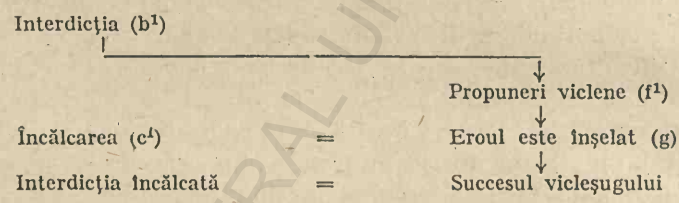

Această facultate de-a ține seama de funcțiile multiple ale aceluiași act are o mare importanță pentru cercetarea noastră. Funcțiile duble, triple, cvadruple — pe care Propp le consideră drept cazuri excepționale, și care poate că așa și sînt în corpusul lui — sînt constante în alte povestiri. Ele devin, de exemplu, o regulă, în literatura și în teatrul burghez, care stabilesc o rețea foarte deasă de raporturi interpersonale, concepută pe modelul unui sistem de alianțe în echilibru, astfel încît orice schimbare provoacă o criză generalizată. Fie situația banală a triunghiului: Paul o

seduce pe Ioana, soţia prietenului său Petre. Vom avea de urmărit în paralel următoarele secvenţe:

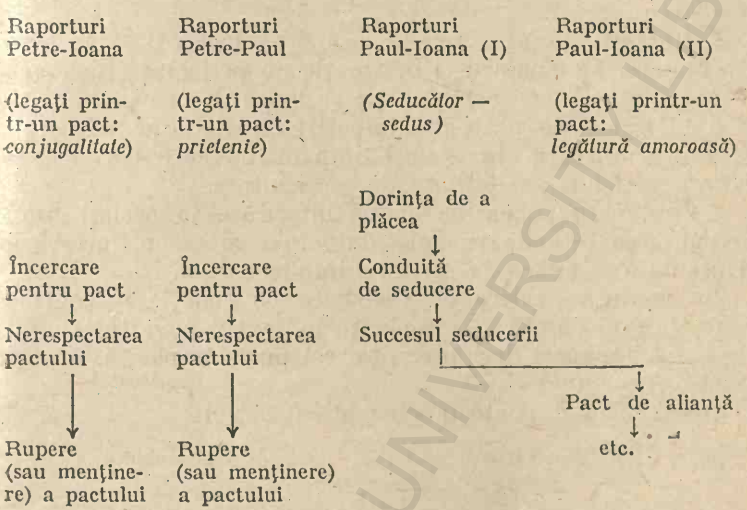

Să ne întoarcem la lista funcţiilor întocmită de Propp şi să încercăm să vedem cum poate fi transcrisă această schemă în codul pe care îl propunem. Din economie, noi nu vom considera decît unul din sub-tipurile semnalate de Propp *, acela care trece prin linia superioară.

$$i\ a\ b\ c\ d\ e\ f\ g\ A\ B\ C\uparrow D\ E\ F\ G\ \frac{L\ I\ V\ R\downarrow U\ S\ O\ P}{P\ H\ I\ T\ R\downarrow U\ S}\ M\ N\ X\ Y\ Z$$

În plus, vom elimina grupul D E F: denumirile acestor funcţii date de Propp (D : *Prima funcţie a donatorului* — E : *Reacţia eroului:* — F : *Obţinerea uneltei năzdrăvane*) sînt prea imprecise pentru a putea fi codate din nou ca atare; şi ar lua prea mult timp să cercetăm toate posibilităţile concrete pe care le conţin.

* Cf. notă p. 35.

Rămîne așadar o serie de 26 de funcții. Dacă o eliminăm pe *i* (situația inițială), care nu este o funcție prin ea însăși, vom avea:

a Absența: această funcție arată că începe să lipsească o protejare. Deschide deci o situație de pericol virtual.

b Interdicția: această funcție se leagă de cea precedentă ca o încercare de protejare împotriva pericolului pe care-l reprezintă absența. În același timp introduce o poruncă și creează astfel o posibilitate de neascultare.

c Încălcarea: această funcție introduce în același timp neascultarea față de porunca dată în *b* și eșecul încercării făcute de a se apăra de pericolul implicat de *a*.

Se poate considera de asemenea că funcția *a* conține indicația (exprimată sau implicită în textul povestirii) unui dușman virtual, și deci prezența, cel puțin implicită, a unei funcții *Rea-voință*.

Acest început poate fi schematizat astfel:

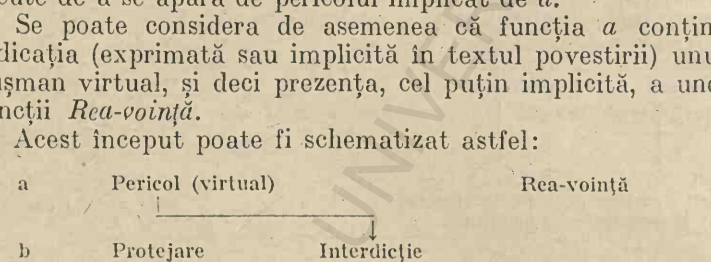

Cele două funcții următoare, *d* și *e* au ca efect să înnoade sau să strîngă relațiile dintre răufăcător și erou, și deci să actualizeze pericolul rămas pînă atunci virtual. Forma cea mai simplă ar fi:

d — încercarea de iscodire a răufăcătorului, dornic să obțină o informație despre erou

e — răufăcătorul primește o informație despre erou.

Informația obținută va permite *Relei-voințe* să se actualizeze sub forma de *Dăunare*, în genere sub forma unei curse întinse eroului. Vom avea deci, în continuare:

f — vicleșug, cursă întinsă de răufăcător eroului

g — eroul cade în cursă.

Manevră înșelătoare, funcția *f* corespunde și cu actualizarea pericolului și a daunei virtual introduse în *a*. Succesul vicleșugului antrenează introducerea funcției A *(Prejudiciere îndeplinită* și *Vătămare suferită)*. Această fază poate fi transcrisă astfel:

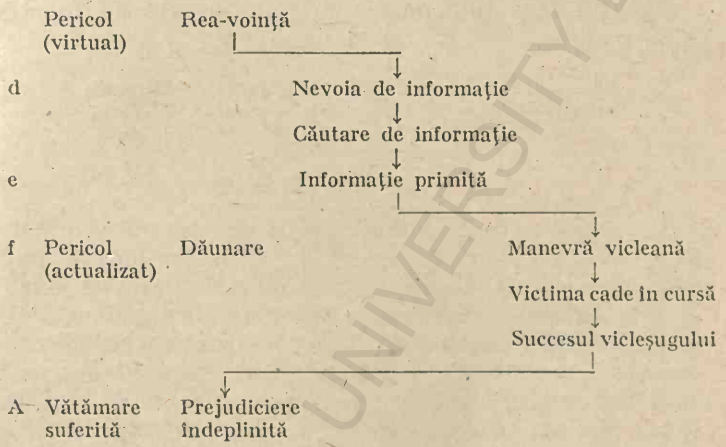

Introducînd o *Vătămare suferită* și o *Prejudiciere*, funcția A deschide posibilitatea unei acțiuni reparatoare și a unei intervenții justițiare. Acestea pot trece prin intermediul următoarelor funcții de „conexiune":

B *Chemare sau trimitere după ajutor*
C *Acceptarea ajutorului*

Funcțiile B și C se pot prezenta sub diferite forme: uneori o chemare într-ajutor la care eroul răspunde în mod spontan, alteori o poruncă la care acesta se supune). Funcția C *(Acceptarea ajutorului)* inaugurează faza de îndreptare a vătămării și de acțiune justițiară. Această hotărîre antrenează funcția *Plecare* (↑), urmată implicit de o func-

ție *Călătorie*, apoi explicit de funcția *G*: *Sosirea* (subînțeles: la ținta deplasării).

Acțiunea reparatoare și justițiară ia forma unei lupte cu Răufăcătorul (funcția L); victoria asupra răufăcătorului (funcția V) echivalează cu o pedeapsă și introduce posibilitatea unei remedieri a prejudicierii (funcția R).

Această fază (din care suprimăm provizoriu funcția I) poate fi scrisă:

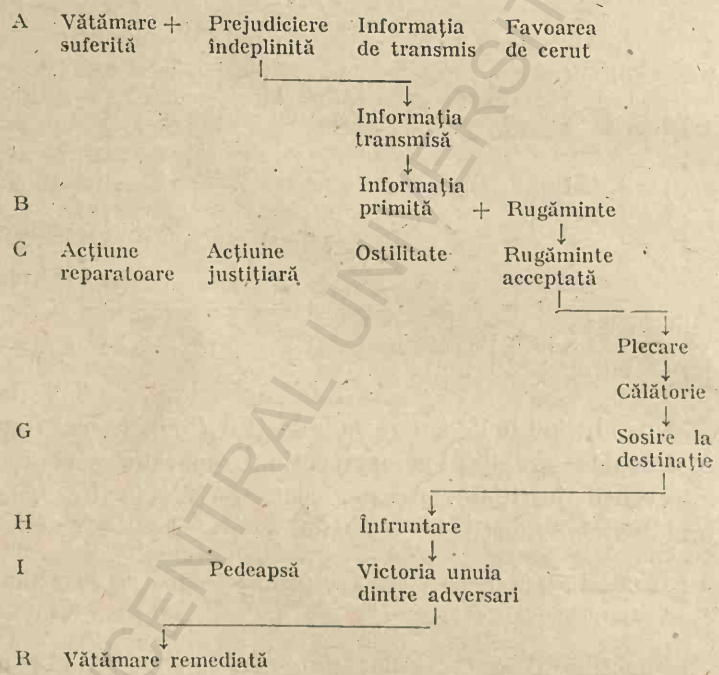

Realizarea scopului deplasării antrenează întoarcerea eroului. Înregistrezi din nou o funcție *Plecare* (↓) și o funcție *Sosire la destinație* (0). Dar în cursul deplasării pot surveni anumite necazuri. În schema tip, funcțiile U (Urmărire) și S (Salvare) care se intercalează între ↓ și O corespund

unui nou pericol și unei protejări eficace. Acest episod se va scrie:

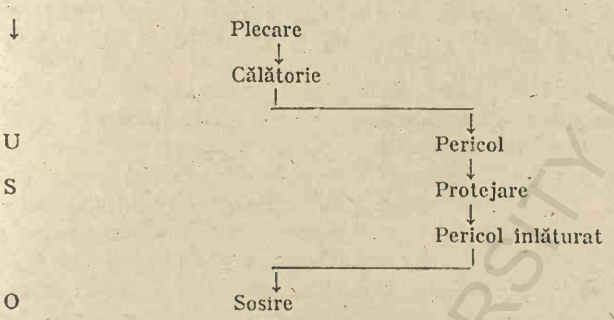

Funcția O nu este, la Propp, numai *Sosire*, dar și *Sosire incognito*. Eroul riscă să nu fie recunoscut drept autorul unei fapte vitejești. Numai semnul primit (I) va putea să-i dovedească identitatea. O secvență *Fapt îndoielnic, Încercare probatoare. Adevăr dovedit* corespunde așadar celor trei funcții O *(Incognitoul eroului)*, I *(Marcarea, Însemnarea eroului)* și M *(Recunoașterea eroului)*. Desigur, judecînd după cronologia faptelor, I *(Însemnarea)* precedă pe O *(Sosirea incognito)*. Dar I nu intră în funcțiune decît după O. Nu primirea semnului, ci arătarea lui are aici un rol funcțional.

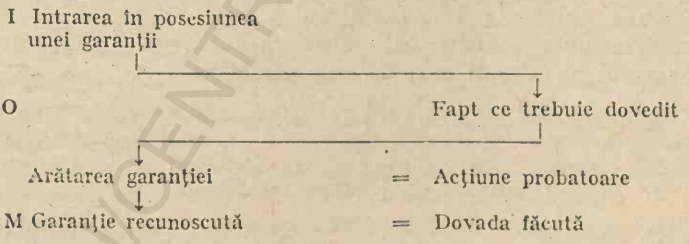

Funcția O deschide posibilitatea unei peripeții suplimentare: un impostor poate profita de incognitoul eroului pentru a-i uzurpa calitatea. Funcția P *(Pretențiile neîntemeiate ale falsului erou)* reprezintă totodată o manevră de

înșelătorie, o prejudiciere și punerea în circulație a unui neadevăr. Dar recunoașterea eroului (funcția M) antrenează dovedirea minciunii și demascarea impostorului (funcția N). Prejudicierea proiectată nu va fi făptuită și dăunarea va fi pedepsită (funcția Y):

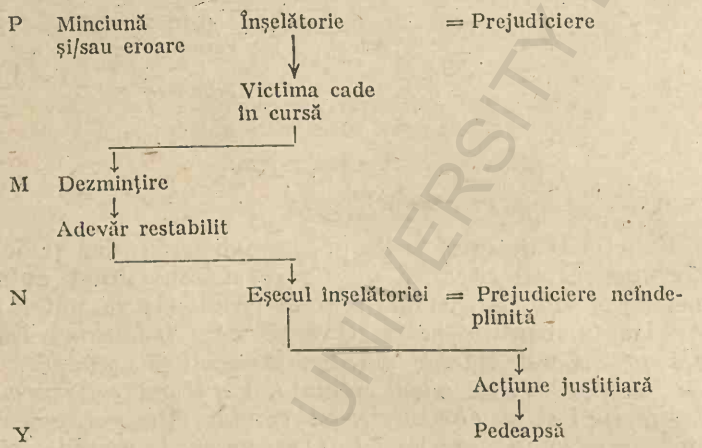

Funcțiile X *(Transfigurare)* și Z *(Căsătorie și urcare pe tron)* se leagă de recunoașterea adevăratului autor al faptei vitejești. Curajul de care a dat dovadă eroul cere o răsplată chiar dacă aceasta nu a fost făgăduită explicit, conform unei scheme care acoperă întreaga desfășurare a basmului și care îi rezumă semnificația:

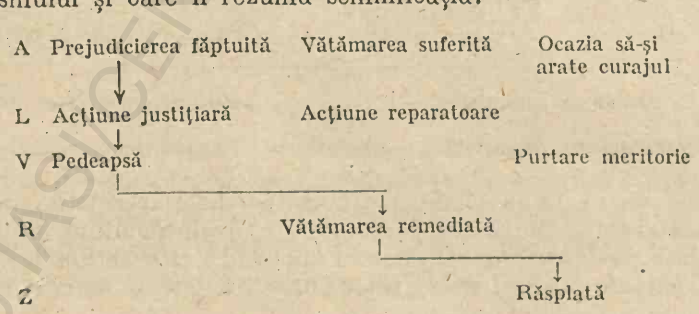

Reinterpretarea rezultatelor analizei lui Propp în termenii unui sistem mai general, susceptibil de a fi aplicat oricărui fel de mesaj narativ, se poate deci efectua fără să rezulte nici o pierdere de informație. Această generalizare nu antrenează, cum s-ar putea crede, volatilizarea conținutului în forme din ce în ce mai goale. Ea corespunde, dimpotrivă, unui cîștig de determinare concretă, unei desăvîrșiri a contactului nostru cu obiectul studiat. Ea arată că este posibil, combinînd un număr limitat de elemente ușor repetabile (funcțiile, grupate în triade) să se construiască modele de situații și de comportamente de o complexitate oricît de mare, capabile să constituie acele „simulacre" de evenimente și personaje (*dramatis personae*, *actanți*, *roluri*, sau oricum li s-ar spune) de care are nevoie analiza semiologică a povestirii.

Se deschid astfel două mari direcții de cercetare: prima ar avea ca obiect studiul comparat al structurilor povestirii în cadrul tuturor mesajelor care comportă un strat de narativitate: forme literare și artistice, tehnici care utilizează cuvîntul, imaginea, gestul. În această direcție, prima sarcină ar fi, așa cum a arătat-o limpede Propp, să se pornească la o muncă de clasificare, pe bază de caractere diferențiale precise, după principii asemănătoare celor ale botanicii lui Linné [39]. Ce-i drept, formele povestirii pot părea, la o primă vedere, infinite. Totuși nu mai mult ca acelea ale plantelor, și credem a fi demonstrat că ideea unei clasificări ierarhice prin subsumarea unor specii care se exclud reciproc în clase mai generale nu este o himeră. S-ar constitui astfel o știință autonomă a povestirii, pe baza căreia problemele de analiză comparată a formelor narative (în diferite culturi, diferiți *media*, diferiți autori etc.) s-ar pune în termeni noi: reducînd aceste forme la tot atîtea cuvinte dintr-o aceeași limbă, compararea lor ar avea în sfîrșit o bază și un sens.

Cealaltă direcție de cercetare ar urmări punerea în relație nu a formelor povestirii între ele, ci a stratului narativ al unui mesaj cu celelalte straturi de semnificație. Am văzut, îndeosebi la începutul acestui articol, că povestirea, deși existînd ca structură semnificantă autonomă, nu este comunicabilă decît cu condiția de a fi susținută de o tehnică a povestirii care să utilizeze sistemul său specific de semne.

Aceasta înseamnă că elementele semnificante ale povestirii devin semnificați ai tehnicii care îi utilizează. Putem atunci să facem un pas în direcția problemelor puse de semiologia acestor tehnici, cel puțin în măsura în care sînt tehnici ale povestirii. Christian Metz [40] a demonstrat de curînd * că semiologia filmului nu poate începe înainte de a fi rezolvată problema decupajului acestuia în unități de sens. Dar pare să rezulte din analiza lui că absența din film a unor elemente repetitive identice, comparabile cu cuvintele limbajului verbal, face extrem de grea această operație pe planul semnificanților, dacă nu impracticabilă. Ar rămîne deci să mergem la semnificați. Ori, semiologia povestirii ne oferă pe acest plan, un principiu de decupaj. Unitățile de sens sînt funcțiunile. Plecînd de la acești semnificați am putea porni în căutarea semnificanților lor. Desigur că nu ne putem aștepta la un sistem de corespondență (element cu element) aplicabil la cutare expresie fizionomică, cutare gest, cutare ecleraj, cutare cadraj, cutare tip de montaj etc., pentru cutare situație, cutare intenție, cutare comportare, cutare scop. Aceste încercări naive de punere în relație punctuală se vor lovi întotdeauna de o ambiguitate a semnelor. Fotograma sau chiar planul, izolate din contextul lor, sînt afectate de polisemia imaginii lipsite de legendă. Dar această polisemie se reduce în măsura în care, prin imagine, urmărim o poveste: conform experienței lui Kulešov (a cărei înrudire cu inspirația formalistă a lui Propp ar fi interesant de precizat), chipul în prim plan a lui Mosiukin asumă rînd pe rînd diferite funcții semnificante după cum semnificatul lui (sentimentele lui Mosiukin) intră în cutare sau cutare secvență: dorință în fața farfuriei de supă aburind, înduioșare cu copilul care se joacă, îndoliere în timpul priveghiului mortului. Ca și la Propp, același conținut primește funcții diferite după contextul în care se inserează. Printre semnificațiile multiple ce încarcă virtual un segment de film, nu sînt privilegiate decît acelea care se pot înnoda cu unul din firele intrigii.

---

* „*Le cinéma: langue ou langage?*", în *Communications*, 4, 1964, p. 52—90.

Dacă acceptăm această interpretare, trebuie să tragem o consecinţă care îşi are importanţa sa pentru programul cercetărilor viitoare: în ordinea cronologică, semiologia povestirii ar trebui să preceadă şi nu să urmeze pe aceea a tehnicilor narative: în ciuda unor aparenţe, dintre acestea două cea care o condiţionează de fapt pe cealaltă nu este aceea care serveşte de releu pentru transmiterea celeilalte. Dacă povestirea se vizualizează cînd devine film, dacă se verbalizează cînd devine roman, dacă se gestualizează cînd devine mimă etc., aceste transpuneri nu afectează structura povestirii, ai cărei semnificanţi rămîn identici în fiecare caz (situaţii, comportamente etc.). În schimb, dacă limbajul verbal, imaginea mobilă sau nemişcată, gestul, se „narativizează", dacă servesc să spună o poveste, ei trebuie să-şi supună sistemul de expresie unei structuri temporale, să adopte un sistem de articulaţii care să reproducă, fază după fază, o cronologie. Un decupaj identic se aplică atunci proceselor care servesc drept materie povestirii, povestirii însăşi, precum şi tehnicilor care povestesc povestirea.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

II. JOSEPH BÉDIER, PRECURSORUL ANALIZEI STRUCTURALE A POVESTIRILOR

În *Morfologia basmului*, V. Propp îi acordă lui Joseph Bédier onoarea descoperirii principiului unei descompuneri a operelor din folclor în elemente esențiale și trăsături accesorii: „...Bédier a fost primul care a înțeles că în basme există un anume raport între mărimile constante și mărimile variabile" * (p. 19). Elogiul este însă de îndată diminuat prin reprosul de a fi lăsat sub obroc lumina întrezărită: „Rămîne deschisă și problema ce anume reprezintă obiectiv, în esență, *elementele* lui Bédier, precum și cea a modului de delimitare a acestora" (p. 20).

Curiozitatea trezită de acest omagiu scurt și restrictiv ne-a îndemnat să redeschidem lucrarea *Les Fabliaux* **. În ce sens și în ce măsură poate fi considerat Joseph Bédier, prin teza sa din 1894, precursorul unor idei azi încă noi? Pentru a răspunde la această întrebare, procedeul cel mai bun rămîne totuși să refacem, împreună cu el, o parte din itinerariul expus în lucrarea lui: vom evita astfel riscul de a uita că *Les Fabliaux* sînt înainte de toate o carte de polemică științifică; problema care ne interesează este într-adevăr abordată acolo, dar pieziș, în cursul unei demonstrații în care soluția lui nu aduce decît argumente accesorii.

ORIGINEA „FABLIAUX"-URILOR

Cuvîntul *fabliau* vine din latinescul *fabula*, sau mai curînd *fabella:* „fabulă mică". Textul cunoscut sub acest nume se prezintă de obicei sub forma unei povestioare de o sută sau două sute de versuri octosilabice. Subiectul *(intrigue)* aduce în scenă două, trei, patru personaje, de cele

---

* V. I. Propp, *op. cit.*

** Joseph Bédier, *Les Fabliaux*, 6e éd., Paris, Honoré Champion, 1964, 499 p.

mai multe ori oameni de condiție modestă (burghezi, țărani, reprezentanți ai clerului mărunt), într-un cadru din viața de toate zilele. Interesele și sentimentele acestor personaje țin de o psihologie prozaică, adesea sordidă: femeia căsătorită este înfățișată ca senzuală și perversă; preotul și călugărul ca lacomi, leneși și desfrînați; iobagul și țăranul ca niște brute numai cu puțin superioare vacilor și cîinilor lor. Aventurile, sau mai curînd pățaniile acestor protagoniști, evoluează înspre situații de un comic scabros, în afara oricărei moralități. *Fabliau*-ul nu urmărește decît să stîrnească rîsul.

Prin modalitățile sale de comunicare și recepție, *fabliau*-ul aparține literaturii orale, ține de folclor în aceeași măsură ca și basmul și povestea cu animale, iar originile sale prezintă aceeași enigmă: cum de se pot regăsi aceleași intrigi de la un capăt al planetei la altul, ușor de recunoscut sub veșmîntul modificărilor aduse de fiecare societate? Trebuie oare să presupunem că au avut o origine comună? În cazul acesta, unde s-o situăm? „Polenul povestirilor plutește prin aer în miriade de molecule. De unde se trage această pulbere fecundă? S-a desprins din trunchiuri diferite? sau din același, unic și puternic? În cazul acesta, în care pămînt, în ce epocă a înflorit floarea mumă?“ [41]

Dintre răspunsurile propuse acestei fascinante probleme cu vreo șaptezeci de ani în urmă, unele, formulate în tradiția lui Jakob Grimm [42] și Max Muller [43], considerau poveștile populare drept rămășițe degenerate ale vechii mitologii a popoarelor ariene; altele, sprijinindu-se ca Andrew Lang [44] în Anglia și Gaidoz [45] în Franța, pe primele cercetări de antropologie comparată, voiau să vadă în poveștile populare nu un reziduu degenerat ci, dimpotrivă, începutul sălbatec, încă inform și înecat în mentalitatea primitivă, al marilor sisteme mitologice. Ar fi ușor de demonstrat că amîndouă aceste tendințe mai au reprezentanți încă și azi. Oricum, ele treceau pe vremea în care Bédier își construia teza, printr-o eclipsă relativă. Universitarilor francezi le păreau prea îndrăznețe, oarecum „metafizice“. Atitudinea dominantă, care-și mărginea ambiția la căutarea drumurilor istorice și la stabilirea hărților răspîndirii geografice a poveștilor era mult mai pozitivă, adică pozitivistă. Teza

originii lor orientale, susținută de Benfey [46] în Germania, de Emile Cosquin [47] și Gaston Paris [48] în Franța se înscria în acest curent.

Imensa majoritate a poveștilor ar fi fost compuse, sau cel puțin schițate în India, într-o epocă istorică și într-un context cultural cu o dată sigură, anume momentul predicării budiste, care le folosea ca parabole. De acolo, s-ar fi răspîndit înspre Extremul-Orient, înspre sud, înspre apus cu prilejul marilor mișcări istorice. În ce privește Occidentul, trecerea s-ar fi produs în trei valuri de influențe: întîi prin Bizanț, apoi prin dominația maură din Spania, în sfîrșit cu prilejul cruciadelor. De fiecare dată rolul hotărîtor ar fi revenit unor manuscrise care transmiteau, după traduceri intermediare arabe sau evreiești, principalele culegeri de povești indiene.

Poate servi studiul comparat al multiplelor versiuni ale unei singure povești la validarea acestei teze? Bédier susține că nu. Într-adevăr, de ce ar fi nevoie pentru a dovedi cu toată rigoarea originea indiană a poveștilor? Ar trebui mai întîi să se reușească pentru fiecare poveste în parte, alcătuirea arborelui genealogic al versiunilor care ne-au parvenit, așa cum filologii clasează manuscrisele unui text vechi; urcînd din aproape în aproape lanțul deformărilor suferite de povestire în migrațiile sale, ar trebui să se ajungă la reconstituirea unei forme-mumă, a unui strămoș comun atestat în India, și numai în India, anterior oricărei alte țări. Dar nici aceasta n-ar fi de ajuns, căci înainte de a exista sub forma scrisă, povestea a putut călători pe cale orală. Mai trebuie deci să se dovedească, cu argumente de pură critică internă, că în această formă aparent originară, povestea prezintă trăsături culturale care ne interzic să credem că ar fi putut fi concepută în altă parte decît în India; ea trebuie să poarte pecetea cadrelor mintale, sociale, religioase, estetice proprii Indiei.

Or, această demonstrație este imposibil de realizat. Bédier arată rînd pe rînd:

— că în Egiptul antic, în Grecia, în Europa de la începutul Evului Mediu, există povești populare asemănătoare celor care ar fi venit mai tîrziu din India;

— că introducerea culegerilor orientale traduse în Evul Mediu n-a avut decît o influență redusă asupra tradiției orale (și că, de regulă, literatura orală influențează mai mult pe cea scrisă decît invers);

— că este iluzoriu să se caute în poveștile europene urmele unor trăsături de moravuri indiene sau budiste;

— în sfîrșit, că din compararea una cîte una a versiunilor occidentale și orientale ale aceleiași povești nu reiese superioritatea logică sau estetică a formei orientale (presupunînd că superioritatea estetică sau logică ar putea fi luată drept o dovadă de anterioritate).

FORMA ORGANICĂ A POVESTIRII

Să lăsăm de o parte aspectele istorice ale acestei demonstrații și să ne mulțumim să descriem metoda propusă de Bédier pentru compararea între ele a mai multor versiuni ale aceleiași povești. Aici ne apare el ca un precursor al metodelor de analiză structurală a povestirii.

„Este absolut necesar, spunea Gaston Paris, ca într-o poveste să se deosebească elementele ce o constituie cu adevărat de trăsăturile ei accesorii, recente și fortuite."* Bédier subscrie la acest principiu, aplicîndu-l însă în alt fel. Nu mai urmărește să deosebească esențialul de contingent printr-o comparare a diferitelor versiuni ale unei povestiri, ci procedează la un fel de reducere logică, eliminînd tot ceea ce nu este strict necesar inteligibilității intrigii, pentru a ajunge la schema fundamentală a povestirii: „O poveste este un organism viu și, ca atare, este supus unor anume condiții pentru a putea trăi ... Este constituit, în esența sa, dintr-un ansamblu de organe astfel alcătuit încît este imposibil să te atingi chiar de unul singur dintre acestea din urmă, fără a-l distruge" (p. 186). Mai mult, această muncă de reducere la esențial poate începe, după Bédier, de la oricare din versiunile poveștii: nu este nevoie să compari multe. La rigoare una singură poate fi suficientă.

---

* În *Revue critique* din 4 dec. 1875.

Această formă organică ce defineşte povestea în esenţa ei, este notată de Bédier cu litera grecească Ω : Ω este punctul limită, un *nec plus ultra* în reducerea poveştii. Iar trăsăturile sale contingente, cum ar fi incidentele accesorii, detaliile de moravuri, trăsăturile de caracter, vorbele de duh etc., acestea sînt figurate prin litere latineşti: *a*, *b*, *c*,... Ω este substanţa poveştii; *a*, *b*, *c* sînt accidentele sale. Pentru a da un exemplu, în *fabliau*-ul *Dorinţele sfîntului Martin (Les Souhaits saint Martin)*, Ω se formulează astfel: „*O fiinţă supranaturală dă unuia sau mai multor muritori darul de a exprima una sau mai multe dorinţe pe care făgăduieşte că le va împlini. Într-adevăr, aceste dorinţe se îndeplinesc. Dar, împotriva tuturor aşteptărilor, şi din vina celor care le-au exprimat, nu le aduc nici un folos, ba mai produc uneori şi cîte o pagubă*“ (pp. 212—213). *a*, *b*, *c* şi celelalte litere latineşti vor servi să caracterizeze natura donatorului (un zeu, o zînă, un sfînt), statutul social al beneficiarilor, natura dorinţelor exprimate etc.

Pentru a rezolva problema filiaţiunii versiunilor povestirii, nu ne putem folosi de forma organică Ω, aceasta fiind întotdeauna identică. Vor trebui deci comparate trăsăturile accesorii. Dacă două versiuni prezintă aceeaşi trăsătură accesorie, *a* sau *b*, sîntem îndreptăţiţi să le recunoaştem un raport de filiaţie sau de înrudire colaterală. Dar care e muma şi care e fiica? Nu se poate bănui decît dacă una din cele două versiuni prezintă o alterare a unei trăsături accesorii din cealaltă, un detaliu insolit care să nu poată fi înţeles decît ca o deformare a trăsăturii corespunzătoare din cealaltă versiune.

Aplicînd acest program analizei corpusului său, Bédier ajunge la o concluzie aproape cu totul negativă: este imposibil de stabilit o legătură de filiaţie istorică sau de întocmit harta răspîndirii geografice a diferitelor versiuni cunoscute ale aceluiaşi *fabliau*. De unde vine zădărnicia unei astfel de cercetări? În primul rînd, din punctul de vedere al transmiterii materiale, de la extraordinara putere de circulaţie „din gură în gură“ a literaturii narative orale: „Pentru ca una dintre aceste poveşti să treacă dintr-o ţară într-alta, este de ajuns ca, într-un loc oarecare să se întîlnească doi povesti-

tori din țări diferite, dintre care unul să înțeleagă limba celuilalt ... O poveste populară poate face ocolul pămîntului, în cîteva luni, presărîndu-și tot drumul cu odrasle" (p. 278). Nu este nevoie să presupunem migrații sau cuceriri: este de ajuns o navă care acostează, un sclav pe care cineva îl cumpără ...

Așa se explică difuzarea materială a poveștilor, facultatea lor de a circula. Mai rămîne însă de înțeles de ce oamenii din toate țările le adoptă atît de ușor. Și în cazul acesta, gîndește Bédier, problema nu este decît aparentă. Esențialul povestirii, *forma ei organică* se sprijină pe situații, interese, mobiluri comune omenirii întregi. Se bazează, „fie, în cele mai multe *fabliau*-uri și fabule, pe date morale atît de generale încît pot fi lesne admise de orice om, în orice epocă, fie, în majoritatea basmelor, pe un miraculos atît de puțin caracterizat încît nu șochează nici o credință și poate fi deopotrivă acceptat, ca o fantezie distractivă, de un budist, un creștin, un musulman sau un fetișist" (p. 14). Această nedeterminare culturală explică răspîndirea universală a anumitor teme: sînt chei care se potrivesc la toate broaștele.

Există, fără îndoială, povești marcate în însăși forma lor organică de o epocă, un loc, de anumite instituții sau credințe. Dar aceste povești nu călătoresc: rădăcinile lor le țintuiesc în pămîntul în care s-au născut. Bédier le numește, opunîndu-le celor cu răspîndire planetară, *povești etnice*. Dar acestea constituie o foarte mică minoritate. Celelalte, *poveștile universale*, sînt ca niște călători cosmopoliți care, trecînd granița, își schimbă portul, obiceiurile și limba, și o fac cu atît mai ușor cu cît nu au prin ele însăși, decît o personalitate foarte șterșă. Studiul comparat al modificărilor care le sînt impuse de aceste migrații, prezintă un interes etnologic cert: „*Fabliau*-urile, de pildă, lipsite de orice interes, dacă le studiem din punct de vedere al subiectelor lor banale, comune tuturor popoarelor, își recapătă valoarea, dacă luăm în considerare haina cu care le-a înveșmîntat Evul Mediu, partea lor ornamentală, adecvarea poveștii universale unui mediu rînd pe rînd burghez, cavaleresc sau clerical" (p. 286).

ANALIZA POVESTI RII

Vom opri aci această privire sumară asupra cărții. Să schițăm, la rîndul nostru, o cercetare critică a tezelor lui Bédier, în lumina strădaniilor actuale de a întemeia o știință a povestirii. Refuzînd „novelisticii" calitatea de știință independentă, Bédier are în vedere studiile cu caracter genealogic în care se credea că se poate explica forma luată de o temă narativă, într-un loc și un timp dat, făcînd-o să derive dintr-o formă mai veche, atestată într-alt timp, într-alt loc, și așa mai departe pînă la ipoteticul strămoș din care, prin ramificări succesive, s-ar trage toate versiunile recenzate: în acest fel Indra cel cu barba de azur ar „explica" pe Barbă-Albastră. Nu în zadar a consacrat Bédier cea mai bună parte a lucrării sale combaterii acestei himere, chiar dacă, șaptezeci și cinci de ani după apariția *Fabliaux*-urilor, ea continuă să inspire numeroase lucrări erudite. Dar, în schimb, nu se pripește el oare conchizînd, de la imposibilitatea unei clasări *genealogice* a versiunilor unei povești, la zădărnicia oricărei strădanii de clasare *tipologică* a poveștilor în general? În afară de orice cercetare asupra filiației *fabliaux*-urilor, nu ar fi trebuit el mai mult ca oricine, în interesul propriei lui demonstrații, să întreprindă o descriere sistematică și o clasificare a conținuturilor lor? N-ar fi trebuit să încerce să înlocuiască novelistica diacronică printr-o novelistică sincronică?

Privitor la acest punct crucial, comentariul lui Propp se arată a fi de o desăvîrșită echitate: Bédier nu pare să fi bănuit nici o clipă că ar exista vreun interes științific oarecare sau chiar cea mai mică dificultate metodologică de a constitui ca obiect de studiu elementul Ω, această formă organică a poveștii a cărei impreciziune abia dacă este mascată de o metaforă biologică. Povestirea este o ființă vie, de acord. Nu poți să te atingi de nici unul din organele ei esențiale fără a o distruge; fie și așa. Dar nu ar fi fost oare cazul să descrie anatomia și fiziologia acestor organe vitale? Un organism, o structură, sînt desigur niște întreguri, dar nicidecum niște întreguri de nedescompus. Orice sinteză presupune și o analiză.

Nu sînt nici niște întreguri închise asupra lor înseși, entități fără contact și fără schimburi cu exteriorul. Bédier nu studiază decît raporturile dintre versiunile unei anumite povești, dar s-ar putea de asemenea lua în considerație raporturile dintre două povești care se aseamănă printr-un anumit aspect și diferă prin altul. Ridicîndu-ne la gradul de generalizare cerut, putem întotdeauna să găsim numitorul comun a două texte narative, putem spune cu prețul căror transformări se poate face trecerea de la subiectul Ω al unuia la subiectul Ω al celuilalt. Cu alte cuvinte, dacă admitem metafora după care povestea este o ființă vie, trebuie să mergem pînă la capăt cu această metaforă. De vreme ce Linné a reușit să opereze o clasificare ierarhică a speciilor animale și vegetale, cu toate că fiecare din aceste specii este o entitate diferită de celelalte, nu ar fi oare posibil, în același chip, să se stabilească o clasificare a subiectelor povestirii?

Bédier este atît de departe de a-și pune aceste întrebări încît nici nu a crezut necesar să consacre un capitol studiului subiectelor *fabliaux*-urilor, și nici măcar nu dă, odată cu lista poemelor pe care le socotește *fabliaux*-uri (Apendice I) sau cu bibliografia lor (Apendice II) forma organică a poveștii sau rezumatul principalelor versiuni. Desigur, această tăcere poate fi imputată rezervei tradiționale a universitarilor față de subiectele „fără perdea". Dar, chiar atunci cînd nu-l paralizează acest scrupul, povestea i se pare prea puțin importantă pentru a merita un rezumat de trei rînduri. Pe el îl interesează numai „spiritul" *fabliau*-lui. Această manieră de a nu se atinge decît cu vîrful degetelor de o poveste deochiată, îl situează fără îndoială pe Bédier în vremea lui. Să vedem însă, printr-un exemplu, cît îl costă acest dispreț. El spune, nu o dată, că subiectul celor mai multe *fabliau*-ri „presupune aproape întotdeauna, într-o anumită țară, existența treimii: soțul, soția și ibovnicul și că aceste trei personaje își joacă anumite feste între ele" (p. 158). Forma organică a poveștii începe deci, aproape întotdeauna, după Bédier, prin următoarea situație fundamentală: „O femeie măritată are un ibovnic ..." și continuă printr-o serie de peripeții la capătul cărora se întîmplă

fie că două dintre aceste personaje îl ridiculizează pe al treilea, fie că unul dintre ei îi ridiculizează pe ceilalți doi. Așa se întîmplă în *fabliau*-ul, amănunțit analizat, *Le lai de l'épervier* (Povestea șoimului) *, a cărui formă organică este aproximativ următoarea: *O femeie are doi ibovnici. În timp ce-l primea pe unul, iată că sosește celălalt. Îl ascunde pe primul și-l primește pe al doilea. Tocmai atunci apare și soțul. Femeia îl convinge pe ibovnic să plece simulînd o mînie mare și rostind amenințări. Acesta îi urmează sfatul. Ea îi explică atunci soțului că omul care a plecat urmărea un dușman care-și căutase adăpost în casa lor și că ea nu găsise de cuviință să-l dea pe mîna lui. Îl scoate atunci din ascunziș pe primul ibovnic, iar soțul îl lasă să plece fără necazuri.*

Bédier observă foarte just că principala invenție, din partea povestitorului care tratează această temă este aceea a unei împrejurări care să rezolve următoarea dificultate: de ce primul ibovnic își cedează locul noului sosit, în loc să-și manifeste gelozia? Și arată că diferitele versiuni, inclusiv acelea pe care prietenii și studenții lui, cărora le-a supus această problemă, le-au întocmit, au propus soluții în care cei doi ibovnici ai femeii sînt, la alegere, tată și fiu, un matamor și un poltron, un mare senior și capelanul său, un abate și un călugăraș fugit din mănăstire, un stăpîn și robul său, un cavaler și scutierul său, un senior și pajul său, un debitor și creditorul său, un ibovnic bogat care plătește și un sărăntoc care este iubit etc. Toate aceste născociri, necesare pentru logica povestirii, se aseamănă întrucît îl plasează pe primul ibovnic față de al doilea în aceeași situație de subordonare, de vinovăție sau de teamă ca și pe cel de al doilea față de soț; iar dibăcia femeii constă în a născoci un șiretlic care să-i permită să-i ascundă în același timp pe cei doi ibovnici față de soț și pe iubitul ocazional față de titular.

Ești atunci îndreptățit să-i aduci lui Bédier următoarele două obiecții:

1. De vreme ce intriga nu funcționează satisfăcător decît dacă se presupune că unul dintre iubiți se află într-o poziție

* Am condensat descrierea acestei forme organice, care sub pana lui Bédier e, fără prea mult folos, destul de prolixă.

de inferioritate față de celălalt, de ce enunțul formei organice a povestirii nu menționează această particularitate esențială? Enunțul lui Ω formulat de Bédier păcătuiește aci prin *lipsă*.

2. Presupunînd că personajele nu sînt unite prin legături de natură conjugală sau sexuală, ci, de exemplu, printr-o asociere profesională, nu s-ar putea imagina o schemă de subiect identică? Și într-adevăr, ce implică aceasta? Nimic altceva decît un pact, oarecum oficial, între două personaje A și B; apoi călcarea acestui pact printr-un al doilea pact, de data aceasta clandestin și nelegitim, între A și C; în sfîrșit călcarea acestui al doilea pact printr-un al treilea, de asemenea nelegitim și clandestin față de primele două, între A și D. Logica acțiunilor care decurg din această situație nu implică, cum nu implică nici situația însăși, cea mai mică sexualizare necesară a corpului delictului. A începe enunțul formei organice scriind „o femeie măritată are doi ibovnici ...“ nu înseamnă oare să restrîngi în mod abuziv cîmpul povestirilor ce s-ar putea clădi pe această schemă? Enunțul lui Ω formulat de Bédier păcătuiește de astă dată prin *exces*.

Ce este povestea unui adulter, din punctul de vedere al resorturilor dramatice? O situație care pune în scenă două personaje, legate printr-un pact ce stabilește anumite prestații reciproce și interzice ambilor contractanți să încheie un asemenea pact cu un terț. Vine un moment cînd unul cel puțin din parteneri este ispitit să calce obligațiile pactului, ascunzîndu-și însă trădarea față de partenerul legitim. Schema poveștii, astfel enunțată, lasă de o parte componentele sexuale și instituționale ale situației, fără a-i modifica forma organică. Putem, de pildă, să înlocuim soțul și soția cu doi regi care au semnat un tratat de alianță prin care îi este interzis fiecăruia să trateze cu un al treilea. Echivalentul adulterului va fi dat atunci de strădaniile unuia dintre aliați pentru a se înțelege pe ascuns cu acest terț: analogie atît de evidentă încît cel înșelat, dacă ar ajunge să afle ce s-a întîmplat ar putea să-și adune consiliul și să deschidă ședința declarînd: „Domnilor, sîntem încornorați!“ Privilegiul cu care este investită aci manifestarea cea mai trivială a unei

scheme dramatice universale de a figura metaforic celelalte realizări ale acestei scheme depinde de o sensibilitate caracteristică pentru anumite culturi: într-o societate în care soții nu ar fi geloși s-ar putea folosi comparația cu o trădare politică pentru a face auditoriul să înțeleagă poveștile noastre de adulter. Dar, redusă la forma sa esențială, schema dramatică a trădării pactului printr-un alt pact este transcendentă atît față de realizarea sa sexuală cît și față de realizarea sa politică.

Trebuie să conchidem de aci că Bédier nu a fost în măsură să fixeze gradul de abstractizare la care trebuie să te situezi pentru a degaja forma organică a povestirii, și nici să stabilească reguli de metodă capabile să opereze această abstracțiune. Care sînt consecințele practice ale acestei carențe? Iată un exemplu:

Bédier distinge, după cum am văzut, povestirile universale, construite pe date valabile pentru toți oamenii, și povestirile etnice, indisolubil legate de anumite epoci și anumite locuri. Dar dacă elementul Ω, pe care el ni-l prezintă drept intangibil, este definit la un nivel insuficient de abstract, va trece drept poveste etnică o alta, care, cu condiția unor transpuneri, poate foarte bine să călătorească fără a-și pierde caracteristicile esențiale. Fie, de pildă, gingașa poveste, spusă de Plutarh, a lui Antiohus, îndrăgostit de Stratonice, soția tatălui său, și care moare din această dragoste ascunsă. Datorită unui dublu șiretlic al medicului, regele află dragostea fiului său și îi cedează soția. Bédier comentează: „Iată, desigur, o legendă pe care nu o putem accepta decît în haina ei grecească. Creștinismul o desființează, căci nici un fiu vitreg nu-și poate lua de soție mama sa vitregă, și nimeni nu-și poate ceda soția nici măcar unui prieten“ (p. 255). Ei aș! Ar fi de ajuns să facem din Stratonice nu soția ci doar logodnica tatălui (ca în *Mithridate* de Racine) pentru a strămuta povestea pe pămînt creștinesc. Eroarea lui este de a fi considerat ca date ce intră în definiția elementului invariant al poveștii, pe același plan cu unele operații precum interdicția, pactul, stratagema, trădarea, pedeapsa, care sînt într-adevăr niște *universalia* ale povestirii, elemente instituționale locale precum rapor-

turile *soț/soție*, *tată/fiu*, *suzeran/vasal* etc. Cum ar putea să figureze aceste legături, care variază de la o cultură la alta, în partea invariantă a unei povestiri planetare? În schimb, rolul de înșelător, acela de trădător, de justițiar, corespund într-adevăr cu situații și funcții universale: sînt susținute de o logică ineluctabilă a relațiilor dintre persoane. De unde posibilitatea, dar și necesitatea, pentru cine pretinde să izoleze „polenul" volatil al povestirii, să înceapă prin a traduce subiectul într-un metalimbaj de funcții abstracte, libere de orice legătură exclusivă cu o tradiție culturală dată, dar apte să se încarneze în oricare.

Pentru că a ignorat această posibilitate și această obligație, Bédier comite o eroare de raționament flagrantă: acolo unde dispune de mai multe versiuni ale aceleiași povestiri (ca în cazul *Dorințelor sfîntului Martin*), ajunge să elaboreze o formă organică extrem de abstractă, capabilă să acopere multiplicitatea variantelor recenzate; din generalitatea acestei scheme deduce atunci universalitatea *fabliau*-ului, aptitudinea lui de a trece granițele. Dimpotrivă, cînd nu cunoaște decît o singură versiune a unei povești, o ia ca atare, cu rădăcinile care o leagă de glia unde a găsit-o; nu-i este greu atunci să arate că povestea, în această formă particularizată la extrem, nu se potrivește decît cu o societate restrînsă: este, spune el, o poveste etnică, incapabilă să călătorească. În același timp uită să confrunte această versiune a poveștii cu toate cele care au putut înflori sub alte ceruri, pur și simplu pentru că nu a știut să abstragă din povestea lui elementele structurale care i-ar fi demonstrat indiscutabil înrudirea cu zeci de altele.

După ce am arătat aceste rezerve, în ce sens putem noi oare continua să-l considerăm pe Joseph Bédier, cu *Les Fabliaux*, drept un precursor al analizei structurale a povestirii? Trebuie să-i recunoaștem meritul de a fi înțeles că povestirea populară nu este un conglomerat instabil de teme labile, replămădite fără încetare de influențele geografice sau istorice, ci că se dezvoltă în jurul unui sîmbure acronic. Mai putem admite că Bédier a văzut într-adevăr caracterul structural (sau mai precis „organic") al acestui sîmbure:

elementul Ω al povestirii „este constituit în esența sa dintr-un ansamblu de organe astfel alcătuit încît este imposibil să te atingi chiar de unul singur dintre acestea din urmă fără a-l distruge“ (p. 186). Dar, deși afirmă caracterul structural al povestirii, ideea unei metode de analiză a structurilor narative nici nu-i trece prin minte lui Bédier: nu își poate închipui deloc greutățile pe care le-ar prezenta o asemenea întreprindere. Mai modern decît contemporanii lui prin critica pe care o aduce demersurilor exclusiv diacronice, el rămîne un om al epocii sale prin incapacitatea de a concepe un program de cercetare sincronică. În 1894 Joseph Bédier îl vestește pe Propp, dar nu îl precede pe Saussure.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

III. POSTERITATEA AMERICANĂ A LUI PROPP*

Titlul eseului lui A. Dundes, *The Morphology of North American Indian Folktales* ** *(Morfologia basmelor indienilor din America de Nord)* este de ajuns pentru a lămuri spiritul și intențiile lucrării: verificarea, pe un alt corpus, a metodei aplicate de Propp la analiza basmelor populare rusești; demonstrarea tezei că la baza ambelor categorii de basm se află o schemă structurală riguroasă, și că acestea nu sînt, așa cum s-a crezut pînă nu de mult, un simplu conglomerat de fantezii delirante.

Basmele indienilor din America de Nord constituie, în această privință, un test încă mai elocvent decît cele din tradiția indo-europeană. Părerea folcloriștilor secolului al XIX-lea că aceste povestiri sînt „informe și lipsite de conținut, și că se află față de basmele europene în același raport ca nevertebratele față de vertebrate în regnul animal" este, în parte, chiar aceea a lui Boas: „Folclorul european dă impresia că povestirile, luate în întregul lor, sînt unități cu o coeziune mare, și foarte vechi în ceea ce privește îmbinarea părților într-un tot. Analiza materialului american, dimpotrivă, dovedește că povestirile complexe sînt recente, că nu există decît o slabă legătură între elementele care le compun, și că părțile cu adevărat vechi sînt unele incidente sau cîteva subiecte rudimentare" ***. Desigur, etnografii și folcloriștii care s-au îndeletnicit cu compararea diferitelor versiuni ale aceluiași basm au fost adesea izbiți de permanența anumitor scheme formale, subiacente unor conținuturi diferite; dar a fost întotdeauna vorba de studii restrînse la un sector limitat, definit fie de versiunile unei singure povestiri,

---

* Reproducere, cu cîteva modificări, a unui text publicat în *Communications* 11/1968.

** *Folklore Fellows Communications*, nr. 195, Helsinki, Academia Scientiarum Fennica, 1964, 134 p.

*** *The development of Folk-Tales and Myths*, The Scientific Monthly, 3 (1916), p. 340.

fie de povestirile dintr-o singură regiune. „Nimeni nu a încercat încă să considere sistematic fiecare poveste în individualitatea ei, ca reprezentînd o variație de conținut într-un cadru formal comun“ (p. 25).

A. Dundes încearcă această experiență. El nu aduce, într-un sens, nici o schimbare teoretică radicală principiilor de analiză date de Propp. Totuși, precizînd anumite noțiuni fundamentale și trecînd pe primul plan altele care nu aveau decît un rol minor la predecesorul său, el dă metodei o neașteptată suplețe și fecunditate.

Recurgerea la modelul propus de Kenneth L. Pike[49] pentru analiza unităților structurale a comportamentului omenesc îi servește ca să redefinească funcția proppiană. După Pike, fiecare unitate structurală comportă simultan trei modalități: trăsătura structurală *(feature mode)*, manifestarea concretă *(manifestation mode)* și distribuția *(distribution mode)*. Fie acum o funcție izolată de Propp: „*Trăsătura structurală* a funcției 8, de pildă, ar putea fi exprimată prin *Prejudiciere. Manifestarea* se compune din toate variabilele fizice ale funcției care nu pot fi date simultan. Cu alte cuvinte, manifestarea este suma tuturor acestor elemente care pot îndeplini o funcție dată. Constituenții manifestării ar putea include pentru funcția 8 răpiri, furturi, izgoniri, omoruri, și așa mai departe. Cît despre *distribuție* ea s-ar reduce la caracteristicile poziționale ale unei funcții particulare, adică la delimitarea locurilor pe care aceasta le poate ocupa în seria celor 31 de funcții. Funcția 8 poate interveni fie în poziție inițială, fie după o serie de funcții luate dintre numerele 1 și 7“ (p. 58).

Pike oferă aci o soluție dificultăților terminologice ridicate de folosirea vocabularului lui Propp. Cuvîntul „funcție“ este prea răspîndit și are prea multe înțelesuri pentru a exprima mulțumitor unitatea narativă de bază. Pe de altă parte, Propp nu propune nici un termen pentru a numi conținuturile variabile susceptibile să îndeplinească funcția. Pike însă, confruntat cu aceeași problemă, și negăsind în literatura antropologică nici un termen potrivit pentru a exprima „unitatea minimală a trăsăturii structurale“ care la el, este ceea

ce este funcția lui Propp, a creat neologismul „motivem". Această fericită coincidență permite conservarea termenului de motiv cu înțelesul obișnuit pe care i-l dau folcloriștii, acela de propoziție narativă oarecare, și completarea lui cu noțiunile structurale de *motivem* și *alomotiv*: „De vreme ce termenul lui Propp, funcția, nu a intrat în limbajul curent al folcloriștilor, am propus să se folosească în locul lui *motivemul* lui Pike. Aceasta ar permite utilizarea termenului de alomotiv pentru acele motive ce pot surveni în orice context motivemic dat. Alomotivele ar fi în aceeași relație cu motivemul ca și alofonele cu fonemele și alomorfele cu morfemele. Termenul de motiv, consacrat în practică în studiul folclorului, ar putea fi menținut pentru a exprima elementele care saturează motivemele, elemente cărora Propp nu le-a dat nume. [...] Insuficiența motivului ca unitate structurală nu ar mai avea nici o importanță, de vreme ce unitatea structurală utilizată ca bază a analizei morfologice ar fi motivemul" (p. 59).

A. Dundes precizează într-un alt articol* relațiile dintre motiv, motivem, și alomotiv. Același motiv, folosit în contexte diferite, poate îndeplini funcții motivemice diferite; invers, motive diferite, plasate în același loc într-o secvență dată, îndeplinesc aceeași funcție motivemică: ele sînt atunci alomotive. În diferitele versiuni ale unui basm tsimshian studiat de Boas, de pildă, un unchi gelos îl supune pe erou unor încercări care pot fi, de la caz la caz: o ușă care mușcă, o peșteră care se deschide și se închide, un copac despicat sau o canoe care se închide, un pieptene împodobit cu solzi care sfîșie, animale fioroase care păzesc o intrare sau un vagin cu dinți. Toate aceste elemente apar deci ca alomotive ale unui același motivem care, s-o subliniem în treacăt, seamănă mult cu funcția XXV a lui Propp: *eroul are de făcut față unei grele încercări*" (p. 103).

Cum se vor combina între ele unitățile narative astfel redefinite? Secvența de treizeci și una de funcții care reprezintă, la Propp, armătura basmului rus arhetipal, se

* *From etic to emic units in the structural study of folktales*, în „Journal of American Folklore", 75 (296), 1962, pp. 95—105.

fragmentează la Dundes în grupuri mai mici. Exploatînd o remarcă făcută de Propp, după care numeroase funcții pot fi regrupate perechi perechi, astfel încît, dacă una este dată în povestire, cealaltă urmează aproape negreșit (ex.: *Luptă/Victorie; Urmărire/Salvare*), A. Dundes izolează întîi un cuplu compus din funcțiile VIII sau VIII a *(Prejudiciere* sau *Lipsă)* și din funcția XIX *(Nenorocirea sau lipsa inițială este remediată)*. Această pereche de funcții, întotdeauna prezentă în nucleul basmului rusesc, definește de asemenea nucleul unui mare număr de basme indiene din America de Nord. Acestea „consistă din trecerea de la un dezechilibru la o stare de echilibru. Dezechilibrul — o stare de care trebuie să te temi și pe care s-o eviți pe cît posibil — poate fi considerat ca o stare de prea plin sau de lipsă, depinzînd de punctul de vedere din care este privit. Dezechilibrul poate fi semnificat de raționamentul după care ai prea mult dintr-un lucru sau nu destul dintr-un altul" (p. 61).

Anumite basme, sau mai curînd anumite povestiri rudimentare, se pot reduce la această secvență nucleară de două motiveme: „Niște oameni de pe malurile fluviului Columbia nu aveau nici ochi nici gură. Se hrăneau mirosind sturionii. Coiotul le-a deschis ochii și gura." Totuși, în majoritatea cazurilor, se intercalează alte cupluri de motiveme în secvența nucleară între motivemul *Lipsă* și motivemul *Remedierea lipsei*. Dundes semnalează trei perechi principale care sînt: 1) *Eroul are de făcut față unei grele încercări* și *Încercarea este trecută cu succes*, corespunzînd funcțiilor XXV și XXVI ale lui Propp; 2) *Interdicție* și *Încălcare* corespunzînd funcțiilor II și III ale lui Propp; *Vicleșugul* și *Victima înșelată*, corespunzînd funcțiilor VI și VII ale lui Propp.

Am degajat astfel trei tipuri de remediere a lipsei, caracterizate, unul prin îndeplinirea unei sarcini (de pildă, datorită intervenției unui erou), altul prin încălcarea unei interdicții, ultimul printr-un vicleșug.

Cuplurile *Interdicție/Încălcare* și *Vicleșug/Victimă înșelată* fac obiectul unei cercetări speciale. Cuplul *Vicleșug/Victimă înșelată*, intervenind ca mijloc de înlăturare a lipsei, definește una din schemele narative cele mai răspîndite la indienii din America de Nord. Cuplul *Interdicție/Încălcare*

poate interveni şi el, fie ca mediator între o *Lipsă* şi suprimarea ei (de pildă cînd un progres cultural este dobîndit graţie unei neascultări), fie ca punct de plecare al unei secvenţe autonome de patru motiveme care îşi este suficientă sieşi: *Interdicţie*, *Încălcare*, *Consecinţă a încălcării*, *Tentativă de a scăpa de această consecinţă*. Iar această tentativă, la rîndul ei, poate reuşi sau nu.

Secvenţele de două sau patru motiveme pe care le-am izolat aci se pot asocia în grupări mai complexe. Printre combinaţiile realizate astfel, una dintre cele mai frecvente este secvenţa de şase motiveme. Basmul începe prin a stabili o situaţie de *Lipsă*. Aceasta este apoi înlăturată, dar echilibrul stabilit astfel nu poate fi păstrat decît în anumite condiţii a căror respectare dă naştere unei *Interdicţii*; *Încălcarea* acesteia are drept *Consecinţă* un nou dezechilibru, urmat eventual de o *Tentativă* (izbutită sau neizbutită) de a scăpa de urmările infracţiunii. Legenda lui Orfeu, pentru care există numeroase paralele indiene, ar putea servi drept exemplu de basme de acest tip.

Studiul cîtorva basme indiene destul de lungi, ca *Soţul-Stea* şi *Manabozho* dovedeşte că sînt posibile combinaţii şi mai complexe, dar respectînd schemele repetate mai înainte. Totuşi rămîne îndeobşte vădit că basmele indiene au o structură mai simplă decît cele indo-europene. În acestea din urmă, înlăturarea lipsei iniţiale poate fi amînată aproape la nesfîrşit prin intercalarea de episoade secundare; în basmul indian din America de Nord, înlăturarea lipsei nu se lasă niciodată aşteptată. Basmele indiene mai lungi nu sînt basme *complexe*, ci basme *cu prelungiri (extended tales)*. Ele se compun dintr-o succesiune de fragmente narative, iar fiecare din acestea formează prin el însuşi un tot. Apare o lipsă; este înlăturată; apare o a doua lipsă (rezultînd, de pildă, din încălcarea unei interdicţii); este înlăturată; şi aşa mai departe. Apropiind această diferenţă structurală de noţiunea de „profunzime gramaticală" introdusă de Yngve în lingvistică, Dundes propune să fie denumit „profunzime motivemică" „numărul motivemelor care intervin între cele două teme ale unei perechi de motiveme ca *Interdicţie* şi *Încălcare*, *Vicleşug* şi *Victimă înşelată* şi mai ales *Lipsă* şi

Remedierea lipsei" (p. 94). Profunzimea motivemică mai mică a basmului din America de Nord ar explica, poate, de ce basmele europene zise „cumulative" (pisica nu-i înapoiază coada șoricelului decît dacă i se aduce lapte; dar vaca nu dă lapte decît dacă i se aduce fîn etc.) nu s-au prea răspîndit pe pămîntul american. Cît despre profunzimea motivemică mai mare a basmelor indo-europene, ea este, fără îndoială, un rezultat al influenței literare: forma scrisă, liberîndu-se de limitările memoriei umane, permite să intercaleze „o mie și una de istorisiri între lipsa inițială și lichidarea ei" (p. 94).

Analiza lui A. Dundes seduce de la bun început prin claritatea și simplitatea ei: șase cupluri de motiveme sînt practic de ajuns pentru a ordona un material de o diversitate în aparență imposibil de ordonat. Schemele structurale care rezultă au avantajul, față de cea oferită de Propp, de a realiza mai multe secvențe, în același timp autonome și combinabile între ele, deci apte să dea naștere unor tipuri de povestiri diferite deși pornesc de la aceeași matrice. Acum putem să clasăm basmele, sau cel puțin episoadele care le constituie, în mai multe categorii: unele nu sînt decît povestea unei lipse și a înlăturării ei; altele nu sînt decît povestea unei interdicții, a încălcării ei și a consecințelor ce decurg de aici. Iată cel puțin două tipuri structurale net diferențiate. În plus, fiecare din ele se poate specifica mai departe prin determinări succesive: înlăturarea lipsei se poate efectua de la sine, în urma îndeplinirii unei încercări, prin încălcarea unei interdicții, sau în sfîrșit prin viclesug.

În schimb, A. Dundes are uneori tendința să simplifice problemele și, de multe ori să le dea soluții aproximative. Rezervele pe care le vom formula nu vizează principiile încercării sale, ci faptul că ea se oprește la jumătatea drumului, fără a ajunge la rezultatele pe care ne-a lăsat să le întrezărim.

Această deficiență se simte mai întîi cînd este vorba de căutarea unei definiții a unităților narative de bază. Este adevărat că elementele izolate de Dundes sub numele de motiveme corespund funcțiilor lui Propp și că reprezintă, ca și acestea, evenimente sau acțiuni; că și ele pot fi grupate în perechi din care fiecare termen reprezintă un fragment

de durată luat dintr-un proces în constantă devenire. Dar principiul segmentării acestor fragmente rămîne foarte empiric. Fie perechea *Lack/Lack liquidated*. *Lack*, pe care-l traducem prin *Lipsă*, desemnează o situație; *Lack liquidated*, dacă-l traducem *ad litteram* prin *Lipsă suprimată*, desemnează de asemenea o situație, rezultatul finalizării procesului de suprimare; dar această traducere omite trecerea de la o situație la alta, faza de realizare a procesului. Dacă traducem mai liber prin *Remedierea lipsei*, nu scăpăm de dificultate decît printr-un echivoc. Remediere, în franceză, desemnează totodată procesul care tinde spre finalizare și rezultatul acestui proces. Dar unul nu-l implică pe celălalt: procesul de remediere a lipsei poate fi oprit înainte de finalizare. Ar fi necesară aici o secvență de trei motiveme pentru a elimina ambiguitatea. Fie acum cuplul *Deceit/Deception*. Dacă traducem *Deceit* prin *Înșelătorie* nu realizăm opoziția *Deception/Deceit*. Trebuie să traducem prin *Manevră de înșelătorie/Înșelătorie realizată*, adică să distingem între procesul în sine și rezultatul lui. Ne lipsește poate atunci punctul de plecare al procesului, motivemul care desemnează o situație ce permite o manevră de înșelătorie. Fie de asemenea cuplul *Task/Task accomplished:* dacă traducem *Task* prin *Încercare grea* (urmînd definiția funcției H la Propp: „Eroul are de făcut față unei grele încercări") nu înregistrăm procesul; dacă traducem prin *Îndeplinirea sarcinii* pierdem punctul de plecare. Fie în sfîrșit secvența *Interdicție* → *Încălcare* → → *Consecință* → *Tentativă* (pentru a se sustrage consecinței) → *Consecință evitată*. *Interdicția* reprezintă aci o stare (situația unei ființe supuse unei interdicții) care are funcția de punct de plecare. *Încălcarea*, care actualizează o situație posibilă implicată în această stare, desemnează în același timp procesul de încălcare și rezultatul acestui proces: este un alt exemplu al echivocului pe care-l denunțăm. Acest rezultat, la rîndul lui, are funcția unui punct de plecare: determină declanșarea unei sancțiuni desemnată drept „consecință": cuvînt vag ce permite să cuprindă laolaltă și procesul și rezultatul său. Oricum ar fi, ea aduce din nou pe erou într-o situație ce servește drept punct de plecare al unui nou proces, *Tentativa* de a se sustrage consecințelor încălcării; acest

proces este, măcar o dată, net despărțit de rezultatul său: tentativa poate duce la un succes sau la un eșec.

Pare necesară o rearticulare a secvenței motivemice pentru a explica existența distinctă a trei faze, nu numai a două. Procesul narativ de bază constă dintr-o acțiune care se dezvoltă în trei timpi: stare de plecare, proces propriu-zis, rezultat. Necesitatea acestei tripartiții provine din faptul că fiecare fază deschide o alternativă față de cea următoare: după cum observă Dundes, „consecința" poate să nu dea naștere nici unei reacții, sau dimpotrivă să servească drept punct de plecare pentru o tentativă de protejare; iar această tentativă poate, la rîndul ei, dacă are loc, să reușească sau să eșueze. Această observație ar trebui generalizată: dacă există funcția *Însărcinare*, eroul poate întreprinde sau nu *Îndeplinirea însărcinării* iar dacă o întreprinde, poate s-o ducă la bun sfîrșit sau nu. Toate celelalte secvențe sînt susceptibile de a fi reorganizate după acest model.

Dacă motivemele lui Dundes corespund mult prea bine funcțiilor lui Propp, încît păstrează chiar și unele din neajunsurile lor, pare în schimb abuziv să le asimilăm cu acel *feature mode* al behavioremelor lui Pike. Pike face o netă deosebire între *feature mode* și *distribution mode*. Propp nu numai că nu face această deosebire, dar pretinde chiar să definească o funcție numai după poziția ei în secvență, și în special după rolul pe care-l joacă în introducerea funcțiilor următoare. Ceea ce înseamnă că, la Propp, funcția este definită de caracteristici care, la Pike, ar releva de modul distribuțional al behavioremului. Cît despre ceea ce Pike numește *feature mode*, acesta nu se deosebește, la Propp, de *manifestation mode*. Să luăm, de pildă, trăsăturile care, după Pike, pot servi la o opoziție între slujba religioasă pentru adulți și aceea pentru tineri. Pike enumeră, între altele, lecturile unor pasaje din Biblie, discuțiile purtate de copii pentru a ghici care este autorul acestor pasaje, ilustrările vizuale sau pantomimele care ocupă, în slujba religioasă pentru tineri, locul predicii la adulți *. În optica lui Propp,

* Kenneth L. Pike, *Language in Relation to a Unified Theory of Structure of Human Behavior*, The Hague-Paris, Mouton, 1967, ed. II-a revăzută, p. 89.

astfel de opoziții sînt structural nesemnificative pentru că sînt funcțional echivalente: nu are importanță, ar spune Propp, de cine, cum, în ce spirit sînt ținute cele două slujbe religioase. Ele au loc la aceeași oră, în dimineața zilei de odihnă care urmează celor șase zile de lucru, și au aceeași finalitate: atrag binecuvîntarea Domnului asupra poporului său. Acesta este esențialul. Restul este contingență și „ține de domeniul studiilor accesorii".

Obiectivul nostru nu este de a arbitra în dezbaterea dintre Propp și Pike. Am vrea numai să subliniem că Dundes, crezînd că-i împacă, rămîne de fapt pe linia lui Propp și că de aici rezultă o mare dificultate. Dacă Dundes ar fi urmat calea deschisă de Pike, nu am avea acum numai, pe de o parte, niște motiveme precum *Lipsă* și, pe de altă parte, alomotive precum *Foame*, *Inundații*, *Sterilitate*; și-ar fi făcut apariția o instanță intermediară, permițînd opoziția structurală, la nivelul *feature mode*-ului, a diferitelor tipuri de lipsă: o paradigmatică a lipsurilor ar deveni posibilă. În locul acesteia, motivemul lui Dundes, ca și funcția lui Propp, rămîne un fel de concept generic abstract care cuprinde o mulțime de variante ce nu pot fi nici deosebite nici grupate laolaltă. Și-apoi, chiar dacă am repertoria toate alomotivele care, în toate folclorurile, saturează motivemul *Însărcinare*, ce am face cu ele? Ar trebui, desigur, să căutăm să definim niște principii care ar permite categorisirea diferitelor forme ale acestui motivem. În exemplul diferitelor versiuni ale basmului tsimshian citat este vădit că diferitele alomotive — ușă care mușcă, copac despicat, pieptene împodobit cu solzi care sfîșie etc. se învîrtesc toate în jurul aceleiași metafore a cărei cheie e dată de un alomotiv privilegiat, „vaginul cu dinți". Toate manifestările de *Sarcini* ar putea fi oare reduse la cîteva figuri? Nu este sigur. Dar dacă putem ezita asupra principiului grupării și clasificării alomotivelor, căutarea lui nu poate fi eludată.

Să trecem acum la dificultățile propriu-zis sintagmatice ale metodei urmate de Dundes. Se pare că raporturile dintre diferitele perechi de motiveme și condițiile combinărilor lor nu sînt cu totul lămurite. Fie perechea *Interdicție/Încălcare*, care pare să poată interveni în două contexte opuse. Uneori,

ni se spune, încălcarea intervine pentru a restabili echilibrul stricat, și a lichida astfel lipsa; alteori, dimpotrivă, încălcarea creează dezechilibrul și antrenează situația de lipsă. De unde provine această diferență, destul de anormală la prima vedere? Cum se face că aceeași mediere produce efecte inverse?

Să încercăm să precizăm această dificultate prin analiza mai multor exemple:

1. Adevărul refuza să-și spele fața mînjită. Răspundea oricui îl ruga s-o facă: „Dacă-mi spăl fața, se va întîmpla ceva". Sfîrși însă prin a se lăsa înduplecat; de îndată ce începu să se spele, se porni ploaia, provocînd un potop care acoperi pămîntul.

Aci nu încape îndoială: încălcarea unui tabu antrenează o consecință catastrofală. Pămîntul a trecut de la o stare de echilibru satisfăcător, la o stare de lipsă care va trebui apoi remediată.

2. Un om ținea întunericul închis într-un săculeț. L-a încredințat Coiotului spunîndu-i: „Să nu deschizi săculețul, căci s-ar face beznă pretutindeni". Coiotul a stat cîtva timp fără a deschide săculețul. Apoi l-a întredeschis, și-a fost de ajuns ca întunericul să scape. Coiotul nu mai vedea aproape deloc. Lumea se cufundase în întuneric.

Dundes consideră că „în acest basm, consecința are și efectul de a lichida lipsa inițială de întuneric" (p. 65). Totuși se pare că nu putem interpreta situația finală din text decît ca fiind catastrofală. Nimic nu ne spune că lipsa inițială de întuneric a putut fi resimțită ca o lipsă, nici de omul care încredințează sacul, nici de Coiot, care este prevenit de consecințe și nu încalcă recomandarea decît căzînd pradă demonului curiozității. Dimpotrivă, totul arată că întunericul final este resimțit de Coiot ca o catastrofă ce-i sancționează greșeala („nu mai vedea aproape deloc"). Acest exemplu nu poate fi deci interpretat altfel decît cel precedent.

3. Două fete își doresc să se căsătorească cu stele. Sînt duse în cer, în timp ce dorm, și se trezesc măritate cu niște stele. Nesocotesc opreliștea de a săpa și deschid din întîmplare o gaură în bolta cerească. Coboară apoi cu ajutorul unei funii și se întorc acasă vii și nevătămate.

A. Dundes subliniază aci, după Stith Thompson și în acord cu comentatorii indigeni ai mai multor versiuni ale basmului, că dorința de a avea o stea drept soț încalcă un tabu. Dorința nesăbuită este sancționată prin însăși îndeplinirea ei, întocmai ca în basmele europene în care un personaj se trimite dracului într-o clipă de supărare. Reîntoarcerea pe pământ a celor două fete corespunde unei tentative reușite de a scăpa de consecințele încălcării.

Potrivit acestei interpretări, secvența *Interdicție/Încălcare* se intercalează între o stare de echilibru, dacă nu de plenitudine, și o stare de dezechilibru și de lipsă (de vreme ce fetele nu pregetă să evadeze de îndată ce pot s-o facă). Rămînem deci în cadrul aceleiași scheme ca în exemplul anterior.

Dar, pe de altă parte, A. Dundes ne atrage atenția asupra faptului că „dorința de a avea un Soț-Stea ar putea fi expresia unei lipse, în timp ce căsătoria cu Soțul-Stea ar reprezenta suprimarea acestei lipse". De astă dată tocmai prin încălcarea unei interdicții se trece de la o stare de lipsă și dezechilibru la o stare de echilibru, dacă nu de plenitudine. Mai general, dacă orice interdicție are drept scop să reprime o dorință, orice încălcare are drept scop să remedieze o lipsă. Astfel Coiotul încearcă să-și satisfacă curiozitatea deschizînd săculețul, Orfeu să-și satisfacă iubirea privind-o pe Euridice. Încălcarea interdicției pare deci să aibă simultan drept efect să remedieze o lipsă și să creeze alta. Aceasta nu implică nici o contradicție, ameliorarea creată prin încălcarea interdicției, pe de o parte, degradarea creată de aceeași încălcare, pe de alta, nu afectează pe cel ce încalcă interdicția în același timp și în același fel. De fapt, este vorba de două secvențe paralele în care aceeași acțiune îmbracă simultan două funcții morfologic distincte: într-una ea este îndeplinirea unei sarcini ce urmează să lichideze o lipsă; în cealaltă, o încălcare de interdicție putînd antrena o pedeapsă. Ca să luăm un exemplu mai familiar, Prometeu îmbunătățește soarta oamenilor dîndu-le focul (este o acțiune ce lichidează o lipsă, și această lichidare se operează printr-o înșelăciune); dar această acțiune constituie pe de altă parte încălcarea unei interdicții: ea îl expune pe autorul ei la o sancțiune și în acest sens este generatoarea unei lipse.

Se întrevede astfel necesitatea de a restabili în analiza morfologică a secvențelor narative anumite verigi necesare explicitării raporturilor logice din această secvență.

În primul rînd pare necesar să se completeze secvența nucleară *Lipsă/Remedierea lipsei* printr-o secvență inversă *Plenitudine/Apariția unei lipse*. Această secvență constant implicată în dinamica povestirii ca generatoare de dezechilibru, nu este niciodată exprimată clar, în chip autonom, de către A. Dundes. Omisiunea este cu atît mai regretabilă cu cît îl împiedică să-și dezvolte anumite intuiții. Dundes remarcă astfel, în urma unei observații a lui Hultkranz, „că există o asemănare izbitoare între perechile *Interdicție/Încălcare* și *Însărcinare/Îndeplinirea însărcinării*. Amîndouă sînt forme de ordin dat eroului. În *Interdicție* i se poruncește eroului să nu facă ceva; în *Însărcinare* i se poruncește eroului să facă ceva. Aceste două perechi de motiveme se deosebesc totuși în parte prin caracteristici distribuționale diferite. Îndeplinirea unei sarcini intervine de obicei între *Lipsă* și *Remedierea lipsei* [...]. În contrast puternic cu motivemele *Însărcinare* și *Îndeplinirea sarcinii*, motivemele *Interdicție* și *Încălcare* pot interveni fie înainte fie după lipsa cea mai importantă. Dacă intervin după, ele ajută de obicei la suprimarea unei lipse" (pp. 86—87). Fără a reveni asupra echivocului conținut în ultima parte a frazei, vom arăta mai limpede simetria celor două perechi de funcții dacă o punem în legătură cu simetria celor două perechi de funcții nucleare; într-adevăr obținem următoarele două secvențe paralele:

Lipsă	Plenitudine
↓	↓
Însărcinare	Interdicție
↓	↓
Sarcină îndeplinită	Interdicție încălcată
↓	↓
Remedierea lipsei	Consecința încălcării (lipsă)

Aceste două secvențe joacă un rol esențial și permanent în dinamica povestirii. A. Dundes arată că anumite basme indiene se bazează numai pe alternanța unei secvențe de

însărcinare ducînd la remedierea unei lipse cu o secvență de încălcare de interdicție ducînd la compromiterea echilibrului realizat: de aci o nouă situație de lipsă, care poate fi suprimată prin îndeplinirea unei sarcini, și așa mai departe; nici un motiv nu-l obligă pe povestitor să se oprească (p. 96). Această observație ar trebui generalizată: orice povestire se bazează pe alternanța dintre faze de ameliorare și de degradare, pe un du-te-vino constant de la echilibru la dezechilibru. Atita doar, că modalitățile de combinare ale celor două secvențe nucleare sînt mai complexe decît această înșiruire elementară. Trebuie să se prevadă posibilitatea de a combina *Lipsă/Remedierea lipsei* și *Plenitudine/Crearea lipsei*, nu numai în ordinea succesiunilor dar și în simultaneitate: aceeași acțiune care într-un loc remediază o lipsă, poate să creeze alta în altă parte. Aceasta este valabil nu numai pentru raporturile dintre mai multe personaje, nenorocirea unora făcînd fericirea celorlalți, dar și pentru diferitele interese în conflict în conștiința aceluiași personaj, unele din ele trebuind să fie sacrificate în folosul celorlalte. Am văzut cum, încălcînd un tabu, fetele aleg satisfacerea dorinței lor de a avea un Soț-Stea în detrimentul libertății lor pămîntești. Acest eveniment îndeplinește simultan două funcții motivemice contrare în două secvențe paralele, legate printr-o interacțiune în anumite puncte. Grafic, această dezvoltare complexă ar putea fi reprezentată astfel:

Îndeplinirea sarcinii	⇒	Încălcarea unei interdicții
↓		↓
Remedierea lipsei		Consecința încălcării (lipsă creată)

Semnul ⇒ înseamnă aici că îndeplinirea sarcinii implică încălcarea unei interdicții. Să precizăm că nu motivemul *Îndeplinirea sarcinii*, luat în forma lui, implică logic *Încălcarea unei interdicții*. Nu orice îndeplinire a unei sarcini este o încălcare de interdicție. Dar se întîmplă că, în această conjunctură anume, aceeași acțiune care într-o secvență are funcția de îndeplinire a unei sarcini se traduce într-alta prin încălcarea unei interdicții. A. Dundes, ca și Propp, recunoaște existența acestor „duble funcții morfologice" ale unei aceleiași

acțiuni. Dar ele au, la ei, un caracter de excepție. Nu li se par destul de importante pentru a impune o modificare a schemei unilineare. Din împletirea secvențelor a căror înaintare simultană face să progreseze povestea, ei aleg firul cel mai bătător la ochi și le trec sub tăcere pe celelalte.

În alte cazuri, fidelitatea lui Dundes față de schema unilineară a lui Propp îl face să alinieze într-o secvență de termeni succesivi motiveme care sînt în realitate simultane. El pierde din vedere ceea ce s-ar putea numi dimensiunea în profunzime a povestirii, asemenea pictorilor care juxtapun pe același plan obiecte pe care o punere în perspectivă exactă le-ar situa unul în spatele celuilalt. Fie secvența de patru motiveme *Lipsa* → *Însărcinarea* → *Îndeplinirea sarcinii* → *Remedierea lipsei*. Această ordine, care pare conformă cu logica cauzelor și a efectelor, corespunde oare și succesiunii cronologice a evenimentelor? Lucrul poate fi contestat. Există fără îndoială un decalaj temporal între momentul în care se produce lipsa și acel în care începe însărcinarea; între momentul în care începe însărcinarea și cel în care se sfîrșește. Dar ce se întîmplă între momentul în care însărcinarea ia sfîrșit și cel în care lipsa este remediată? Nici un interval de timp nu mai desparte aci cauza de efectul său. Îndeplinirea sarcinii și remedierea lipsei sînt două procese riguros simultane: încheierea unuia coincide cu sfîrșitul celuilalt. Sau, mai curînd, este vorba de unul și același proces, considerat din două puncte de vedere deosebite, analizat, pentru nevoile inteligibilității narative, pe de o parte din punctul de vedere al pacientului supus evoluției (aici, *Lipsa* inertă), pe de alta din acela al agentului care provoacă evoluția asumîndu-și îndeplinirea sarcinii. Remedierea lipsei devine aci remedierea lipsei printr-o îndeplinire de sarcină, deschizînd astfel posibilitatea unei clasificări a secvențelor după caracterul specific al mediațiilor care asigură remedierea sau crearea lipsei. Motivemul *Lipsă suprimată* implicat logic în motivemul *Îndeplinirea sarcinii* nu este dat în povestire *după* corelatul său, ca un efect după cauza sa, ci este perceput *prin* el, ca un gen prin specie. Desigur, se poate întîmpla ca restricțiile sau rutina tehnicii povestirii să-l facă pe narator să explicitezeze un motivem după celălalt („își îndeplinise

misiunea: flagelul era învins"), dar al doilea termen nu mai poartă în acest caz decît o informație redundantă; în ordinea poveștii narate, este deja implicat de primul în calitate de corelat simultan. Devine necesară o expresie grafică bidimensională pentru transcrierea acestor serii paralele de motiveme dintre care unele implică simultan pe celelalte. În locul secvenței unilineare a lui Propp, vom avea următorul tablou:

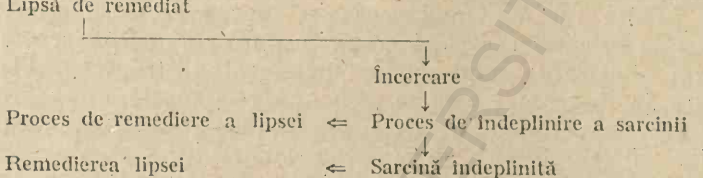

Cum să integrezi în sistemul astfel constituit, ultima pereche motivemică izolată de Dundes, *Vicleșug/Victimă înșelată*? Dundes remarcă faptul că această pereche intervine frecvent în procesele de remediere a lipsei, ceea ce înseamnă de fapt că basmul indian nord-american, ca și folclorul în genere, pune mai mare preț pe vicleșug ca mijloc de a ieși din încurcătură. Dar am recenzat deja, sub numele de sarcină, un alt mijloc de a obține același rezultat. Care este raportul dintre aceste două mijloace? Este clar că ele nu se exclud ci că, dimpotrivă, orice vicleșug poate fi înțeles și ca îndeplinirea unei sarcini specifice, caracterizată de existența unui adversar și de eliminarea lui prin mijloace agresive speciale. Să spunem că o capcană implică o sarcină și că sarcina implică remedierea unei lipse. Dundes, care a înțeles foarte bine că îndeplinirea sarcinii este una din formele pe care le ia remedierea lipsei (cealaltă fiind de a lăsa lucrurile să se rezolve de la sine), nu încearcă să ierarhizeze aceste noțiuni și să deducă din ele un principiu de clasificare a secvențelor. El tratează practic *Însărcinarea/Îndeplinirea însărcinării* și *Vicleșugul/Victima înșelată* ca pe niște perechi ce se exclud una pe alta. Această soluție are avantajul simplității și inconvenientele aproximației. Îl duce de pildă, pe Dundes la concluzia că secvența *Însărcinarea/Îndeplinirea însărcinării* este

destul de rară în corpusul său și nu merită o cercetare amănunțită (p. 63). Ar fi mai exact să spunem că secvența *Însărcinare/Îndeplinirea însărcinării* este foarte frecventă, dar că sarcina ia de cele mai multe ori forma unei înșelătorii.

Să fie oare această distincție inutil de subtilă, și să fie oare de ajuns, pentru nevoile unei cercetări pragmatice, să folosim noțiuni grosolane, dar ușor reperabile, fără prea multă grijă de a preciza încălecările, incluziunile, excluziunile care guvernează logica raporturilor dintre ele? Aceasta nu poate fi poziția lui A. Dundes care-și începe cartea denunțînd iluziile oricărei cercetări empirice care nu a fost pregătită prin elaborarea unui model structural abstract (p. 11) și care, în chestiunea care ne preocupă, recunoaște, după Propp și Pike necesitatea de a da cea mai mare atenție caracteristicilor distribuționale ale motivemelor. Dealtfel, cum ar putea să se materializeze vreodată proiectele de studiu comparat care se află la orizontul cercetării sale dacă lăsăm imprecisă definiția termenilor de comparat? Să luăm de pildă, confruntarea schemelor favorite ale unor basme din arii culturale diferite, cu scopul de a pune în evidență preferința acordată într-un loc unei anumite scheme, în altă parte alteia (ca în experiența, sugerată la pagina 107, de a compara frecvența cu care basmele și superstițiile admit existența unui mijloc de a scăpa de urmările încălcării unui tabu): chiar dacă presupunem că cercetătorii se înțeleg asupra unei definiții convenționale a unităților pe care urmează să le contabilizeze sub numele de sarcini și de vicleșuguri, le va rămîne să definească un cadru de referință statistică: vor urmări oare să pună în evidență că recurgerea la vicleșug este mai frecventă în basmele din grupul cultural A decît în cele din grupul cultural B? Pentru a pune comparația pe baze solide, vor trebui să recenzeze numărul de situații în care un personaj a fost pus să aleagă între vicleșug și alt mijloc; cu alte cuvinte, trebuie ca motivemul care face obiectul investigației, să fie conceput ca o specificare a unui motivem mai general, care este implicat de el, dar care nu-l implică. În cazul de față, o comparație cantitativă corectă nu poate fi instituită decît dacă recunoaștem în manevra vicleană o formă specifică de agresiune. Vom putea spune atunci, de

pildă: din 100 de situații în care personajele își iau sarcina să elimine agresiv un adversar (în loc de a încerca să se înțeleagă cu el), ele aleg de 60 de ori vicleșugul în grupul A și numai de 30 de ori în grupul B; și vom putea conchide în mod valabil că personajele din grupul B au o predilecție mai mică pentru vicleșug decît cele din grupul A.

Necesitatea de a dota structura narativă cu o dimensiune suplimentară, pentru a explica implicațiile dintre serii de motiveme simultane devine și mai imperioasă dacă ne gîndim să integrăm pluralitatea perspectivelor reprezentate de diferitele personaje sau de diferitele interese ale unui anumit personaj într-o situație dată. A. Dundes nu atacă frontal problema în eseul său, dar se explică într-un articol ulterior, unde, încercînd să aplice metoda la folclorul non-verbal și în special la jocurile de copii, este nevoit să îi caute o rezolvare: „Înainte de a cerceta asemănările profunde prin care structura jocului se apropie de aceea a basmului, este necesar să subliniem o deosebire importantă. Această deosebire este dimensionalitatea. Basmul tratează despre conflictul dintre un protagonist și un antagonist, dar secvența evenimentelor subiectului este *unidimensională*. În fiecare moment și în fiecare punct al povestirii sînt examinate fie acțiunile eroului fie cele ale răufăcătorului [...]. Dimpotrivă, la jocuri, ai întotdeauna de a face cu cel puțin două secvențe de evenimente care se desfășoară *simultan*. Cînd A joacă împotriva lui B, A și B sînt în acțiune în același timp și tot timpul. Aceasta este la fel de adevărat, teoretic, și în basmele populare, dar numai acțiunile unei singure tabere (de obicei aceea a eroului) fac obiectul unei descrieri într-un punct anumit al povestirii. Urmează că un basm popular este o serie bidimensională de acțiuni proiectată pe o linie unidimensională, în timp ce un joc, reciproc, poate fi considerat din punct de vedere al structurii ca un basm cu două dimensiuni.“ *

Aceste rînduri trădează o anumită incertitudine: A. Dundes nu face o distincție clară între subiect și punerea lui în formă

---

* *On Game Morphology: A Study of the Structure of Non-verbal Folklore*, New York Folklore Quarterly, 20 (4), 1964, p. 277.

narativă. Este clar că trebuie să alegem între analiza povestirii spuse *(histoire)* și analiza povestirii care se povestește (tehnica narativă care vehiculează această poveste). Distincția odată făcută, nu mai există nici o deosebire esențială între basm și joc: cînd partida a luat sfîrșit și jucătorii se întorc la casele lor, fiecare echipă povestește meciul din perspectiva proprie. O partidă încheiată devine o povestire *(récit)* ca oricare alta. Invers, prin fluxul unilinear al informațiilor oferite de gura sau pana povestitorului, destinatarul reclădește un univers diegetic în care integrează într-o reprezentare simultană sistemul de forțe a căror interacțiune face să progreseze povestea *(histoire)*. Fiecare din aceste forțe adaugă o dimensiune nouă structurii povestirii; fiecare din ele este un focar de impulsuri și, dacă este înzestrată cu o putere de inițiativă autonomă, un focar de opțiuni care schimbă cursul acestei povești. Subiectul povestirii progresează la fel ca și desfășurarea oricărui joc.

Nimic nu pare deci să împiedice să aplicăm basmului o schemă structurală asemănătoare celei pe care Dundes o stabilește pentru cutare joc de copii (p. 279):

	Lipsă	*Interdicție*	*Încălcare*	*Consecință*
Iepurele	caută să se întoarcă în ascunzișul lui	fără să fie prins de cîini	este prins	pierde
Cîinii	caută să-l prindă pe iepure	înainte ca acesta să se fi întors în ascunzișul său	nu prind iepurele	pierd

La drept vorbind această schemă provoacă unele observații care confirmă criticile noastre de mai sus:

1. Este ciudat ca Dundes să creadă că poate descrie acest joc sprijinindu-se numai pe perechea motivemică *Interdicție/Încălcare*. Perechea *Însărcinare/Îndeplinirea însărcinării* ar părea cel puțin la fel de potrivită: joci pentru a cîștiga, nu pentru a evita să pierzi. Fiecare dintre parteneri trebuie să îndeplinească aci o sarcină a cărei îndeplinire aduce izbînda; dar trebuie, în același timp, să respecte o interdicție a cărei transgresare are drept consecință înfrîngerea: iepurele trebuie să se întoarcă în adăpost, dar să nu se lase prins

de câini; câinii trebuie să-l prindă pe iepure, dar să nu-l lase să se întoarcă în adăpost. Să subliniem că nu este de ajuns, contrar schemei lui Dundes, ca iepurele să scape de câini pentru ca să câștige, și nici ca aceștia din urmă să-l împiedice pe iepure să se întoarcă în adăpostul lui ca să câștige. Simpla respectare a interzicerii duce la evitarea înfrîngerii dar nu conferă victoria. Este o strategie pur defensivă care duce, în cel mai bun caz, la un meci nul: în fapt, câinii îl acuză adesea pe iepure că lasă să lîncezească partida neîncercînd să le forțeze barajul și iepurele replică reproșînd câinilor că păzesc vizuina în loc să-l urmărească. Într-o partidă normală sarcina fiecărei tabere se descompune în două obligații distincte care trebuie să se desfășoare simultan: o sarcină de tip ofensiv, menită să atingă scopul și să ducă la victorie, și alta de tip defensiv, menită să evite greșeala care aduce înfrîngerea. Acțiunile succesive ale unui jucător se înscriu pe aceste două tablouri: cutare manevră de atac pune în pericol apărarea; cutare mișcare de învăluire constituie în același timp o sforțare pentru a ajunge la țintă și o fentă pentru a scăpa de urmăritori. Astfel, fără a ieși măcar din perspectiva proprie fiecărui jucător, permanența dublei funcții morfologice a fiecărei acțiuni arată șubrezenia schemei unilineare moștenite de la Propp. Dundes codează apărarea, nu atacul. Ține seama de unul dintre firele împletiturii (sarcina negativă de a respecta interdicția), dar o trece sub tăcere pe cealaltă (sarcina pozitivă care remediază lipsa).

2. Dar Dundes mai este obligat să țină seama, în același timp, nu numai de existența mai multor dimensiuni reprezentînd fiecare acțiunea unuia dintre jucători (sau dintre echipe), ci și la diferitele posibilități de evoluție a partidei: iepurele este prins sau nu, pierde sau cîștigă. În afară de aceasta, soarta celeilalte tabere este complementară soartei sale: dacă el cîștigă, câinii pierd, dacă el pierde, câinii cîștigă. Această alternativă ar traduce o diferență de structură între basm și joc: „Există aici încă o opoziție între basm și joc. În basme, eroul cîștigă întotdeauna și răufăcătorul pierde întotdeauna. În jocuri, deznodămîntul nu este întotdeauna previzibil: o dată cîștigă iepurele, altă dată câinii. Așa cum a arătat Caillois, o caracteristică a jocurilor de competiție

este că toți concurenții pornesc de la egalitate și că, în teorie, fiecare concurent are aceleași șanse de a cîștiga ca și ceilalți" (p. 279).

S-ar putea obiecta aci că această opoziție nu se manifestă decît ca tendință: există basme care se sfîrșesc prost și jocuri în care, din capul locului, șansele nu sînt egale: taurul nu are decît puține șanse să-l prindă în coarne pe matador. Dar nu acesta este esențialul. S-ar putea mai ales reproșa lui Dundes că nu păstrează același punct de vedere cînd trece de la basm la joc: într-un caz construiește lanțul evenimentelor trecute, în celălalt rețeaua celor posibile în viitor. Ce traduce această diferență de atitudine? Nimic altceva, de fapt, decît deosebirea dintre sursele sale de informație: nu putem găsi legile basmului decît în materialul povestirilor pe care le-am adunat, pe cînd oricare jucător este în stare să explice regulile jocului la care participă. În primul caz folcloristul culege vorbiri din care încearcă să inducă limba, în al doilea studiază o limbă ale cărei vorbiri posibile caută să le deducă.

Basmele și jocurile pot fi comparate în mod valabil, și se constată că au o structură identică, cu condiția de a compara limba unora cu limba celorlalte, vorbirea unora cu vorbirea celorlalte. Să considerăm structura limbii lor: personajele basmului, ca și partenerii unui joc, își joacă fiecare partida cu scopul de a cîștiga. Fără îndoială, în cazul basmului zarurile sînt măsluite, astfel încît povestea se rezolvă de cele mai multe ori în folosul aceleiași tabere. Dar această probabilitate, oricît ar fi de mare, nu suprimă niciodată posibilitatea teoretică a evoluției inverse. Iar dacă ar suprima-o, ar suprima orice *suspense*, ar lipsi povestirea de orice interes. Structura basmului, ca și a jocului, cere deschiderea, la fiecare pas al evoluției sale, a unei rețele de posibile alternative între care soarta își operează selecția. Acest arbitraj nu aparține, prin el însuși, structurii jocului sau structurii povestirii. Este un fapt de vorbire. El este de resortul unui studiu statistic, grefat pe o analiză structurală a rețelei posibilelor și destinat să pună în evidență, în cazul jocurilor, inegalitatea șanselor oferite în realitate celor două tabere, și, în cazul basmelor, alegerile preferențiale

operate de imaginația povestitorilor: pe acest teren ar avea un sens proiectele de studiu comparat de care ne vorbește Dundes.

Dealtfel, ne putem îndoi că deprinderile sau constrîngerile care restrîng libertatea de invenție a povestitorului ar atinge vreodată un astfel de grad de stereotipie încît să ducă la eliminarea practică a oricărei alegeri alternative așa cum ar tinde să sugereze secvențele uniliniare ale lui Propp și Dundes. Acesta din urmă chiar a trebuit să țină seama el însuși, în analiza corpusului său de basme indiene, de această posibilitate de alegere pe care o respinge în principiu. Evoluția unei secvențe *Interdicție* → *Încălcare* → *Consecință* nu duce spre un singur deznodămînt. Ea se deschide asupra unei rețele de alternative posibile. Sau, într-adevăr, basmul se oprește asupra consecinței care sancționează infracțiunea: este un sfîrșit nefericit; sau se continuă cu o tentativă de a scăpa de această consecință; în acest caz, ne este dată o nouă alternativă: tentativa poate să eșueze (revenim la un deznodămînt nefericit) sau să reușească (un sfîrșit fericit devine atunci posibil).

Este regretabil că Dundes nu a încercat să aplice sistematic această schemă dicotomică la toate perechile sale de motiveme. Și-ar fi dat atunci seama, fără îndoială, că povestitorii indieni ca și cei din folclorul rusesc, se bucură în orientarea povestirii lor de mai multă libertate decît crede el. Dundes reia afirmația lui Propp după care „interdicțiile sînt întotdeauna încălcate și sugestiile înșelătoare întotdeauna acceptate" (p. 53). Este o generalizare cam pripită. S-ar putea cita în toate folclorurile o mulțime de cazuri de interdicții respectate, de pildă cînd o încercare impusă eroului pentru a merita o recompensă comportă prescripții negative. Dundes însuși constată că în anume povestiri încălcarea este subliniată de contrastul în care se află cu acțiunea unui alt personaj servind de termen de comparație și care nu încalcă interdicția" (p. 68). De ce să nu codăm aici decît infracțiunea? Chiar din punctul de vedere al importanței personajelor, nu eroul este neapărat acela care încalcă interdicția.

Dundes, ca și Propp, concepe perechile sale motivemice ca niște secvențe de doi termeni succesivi, legați unul de

altul printr-o relație de implicație reciprocă, concepție care se traduce grafic printr-o secvență uniliniară de motiveme de așa natură încît dacă unul este dat, celălalt urmează neapărat. În realitate nu există niciodată o implicație reciprocă între două motiveme succesive ci numai o implicare a primului de către al doilea; logica cere ca orice încălcare să urmeze unei interdicții, dar nu și ca oricare interdicție să fie urmată de o încălcare. Primul motivem implică deschiderea unei alternative, în care al doilea motivem reprezintă o posibilitate, iar negația acestuia — cealaltă posibilitate: o interdicție poate fi sau respectată sau încălcată.

3. A. Dundes explică structura jocului schițînd nu una ci două rețele de eventualități: una corespunde diferitelor desfășurări posibile ale partidei, privite din perspectiva iepurelui; cealaltă acelorași desfășurări, dar privite din perspectiva cîinilor. Remedierii lipsei la jucătorul care cîștigă îi corespunde astfel crearea unei lipse la cel care pierde; soluției găsite de iepure îi corespunde încălcarea de către cîini a interdicției lor și viceversa. Ne găsim încă o dată în prezența unei duble funcții morfologice, același eveniment luînd sensuri diferite după optica în care este considerat. Principiul oricărei competiții este acela de a distribui mai multor concurenți sarcini incompatibile între ele, astfel ca succesul unuia să antreneze *ipso facto* eșecul celorlalți. Cu alte cuvinte, aceeași secvență de evenimente admite structurări diferite, după cum este construită în funcție de interesele unuia sau altuia dintre participanți. Toate aceste structurări sînt la fel de îndreptățite să reprezinte partida: nu există un punct de vedere privilegiat care ar permite să-i reducă desfășurarea la o singură secvență de motiveme. O schemă structurală obiectivă trebuie să integreze pluralitatea perspectivelor implicate în situație.

Evidentă în cazul jocului, această obligație este parțial mascată, în cazul povestirii, de intervenția povestitorului. Hotărînd să povestească evenimentele din punctul de vedere al cutărui personaj sau arătîndu-și simpatia față de cutare tabără (ceea ce nu este neapărat același lucru), desemnînd un *Erou* și un *Răufăcător*, povestitorul privilegiază o perspectivă în detrimentul celorlalte. Dar această intervenție

a tehnicii povestitoare nu schimbă structura poveștii povestite. Trecînd sub tăcere anumite aspecte ale situației, ea nu le suprimă; subliniindu-le pe celelalte, ea nu le conferă un surplus de existență. O pereche motivemică, cum e de pildă *Luptă/Victorie*, traduce un șir de evenimente povestite din punctul de vedere al aceluia pe care povestitorul îl alege ca să fie eroul poveștii lui. Complementul ei necesar, din perspectiva intereselor celui învins, este perechea *Luptă/Înfrîngere*. Retorica povestirii poate să estompeze acest din urmă aspect al situației, și să-l pună în lumină pe învingător fără să se sinchisească de învins. Dar ea nu poate anula solidaritatea logică a relației *Învingător/Învins*. Perspectiva pe care o ascunde este implicată de perspectiva pe care și-o asumă. Aceeași poveste ar putea să fie povestită și din alt punct de vedere: ar rămîne tot aceeași poveste.

Construirea unor scheme structurale care să integreze pluralitatea punctelor de vedere posibile asupra aceleiași descrieri e deci la fel de indispensabilă în analiza povestirilor ca și în aceea a jocurilor. Fără această precauție, analistul va coda la întîmplare cutare povestire din punctul de vedere al unui personaj A, alta din punctul de vedere al unui personaj B, și va clasifica cele două povestiri în categorii diferite, atunci cînd de fapt ele reprezintă două aspecte complementare ale aceleiași scheme structurale; în alte cazuri, va coda anumite evenimente din punctul de vedere al personajului A și altele din punctul de vedere al personajului B, creînd astfel o secvență incoerentă; în sfîrșit, îi va fi imposibil mai ales să articuleze corect anumite secvențe care se bazează pe interacțiunea permanentă a două personaje: perechea *Vicleșug/Victimă înșelată*, de pildă, implică necesarmente un cuplu de roluri: Înșelătorul și Înșelatul. Fiecare dintre aceștia reacționează pe rînd la inițiativele celuilalt, astfel încît seria acțiunilor care determină desfășurarea intrigii trece alternativ de la o perspectivă la cealaltă. Fiecare din ei schimbă mersul evenimentelor acționînd asupra celuilalt, și fiecare oglindește acest curs suferind acțiunea celuilalt. Alegînd capcana cu precădere față de alt mod de agresiune, Înșelătorul ia inițiativa: își pune adversarul în situația de a fi înșelat. Apoi inițiativa trece la acest adversar: el poate cădea

în cursă sau poate s-o evite. După cum acționează într-un fel sau în altul, îl pune pe Înșelător într-o situație de succes sau de eșec. Acesta reia atunci inițiativa pentru a exploata sau a nu exploata succesul său, a accepta eșecul sau a relua ofensiva. Și așa mai departe. Este aci necesar un du-te-vino neîncetat de la o perspectivă la alta pentru a da seama de toate posibilitățile de evoluție a situației. Mai general, orice secvență ce caracterizează o evoluție de raporturi între două personaje — aliați care se ajută, adversari care se înfruntă, aliați dintre care unul îl trădează pe celălalt, adversari dintre care unul încearcă să-l împace pe celălalt — ține de această structură bipolară. Codarea ei impune să se țină seama de toate posibilitățile de acțiune și de reacțiune, de oferte și de răspunsuri, de atac și de ripostă care pot schimba în orice moment orientarea poveștii sau a partidei. Trebuie întrucîtva ca principiile de analiză și de notare pe care jucătorii de șah le aplică la discutarea problemelor lor să fie extinse la oricare fel de povestire sau de joc.

Rearticulînd secvența proppiană în jurul unui număr mai redus de funcții, grupîndu-le pe acestea perechi-perechi, subliniind rolul fundamental jucat de cuplul *Lipsă/Remedierea lipsei*, încercînd să identifice combinările privilegiate ale acestor cupluri de funcții, A. Dundes dă tehnicii predecesorului său o mlădiere decisivă. La fel, reformularea unității narative de bază după categoriile lui Pike și adaptarea neologismului *motivem* pentru a înlocui termenul uzat și ambiguu de *funcție* prezintă dublul avantaj al unei simplificări de vocabular și a unei conceptualizări mai precise. A. Dundes a știut mai ales să spună și să arate că aplicabilitatea metodei depășește cu mult tehnica de analiză a povestirii pentru care a fost creată. Ceea ce ne învață Propp să construim nu este povestirea ca artă a narațiunii, ci complexul de situații, de evenimente, și de acțiuni asumat de povestire. În capitolul VI al eseului său, în articolele sale despre morfologia jocurilor și despre superstiții, Dundes ilustrează în chip convingător posibilitatea de a extinde metoda la întregul cîmp al tradițiilor folclorice non-verbale: semnalează de pildă, că în *Riturile de trecere* ale lui Van Gennep se regăsește un demers

foarte asemănător cu acela al lui Propp: „Van Gennep demonstra că rituri foarte diferite din punct de vedere al conținutului lor, adică rituri privitoare la naștere, pubertate, căsătorie, graviditate, moarte etc. se construiesc pe o schemă subiacentă identică, dezvoltîndu-se într-o secvență ai cărei termeni sînt: despărțire, tranziție, incorporare" (p. 97—98). Desigur, motivemele acestei secvențe nu par direct reductibile la cele pe care le izolăm în povestire: ar fi necesară o elaborare suplimentară pentru a permite o comparație de la gen la gen. Dar și alte forme folclorice se lasă de la bun început structurate după perechile motivemice obișnuite din basme: „De pildă secvența fundamentală: *Lipsă [Remedierea lipsei*, pe care o relevăm în basmul popular și în jocuri, se regăsește și în dansurile folclorice. În numeroase dansuri, un cuplu este despărțit și, din punct de vedere al dansatorului, acesta și-a pierdut partenera *(Lipsă)*. Urmarea dansului constă în a aduce reunirea partenerilor despărțiți (Remedierea lipsei)."* La fel, secvența *Interdicție → Încălcare → Consecință* se aplică la numeroase superstiții care presupun încălcarea unei interdicții și prezicerea unei consecințe: ca și în basmele populare, această consecință este prezentată uneori drept fatală, alteori ea poate fi înlăturată. Formula generală a superstițiilor se poate deci scrie: „Dacă A, atunci B", cu o rezervă eventuală „dacă nu cumva C"**. Dincolo de formele orale ale folclorului narativ, dincolo chiar de formele stereotipe de comportamente sociale, încercarea inaugurată de Propp și continuată de Dundes este convergentă cu cea a lui Pike în căutarea unei „teorii unificate a structurii comportamentului uman".

---

* On game morphology ...", *art. cit.*, p. 286.

** „Brown County Superstition", *Midwest Folklore*, 11(1961), p. 28.

IV. „MODELUL CONSTITUȚIONAL" AL LUI A.-J. GREIMAS*

Ultima carte publicată de A.-J. Greimas grupează o serie de eseuri semiotice asupra unor fapte culturale variate: limba, gestul, bunul simț, mitologia, povestirea, poezia, cuvintele încrucișate, proverbele și zicalele. În această diversitate, însă, nimic disparat: fiecare din teme îi oferă ocazia să reia, cu privire la una din metamorfozele acesteia, căutarea Proteului pe care, în laconismul său abrupt, îl numește titlul cărții sale, *Despre sens* **.

Cercetarea problemelor povestirii pare să joace un rol crucial în această căutare. Încă în *Semantica structurală* ***, cugetarea asupra modelelor funcționale sau actanțiale ale lui Propp și Souriau [5], căutarea unor modele de transformare permițînd să explice devenirea din situațiile narative, aplicarea la universul romanesc al lui Bernanos a unei prime forme a „modelului constituțional", ocupau ultima treime din lucrare. Aceeași proporție se găsește și în *Despre sens*. Una din cele patru părți, intitulată *Povestirea*, întrunește trei analize de tradiții mitice sau folclorice și un text de teorie pură: acesta își propune să deducă, iar primele să induca elementele esențiale permițînd determinarea *sensului* povestirii; mai precis, să răspundă la întrebarea: cum se constituie, pornind de la structuri abstracte fundamentale, universul antropomorf al narațiunii?

Nu pretindem nicidecum să dăm în cadrul acestei cronici o idee despre noutatea, anvergura, îndrăzneala punctelor de vedere dezvoltate de autor; și nici să schițăm un istoric al felului în care gîndirea lui a devenit tot mai adîncă de la *Semantica structurală* încoace. Ba chiar în sectorul care va face obiectul cercetării noastre, acela al structurilor narative, vom lăsa de o parte analizele de corpusuri mitice sau fol-

---

* Articol apărut în *Semiotica*, V(4), 1972, pp. 362–382.
** Paris, Éditions du Seuil, 1970, 314 pp.
*** Paris, Éditions Larousse, 1966, 262 pp.

clorice, greu de expus și de discutat din cauza specializării lor. Ne vom concentra atenția asupra textului teoretic menționat, „Elemente pentru o gramatică narativă", în care găsim expuse, într-o formă finală și cu un maximum de precizie sistematică, tezele autorului asupra sensului narativității.

În orice povestire se pot distinge dintr-un început două aspecte și două nivele de analiză: „*un nivel aparent* al narațiunii, unde diversele manifestări ale acesteia sînt supuse exigențelor specifice substanțelor lingvistice prin care ea se exprimă, și un *nivel imanent*, care ar constitui un fel de trunchi structural comun, în care narativitatea se află situată și organizată anterior manifestării ei" (p. 171). Cu alte cuvinte, aceeași structură imanentă se poate manifesta prin diferite substanțe și diferite tehnici de exprimare: în limbile naturale, firește, dar și în limbajul cinematografic, sau în cel oniric, în pictura figurativă etc.: „Există, așadar un nivel semiotic comun (tuturor narativităților) distinct de nivelul lingvistic căruia, logic, îi este anterior, oricare ar fi limbajul ales pentru manifestare" (p. 171).

Recunoașterea că structurile narative constituie un palier structural autonom implică, pentru teoria semiotică, obligația de a-și inversa demersul obișnuit: „generarea semnificației nu trece, mai întîi, prin producerea enunțurilor și prin combinarea lor în discurs; în acest proces intervin structurile narative care produc discursul dotat cu sens, articulat în enunțuri" (p. 159). Niște structuri ca acelea care prezidează la organizarea povestirii realizează o „instanță de mediere" între, pe de o parte, instanțele fundamentale *ab quo* „unde substanța semantică își primește primele ei articulări pentru a se constitui în formă semnificantă" și instanțele ultime *ad quem*, „unde semnificația se manifestă prin multiple limbaje" (p. 172).

Explorarea acestui spațiu intermediar ar stabili programul în cadrul teoriei semiotice, pentru o semantică și o gramatică fundamentală (p. 173).

Proiectul unei semantici fundamentale se sprijină pe un „model constituțional", deja schițat în *Semantica structurală*,

dar perfecționat în *Jocul constrîngerilor semiotice**. Acest model descrie structura elementară a semnificației „concepută ca dezvoltare logică a unei categorii semice binare, de tipul *alb* vs *negru*; între acești termeni există o relație de contrarietate: fiecare din ei este susceptibil ca, din propria sa negare, să dea naștere unui nou termen, care se află în relație de contradicție cu termenul primitiv; la rîndul lor, termenii contradictorii pot să contracteze o relație de presupoziție față de termenul contrar opus" (p. 173). Schema din figura 1 reprezintă acest joc de relații.

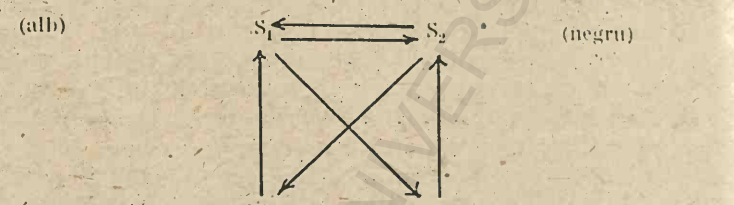

Fig. 1

Această structură elementară de semnificație servește ca model pentru articularea conținuturilor în interiorul unui microunivers semantic. Dar pe deasupra este o „formă semiotică pe care o putem lua în considerație în lipsa oricărei încărcături de sens" (p. 175). Ea realizează ceea ce Hjelmslev[51] numește „principiul semiotic", instanța originară a oricărei manipulări a sensului și a oricărei organizări a conținuturilor. Categoriile necesare formalizării ei sînt adevărate „universale ale limbajului". Ea ne permite să ne gîndim la „elaborarea primelor premise ale unei gramatici fundamentale" (p. 175).

Ce-ar fi o astfel de gramatică, aplicată la microuniversul povestirii?

---

* P. 135—155. Apărut în engleză în *Yale French Studies 41*, intitulat *Game, Play, Literature* („Joc, Teatru, Literatură"), 1968, sub titlul *The Interaction of Semiotic Constraints*.

Considerată sub aspectul ei morfologic, această gramatică se caracterizează printr-o structură cu patru termeni, unii reuniți printr-o relație de contradicție ($\bar{S}_1$ și S_1 sau S_2 și $\bar{S}_2$), iar alții printr-o relație de contrarietate (S_1 și S_2) sau subcontrarietate $\bar{S}_1$ și $\bar{S}_2$). Acest model constituie instanța taxinomică primară; „pornind de la ea pot fi articulate și manifestate, în modalitate statică, sistemele de valori (axiologiile) precum și procesele recurente creatoare de valori (ideologiile)" (p. 177). Acest model poate deci da naștere, pe de o parte unor forme discursive, non-narative, pe de altă parte unor procese dinamice, evenimențiale, care să ofere materie povestirii. Dinamizate, relațiile fundamentale constitutive ale modelului taxinomic (ex.: *aur* vs *plumb*) se proiectează ca operații efectuate pe termeni deja stabiliți ai aceleiași morfologii elementare (ce narează, de pildă, „cum, într-un plumb vulgar, aurul pur se schimbă"). Reglementarea acestor operații ar constitui sintaxa gramaticii narative fundamentale.

Aceste operații sintactice prezintă o proprietate esențială: *sînt orientate*. Un conținut S_1 fiind dat, o operație sintactică poate transforma acest conținut în $\bar{S}_1$ apoi, din nou, conținutul $\bar{S}_1$ în S_1.

Contradictoriul $\bar{S}_1$ al lui S_1 mai presupune, dealtfel, contrariul S_2 al lui S_1. Ca o consecință, prima operație trebuie să fie urmată de o a doua, care să specifice pe $\bar{S}_1$ în forma S_2: „operația de contradicție care, negînd de pildă termenul S_1, postulează în același timp termenul $\bar{S}_1$, trebuie să fie urmată de o nouă operație de presupoziție care determină apariția noului termen S_2 pe care-l leagă de termenul S_1" (p. 178). Prima operație neagă termenul pe care îl manipulează; a doua îl afirmă; sau (dar asta înseamnă același lucru), prima *desparte*, a doua *alătură*.

Această gramatică narativă fundamentală se aplică la niște concepte. Prin relațiile lor, acestea definesc, de fapt, infrastructura povestirii. Pentru a putea produce povestiri manifestate sub formă *figurativă* (adică „unde actori umani sau personificări ar îndeplini sarcini, ar fi supuși la încercări, ar atinge scopuri", p. 180), ea trebuie să părăsească cerul Ideilor, să ajungă în Timp și să capete o reprezentare *antropomorfă* (deși nu încă „figurativă"). Regulile

organizatorice ale acestui palier intermediar vor constitui *gramatica superficială* a povestirii. Epitetul de „superficial" nu are nimic peiorativ; el arată doar că definițiile și regulile sale transpar pînă la planul manifestării; un ultim transcodaj le face să „treacă direct în discursurile și enunțurile lingvistice" (p. 180).

Conceptele gramaticii narative fundamentale se încarnează deci, la nivelul gramaticii superficiale, în actorii unei aventuri antropomorfe. Ființe omenești sau umanizate personifică conceptele și transformările acestora. Mai precis, Greimas face să corespundă „operațiilor conceptuale" ale gramaticii fundamentale, „făptuirea" *(le faire) antropomorfă* a gramaticii superficiale.

Conform cu analiza făcută de autor, nivelele mesajului narativ pot fi, în ultimă instanță, rezumate în schema de la figura 2:

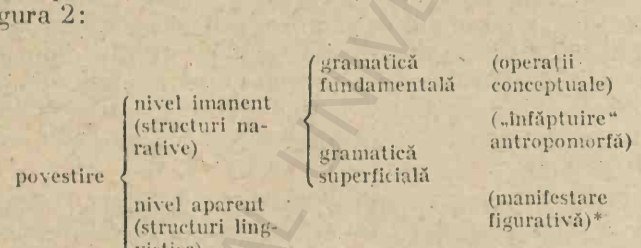

Fig. 2

* Mărturisim că nu știm exact dacă „forma figurativă" a povestirii coincide cu manifestarea ei lingvistică sau dacă este vorba de un nivel intermediar între planul imanent al structurilor narative și planul aparent al structurilor lingvistice. În favoarea primei interpretări militează pasajul citat mai sus, care arată că un transcodaj ne face să trecem „direct" de la planul „înfăptuirii" antropomorfe (nu încă figurativă) la cel al manifestării lingvistice. Dar se poate citi, cîteva rînduri mai sus, că „forma figurativă a povestirii" se caracterizează prin prezența unor „actori umani sau personificați" care îndeplinesc sarcini; este deci vorba, dacă înțelegem bine, de conținutul anecdotic al povestirii narate, care se deosebește atît de structurile narative adînci sau superficiale, cît și de structurile lingvistice. Deosebirea dintre *actant* și *actor* ar coincide astfel cu cea dintre înfăptuirea antropomorfă și forma figurativă. Ar rămîne de văzut dacă acest reziduu anecdotic figurativ este refractar oricărei structurări, sau dacă cere și el o gramatică proprie, încă mai superficială, dacă se poate spune, decît aceea a înfăptuirii antropomorfe.

Un enunț narativ simplu (o „operațiune" la nivel fundamental) se va traduce prin acțiunea unui subiect, sau, pentru a recurge la terminologia lui Propp, printr-o funcție asigurată de un actant: EN = F (A). În această formulă, elementele constitutive ale enunțului, F și A, funcția și actantul, sînt izotope: orice specificare semantică a lui F se va repercuta asupra lui A și invers (ex. *pescar — a pescui*). Introducerea treptată a unor restricții semantice determinate va duce la constituirea a două tipologii paralele: cea a funcțiilor (a „făptuirii") și cea a actanților (subiecți umani ai înfăptuirii).

Relația de contradicție și operațiile prin care sînt negați sau afirmați termenii contradictorii primesc o reprezentare antropomorfă cu caracter polemic: doi subiecți S_1 și S_2 (sau Subiect și Anti-subiect) se înfruntă precum eroii a două „făptuiri" contradictorii. Miza luptei este dominația unuia dintre cei doi subiecți asupra celuilalt, traducere a operației prin care unul dintre cei doi termeni contradictorii este negat iar celălalt afirmat.

Această înfruntare caracterizează *performanța*, care concretizează, la nivel antropomorfic, transformarea conținuturilor și poate fi așadar considerată nu ca singura, ci, probabil ca cea mai „*caracteristică unitate a sintaxei narative*" (p. 187).

Performanța este ea însăși precedată și urmată de peripeții mai puțin importante, a căror analiză este amînată pentru o lucrare ulterioară: „Declanșarea narațiunii ar putea fi reprezentativă prin stabilirea unei relații contractuale *conjunctive* între un destinatar și un destinatar-subiect, urmată de o *disjuncție* spațială între cei doi actanți. Încheierea povestirii ar fi marcată, dimpotrivă, de o conjuncție spațială și un ultim transfer de valori; astfel, printr-o nouă distribuire de valori, atît obiective cît și modale, este instituit un nou contract" (p. 195).

Odată cu „făptuirea" antropomorfă, apar în povestire enunțuri care nu mai au drept unică funcție aceea de a relata

un eveniment real (exprimat de obicei într-o propoziție la indicativ); făcînd auditoriul să participe la viața interioară a personajelor, la aspirațiile, deciziile, previziunile, regretele lor, povestirea introduce în țesătura sa, ca un resort esențial al dezvoltării ei, enunțarea unor evenimente care nu sînt încă actualizate, dar care sînt susceptibile de a fi. Se pot atunci distinge două mari tipuri de enunțuri narative: enunțurile descriptive (ED), care relatează un eveniment în curs, acțiunea efectivă a unui actant; enunțurile modale (EM), care anticipează ipoteza unui eveniment viitor, a unei înfăptuiri virtuale. Astfel în *Jean vrea ca Pierre să plece*, sau în *Pierre vrea să plece*, clasemul *a voi* este un predicat modal care guvernează două enunțuri propriu-zis descriptive. Aceste enunțuri modale pot fi interpretate ca *„dorință de realizare* a unui program care este prezent sub formă de enunț descriptiv și, care, în același timp, face parte, ca obiect, din enunțul modal" (p. 192). În cazul în care actantul subiect al enunțului descriptiv trebuie să fie același cu cel al enunțului modal, ca în cazul celui de-al doilea exemplu *(Pierre vrea să plece — Pierre vrea ca Pierre să plece)*, făptuirea sintactică „reprezintă transformarea unui program *virtual* într-un program *actualizat*" (p. 183).

În afară de aceasta, modalitatea lui „a voi", enunțînd un program a cărui realizare este dorită, întemeiază în *valoare* obiectul sau evenimentul dorit. Enunțul modal prezintă atunci doi actanți: *subiectul* care dorește și *obiectul* dorit: „axa dorinței care le unește îndreptățește, la rîndul ei, interpretarea lor semantică drept un virtual *subiect performator*, și un obiect instituit ca *valoare*" (p. 184).

Realizarea de către agentul „performator" a programului considerat va avea ca efect punerea subiectului dorinței în posesia obiectului dorit. Astfel, *Pierre vrea un măr* se descompune semantic în *Pierre vrea ca Pierre să dobîndească un măr*; *Pierre vrea să fie bun* în *Pierre vrea ca Pierre să*

dobîndească bunătate. Apare astfel un nou tip de enunț descriptiv, enunțul *atributiv* (EA). În plus, cele două exemple pe care le-am dat ilustrează posibilitatea unei noi distincții, despărțind enunțurile atributive de ordinul lui „a avea" (a dobîndi un măr) și enunțurile atributive de ordinul lui „a fi" (a dobîndi bunătate): „*mărul* este o valoare externă în raport cu subiectul dorinței, în timp ce *bunătatea* este o valoare internă a acestui subiect" (p. 184). Relația dintre subiectul și obiectul enunțării atributive este numită *hipotaxică* în primul caz și *hiponimică* în al doilea. Greimas acordă o mare importanță acestei distincții: întrucît „ea oferă un criteriu formal pentru a distinge o nouă ordine de valori — obiective și subiective — de o importanță capitală pentru înțelegerea structurii narative" (p. 184).

Pentru a sfîrși cu această trecere în revistă a tipurilor de enunțuri narative și a combinațiilor lor sintactice, Greimas analizează exemplele următoare: *Pierre vrea să știe (ceva)*; *Pierre vrea să poată (ceva).* Enunțul modal *(Pierre vrea)* are aici ca obiect nu un enunț descriptiv simplu (ca în *Pierre vrea ca Jean să plece)*, ci un alt enunț modal „care funcționează ca enunț descriptiv și este susceptibil, datorită acestui fapt, să capete la rîndul său, valoare" (p. 185). Să reținem că aceste modalități ale lui *a putea* și *a ști*, vor trebui să ia loc, în gramatica superficială a povestirii, alături de cele ale lui *a voi.* Anumite performanțe vor fi modalizate prin a ști să facă și vor fi codate PS, altele prin a putea să facă (P_p). Cele dintîi se identifică cu o strategie ce folosește viclenia sau înșelătoria, iar celelalte cu cazul „unde subiectul performator nu utilizează decît energia și puterea lui proprie reală sau magică" (p. 188).

Însumînd indicațiile apărute de-a lungul acestei analize, clasificarea enunțurilor narative se prezintă sub forma arborelui din figura 3 (pe care-l prezentăm sub propria noastră răspundere).

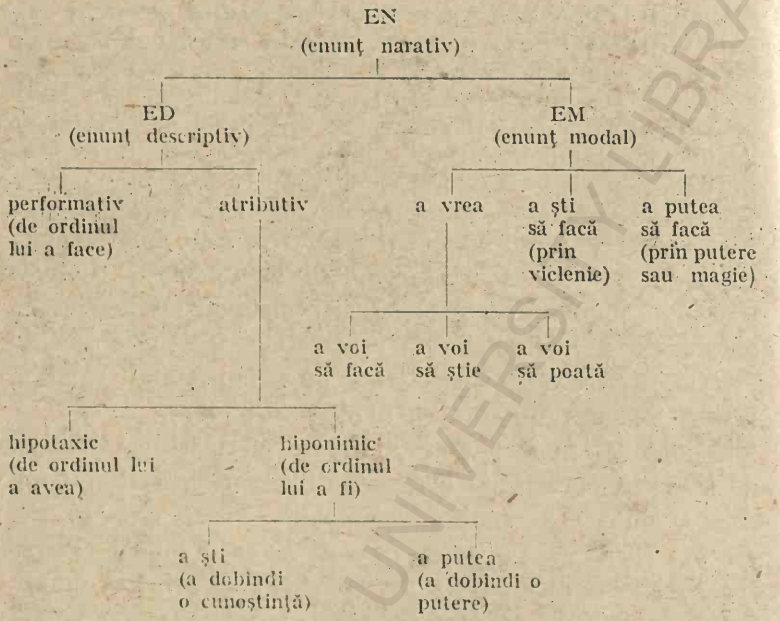

Fig. 3

Rezumatul nostru nu a avut ambiția să urmărească, în toate detaliile, dezvoltarea demersului lui Greimas. Sperăm totuși că am reușit să-l convingem pe cititor de importanța problemei pe care o pune acest demers, de bogăția și originalitatea elementelor constructive pe care le aduce. În acest ansamblu de teze și interpretări ni se pare că trei puncte cruciale îndreptățesc o discuție mai în adîncime:

— distingerea a două nivele (fundamental și superficial) în gramatica povestirii;

— aplicarea modelului constituțional la structurile narative (acest punct putînd fi subîmpărțit în două probleme: a) valoarea intrinsecă a modelului constituțional, b) condițiile în care poate fi aplicat la narativitate);

— problema enunțurilor modale.

Renunțăm să abordăm acest din urmă punct, care face de altfel obiectul unor cercetări paralele, ale lui T. Todorov de pildă*, și ne vom concentra examenul critic asupra primelor două.

„NIVELELE" GRAMATICII NARATIVE

Cu Greimas, socotim acceptată opoziția dintre două nivele ale analizei povestirii: planul structurilor narative imanente și planul manifestării (lingvistice sau nu, căci și imaginea, animată sau nu, gestul etc. pot servi la manifestarea stratului narativ subiacent). Dar, după cum am văzut, Greimas introduce o nouă distincție între cele două paliere de studiu a structurilor narative, corespunzînd respectiv gramaticii fundamentale și gramaticii superficiale a povestirii. Iar noi am vrea să punem întîi în discuție această a doua distincție. Aplicarea ei riguroasă ar însemna afirmarea că orice povestire, considerată la un anume nivel, relativ ezoteric, poate fi interpretată ca un ansamblu de categorii conceptuale, iar la altul, mai imediat perceptibil, ca o secvență de sarcini și de încercări ale căror actori sînt ființe umane (sau umanizate). Între amîndouă se stabilește o ierarhie de valori evidentă: gramatica „fundamentală" face o lectură „în profunzime" a sensului narativ, în timp ce gramatica „de suprafață" se mulțumește cu o interpretare „superficială". Aceste denumiri nu conțin, fără îndoială, nimic înjositor pentru acela care se îndeletnicește cu analiza detaliată a articulării evenimentelor și-a rolurilor temporalizate. Și totuși, el nesocotește esențialul. Adevăratul sens al povestirii se citește în structura acronică a relațiilor conceptuale. Proiecția lor în durata antropomorfă nu le conferă nici o semnificație suplimentară. Dimpotrivă, tinde să camufleze jocul constringerilor semiotice, să ascundă sensul și, după cum ne spune textul de prezentare imprimat pe supracopertă, să întrețină „iluzia libertății, adevărului și frumuseții". În cel mai bun caz poate servi să arate ce deghizări impune sensului povestirea, temporalizîndu-se pentru a-l manifesta. Dar numai gramatica fundamentală face exegeza sensului investit în povestire.

* „*Les transformations narratives*", *Poétique* 3(1970), pp. 322—333.

Nu vrem să contestăm că multe texte narative sînt astfel interpretabile la două nivele pe care le vom numi, pentru a simplifica, „anecdotă" și „morală": mitul, parabola, fabula, sînt genuri caracterizate prin această dualitate. Dar întrebarea este dacă această structură „biplană" este esențială pentru narativitate. Să fie oare nevoie, ca să ajungem la sensul oricărei narațiuni, de la povestioara cea mai scurtă la *Iliada*, să transpunem în timpul antropomorf o operație conceptuală de conjuncție și disjuncție între termeni contradictorii, contrari sau implicați? O cronică, enunțînd o secvență de evenimente ce s-au produs într-un interval oarecare de timp, nu este ea oare, în însăși literalitatea enunțurilor sale, o povestire finită și pe deplin semnificantă? Ce nostalgie platoniciană ne-ar sili să-i adăugăm acest fundal al unui conflict între entități ne-temporale? Obiectul povestirii este timpul, nu veșnicia: enunțarea devenirii lucrurilor le epuizează sensul lor narativ propriu-zis. Că, din acest punct de vedere, povestirea poate fi obligată de anume genuri literare și de anume ideologii, să exprime un sens *secund*, și că eventual acest sens secund se poate reduce la un joc de antinomii conceptuale, nu încape îndoială, dar aceasta constituie o altă problemă.

E adevărat că forma narativă este deosebit de aptă să figureze, prin comparație sau metaforă, jocul ideilor abstracte. Dar ea *figurează* tocmai ceea ce nu este. Parcursul unui lanț de relații, ca acelea care există între termenii modelului constituțional, se efectuează printr-o secvență de operații temporalizate; rezultă de aci în primul rînd posibilitatea de a prezenta, sub formă de povestire, mersul gîndirii de la un termen la altul; apoi, eventual, atribuind termenilor enunțului dinamismul operator care duce de la unul la altul, posibilitatea de a proiecta în timp sub formă de evenimente, relațiile sezisate întîi drept acronice, și-apoi, prin antropomorfizarea termenilor (care devin personaje) și-a relațiilor (care devin acțiunile acestor personaje) să se travestească speculația logică inițială în povestirea unor aventuri.

Rezultatul este un mesaj complex, dar nicidecum cele două nivele paralele ale unei singure povestiri: avem pe de o parte narațiunea care se dezvoltă în timpul diegetic ca în singura dimensiune a ființei sale, iar pe de alta un lanț de relații acronice, obiectul unui discurs care nu are prin el însuși nici un caracter narativ. Ceea ce vom numi povestirea însăși figurează retoric non-povestirea, dar îi rămîne exterior. N-ar putea, la nici un nivel, să-l integreze ca o structură „în profunzime" a cărei manifestare „superficială" ar fi. Ni se pare deci că poziția adoptată de Greimas înseamnă a da statut de povestire „în profunzime" unui discurs care nu este povestire și a devaloriza povestirea propriu-zisă, ca nesemnificativă.

Deosebit de săracă și rigidă — incapabilă, în orice caz, să se adapteze varietății povestirilor ce pot fi întîlnite, chiar într-un corpus restrîns — astfel apare, într-adevăr, „gramatica de suprafață" rezultînd din ipostazele succesive ale modelului constituțional. Cu cît coborîm mai mult către multiplicitatea evenimentelor concrete narate de povestire, cu atît mai puțin se arată capabile categoriile construite pentru a cuprinde această diversitate să-și îndeplinească funcția: dimpotrivă, ele nu cuprind decît o porțiune din ce în ce mai redusă a cîmpului pe care ar trebui să-l acopere. Printr-o primă restricție, temporalitatea caracteristică a narativității superficiale se limitează întîi la evenimente de interes uman (afectînd oameni sau ființe antropomorfe). Apoi, acest antropomorfism se precizează la rîndul lui ca „făptuire", ca o performanță; curînd, această performanță se specifică, apărînd ca o înfruntare polemică între doi adversari, Subiectul și Antisubiectul (afară doar dacă este vorba de transmiterea unui obiect-valoare de la un subiect la altul, sau încă de circulația acestui obiect de la un loc la altul).

O astfel de structurare nu poate să se aplice, pare-se, decît unei fracțiuni reduse a universului povestit (acela al basmelor sau al povestirilor de aventuri, de pildă) și unei părți minime a universului povestibil. Dar ce se întîmplă atunci cu reziduul? Va fi oare recuperat sau cade în afara sensului? Ce să gîndești, de pildă, despre acest antropomorfism care ar fi o lege a povestirii? De ce vrem să facem să corespundă operațiilor sintactice ale gramaticii fundamentale

numai „făptuirea" antropomorfă (care presupune un subiect uman activ), și nu orice fel de devenire, sau, mai bine spus, de *ad-venire*? Într-adevăr, de ce trebuie neapărat ca evenimentele povestite să îmbrace un caracter antropomorf? Și, adoptînd un caracter antropomorf, de ce trebuie ca acest antropomorfism să se concentreze asupra „făptuirii", a performanței? Am putea să punem în discuție și un aspect și celălalt.

Însăși noțiunea de antropomorfism este neclară. În exemplul citat de Greimas *(creionul scrie, regula cere ca...)* acceptăm eventual să considerăm creionul sau regula ca fiind personificați la nivelul manifestării lingvistice. Dar ce se întîmplă la nivelul structurilor narative? Poate că limba, și nu povestirea, este aceea care-i conferă creionului clasemul „uman". Nu ar fi oare vorba de o adevărată personificare prin povestire, care atribuie explicit acest clasem obiectului voințelor și al pasiunilor, ca în versurile din *Pyram și Thisbe*:

> „A! Iată pumnalul care, cu sîngele stăpînului său
> S-a mînjit mișelește! Roșește, trădătorul!"

Există aci o nuanță, a cărei valoare discriminatorie nu ar trebui să o conteste Greimas, care recunoaște existența a două planuri de semnificație distincte, unul narativ, altul lingvistic. Odată admisă această distincție, antropomorfismul *necesar* al povestirii nu este poate decît o amăgire, dealtfel greu de evitat: noi înșine, care scriem aceste rînduri, recunoaștem că ne-a înșelat multă vreme. Puterea ei de iluzionare ține desigur în parte de faptul că imensa majoritate a povestirilor îi vorbesc omului despre ceea ce-l interesează în cel mai înalt grad, adică de el însuși, și în parte de faptul că manifestarea lingvistică conține întotdeauna, pentru cel care vrea s-o caute, o părticică de antropomorfism. Un savant, expunînd alcătuirea sistemului solar, vorbește fără ezitare de „atracție" și de „goană în spațiu". Nu se poate totuși socoti că povestirea sa ar relata o „făptuire antropomorfă" în sensul facerii lumii din *Geneză*.

Nici o constrîngere semiotică nu poate deci să oblige evenimentul narabil să treacă, precum un actor înainte de

a intra în scenă, pe la vestiarul veșmintelor antropomorfe. Adăugarea clasemului „uman", piatră de încercare ce-ar permite să distingem cele două nivele ale gramaticii narative, nu este discriminantă.

Caracterizarea „operației" printr-o „făptuire" nu ar fi mai puțin discutabilă. Evenimentul povestit poate fi la fel de bine suportat de un subiect (umanizat sau nu) ca și determinat de activitatea lui. Foarte adesea, evenimentul povestit este simultan făptuit de un personaj și suportat de altul (Cain îl omoară pe Abel) sau făptuit de un personaj și suportat tot de el (Iuda s-a spînzurat). Greimas o recunoaște în parte cînd descoperă, corelativ cu actantul-subiect, un actant-obiect; dar menține prioritatea și necesitatea actantului-subiect al „făptuirii". Dacă ar trebui să alegem, poate că, dimpotrivă, am acorda precăderea subiectului pasiv, care ni se pare mai general: într-o povestire nu se întîmplă nimic care să nu afecteze starea unui subiect; adesea, dar nu întotdeauna, această modificare rezultă din intervenția unui agent, neînsuflețit sau însuflețit; cînd este vorba de un agent însuflețit, și numai în acest caz, vom fi îndreptățiți să vorbim de o „făptuire antropomorfizată". Enunțul narativ simplu nu este deci, cum vrea Greimas, EN = F(A), ci EN = E (evenimentul).

APLICAREA MODELULUI CONSTITUȚIONAL LA STRUCTURILE NARATIVE

Că există unul sau două nivele de analiză a structurilor narative, și că unul este sau nu mai „de profunzime" ca celălalt, nu e, poate, decît o chestiune accesorie. Oricum, cele două nivele se dezvoltă paralel și se supun acelorași reguli sintactice. Important este de știut dacă, la un nivel sau la altul, modelul constituțional cu patru termeni, cu relațiile de contrarietate, de contradicție și de implicație care leagă acești termeni, poate servi pentru a înțelege ce se întîmplă într-o povestire.

Nu credem că trădăm ordinea cugetării oricui ar vrea să mediteze asupra acestei chestiuni spunînd că:

1. Este de la bun început evident că axul termenilor contradictorii (care leagă pe S_1 cu $\bar{S}_1$, sau pe S_2 cu $\bar{S}_2$) poate primi o interpretare narativă. Este suficient să postulăm o devenire care-l transformă pe S_1 în $\bar{S}_1$ (sau invers), sau o altă devenire care transformă pe S_2 în $\bar{S}_2$ (sau invers) pentru a obține modelul, foarte abstract și formal, al unei structuri narative oarecare.

2. Este mai îndoielnic dacă axul termenilor contrari (care leagă pe S_1 cu S_2) sau subcontrari (care leagă pe $\bar{S}_1$ cu $\bar{S}_2$) privește direct povestirea. Desigur, opozițiile dintre contrarii, date fie în simultaneitate, fie în succesiune, joacă frecvent un rol în *retorica* povestirii. Dar sînt ele oare indispensabile primelor articulări ale sensului narativ?

Pare că nu: „Pierre era sărac, a încetat să mai fie", „Pierre nu era bogat, s-a îmbogățit", iată două micro-povestiri finalizate, formînd fiecare un sens complet. De ce să mai stabilesc cuplurile *bogat/sărac* pentru a-l înțelege pe fiecare dintre ele? Sînt indispensabile numai contradictoriile *bogat/non-bogat*. Este de la sine înțeles că dorința de a crea un efect dramatic va tinde să privilegieze enunțuri de tipul „din sărac ce era, Pierre a devenit bogat", dar această antiteză este o *figură*, nu o *regulă* a povestirii.

3. În sfîrșit, nu se vede de loc în ce măsură raportul de implicație care există între S_1 și $\bar{S}_2$ (*bogat* $\Rightarrow$ *ne-sărac*) sau S_2 și $\bar{S}_1$ (*sărac* $\Rightarrow$ *ne-bogat*) ar putea juca vreun rol motor în producerea evenimentelor povestirii. Această relație este acronică și nu poate înceta să fie astfel: ar fi absurd să i se dea o interpretare temporalizată și să vrei, de exemplu, ca termenul „implicator" *(bogat)* și termenul „implicat" *(ne-sărac)* să se succeadă ca două evenimente cronologic distincte, primul antrenînd pe al doilea, așa cum o cauză produce un efect.

Să subliniem cu această ocazie că relația este orientată: „bogat" implică „ne-sărac", și nu invers, ceea ce nu se poate să-i fi scăpat lui Greimas. Și ești cu atît mai surprins să-l

vezi afirmînd ca principiu că „dacă existența acestui tip de relație pare indiscutabilă, problema orientării sale ($S_1 \Rightarrow \bar{S}_2$ sau $\bar{S}_2 \Rightarrow S_1$) nu este încă lămurită“ și considerînd că elucidarea acestei probleme nu este urgentă, „soluția ei nefiind cerută de urmarea demonstrației“ (notă, p. 150). De fapt Greimas și-a afirmat alegerea, care nu este cea a logicii obișnuite: el leagă între ele relațiile ca și cum „ne-bogat“ ar implica „sărac“, și nu invers (cf. de pildă figura p. 173).

Această anomalie este prețul plătit pentru punerea în mișcare a modelului. Datorită ei devenirea narativă va înceta să fie limitată la axul contradicțiilor: într-un prim timp, Pierre care era bogat devine ne-bogat, dar de vreme ce ne-bogat „implică“ sau „presupune“ sărac, într-un al doilea timp, Pierre devine sărac. Astfel, povestirea poate fi descrisă ca parcurgînd un ciclu care o duce de la un termen contrariu la altul: „cunoașterea proprietăților relaționale ale structurii elementare — care sînt și acelea ale operațiilor sintactice — prescrie că: operația de contradicție, care, negînd, de exemplu, termenul S_1, postulează în același timp termenul $\bar{S}_1$, trebuie să fie urmată de o nouă operație de presupoziție care determină apariția noului termen S_2 pe care-l leagă de termenul $\bar{S}_1$. În felul acesta, operațiunile sintactice sînt nu numai orientate, dar și organizate în serii logice“ (p. 178).

Cărui tip de constrîngere ar putea oare să răspundă această nouă operație de presupoziție care-l face să apară pe S_2 din $\bar{S}_1$? Nu poate fi nici logică, de vreme ce logica nu admite decît ordinea inversă, nici lingvistică, fiindcă structurile narative se organizează după reguli independente de manifestarea lingvistică a povestirii. Este vorba deci de o constrîngere specific semiotică: noțiune surprinzătoare, pe care nimic din text nu a pregătit-o. Pînă acum modelul lui Greimas părea calchiat pe schemele elaborate de logicieni pentru alte scopuri. Luîndu-i drept garanți, părea că voia să sprijine semiotica pe o logică. Deodată însă protestează, afirmînd contrariul disciplinei care-i servește de pilot, și declară că soluția disputei lor nu are mare importanță! Sîntem de altă părere. Fără a judeca absurdă *a priori* ipoteza unei semiotici

autonome, edificîndu-și modelele în funcție de constrîngeri care nu țin seama de regulile logicii normative, sau chiar care le violează în chip deliberat, credem că nu se poate concepe a risca un pas înainte fără a fi tranșat acest litigiu.

Să vedem acum cum se încarcă „modelul" constituțional cu conținuturi narative.

Întîi la nivelul sintaxei „fundamentale". În lipsa unui exemplu dat de autor în articolul studiat, ne vom folosi de altul, luat din articolul următor: „Pentru o teorie a interpretării povestirii mitice *". Reluînd analiza mitului bororo care-i servește drept punct de plecare lui C. Lévi-Strauss în *Le Cru et le Cuit*, Gremais ajunge să considere (p. 216) că gătitul se opune crudului ca viața non-vieții și fermentatul proaspătului ca moartea non-morții: gătitul dă viață, nu crudul; fermentatul este pieritor, nu proaspătul. Transpus în schema constituțională, jocul relațiilor între aceste concepte trebuie să se scrie ca în *figura 4*:

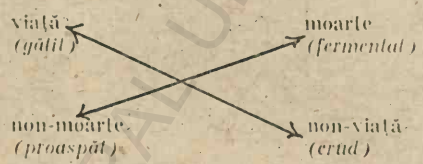

Fig. 4

Să observăm, fără a insista, că aici se vede că gramatica „fundamentală" a povestirii admite ea însăși nivele, opoziția *viață-moarte* fiind pesemne mai „adîncă" decît cea a codului alimentar. Să remarcăm mai ales că pentru a-și face demersul mai fecund, Greimas dublează termeni care sînt logic contrarii *(viață* și *moarte)* cu termeni care nu sînt astfel decît prin referire la o gîndire mitică localizată *(gătit* și *fermentat)*. Oricum ar fi, funcția povestirii mitice va fi aceea de a opera,

* Să remarcăm totuși că acest articol a apărut cu cîțiva ani înaintea *Elementelor unei gramatici narative*. Dar în articolele mai recente, *Căutarea firii* și *Structura actanților povestirii*, nu am găsit vreo aplicație mai elocventă a „modelului constituțional".

în patru episoade, transformarea unei situații inițiale caracterizată prin prevalența crudului și-a fermentatului. Într-adevăr, „încercările care se succed constau:

(1) în negarea termenului *crud* (non V)
(2) în afirmarea termenului *gătit* (V)
(3) în afirmarea termenului *proaspăt* (non M)
(4) în negarea termenului *fermentat* (M)" (p. 230).

În optica noastră este esențial să relevăm că această serie de afirmații și tăgăduiri se efectuează pe axul contradictoriilor: tăgăduirea crudului duce la afirmarea gătitului; tăgăduirea fermentatului la afirmarea proaspătului. Nici o urmă de o a doua mișcare de implicare care ar face să apară proaspătul din gătit (sau invers), fermentatul din crud (sau invers). Conjuncția dintre proaspăt și gătit va fi dată, ce-i drept, dar cu titlu de rezultat. Nu este resortul mediator al unei operații, ci concluzia ei, „morala poveștii": „aserțiunea dialectică de sinteză va consta în postularea existenței unei relații necesare între gătit și proaspăt (V + non M, termeni ce aparțin unor categorii de conținut inițial deosebite) și în afirmarea faptului că în conjuncția lor constă viața, cultura alimentară" (p. 230).

Ce-ar fi putut da, în acest caz, aplicarea strictă a modelului constituțional? Fără îndoială secvența de operații următoare: negarea fermentatului (care dă moarte); afirmarea proaspătului (care nu dă moarte); implicarea prin proaspăt a gătitului (care dă viața). Greimas nu a luat în considerare această procedură și îi dăm dreptate: nu se prea vede ce constrîngere logică, semiotică sau mitică ar putea cere — în afara cadrelor mintale specifice unei culturi — trecerea de la afirmarea proaspătului la aceea a gătitului.

Rentabilitatea modelului constituțional, cînd este aplicat operațiilor gramaticii fundamentale, pare deci departe de a fi asigurată. Să încercăm acum s-o punem la încercare cînd structurează evenimentele temporalizate care caracterizează gramatica superficială a povestirii.

La acest nivel, operațiile de negare (care fac să se treacă de la S_1 la $\bar{S}_1$, sau de la S_2 la $\bar{S}_2$) și cele de aserțiune (care

fac să se treacă de la $\bar{S}_2$ la S_1 sau de la $\bar{S}_1$ la S_2) se transpun în „făptuirea antropomorfă": un subiect își ia sarcina să frustreze pe un anti-subiect de un obiect-valoare (trecere de la S_1 la $\bar{S}_1$) și să atribuie unui destinatar (adesea el însuși) obiectul-valoare (trecere de la $\bar{S}_1$ la S_2). După cîteva formulări apropiate, autorul se oprește la următoarea: „Actanții nu mai sînt concepuți ca niște operatori, ci ca niște locuri în care se pot situa obiectele-valori, locuri unde acestea pot fi aduse sau de unde pot fi luate" (p. 189). Transferul obiectului-valoare de la un loc la altul echivalează topologic cu ceea ce sînt, la nivelul superficial, privațiunea sau atribuirea, și la nivelul fundamental, disjuncția sau conjuncția. De unde rezultă că enunțurile pe care le-am numit mai sus atributive se arată a nu fi decît un aspect particular al unei clase mai cuprinzătoare, *enunțul translativ:* atribuirea obiectului-valoare către subiectul dominant este însoțită de luarea lui de la subiectul dominat. Enunțul translativ are două fețe inseparabile: atribuirea și privațiunea, conjuncția și disjuncția.

Fig. 5

Reluînd atunci modelul inițial (figura 5), Greimas propune următoarele două căi posibile:

$$(1)\ F\ (d_1 \rightarrow O \rightarrow d_1)^{52} \rightarrow F\ (\bar{d}_1 \rightarrow O \rightarrow d_2$$

$$(2)\ F\ (d_2 \rightarrow O \rightarrow \bar{d}_2) \rightarrow F\ (d_2 \rightarrow O \rightarrow d_1)$$

Aplicate la cazul particular al performanței tipice a basmului rusesc analizat de Propp, aceste formule se citesc respectiv:

(1) „societatea (d_1) pierde o valoare, trădătorul ($\bar{d}_1$) o răpește pe fiica regelui (O) și o transferă în altă parte pentru a o as-

cunde (d_2)"; (2) „eroul ($\bar{d}_2$) o găsește undeva (d_2) pe fiica regelui (O) și o redă părinților (d_1)" (p. 190—191).

Această traducere este surprinzătoare: concepem într-adevăr foarte bine că d_1 (societatea) și d_2 (ascunzătoarea trădătorului) se opun ca două contrarii; mai concepem la nevoie că $\bar{d}_2$ (eroul) și $\bar{d}_1$ (trădătorul) se opun ca două subcontrarii. Dar cum să legăm printr-o relație de contradicție d_1 (societatea, palatul regelui) și $\bar{d}_1$ (trădătorul), sau d_2 (ascunzătoarea trădătorului) și $\bar{d}_2$ (eroul)? Dacă vrem să dăm o interpretare topologică a modelului, nu ne putem opri la jumătatea drumului: trebuie cel puțin ca cei patru termeni să devină locuri. Să admitem deci că opunem palatul regelui (d_1) ascunzătorii trădătorului (d_2). Tot ce poate permite logica este să definim $\bar{d}_1$ ca ansamblul locurilor „în afara zidurilor" palatului și $\bar{d}_2$ ca ansamblul locurilor exterioare ascunzătorii. Să mai admitem că situația inițială plasează obiectul valoare O (domnița) în locul d_1 (palatul). Ce se poate întîmpla? După care itinerarii poate obiectul-valoare să călătorească în spațiul astfel constituit?

Putem bineînțeles să ne imaginăm că povestirea ar lua în considerație o operație de disjuncție, datorită intervenției unui trădător (sau dealtfel oricărui alt concurs de împrejurări) ca susceptibilă de a o scoate din palat. Nimic nu obligă povestirea să actualizeze această eventualitate: se poate să nu se întîmple nimic, și povestirea va fi povestea unei aventuri evitate (cum a fost domnița cît pe ce să iasă din palat). Dar să admitem totuși că se petrece ceva. Disjuncția este amorsată. Iat-o pe domniță în afara zidurilor (în $\bar{d}_1$). Să mai admitem că povestirea privilegiază pe harta locurilor unde o poate duce aventura ei o anume destinație deosebită (d_2) de pildă, indicînd că răpitorul ei o duce înspre acel loc. Nimic nu spune că va fi atins acest punct — ales de povestire ca fiind contrariul privilegiat al termenului d_1: domnița poate scăpa, răpitorul se poate căi, poate surveni o terță persoană care s-o salveze etc. Să presupunem totuși că transferul se efectuează pînă la capăt și că domnița ajunge în d_2 (ascunzătoarea trădătorului). Vedem că această finalizare este una

dintre cele trei posibilități oferite dacă pornim de la punctul de plecare d_1:

a) domnița rămîne în d_1 (după ce eventualitatea unui transfer a fost propusă de povestire);

b) domnița este supusă unui început de transfer din d_1 spre d_2; ea pleacă din d_1, dar nu ajunge în d_2;

c) domnița este efectiv transferată din d_1 în d_2.

Transpuse pe modelul constituțional, aceste trei itinerarii s-ar putea reprezenta ca în *figura 6*:

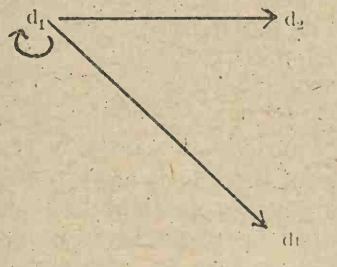

Fig. 6

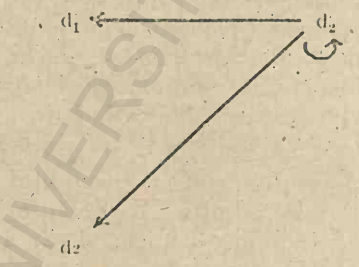

Fig. 7

Întoarcerea domniței în palat este expusă aceloraşi eventualități aleatorii: se poate ca eventualitatea unei salvări să fie luată în considerare, dar să nu se finalizeze; se poate să fie amorsată, dar să eșueze, sau s-o ducă pe domniță într-altă parte decît la părinții ei; se poate în sfîrșit s-o readucă la palat. Alternative pe care le prezintă schema din *figura 7*.

Ce concluzie să tragem? Nu aceea, credem noi, că „modelul constituțional", din care se inspiră Greimas, este radical fals sau inoperant în aplicarea sa la structurile povestirii. Ci că, deoarece noțiunea însăși de narativitate n-a fost degajată în esența ei, modelul a fost încercat pe stereotipuri care ascund, în loc să le dea la iveală, posibilitățile combinatorii ale limbii povestirii.

Discutarea acestui exemplu ne-a făcut să întrevedem defectul principal al demersului lui Greimas. Nesocotește o lege a narativității: facultatea, sau mai curînd obligația de a se desfășura ca un șir de opțiuni ale naratorului, la fiecare

clipă a povestirii, între mai multe feluri de a continua povestea. Din rețeaua de trasee oferite, Greimas selecționează o combinație, posibilă printre multe altele, și îi acordă — dar cu ce drept? — privilegiul de a guverna universul povestirii. Cîmpul narabilului fiind astfel redus la înlănțuirea uniliniară a unei secvențe de evenimente ineluctabile, „modelul constituțional", care ar putea servi pentru a ordona seria alegerilor oferite, se află înlăturat de la adevărata lui utilizare, și afectat unei întrebuințări pentru care nu este apt.

La rîndul nostru, să încercăm să aplicăm modelul constituțional, remaniindu-l, la primele articulări ale narativității.

Să observăm întîi că nici noțiunea de obiect-valoare (domnița) și nici cea de transfer topologic de la un loc la altul nu sînt determinări destul de abstracte pentru a constitui universale ale povestirii. Dacă narativitatea implică referința la un timp diegetic (succesiunea momentelor t, t + 1, t + 2 etc. în povestea spusă) ea nu cere spațialitate. De asemenea, dacă orice povestire narează o devenire, ea nu conferă neapărat nici o „valoare" specială obiectelor în devenire, sau țintei spre care tind. Care sînt atunci condițiile minimale pentru ca un mesaj să poată fi considerat că ar comunica o povestire? Ca prin acest mesaj, un subiect oarecare (fie că e însuflețit sau neînsuflețit), să fie situat într-un timp t, apoi t + n și să ni se spună ce se întîmplă în momentul t + n cu predicatele care îl caracterizau în momentul t.

Fie dar un subiect S pus în scenă într-o povestire. În momentul t, S este înzestrat cu predicatele a, b, c, d; în momentul t + 1 unele dintre acestea au putut să se modifice, altele să rămînă stabile: a a devenit a', b a rămas b. A spune povestea lui S înseamnă atunci a constata că S a păstrat predicatul b și a înlocuit predicatul a prin a'. Să presupunem acum că în momentul t, povestirea nu s-a mulțumit să semnifice atribuirea predicatului a subiectului S ci că a mai considerat, ca o eventualitate realizabilă, transformarea lui a în a'; asta se întîmplă, de pildă, cînd un personaj anticipă viitorul, concepe dorințe sau temeri, face profeții, își face un proiect. Se poate atunci întîmpla, în momentul t + 1: (1)

ca nimic să nu se fi întîmplat și ca subiectul S să-și păstreze predicatul inițial a; (2) ca ceva să se fi întîmplat și ca subiectul S să-și fi pierdut predicatul inițial a. În această a doua ipoteză, s-a deschis o nouă alternativă: (1) sau transformarea predicatului a în a' va fi avut loc, cum se prevedea; (2) sau a nu s-a transformat în a', ci în vreun alt predicat neprevăzut a'', a''' etc., luat din cîmpul complementarelor non-a.

Am văzut cum această rețea de evoluții posibile se aplica la transferul obiectului-valoare (du-te-vino al domniței între palatul regal și ascunzătoarea trădătorului, și diferite peripeții prin locurile învecinate). Transpus la „făptuirea antropomorfică" (care corespunde în linii mari întreprinderii voluntare, sarcinii conștient asumate de un personaj), modelul remaniat se poate analiza astfel: un personaj S se gîndește să ia asupra-și o sarcină care urmează să transforme situația a, dată în acel moment t, într-o situație diferită a', care devine astfel scopul întreprinderii sale. Se poate atunci întîmpla, în momentul $t + 1$ (1) ca starea inițială să rămînă intactă (de pildă pentru că agentul eventual renunță la întreprinderea lui, sau pentru că s-a arătat incapabil s-o îndeplinească); (2) ca scopul să fie atins și ca starea inițială a să fi evoluat în a'; (3) ca agentul să ajungă fără să vrea la altă țintă decît cea pe care și-o stabilise: situația inițială a s-a transformat în a'' și nu în a', cum se prevăzuse.

Poate că este posibil să legăm de fiecare dintre aceste tipuri de evoluție unul din resorturile dramatice ale narativității. Transformarea neprevăzută a predicatului a în a' creează întotdeauna un anume efect de surpriză, dar limitat: dacă a' nu a făcut obiectul unei anticipări speciale, trecerea la unul oarecare din termenii cuprinși în contradictoriul non-a (dintre care a') nu putea fi exclusă.

Dacă, dimpotrivă, povestirea pune eventualitatea evoluției predicatului spre a', este astfel creată o situație de așteptare, de „suspense". Această așteptare își poate găsi soluția după diferite peripeții care o prelungesc opunîndu-i anticipări contrare, în realizarea eventualității considerate (substituirea predicatului prevăzut a' în locul predicatului a). Dar se poate de asemenea întîmpla ca eventualitatea con-

siderată să nu se realizeze: pe efectul de suspense se grefează un efect de surpriză: așteptarea este înșelată.

Această decepție variază, în calitate și grad, după cum, împotriva așteptării, situația inițială se menține (predicatul a nu devine non-a), sau se transformă într-un mod neprevăzut. În primul caz, într-adevăr, surpriza stă în menținerea situației inițiale, dar aceasta nu este surprinzătoare prin ea însăși; în cel de-al doilea surpriza este dublă: nu numai că predicatul așteptat a' nu este realizat, dar se realizează un predicat neașteptat a".

Această revizuire a modelului constituțional al lui Greimas ne duce deci să căutăm sensul povestirii într-o direcție diferită de cea urmată de el. Esențialul povestirii se concentrează pentru el într-un joc de concepte intemporale, transcendent devenirii evenimentelor povestite; pentru noi, el este imanent acestei deveniri, și variabil după cum între mai mulți viitori posibili, este ales unul sau altul pentru a continua și apoi a sfîrși povestirea. Pentru noi impresia de libertate, de adevăr, de frumusețe, pe care au resimțit-o dintotdeauna oamenii cînd ticluiau povești nu este o iluzie care maschează „jocul constrîngerilor semiotice". Dacă este vorba de joc, acesta nu este suferit, ci este un joc ASUPRA constrîngerilor, experiența liberatoare care le exploatează și le învinge.

Fără a încerca să micșorăm adîncimea acestui dezacord, am vrea totuși să insităm asupra ceea ce ni se pare a fi aportul decisiv al lui Greimas la semiologia mesajului narativ: impusul dat căutării unei matrice generative a primelor articulații ale povestirii, sau, mai general, a legilor unei gramatici narative universale. Această căutare poate fi considerată ca tema comună a strădaniilor mai multor cercetători influențați, în diferite măsuri, de gîndirea lui Greimas și, printre aceștia, de semnatarul acestor rînduri. La toți, întreprinderea presupune adeziunea la o aceeași problematică, care poate fi condensată în următoarele trei principii (sau postulate), mult mai puțin evidente, naive sau banale decît s-ar părea la prima vedere:

— definirea povestirii ca un mesaj care enunță devenirea unui subiect; de unde, la toți, înrădăcinarea gramaticii (sau

logicii) povestirii într-o gramatică (sau o logică) a relației subiect-predicat;

— distincția între două planuri de structurare a povestirii corespunzînd, în terminologia lui A.-J. Greimas, unul nivelului imanent al structurilor narative, celălalt nivelului aparent al structurilor lingvistice; în terminologia lui T. Todorov, opoziției între *poveste* și *discurs*; într-a noastră, dicotomiei povestirii *povestite* și a povestirii *care se povestește*.

— credința în posibilitatea de a articula înșiruirea evenimentelor povestite în secvențe de acțiuni („funcțiile" lui Propp) dintre care măcar unele și-ar putea găsi locul într-un lexic universal al narativității; credința în posibilitatea de a desprinde regulile, de asemenea universale, de combinare a acestor unități.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

V. OBSERVAȚII ASUPRA *GRAMATICII DECAMERONULUI**

Gramatica Decameronului ** nu este nici o lucrare filologică, nici un studiu literar. Folosind cele o sută de nuvele din culegerea lui Boccaccio, Tzvetan Todorov își propune să descrie legile unui obiect puțin cunoscut, povestirea, să-i codeze manifestările, să pună temelia unei științe care nu există încă, *naratologia*.

Să prezentăm pe scurt planul general al lucrării. În orice narațiune, Todorov își propune să deosebească trei aspecte, pe care le numește respectiv *semantic*, *sintactic* și *verbal*, și care-i servesc pentru a defini trei nivele de studiu: Aspectul semantic al povestirii este ceea ce povestirea evocă și reprezintă, conținuturile mai mult sau mai puțin concrete pe care le aduce. Aspectul sintactic înseamnă combinarea unităților între ele, relațiile pe care le întreține reciproc. Aspectul verbal înseamnă frazele concrete prin care e receptată povestirea [...]. Un element sintactic, de pildă „modificarea situației", trebuie să găsească în același timp un conținut semantic (să spunem „a pleca în călătorie") și o formă verbală prin care cititorul ia cunoștință de el („povestire la persoana întîi, într-un registru figurat, viziune din afară") (p. 118—119) [53]. Din aceste trei aspecte, Todorov nu-l reține ca pertinent pentru obiectul său decît pe al doilea, aspectul sintactic; va trata incidental și despre aspectul semantic; nu se va ocupa deloc de aspectul verbal. Alegerea nu este arbitrară: după cum gramatica universală a limbii se situează la nivelul structurii profunde, tot așa gramatica povestirii nu poate tinde către universalitate decît scoțind la iveală schemele narative cele mai abstracte, care coincid la rîndul lor cu aspectul sintactic al povestirii (p. 120).

---

* Prima versiune a acestui text a apărut în *Poétique* 6, 1971.

** Tzvetan Todorov, *Grammaire du Décaméron*, La Haye, Éditions Mouton, 1969, 100 pp.

Unitatea sintactică de bază este *propoziția*, care corespunde cu un enunț narativ minimal de tipul subiect-predicat. Acest enunț narativ desemnează o acțiune privind o ființă omenească sau o creatură antropomorfă: „Ion fură bani", „regele își omoară nepotul". Un șir de propoziții narative legate între ele constituie o *secvență*. Dintre relațiile care pot lega în acest fel două propoziții, Todorov deosebește: relația *logică*, sau de implicație, care leagă propoziția-cauză de propoziția-efect, și se codează ⇒; relația *temporală* care înregistrează o succesiune în timp (*post hoc, non propter hoc*), și care se codează +; relația *spațială* de paralelism, de care *Gramatica Decameronului* nu se ocupă.

Planul lucrării rezultă din distincția stabilită între *propoziție* și *secvență*. Nu vom întreprinde expunerea detaliată a acestor două părți, care ne-ar duce prea departe. În schimb, analiza noastră se va concentra asupra cîtorva puncte fundamentale: categoriile primare ale *numelui propriu*, *verbului* și *adjectivului*, plus categoria secundară a *modului*, în cazul studiului propozițiilor; relațiile *cauzale* și *temporale* între propoziții, în studiul secvențelor.

Numele propriu

„Gramatica narațiunii posedă trei categorii primare care sînt: numele propriu, adjectivul și verbul. Ele se împart imediat în două grupe, numele proprii opunîndu-se restului" (p. 129). Semantic, numele propriu desemnează o persoană; sintactic, el corespunde cu ceea ce Todorov numește agentul. Acest agent poate fi subiectul propoziției narative, ca X în „X împarte dreptate", sau obiect, ca Y în „X îl pedepsește pe Y".

Agentul este o persoană; dar această persoană (sau numele propriu care o denumește) nu are de la sine nici o proprietate stabilă. Caracterul ei descriptiv este redus la minimum. Fiind o persoană, agentul nu este nimeni: „el e mai degrabă un fel de formă goală pe care o umplu diferite predicate (verbe sau nume predicative)" (p. 129). Orice agent poate intra în relație labilă cu orice predicat, nu este indisolubil legat de nici unul. De aceea, degeaba am căuta să stabilim o tipologie a agenților: „Nu va fi nevoie să vorbim,

cum fac Propp, Souriau și Greimas de «erou», de «răufăcător», de «justițiar» etc." (p. 130). Într-adevăr, orice agent poate „îndeplini mai multe funcții sintactice. De exemplu, Andreuccio al lui Pietro (II, 5) e prădat mai întîi de o sicilianâ, apoi el însuși fură dintr-un mormînt, se teme de pedeapsă și pedepsește etc." (p. 130). Predicatele agenților se pretează unei clasificări tipologice, dar agenții nu.

Adjectivul

În *Gramatica Decameronului*, numele propriu fiind considerat subiectul propoziției narative, celelalte două categorii primare, adjectivul și verbul, își împart esențialul informației conținută în predicat. Mai precis, verbul aduce numelui propriu predicatul unei *acțiuni*, iar adjectivul predicatul unui *nume predicativ*. Noțiunea de adjectiv narativ cuprinde așadar, în afară de adjectivele gramaticii obișnuite, substantivele care pot fi considerate ca fiind oricînd „transformabile într-unul sau mai multe adjective" (p. 132) și orice fel de locuțiune care arată că o proprietate oarecare aparține unei persoane.

Adjectivul poate fi considerat fie din punctul de vedere al „referinței" sale semantice, fie din acela al „sensului" său sintactic. În acest al doilea caz, adjectivele funcționează ca „trăsături caracteristice" sau „calități" atribuite unui nume propriu; în primul caz pot fi subîmpărțite în trei grupuri: *stări*, *proprietăți*, *statute*. Stările „se opun celorlalte adjective ca punctualul durativului" (p. 133) și pot fi socotite, în mare, ca variante ale opoziției fericit/nefericit. Proprietățile au un caracter durativ, fiind însă supuse eventualității unei schimbări; ele corespund, în mare, virtuților și viciilor. În sfîrșit, *statutele* sînt „calități exterioare, independente de voința subiectului" (p. 135); aspectul lor durativ este mai marcat; corespund unor date specifice precum sexul, condiția socială, religia, naționalitatea.

Verbul

În *Gramatica Decameronului*, noțiunea de *verb* corespunde acțiunilor narative. Întotdeauna legat nemijlocit de cauza-

litate, verbul narativ poate fi considerat fie o categorie semantică fie o categorie sintactică (p. 133). În primul caz, acoperă un vocabular întins, care nu poate fi clasificat decît aproximativ; dimpotrivă, în cel de al doilea, el se reduce la trei verbe, desemnate prin literele *a*, *b*, *c*, pe care Todorov le prezintă astfel: „Verbul *a* este cel mai important din toată culegerea. El nu lipsește din nici o nuvelă și face deci parte chiar din definiția genului nuvelei [...]. Sensul său (sintactic) este: modificarea situației; sau, mai precis: e vorba de o acțiune care are scopul de a modifica situația" (p. 136).

„Verbele *b* și *c* se găsesc într-o relație strînsă și trebuie examinate parțial împreună. Sensul lui *b* este: a săvîrși o faptă rea, a păcătui, a călca o lege; cel al lui *c*: a pedepsi. Cele două se găsesc deci, ideal, într-o relație de implicație [...]. Definiția lui *b* ar putea fi: care va provoca o pedeapsă, aceea a lui *c*: care e provocat de o faptă rea" (p. 140).

Modurile verbale

Pînă acum analiștii povestirii, concentrîndu-și eforturile asupra codării secvențelor de evenimente reale a căror înlănțuire constituie fața materială a poveștii, nu au ținut seama de modul verbelor. Mai precis, ei nu au codat decît verbele la indicativul prezent sau la perfectul simplu, prin excelență timpul povestirii. De aci, o mutilare considerabilă: se puneau între paranteze proiectele, visările, aspirațiile, regretele, pe scurt tot ceea ce ține de viața interioară a personajelor, de conștiința lor subiectivă despre ceea ce a fost, despre ceea ce ar fi putut sau ar fi trebuit să fie, despre ceea ce va fi, ar putea sau ar trebui să se întîmple. Întreprinzînd codarea modurilor verbale, Todorov îndeplinește o sarcină foarte folositoare. În afară de indicativ (modul 0), el mai distinge modurile voinței și pe ale ipotezei; apoi, printr-o nouă dicotomie, două moduri ale voinței, *optativul* și *obligativul*, și două moduri ale ipotezei, *condiționalul* și *predictivul*.

Obligativul „este modul unei propoziții care trebuie să se întîmple; aceasta este o voință codată, neindividuală, care formează legea unei societăți" (pp. 149). Este deci, dacă înțelegem bine, modul care corespunde enunțării unui impe-

rativ impersonal, unui „trebuie" independent de orice subiectivitate; ar fi, de pildă, modul reprezentărilor colective constrîngătoare la Durkheim: „astfel, în X, 6 trebuie pusă o propoziție la obligativ care să expliciteze legea conform căreia trebuie oferit totul regelui: copii, avere etc." (p. 149); tot astfel trebuie pusă la modul obligativ pedeapsa care sancționează călcarea legii: „În *Decameron* legile sînt subînțelese, mai ales în cursul fiecărei prejudicieri (desemnată prin verbul *b*), și ele implică o pedeapsă. Această pedeapsă trebuie scrisă la modul obligativ" (p. 149). În mod practic, dealtfel, și cum în *Decameron* legile sînt „totdeauna subînțelese, niciodată numite", rezultă că numai propozițiile la modul obligativ vor fi cele care enunță necesitatea de a pedepsi o faptă rea. Formula: Xb(⇒ YcX) obl. se decodează astfel: X păcătuiește și, prin aceasta, îl obligă pe Y să-l pedepsească pe X. Asta nu înseamnă, bineînțeles, că eventualul justițiar își va îndeplini obligațiile. Dar, dacă nu le îndeplinește, Y păcătuiește la rîndul lui.

Optativul „corespunde acțiunilor dorite de personaj" (p. 149). De astă dată, inserția modului în subiectivitate este precizată. Nu era lucru sigur că obligativul ar fi modul exprimării datoriei; dar nu încape îndoială că optativul este modul exprimării dorinței. „Astfel o propoziție foarte frecventă în nuvele este aceea care explică dorința lui X de a face dragoste cu Y; este deci o oarecare STARE a lui Y care este dorită de X. Optativul ne dă astfel formula stării erotice, așa de răspîndită în carte: este vorba de optativul unui act sexual" (p. 150). Dorința (și modul optativ care o traduce în narațiune) se semnalează printr-o caracteristică importantă; ea este prealabilul, implicit sau explicit, cauza motivatoare a oricărei întreprinderi: „Într-un sens, orice propoziție poate fi precedată de aceeași propoziție la optativ [...], în măsura în care fiecare acțiune în *Decameron* — deși în grade diferite — rezultă din dorința pe care o are cineva de a vedea realizată această acțiune" (p. 149—150).

Condiționalul, primul dintre cele două moduri ale ipotezei, „se definește ca modul care pune în relație de implicație două propoziții atributive, astfel încît subiectul celei de a

doua propoziții și cel care pune condiția să fie unul și același personaj" (p. 150). Mai multe exemple lămuresc definiția. Astfel „în IX, 1, Francesca pune drept condiție pentru a le acorda dragostea, ca Rinuccio și Alessandro să facă fiecare cîte o faptă eroică: dacă ei își dovedesc curajul, ea va consimți la pretențiile lor" (p. 151). Și tot așa „Abraham promite să devină creștin dacă papa și cardinalii vor duce o viață sfîntă" (I, 2) (p. 151).

Predictivul, în sfîrșit, „are aceeași structură ca și condiționalul, dar subiectul care prezice nu trebuie să fie subiectul celei de a doua propoziții (consecința)" (p. 151). Și în cazul acesta sînt necesare două exemple: dacă am să fiu crud cu Griselda, își zice Gualtiari, ea are să încerce să-mi facă rău (X, 10); dacă Girolamo are să plece din oraș, gîndește mama sa, n-are s-o mai iubească pe Salvestra (VII, 7). Astfel, „predictivul este o manifestare particulară a logicii verosimilului"; personajul „presupune că o acțiune va antrena o alta, pentru că această cauzalitate corespunde unei probabilități comune" (p. 152).

Acestor patru modalități verbale propriu-zise, Todorov le adaugă o categorie, cu statut nedeslușit, aceea a „viziunilor". Este vorba de a coda percepția subiectivă pe care o are o persoană despre situație, sau despre evenimente, în special cînd realitatea este deosebită de percepție; „viziunea" este modul erorii.

De la categoriile primare ale propoziției — nume propriu, verb, adjectiv — trecem la studiul unității narative ierarhic superioare: secvența. Am văzut că există trei feluri de relații posibile între propozițiile unei secvențe: logice, temporale, spațiale.

Relația cauzală

Relația cauzală, codată prin semnul de implicație ⇒, poate fi aplicată următoarelor cazuri:

— *modificarea:* este o propoziție care conține verbul *a*, urmată de o implicație; un agent modifică situația, ceea ce implică un efect: Xa ⇒ O.

— *dorința:* este o relație legată de optativ; un agent concepe o dorință, ceea ce implică o anume conduită în vederea realizării acestei dorințe (agentul care realizează dorința nu coincide obligatoriu cu agentul care concepe dorința):

$$(XA \text{ opt}) \begin{cases} X \\ Y \end{cases} \Rightarrow O$$

Todorov semnalează că ulterior conceperii dorinței poate urma, după un număr nedeterminat de incidente, o renunțare la această dorință. Acest caz este reprezentat prin:

$$(XA) \text{ opt } Y + \ldots + (XA) - \text{opt } Y$$

— *motivarea:* este o propoziție atributivă care dă motivele unei acțiuni. De pildă, în fața unei propoziții la optativ, ea caracterizează obiectul care suscită dorința: XA ⇒ O.

— *rezultatul:* formă complementară a motivării, această relație introduce o propoziție care descrie consecințele unei acțiuni. „De exemplu, fericirea poate fi urmarea unei iubiri realizate" (p. 160). Formula este: O ⇒ XA.

— *pedepsirea:* este relația care leagă acțiunile de prejudiciere și de pedepsire. Cum prejudicierea poate rămîne, dealtfel, nepedepsită, aceeași cauză poate antrena un efect sau contradictoriul său:

$$Xb \Rightarrow \begin{cases} Y - cX \\ Y \; cX \end{cases}$$

— *ipoteza:* „Vom numi astfel o relație nu între două ci între patru propoziții: e vorba de două implicații simetrice, prima fiind la modul predictiv sau condițional" (p. 160). Cu alte cuvinte, un agent concepe un mijloc pentru a-și atinge scopul; își pune mijlocul în aplicare; dacă nu s-a înșelat, își atinge scopul:

$$(Xa \Rightarrow XB) \text{ cond/pred} + \ldots + XA \Rightarrow \begin{cases} YB \\ Y - B \end{cases}$$

Relația temporală

Gramatica Decameronului distinge două tipuri de relații temporale: *emfaza* și *inversiunea*. Prima se caracterizează prin repetarea aceleiași propoziții după un anumit timp în

care se petrec alte evenimente. „Printr-o înșelăciune, Ricciardo obține favorurile Catellei. Cînd aceasta află înșelăciunea, este furioasă, dar Ricciardo sfîrșește prin a o liniști și cei doi își reîncep desfătările amoroase“ (p. 158). Formula emfazei este deci: XA + ... + XA.

Inversiunea atributului este ilustrată de exemplul următor: „Erminio este zgîrcit; dar o vorbă de duh reușită a lui Gugliermo face că «din ziua aceea n-a fost în toată Genova om mai darnic, mai cumsecade și mai primitor»“ (I, 8) (p. 152). Această secvență se codează, după Todorov: XA + ... + + X — A.

Să mai amintim, în sfîrșit, că relația spațială de paralelism, al treilea tip de raporturi între propoziții, nu este tratată în *Gramatica Decameronului.*

Printre numeroasele perspective, pe care le deschide cercetării lucrarea lui Todorov, vom reține o singură problemă, care mi se pare esențială: categoriile gramaticii uzuale — subiect, verb, adjectiv — pot fi oare transpuse într-o structurare a propoziției și a secvenței narative? Iar dacă această transpunere poate fi concepută, cu ce preț poate ea să fie operată, și care sînt foloasele pe care ni le poate aduce? Vom relua, în această optică, cercetarea cîtorva puncte critice ale acestor categorii.

Distincția dintre numele propriu (sau persoana) și agentul

Sîntem de acord cu Todorov asupra necesității de a introduce o distincție între *nume propriu* (sau persoană) și agent. Așa cum a observat el, persoana reprezintă, din punctul de vedere al sintaxei narative, o formă goală. Are funcția de a asigura sinteza acțiunilor și a pasiunilor eului, permanența lui în multiplicitatea evenimentelor simultane sau succesive în care îl angajează povestirea. Astfel, aceeași persoană poate să fie, rînd pe rînd, agentul care păcătuiește și apoi cel care pedepsește, sau, printr-o singură acțiune, agentul care păcătuiește și cel care pedepsește. Rezultă din cele expuse, după părerea noastră, că agentul trebuie să fie înțeles

drept o calificare a persoanei: este un agent persoana care acționează.

Și totuși nu aceasta este distincția formulată de Todorov. El întemeiază diferența dintre numele propriu și agent pe faptul că un singur agent poate fi constituit din mai multe persoane: într-adevăr, se poate întîmpla ca agentul să fie reprezentat printr-un grup de indivizi între care povestirea nu introduce nici un fel de distincție, de pildă „un grup bine înarmat și înzestrat cu arbalete" (II, 4); sau mai poate fi vorba de mai multe persoane care se unesc, într-un anumit loc al povestirii, pentru a săvîrși împreună aceeași acțiune, dar ale căror destine sînt despărțite înainte și după această întrunire: „Este vorba foarte adesea de doi îndrăgostiți care sînt uniți doar într-o propoziție" (p. 131); și există în sfîrșit „cazul în care două personaje îndeplinesc acțiuni care, chiar dacă sînt ușor deosebite din punct de vedere semantic, sintactic sînt perfect identice" (p. 131). Doi rivali care intră la interval de cîteva minute în casa iubitei lor, introduși primul de valet și al doilea de subretă sînt de bună seamă două personaje: „sînt totuși unul și același agent" (p. 132).

Acest ultim exemplu, cît și comentariul care îl însoțește, dau în vileag fragilitatea distincției pe care o ilustrează: este imposibil să se spună despre două persoane care făptuiesc acțiuni materialmente deosebite la momente deosebite, că sînt „unul și același agent". Sînt două persoane asumînd roluri formal identice, doi agenți din aceeași specie. Asemănarea percepută între rolurile celor doi rivali provine în primul rînd din faptul că sînt amîndoi agenți — *autori* ai unei acțiuni — și-apoi pentru că sînt autorii *aceluiași* tip de acțiune. Conceptul de agent sau nu semnifică nimic, sau desemnează un predicat al persoanei. Nu vom spune, ca Todorov, că persoana și agentul sînt subiecte, iar verbul sau numele predicativ predicate, ci că persoana este subiect iar agentul predicat. În „X îl pedepsește pe Y", X nu-l desemnează pe agent, ci persoana (sau, dacă vreți, numele persoanei), iar această persoană are drept predicat rolul de agent *pedepsitor* al lui Y.

Cu alte cuvinte, tipologia predicatelor, căreia Todorov îi admite posibilitatea și utilitatea, se transformă nemijlocit

într-o tipologie a rolurilor agentului, de care Todorov se folosește deși îi neagă utilitatea. Cum să poți stabili o tipologie a acțiunilor-predicat (a păcătui, a pedepsi etc.), fără ca aceasta să nu fie în același timp o tipologie a autorilor acestor acțiuni (acela care păcătuiește, care pedepsește etc.). Bineînțeles, această tipologie stabilește o clasificare a *rolurilor*, adică a predicatelor variabile ale persoanelor, iar acestea rămîn în afara tipologiei. În acest sens, obiecțiile pe care le aduce lui Propp, Souriau și Greimas ar fi justificate dacă aceștia ar fi pretins că stabilesc o tipologie a persoanelor. Dar toți trei se feresc cu grijă de așa ceva. Ca și Todorov, ei propun o tipologie a ceea ce — sub denumirea de *dramatis persona* la Propp, *funcție* la Souriau, *actant* la Greimas — corespunde cu agentul lui Todorov.

De altminteri, să fie rolul de agent singurul pe care îl poate asuma persoana? În „X îl pedepsește pe Y", care este statutul persoanei Y? Lui Todorov nu i se pare greu să-l numească „agent al unei propoziții", ca și pe X (p. 125). Cel mult acceptă faptul că Y, cel care primește pedeapsa, nu poate fi numit activ în sensul în care e numit X, cel care o dă. N-ar fi oare mai bine să i se rezerve lui X, inițiatorul acțiunii, rolul de agent, iar Y, care-i suportă efectele, să ia denumirea de pacient? Persoana numită Y ar avea drept predicat, în acest moment al povestirii, rolul de *pacient victimă a agentului pedepsitor X*. Orice persoană ar fi deci susceptibilă să devină subiectul unei serii de roluri predicate care s-ar repartiza în două mari clase: rolurile de agenți (a căror intervenție modifică cursul lucrurilor) și rolurile de pacienți (care suferă modificările aduse cursului lucrurilor).

Categoria numelui propriu, și cea a persoanei, cu care practic se suprapune, trezesc o ultimă întrebare: de ce n-ar putea subiectul propoziției narative să fie nu numai o persoană, dar și un lucru, un obiect neînsufletit? Fără îndoială, Todorov se ferește, în principiu, să asimileze noțiunea de „nume propriu" cu cea de „subiect însufletit". Și, totuși, nu se prea înțelege cum ar putea evita o asemenea identificare, de vreme ce admite că numele propriu narativ semnifică: „o persoană". El trage de aici următoarea concluzie: „Povesti-

rea operează în lexic un decupaj antropocentric. Povestirea nu poate fi decît umană [...] Excepțiile aparente de la această regulă nu sînt decît o confirmare suplimentară. Dacă există povestiri în care agenții sînt noțiuni abstracte sau obiecte, cititorul le percepe umanizîndu-le (p. 129).

Citesc, însă într-o enciclopedie textul următor, care descrie prima fază a diviziunii celulei: „În citoplasmă, în vecinătatea nucleului, sfera directoare se înconjoară cu filamente și produce un aster; sfera directoare și asterul se divid în două, apoi fiecare sferă înconjurată de asterul ei se duce la unul din polii celulei unde va rămîne în timpul întregului proces de diviziune" etc. Aceasta este relatarea fenomenului pe care o poate face un biolog, cu ochiul pe microscop. Nu este cîtuși de puțin necesar să se atribuie celulei pe cale de diviziune atribute antropomorfe (și în special însușirea de a simți și de a reacționa, sau conștiința obscură de a fi un eu) pentru a-i spune povestea. Se poate chiar face abstracție de calitatea ei de ființă vie, și povesti mitoza ca un proces oarecare afectînd un obiect neînsuflețit. Singura condiție este ca subiectul să rămînă substanțial același în toate avatarurile prin care trece. A-i spune povestea înseamnă, în acest caz, a înregistra succesiunea modificărilor care îl afectează, fără a stabili între aceste evenimente altă legătură decît cea pe care o impune cronologia: modificării A îi urmează modificarea B, modificării B modificarea C etc. Naratorul își deapănă un șir de evenimente care nu sînt legate într-o poveste decît din punctul de vedere al observatorului extern (naratorul însuși) și care nu prezintă nici o semnificație pentru subiectul — presupus neînsuflețit — pe care îl afectează. Această formă de narațiune realizează ceea ce poate fi considerată structurarea minimă a povestirii. Vom refuza deci regula antropomorfismului necesar al povestirii, pe care o adoptasem chiar noi cam în grabă*; nimic nu impune ca evenimentele povestite să fie sau produse de agenți antropomorfi, sau suferite de pacienți antropomorfi.

---

* Cf. „*La logique des possibles narratifs*" (*Logica posibililor narativi*), în *Communications* 8, 1966, p. 60—76.

Statutul narativ al adjectivului

Fără a discuta valoarea intrinsecă a clasificării adjectivelor în *stări*, *proprietăți* și *statute*, vom releva că ea constituie o digresiune contrară intenției generale a cărții. Aceasta era de a trata pe larg aspectele sintactice ale povestirii și numai puțin pe cele semantice. Dar aci s-a întîmplat invers: două pagini și jumătate tratează despre clasificarea semantică iar funcția sintactică este expediată într-o singură frază: „Sensul (sintactic) al adjectivelor e totdeauna același: cel de *calități*, de *trăsături caracteristice*" (p. 133). Ba s-ar mai putea încă obiecta că acest enunț nu analizează deloc funcția narativă a adjectivului: se mulțumește să repete definiția lui gramaticală uzuală.

Această omisiune este semnificativă pentru incertitudinea care apasă pe statutul narativ al adjectivului. Pe cînd categoria numelui propriu apare ca obligatorie (nu există poveste fără un subiect afectat de această poveste), iar funcția verbului de acțiune este evidentă (nu există poveste fără un proces care modifică starea subiectului), funcția adjectivului în povestire rămîne nedeterminată. Dealtfel, calitatea nu este oare o trăsătură mai mult descriptivă decît narativă? Propoziția atributivă (nume propriu + adjectiv) afirmă o stare statică (fie ea punctuală sau durabilă), incapabilă prin ea însăși să lanseze sau să relanseze povestea. Ea se deosebește prin aceasta de propoziția verbală, înzestrată cu un sens narativ imediat. „Dumnezeu este atotputernic" este o propoziție atributivă care nu povestește nimic; „Dumnezeu a făcut cerul și pămîntul" este o povestire minimală, dar este o povestire completă. Gramatica narativă nu poate acorda aceeași importanță celor două tipuri de propoziții și nici pune pe picior de egalitate categoria esențială a verbului și categoria facultativă a adjectivului. Și cu atît mai mult n-ar trebui să se încumete să ia în discuție problemele adjectivului înainte de a le fi rezolvat pe ale verbului, a căror soluție poate să ne dea cheia celor dintîi.

Adjectivul, luat în sine, nu poate avea funcție narativă din cauza statismului său. Dacă, totuși, propoziția atributivă (dar nu adjectivul) asumă eventual o funcție sintactică

într-o secvență de propoziții narative, o face în măsura în care marchează punctul de plecare sau punctul de sosire (statice) al unuia dintre procesele dinamice care constituie povestea. Cu alte cuvinte, o propoziție „verbală" (semnificînd o acțiune făcută de un subiect sau suferită de el) poate fi încadrată de două propoziții „atributive", indicînd stările inițiale și terminale ale acestui subiect. Propoziția atributivă funcționează atunci ca deschidere sau încheiere a unei secvențe narative.

E drept că în acest caz ne-am putea gîndi să operăm reducerea adjectivului la o formă derivată a unui verb. Propoziția atributivă inițială funcționează sintactic ca o eventualitate deschisă a modificării considerate; ea enunță acțiunea (verbul) sub modalitatea „se poate întîmpla". Pe de altă parte, propoziția atributivă terminală funcționează ca rezultat al modificării. Ea enunță acțiunea sub modalitatea „faptului îndeplinit". Fie exemplul următor, luat din nuvela I, 9, pe care Todorov o rezumă astfel: „O doamnă din Gasconia este batjocorită de o «teapă de mișei» în timpul ședерii sale în Cipru. Ea vrea să se plîngă regelui insulei; dar i se spune că ar fi o trudă zadarnică pentru că regele rămîne nepăsător chiar la mojiciile pe care le primește el însuși. Totuși, ea vine la el și îi adresează cîteva cuvinte amare. Regele este mișcat și lasă la o parte nepăsarea" (p. 164). Din această anecdotă se pot deduce, cu privire la regele Ciprului, diferite trăsături calificative (bărbat, rege, cipriot, nepopular), dintre care, de acord cu Todorov, nu vom reține drept pertinent pentru sintaxa povestirii decît un singur atribut: lipsa de caracter. Inversiunea acestui atribut, notează Todorov, constituie tema poveștii: „din moale și nepăsător cum era, devine energic și neînduplecat" (p. 164). Propozițiile atributive care-l califică semantic pe rege drept „moale și nepăsător", apoi drept „energic și neînduplecat", au deci un sens sintactic care poate fi determinat, în termeni generali, în cazul dintîi ca „atribut inversabil", în cel de al doilea ca „atribut inversat". Aceste propoziții atributive încadrează o propoziție verbală, care corespunde cu procesul ce tinde la inversarea atributului. Să admitem că sensul verbului din această propoziție este

„a vindeca", sensul sintactic al primei propoziții atributive este atunci „vindecabil"; al celei de a doua: „vindecat".

Numai această reducere a adjectivului la o formă derivată a verbului îi permite să fie inserat în lanțul funcțiilor narative (pentru că numai ea stabilește o relație între caracterul său static și dinamismul esențial al povestirii). După ce a redus substantivul la adjectiv, Todorov se gîndește acum să reducă adjectivul și verbul la o categorie comună: „cum s-a observat adesea, opoziția între verb și adjectiv nu este aceea a unei acțiuni fără nici o legătură cu o calitate, ci aceea a două aspecte, probabil iterativ și neiterativ" (p. 133). Dar nu trage din această observație consecința care se impune: să încerce să reducă la un singur lexic lista de adjective și de verbe. Să reluăm enumerarea viciilor care figurează printre adjectivele din al doilea grup semantic, *proprietățile:* trufie, nepăsare, invidie, desfrînare, nelegiuire, zgîrcenie, lăcomie, lipsa de respect a femeii față de soț sau de un pretendent și cea a bărbatului față de nevastă (p. 134). Se constată imediat că toate aceste atribute sînt convertibile în acțiuni, fie „iterative", fie săvîrșite o singură dată (dar care este suficientă pentru a dezvălui sau a crea o stare durabilă), fie chiar pur tendențiale, dar semnalate de narator ca o dispoziție latentă care așteaptă ocazia să se manifeste. Se observă mai ales că stările atribuite astfel unor persoane, sînt susceptibile de a încadra, ca puncte de plecare sau de încheiere, procesele ce corespund celor două verbe sintactice recunoscute de *Gramatica Decameronului, a păcătui* și *a pedepsi:* o înclinație perversă împinge persoana să păcătuiască; săvîrșirea acțiunii perverse o pune în stare de păcat; această stare vinovată, la rîndul ei, o face susceptibilă de a fi pedepsită: se verifică deci faptul că „proprietățile" sînt într-adevăr reductibile la niște forme verbale.

Cele trei verbe

Lexicul celor trei acțiuni — a modifica, a păcătui, a pedepsi — care, ele singure, ar epuiza clasa verbelor sintactice în *Decameron*, dacă nu și în orice altă povestire, seduce prin economia lui. Dar și neliniștește — nu prin slăbiciunea lui

numerică, ci prin diferența nivelului de abstracție dintre primul verb și celelalte două: a păcătui și a pedepsi sînt două noțiuni relativ determinate, dar a modifica este un concept de o generalitate extremă.

Să începem prin verbul *a*, al cărui sens este de „a modifica situația". Todorov precizează că „semantic, verbul *a* este excepțional de variat" (p. 137). Nu ne este greu să-l credem: modificarea este condiția minimă a narativității. Fără ea, nici o poveste nu este posibilă. A prezenta verbul *a*, înseamnă a constata că starea de lucruri preexistentă s-a schimbat, că se întîmplă ceva nou, că există materia unei povestiri. Dar povestire a ce? La gradul lui de generalitate, verbul *a* este un concept lipsit de conținut. Este aplicabil la orice propoziție narativă, dar nu poate caracteriza nici una. Todorov nu e departe de a spune același lucru, cînd observă că modificarea este „cea mai variată acțiune, ca să nu spunem aceea care rămîne rebelă față de sistem" (p. 162).

Totuși, Todorov o integrează. Modificarea nu mai este la el o clasă de așteptare, un fel de limb în care ar fi ținută în rezervă lista verbelor al căror sens narativ nu a fost încă găsit. Este o categorie definitivă, semnificantă prin însăși vacuitatea ei. Mai departe, ea va servi să caracterizeze un tip de nuvele (p. 163—166). În sistemul verbelor narative din *Decameron* există *a păcătui* și *a pedepsi* și, pe picior de egalitate cu aceste două acțiuni, un fel de noapte, în care toate pisicile sînt negre. Am vrea atunci să înțelegem de ce, din abisul de indeterminare în care au dispărut verbele narative, numai două, *a păcătui* și *a pedepsi* au supraviețuit ca prin minune. Todorov dă explicația următoare: Verbul *a* «modifică» o situație concretă, o configurație ocazională de atribute. În schimb fapta rea e încălcarea unei legi generale, comună întregii societăți și atestată (virtual) în toate nuvelele, *a* și *b* se opun ca individualul socialului, variabilul constantului. Faptele rele sînt întotdeauna aceleași, căci ele se referă la aceleași legi; modificările nu pot fi decît diferite de vreme ce ele se referă la situații unice" (p. 140).

Argumentul nu ne convinge, oricît ar fi el de subtil. Nu poți oare păcătui la fel de bine nerespectînd o injoncțiune specială sau încălcînd o lege generală? Fiece prejudi-

ciere, fiece pedepsire, chiar dacă pot fi conceptualizate în rubricile mai generale ale cutărui delict sau cutărei pedepse, nu sînt ele evenimente singulare, modificînd o situație unică? Invers, nu presupune oare orice întreprindere care urmărește să modifice o situație că starea de lucruri existentă este percepută nu ca o configurație ocazională de atribute, un haos fără nume, ci ca o realizare particulară a unui model general? Pericolul, de pildă, care introduce posibilitatea unei protecții, este oare o situație mai puțin generală decît prejudicierea, care introduce posibilitatea unei pedepsiri, sau decît interdicția, care introduce posibilitatea unei încălcări? Nu trebuie oare să ne gîndim că aceste acțiuni diferite sînt toate, în aceeași măsură și în același sens, modificări specifice ale situației asupra cărora se exercită? În experiența reală, configurațiile de evenimente în care ne angajează viața nu sînt niciodată atît de ireductibil contingente încît să nu putem nici să le conceptualizăm nici să numim acțiunile prin care reacționăm la ele. De ce ar sta lucrurile altfel în *Decameron*, sau în oricare altă povestire? Și, *a fortiori*, într-o povestire de expresie verbală în care naratorul a făcut în general mai mult decît să schițeze această muncă de conceptualizare?

Nu înțelegem de ce această evidență, care-i sare în ochi lui Todorov în cazul păcătuirii și-al pedepsirii, îi scapă în alte cazuri; și nici de ce, după ce a identificat și asamblat aceste două fragmente ale mozaicului lui, nu a încercat să reconstituie, din aproape în aproape, întregul lanț al funcțiilor narative. Specificînd două forme ale modificării (a păcătui și a pedepsi), face un pas pe o cale în care ar trebui să nu se mai poată opri: se angajează în explorarea unui sistem conceptual ale cărui elemente sînt legate între ele și care ar trebui deci analizat pînă la capăt conform unei legi de „totul sau nimic".

Desigur, ne-am putea mulțumi cu un singur verb narativ, cu verbul *a* definit ca o modificare a stării anterioare: tautologic, această descriere ar păstra, în sterilitatea ei, meritul coerenței. Dar dacă-i facem o situație aparte verbului *a pedepsi*, precum și verbului *a păcătui* care-l precede obligatoriu în desfășurarea poveștii, de ce să nu facem la fel și

pentru verbul „*a interzice*", care, la rîndul său, precede păcătuirea? Dintr-un alt punct de vedere, *a pedepsi* trimite la contrariul său, a răsplăti, iar amîndouă sînt specificări ale unei funcții mai generale: *a retribui*. A retribui, la rîndul său, este o acțiune care poate fi voită sau involuntară, și care, în primul caz, se organizează după modelul mai general al îndeplinirii unor însărcinări.

În sfîrșit, *a îndeplini o sarcină* se descompune în mai mulți timpi, ce pot fi semnalați prin verbe precum *a concepe* (proiectul sarcinii), *a pune în aplicare* (mijloacele îndeplinirii sarcinii), *a reuși* sau *a eșua* etc. Astfel, sistemul verbelor funcționale se organizează după două axe: una, sintactică, pe care se ordonează după anterioritate și posterioritate în secvențe de acțiune din desfășurarea poveștii *(a pedepsi* presupune *a păcătui*, care presupune *a interzice)*; cealaltă, semantică, pe care verbele se ierarhizează după gradul de generalitate al operațiilor pe care le desemnează *(a pedepsi* și *a răsplăti* sînt cele două specii ale genului *a retribui)*; cărora li se mai poate adăuga poate o a treia axă, a opozițiilor binare între operații cu un nivel de generalitate identic *(a pedepsi / a răsplăti)*.

Todorov își dă seama înaintea oricui de insuficiența treimii sale verbale, și, în special, de vidul conceptului de modificare. În lipsa unui lexic adevărat, el întocmește un inventar al principalelor accepții „semantice" pe care le-ar avea verbul *a modifica* în *Decameron*. Enumeră astfel: *a travesti* și *a detravesti; a replica; a ataca* sau *a apăra; a chema în ajutor; a îndepărta* sau *a apropia; a face un schimb*. Acest inventar nu pretinde să fie nici sistematic, nici exhaustiv și nici chiar exact: „La sfîrșitul acestui inventar care nu poate fi decît foarte general, repetăm: fiecare realizare a verbului *a* va avea ceva individual" (p. 140). Totuși, mai departe, Todorov nu se va sfii, de cîte ori va avea nevoie să-și explice codările, să înlocuiască verbul *a* prin valoarea lui semantică, care devine astfel echivalentul strict al unei funcții sintactice: *a* înseamnă „a batjocori" în codul nuvelei I, 9 (p. 164); înseamnă „a travesti" în cel al nuvelei VII, 2 (p. 166—167); mai mult încă, se descompune în *a'* și *a''*, „a travesti" și „a detravesti" în codul nuvelei VIII, 1 (p. 165).

Acest ultim exemplu este grăitor; ia act de legătura sintactică care unește acțiunile de a face și a desface, și arată cum, sub constrîngerea cerințelor practice, vocabularul narativ al lui Todorov devine mai bogat decît cel pe care îl profesează.

Ne place să credem că acele conținuturi zise semantice ale verbului *a* nu sînt decît substitutele provizorii ale unor funcții sintactice care urmează să fie identificate. Să comparăm de exemplu cuplul „sintactic" a păcătui / a pedepsi și cuplul „semantic" a travesti / a detravesti. Ce se întîmplă cu diferențele esențiale pe care Todorov crede că le descoperă între funcția verbului *a* (a modifica) și cea a verbului *b* (a păcătui)? „În timp ce consecința lui *a* este diferită de fiecare dată (e vorba de inversiunea propoziției precedente), cea a lui *b* e totdeauna aceeași: pedepsirea. Pentru a ne da seama de efectele lui *a*, trebuie ca ele să fie arătate, reprezentate; cauzalitatea lui *b* e conținută în verbul însuși; cele două se opun deci ca un lucru extern față de altul intern" (p. 140). Să relevăm întîi că este inexact să se spună că păcatul are drept consecință pedeapsa: consecința actului de a păcătui este starea de culpabilitate, negarea stării de inocență anterioară greșelii. A păcătui, în acest sens, este o modificare ca oricare alta. Iar consecințele stării păcătoase pot fi atît pedepsirea, cît și impunitatea, aceasta din urmă nefiind mai puțin frecventă decît cea dintîi în *Decameron*, unde, pare-se, „pedepsele sînt aproape totdeauna evitate" (p. 142). Invers, se poate scrie despre travestire, ca și despre păcătuire, că își are cauzalitatea în verbul însuși. Înșelăciunea reușită nu poate avea alte consecințe decît o stare ascunsă, inversă stării manifeste anterioare. Această stare ocultă, la rîndul ei, poate fie să se perpetueze, fie să dea prilej unei detravestiri care restabilește starea manifestă inițială. Secvența a păcătui / a pedepsi și secvența a travesti / a detravesti au deci un statut funcțional și dezvoltări identice. Aceeași analiză poate fi repetată și cu alte exemple din listă: *a ataca* și *a apăra; a îndepărta* și *a apropia; a chema în ajutor* (care ar trebui cuplat cu *a da ajutor*).

Despre moduri

Am văzut că *obligativul*, întotdeauna legat de anticiparea unei reacții punitive, enunță o acțiune codată ca o lege impersonală, o reprezentare socială constrîngătoare: cutare prejudiciere trebuie pedepsită. La drept vorbind, această concepție înșeală așteptările. Ne-am fi închipuit mai curînd că acest mod ar fi trebuit să servească pentru a coda luarea de cunoștință subiectivă, de către o persoană, de obligația în care se află de a-și îndeplini datoria. Și iată că obligativul ne este prezentat ca un fel de imperativ transcendent, care planează deasupra conștiințelor și nu are nevoie să fie interiorizat de ele. Dacă Peronella își înșeală soțul, trebuie, spune Todorov, ca acesta s-o pedepsească. Dar cine-l obligă s-o facă? Nu există lege, scrisă sau nescrisă, care să prescrie soților înșelați să-și ciomăgească nevasta. O pot face din răzbunare, sau se pot abține din generozitate, complezență sau lașitate. Desigur, justițiarul are uneori datoria să pedepsească, dar foarte des are și dreptul să ierte. Monarhul care grațiază nu calcă legea, ci o aplică. Asimilarea automată a acțiunii punitive cu o obligație nu poate fi deci acceptată. În schimb, multe acțiuni care nu au nici un caracter punitiv, ci sînt concepute de autorul lor ca o datorie de îndeplinit, ar putea fi codate cu folos la modul obligativ. Este păcat că Todorov, după ce a înțeles atît de bine importanța acestei categorii în sistemul povestirii, nu a așezat-o la locul ce-i revine de drept: acela al mobilului etic. În plus, vom regreta că nu a despărțit conceptul pasiv de obligație *suferită* (cunoștința luată de personaj că are datoria de a...) și conceptul activ de obligație care revine cuiva... (acțiune vizînd să trezească la un personaj conștiința că este de datoria lui să...). Această distincție ne-ar putea duce pe calea unui mod cunoscut gramaticienilor, imperativul, despre care *Gramatica Decameronului* nu spune nimic.

Cu optativul, dimpotrivă, inserția modului în subiectivitatea personajelor este precizată. Nu era sigur că obligativul este modul de exprimare a datoriei în conștiința agentului; nu încape îndoială că optativul este modul exprimării dorinței. Această concepție prezintă marele avantaj

de a lega enunțul modal de motivările care comandă trecerea la acțiune a personajelor. În schimb, poate că are inconvenientul de a rezerva modului optativ monopolul motivărilor, reducîndu-le pe toate la exprimarea unei dorințe. Într-adevăr:

a) Am văzut că datoria (care nu poate fi redusă la dorință) trebuie să fie și ea privită ca un motiv pentru a dori o acțiune. Ar fi deci mai potrivit să se limiteze domeniul dorinței (și al modului optativ) la cîmpul pe care îl acoperă de obicei: anticiparea unui eveniment plăcut prin el însuși sau prin consecințele sale. Această primă distincție ne-ar orienta spre căutarea unei tipologii a mobilelor: acțiunile voite la modul optativ (dorință) și la modul obligativ (datorie) epuizează oare lista mobilelor? Mai rămîn și altele de descoperit?

b) Este îndoielnic că toate acțiunile din *Decameron* rezultă din dorința pe care o are cineva de a vedea realizate acele acțiuni. Aceasta este adevărat cel mult pentru majoritatea acțiunilor care corespund unei întreprinderi *voluntare*. Dimpotrivă, acțiunea involuntară nu corespunde decît întîmplător realizării unei dorințe a autorului ei.

c) Dacă există deseori cineva care să dorească o acțiune, se poate admite că există tot atît de des cineva care să se teamă de ea. Atunci apare o lacună: dacă modul optativ este necesar pentru a exprima dorința, n-ar trebui oare inventat un mod „aversiv" pentru a exprima teama?

Vom observa în treacăt că modul (obligativ, optativ etc.) care motivează acțiunea personajului poate fi prezentat de povestire ca rezultînd el însuși dintr-o acțiune anterioară: conștiința datoriei presupune o influență determinînd *obligația*, dorința presupune *o seducție* care o trezește, teama sau aversiunea presupun o *intimidare:* tot atîtea procese al căror loc în secvența propozițiilor narative este riguros stabilit, care sînt *funcții*, și care ar trebui să îmbogățească inventarul verbelor sintactice.

Despre relația cauzală

Gramatica Decameronului prezintă relația cauzală ca servind la legarea a două propoziții în unul din următoarele cazuri: *modificare*, *dorință*, *motivare*, *rezultat*, *pedepsire*, *ipoteză*.

Să luăm această listă de relații cauzale drept ceea ce este de fapt, adică reformularea, din alt punct de vedere, a proprietăților deja recunoscute ale categoriilor primare sau secundare.

Făcînd abstracție de relațiile care se stabilesc specific în jurul verbului *a* (modificare) sau între verbele *b* și *c* (pedepsire), este ispititor, plecînd de la indicațiile lui Todorov, să încerci ordonarea relațiilor după locul pe care l-ar ocupa într-o secvență narativă ideală completă. O relație de motivare poate introduce o relație de dorință; această relație de dorință, la rîndul său, poate introduce o relație de ipoteză (menită să explicitezе condițiile de realizare a dorinței); ar urma trecerea la faptă (sub forma unuia dintre verbele *a*, *b*, *c*); apoi, în sfîrșit, o relație de rezultat, care ar descrie consecințele acțiunii. S-ar obține astfel o secvență uniliniară de funcții, înrudită îndeaproape cu cea care definește la Propp arhetipul basmului rusesc, dar servind de astă dată să articuleze în fazele sale succesive ciclul îndeplinirii unei îndatoriri. Fără a pretinde să reducem la acest model orice secvență narativă, trebuie să-i recunoaștem poziția centrală într-o analiză a rolurilor narative.

Pe această înlănțuire, Todorov prevede trei bifurcări: întîi, cînd admite că dorința poate fi urmată nu de realizarea ei, ci de renunțarea la ea; apoi cînd, în legătură cu relația punitivă, admite că păcatul poate fi urmat fie de pedeapsă, fie de impunitate; în sfîrșit, cînd, în legătură cu ipoteza, admite că actualizarea poate verifica sau dezminți prezicerea. Pentru el este vorba aci de cazuri particulare; noi însă, dimpotrivă, le considerăm drept aplicarea unei reguli care trebuie să cuprindă toate funcțiile prezente în lanț.

Să plecăm de la motivarea care „ne dă motivele acțiunii". Este vorba, de fapt, nu de o propoziție atributivă de tipul „Cleopatra este frumoasă", ci de un proces activ, capabil să cauzeze anumite efecte: frumusețea Cleopatrei este fără consecință dacă ea nu-și exercită seducția. Dar această seducție poate să nu aibă nici un efect: Antoniu i se supune, Octavian rămîne insensibil. Această alternativă ar trebui codată:

$$XA \Rightarrow \begin{cases} O \\ -O \end{cases}.$$

Să admitem că motivarea atingîndu-și scopul, persoana sedusă începe să dorească obiectul seductor. Poate că se va strădui să-și satisfacă dorința. Dar se poate ca alte considerații (sentimentul opreliștei, teama de complicații, conștiința de a nu dispune de mijloacele necesare pentru a reuși) s-o hotărască să renunțe. Această renunțare poate fi și ea imediată, să intervină în urma unei deliberări, sau să fie urmarea unei încercări neizbutite.

Să admitem de asemenea că agentul, hotărît a-și satisface dorința, începe că născocească planuri care-i vor servi să-și atingă scopul (dacă Girolamo pleacă din oraș, gîndește mama lui, nu o va mai iubi pe Salvestra; dacă soțul meu este gelos, presupune Beatrice, se va scula și va pleca etc.). Nu e neapărat nevoie ca aceste socoteli să ducă la descoperirea unui mijloc potrivit. Agentul poate așadar, fără să renunțe la dorința lui, să renunțe să o satisfacă. Todorov codează eșecul întreprinderii consecutive deliberării, dar nu ia în considerare această formă de abținere, pe care o vom coda:

$$(XA \Rightarrow XB)\ \text{pred} + \ldots \begin{cases} XA \\ X - A \end{cases}$$

Să continuăm să admitem că agentul, crezînd că dispune de mijloacele necesare realizării dorinței, trece la fapte. Întreprinderea lui are ca scop modificarea situației. Dar, așa cum notează incidental Todorov, în legătură cu verbul *a*, „sensul său (sintactic) este: modificarea situației; sau mai precis: e vorba de o acțiune care are scopul de a modifica situația“ (p. 136). Acest scop poate fi deci atins, dar și ratat. În acest din urmă caz, situația nu s-a schimbat sau, cum spune Todorov, nu s-a produs o „inversiune de atribut“. Dacă e să-i dăm crezare, „acest caz este foarte rar în *Decameron*“ (p. 158). Fie, totuși, următoarea excepție (VI, 8): Ciesca este proastă și fudulă. Pentru a o îndrepta, unchiul său îi spune o vorbă de duh. Dar ea „nu pricepe mai mult decît pricepe un berbec vorba de duh a unchiului său. Și așa se face c-a rămas în nerozia ei.“ Orice întreprindere

putîndu-se astfel încheia cu un succes sau un eșec, codarea modificării Xa ⇒ O s-ar formula mai exact:

$$Xa \Rightarrow \begin{cases} O \\ -O \end{cases}$$

Propozițiile O (succes) și — O (eșec) sînt adevăratele „rezultate" ale acțiunii întreprinse. Cît despre relația pe care Todorov o numește rezultat și despre care percepe cu finețe că este „forma complementară a motivației", o vom interpreta astfel: îndeplinirea sarcinii fiind întreprinsă pentru a satisface o dorință, rămîne să știm dacă reușita ei produce agentului toată satisfacția pe care o sconta. După exemplul sugerat de Todorov, „fericirea poate fi consecința unei dragoste împlinite". Dar se mai poate întîmpla, bineînțeles, ca în episodul biblic al Tamarei, ca „dragostea împlinită" să nu aducă plăcerea scontată: „ura cu care a urît-o el (Amnon) era mai mare decît iubirea pe care o avusese către ea" (II, *Regi*, 13—15)[54]. Și aici, ar trebui să putem coda alternativa:

$$\text{Succes} \Rightarrow \begin{cases} \text{Dorință satisfăcută} \\ \text{Dorință nesatisfăcută.} \end{cases}$$

Astfel, fiecare propoziție narativă, fiecare funcție duce la o alternativă: viitorul pe care ea îl anticipează poate să se realizeze sau să nu se realizeze. Aceasta este o lege structurală a povestirii, resortul efectelor combinate ale așteptării și ale surprizei. Dar recunoașterea acestei legi ne obligă să repunem în chestiune caracterul „cauzal" al relației logice, codată cu semnul ⇒, care leagă între ele o propoziție ca „X păcătuiește" și o propoziție ca „Y îl pedepsește pe X".

Comentînd legătura dintre *b* (a păcătui) și *c* (a pedepsi) Todorov scrie: „Cele două (verbe) se găsesc deci, ideal, într-o relație de implicație (sau, mai precis, de presupunere, dar nu vom ține seama de această nuanță). [...] Definiția lui *b* ar putea fi: care va provoca o pedeapsă; aceea a lui *c*: care e provocat de o faptă rea" (p. 140).

Dacă ne luăm strict după aceste formulări, verbul „cauză" (a păcătui) este cel care implică verbul „efect" (a pedepsi). Dar ar fi mai exact să susținem punctul de vedere invers: de fapt pedeapsa este cea care implică (sau presupune)

păcatul; dacă nu a existat păcat, „pedeapsa“ își uzurpă numele, este în realitate persecuție. Cît despre păcat, deși constituie condiția necesară a pedepsirii, nu o implică, deoarece poate, la fel de bine, să rămînă nepedepsit, sau să determine pedeapsa. Verbul *a păcătui* nu trebuie definit ca o acțiune „care va provoca o pedeapsă“, ci care *poate* provoca o pedeapsă. Această definiție introduce, la rîndul ei, următorul corolar: a păcătui înseamnă a săvîrși o acțiune susceptibilă să rămînă nepedepsită. A păcătui nu implică, în ultimă instanță *nici* pedeapsă, *nici* impunitate, ci alternativa pedeapsă *sau* impunitate. Semnul implicării, urmat de o acoladă, înseamnă că există în limba povestirii, pe axa paradigmatică, o alternativă de două funcții dintre care vorbirea naratorului selecționează pe aceea care-i convine.

Poți persista să numești cauzalitate acest tip de relații. Dar nu trebuie pierdut din vedere că propoziția „cauză“, într-o povestire, nu este niciodată percepută ca trebuind *necesarmente* să-și producă efectul. Este foarte adevărat, așa cum a remarcat Roland Barthes, că orice consecuție tinde să fie interpretată drept fatală, că orice *post hoc* se travestește în *propter hoc*. Dar aceasta se datorește unei lecturi retrospective a evenimentelor, unei cugetări asupra poveștii terminate, nu unei structurări a poveștii în curs. În timpul acestei faze, jocurile nu sînt niciodată făcute, nici un rezultat nu poate fi considerat ca sigur, nici un mijloc nu este garantat infailibil. Viitorul rămîne incert, chiar dacă, poate, este deja scris. Dacă nu ar fi așa, ce rost are să mai povestești?

Principiul cauzalității — aceleași cauze antrenează aceleași efecte — intervine fără îndoială în povestire, dar cu totul altfel: prin intermediul unei conștiințe, care încearcă să supună cursul evenimentelor acestui principiu, și care nu este niciodată sigură că așteptările nu-i vor fi înșelate. Socotelile personajelor, făcute la modul predictiv și condițional, sînt un exemplu în acest sens. Mai general încă, utilizarea de către un agent a unui mijloc socotit apt pentru atingerea unui scop implică, la acest agent, o încredere mai mult sau mai puțin fermă în capacitățile cauzale ale acestui mijloc.

Se constată, cu mirare, că relația de la mijloc la scop, atît de importantă în organizarea rolurilor de agent, este

ignorată de *Gramatica Decameronului* și că nu beneficiază de nici o codare: ca și cum supraestimarea relației cauzale în structurarea obiectivă a evenimentelor ar fi antrenat, prin ricoșeu, o subestimare a rolului ei în economia subiectivă a însărcinărilor. Un exemplu va permite să se măsoare consecințele acestei omisiuni. Analizînd nuvela IV, 2, Todorov rezumă astfel episodul central: „... Maddalena se hotărește să-și salveze sora mai mare. Pentru aceasta ea se oferă ducelui care o urmărește de mult timp. Drept răsplată, ducele o trimite pe Ninetta acasă. Dar Folco, soțul Maddalenei, înțelege care a fost mijlocul pentru salvarea cumnatei sale; el își scoate sabia și își omoară soția" (p. 169—170). Fie acum codarea acestui episod de către Todorov.:

$$\begin{array}{c} Wa \Rightarrow Z - cY \\ /// \\ Wb \Rightarrow VcW \end{array}$$

Formula se descifrează astfel: Maddalena (W) modifică situația (*a*) pentru ca (⇒) ducele Cretei (Z) să nu o pedepsească (—c) pe Ninetta (Y). Dar prin această modificare (///) Maddalena (W) păcătuiește (*b*), astfel încît (⇒) Folco (V) o pedepsește (*c*) pe Maddalena (W).

Ce s-a pierdut de la rezumat și pînă la codare? Mai întîi un amănunt care, în sine, nu e lipsit de semnificație: mijlocul folosit de Maddalena pentru a împiedica pedepsirea surorii ei. Dar această scăpare anume dă naștere unei ambiguități. Afirmînd că există o identitate semantică în Wa și Wb, codarea creează impresia că Folco își pedepsește soția pentru că a vrut să-i salveze cumnata, ceea ce n-are nici un sens: el nu-i reproșează decît mijlocul folosit în acest scop. Ca să scăpăm de echivoc ar fi trebuit să subordonăm lui Wa o propoziție instrumentală Wa′, putînd astfel scrie:

$$\begin{array}{c} Wa\ (mijloc\ Wa') \Rightarrow Z - cY \\ /// \\ Wb \Rightarrow VcW \end{array}$$

Acest exemplu ilustrează o carență care poate deveni gravă: nesocotirea relației instrumentale are drept consecință falsificarea sensului numeroaselor roluri de agenți, care se caracterizează mult mai mult prin mijloacele folosite decît

prin scopurile urmărite; în plus, are inconvenientul de a face confuză deosebirea dintre aspectul „semantic" și cel „sintactic" (sau funcțional) al acțiunilor. Să ne întoarcem la lista conținuturilor semantice ale verbului *a* (a modifica). Cutare categorie de acțiuni este definită acolo ca modificînd situația „printr-un joc de cuvinte, printr-o metaforă frumoasă, prin povestirea unei parabole" (p. 138). Aceste vorbe de duh se întîlnesc în două contexte, pot îndeplini două funcții: „sau se face dovada unui spirit puternic, vioi etc., ceea ce provoacă indirect renunțarea la o acțiune ostilă; sau gluma este nemijlocit o armă care rănește interlocutorul" (p. 138). Pe scurt deci, gluma este o armă și servește și pentru atac și pentru apărare. Față de verbele *a ataca* și *a se apăra*, ea stă într-o relație de la mijloc la scop. Trei întrebări se pun atunci, una privind statutul verbului-scop, alta al verbului-mijloc, iar a treia privind relația care leagă mijlocul de scop.

a) Gluma servește drept armă ofensivă sau defensivă, pentru că a ataca și a se apăra sînt verbe de acțiune care oferă un context altor verbe de acțiune și, prin aceasta, le înzestrează cu un sens narativ care nu face parte din definiția lor semantică. În cazul de față, a face o glumă nu implică în sine nici o idee de agresiune sau de protejare; totuși, pus la locul lui în anumite contexte narative, el capătă o valoare agresivă sau defensivă. În terminologia lui Propp, aceasta este *o acțiune* care poate îndeplini două *funcții*. Chestiunea este de a ști de ce Todorov, după ce a identificat astfel cele două funcții posibile ale unei aceleiași acțiuni, nu a introdus aceste funcții — a ataca și a se apăra — în lista sa de funcții (verbele sintactice).

b) Conținutul semantic al acțiunii-mijloc explodează, la rîndul său, în mai multe noțiuni (calamburul, parabola, metafora frumoasă), semantic distincte, care se aseamănă vag prin faptul că presupun o rostire de cuvinte, dar a căror legătură adevărată este de ordin funcțional: este vorba în general de cuvinte (sau de gesturi) care au scopul de a face pe cineva să-și schimbe hotărîrea, să seducă sau să intimideze. Se pune atunci întrebarea dacă acțiunea-mijloc nu este îndreptățită și ea la statutul de funcție, deci de verb sintactic: și dacă acțiunile-mijloace pe care le grupează și al căror scop

este, nu sînt la rîndul lor funcțiile altor mijloace imbricate. Și așa mai departe ...

e) De ce natură este legătura care unește acțiunea de a vorbi (în replica usturătoare, calamburul care dezarmează etc.) cu cea de a ataca sau de a se apăra? După Todorov nu este aci vorba decît de o singură acțiune, considerată fie în semnificația ei semantică, fie în semnificația ei sintactică. La fel, făcînd inventarul conținutului semantic al verbului *a pedepsi*, el enumeră a omorî (care la rîndul lui se împarte în a înjunghia, a spînzura, a arde) și a întemnița. Întrebarea, sau mai curînd obiecția, care se pune atunci ar fi dacă nu cumva este un abuz lingvistic să botezi drept conținut semantic al unei acțiuni alte acțiuni care nu sînt deloc cuprinse în conceptul ei, ci se află cu ea într-o relație externă de la mijloc la scop: a spînzura servește la a omorî, a omorî servește la a pedepsi, dar a spînzura nu este conținut în a omorî și, încă mai puțin, a omorî în a pedepsi. La limită, însăși deosebirea dintre aspectul semantic și cel sintactic al acțiunilor, dintre *referință* și *sens*, riscă să apară iluzorie. Conținutul „semantic" al acțiunilor nu este, poate, decît reziduul unei analize sintactice incomplete.

Despre relațiile temporale

Nici *emfaza*, nici *inversiunea*, ilustrate cu exemple puțin numeroase și dealtfel contestabile, nu ne par apte să explice relațiile temporale cele mai simple: emfaza se definește prin repetarea a două evenimente identice, inversiunea prin succesiunea a două evenimente inverse. Acestea sînt cazuri atît de speciale încît nu poți să nu gîndești că Todorov a omis esențialul: de ce semnul + nu ar trebui să lege decît propoziții care sînt fie identice (XA și XA), fie inversate (XA și X — A)? De ce nu ar lega pe XA și YB? Și tocmai, descifrînd codarea a diferite secvențe, constatăm că folosirea cea mai frecventă a semnului +, care stabilește între două propoziții narative relația numită temporală sau de succesiune, nu corespunde nici cu inversiunea nici cu emfaza, ci cu a treia situație mult mai banală, pe care autorul a omis să o recenzeze, dar pe care nu o ignoră în practică.

Să ne întoarcem la anecdota cu regele Ciprului și doamna din Gasconia. Codarea este următoarea:

$$X - A + YB \Rightarrow (XA) \text{ opt } Y \Rightarrow YA \Rightarrow XA$$

Formula se poate traduce astfel: regele Ciprului este lipsit de energie: X — A; apoi, doamna din Gasconia este jignită: + YB; ca urmare, doamna din Gasconia dorește să-i insufle energie regelui Ciprului: (XA) opt Y; etc. Să observăm întîi că expresia de relație temporală este, în acest caz, inadecvată: între cele două propoziții unite prin semnul + nu există succesiune, ci simultaneitate. Mai bine s-ar vorbi de relații adiționale (în care s-ar integra de asemenea relațiile „spațiale" pe care autorul nu le-a cercetat). Dar ce înseamnă această însumare? După părerea noastră, înseamnă întrunirea a două cauze a căror conjuncție este necesară pentru a permite demararea poveștii: pentru ca doamna din Gasconia să încerce să-i insufle energie regelui Ciprului, trebuie 1) ca regele să fie lipsit de energie; 2) ca doamna să aibă un motiv ca să i-o insufle. Aceasta s-ar putea coda, folosind paranteze: (X — A + YB) ⇒ (XA) opt Y. Semnul + ar putea fi necesar și într-alt caz, pentru a coordona nu cauzele, ci efectele distincte, simultane sau succesive ale unei aceleiași acțiuni.

Într-alt caz, de asemenea — și acesta este de fapt cazul cel mai simplu, cel mai elementar, cel cu care ar trebui să începem — semnul + are doar funcția de a coordona două propoziții (sau două secvențe de propoziții) care se succed în timpul poveștii fără ca povestirea să stabilească între ele o legătură de la cauză la efect sau, cel puțin, de la condiție la condiționat. Ceea ce se numește „cronologia faptelor" nu este decît o secvență de propoziții legate numai prin relații temporale, adică ordonîndu-se după schema: XA + YB + + ZC. Am arătat mai sus că această formulă corespunde unei structurări minime a povestirii sau, altfel spus, gradului 0 al povestirii. Și am adăugat că această formă de narațiune putea fi considerată ca o varietate de descriere tratînd, nu despre obiecte prezentate în simultaneitate, ci despre evenimente juxtapuse într-un timp spațializat. Așa poate fi explicat faptul că Todorov a lăsat la o parte studiul relațiilor

pe care le numește spațiale: de fapt, ele nu pot fi deosebite de relațiile temporale decît pentru că juxtapun în simultaneitate două evenimente pe care relațiile cu adevărat temporale le ordonează în succesiune.

Deși foarte aspră, critica pe care am făcut-o unor noțiuni din *Gramatica Decameronului*, critică pe care am dorit-o cît mai amănunțită, nu condamnă cîtuși de puțin temeiurile încercării. Discuția noastră nu este decît un schimb de păreri între practicieni dornici să-și vadă progresînd cercetările mai degrabă decît să le expliciteze rezultatele. Însuși Todorov subliniază, în postfață, caracterul provizoriu, susceptibil de revizuire, deschis cu bună știință contestației, al încercării sale. Ba mai mult, indică două „falii" din sistemul său, observate în timp ce-l construia: acestea coincid cu punctele în care dezacordul dintre noi este maxim. Să semnalăm, dealtfel, că două texte, publicate anterior *Gramaticii Decameronului*, dar compuse ulterior, amorsează o aprofundare și, în anumite puncte importante, o remaniere a tezelor sale. *Gramatica povestirii* * precizează, în special, dinstincția dintre *nume propriu* și *substantiv* (sau nume comun): primului i se acordă funcția propriu-zis denominativă; el desemnează persoana în unicitatea ei existențială; al doilea are o funcție descriptivă: enunță atributele care aparțin persoanei și, ca atare, poate fi asimilat cu un adjectiv (p. 95—96 din *Langages*). *Poétique* ** revine îndeosebi asupra noțiunii dificile de cauzalitate narativă, distingînd trei tipuri: evenimențial, psihologic, filozofic (p. 123—132). Același articol reformulează deosebirea dintre cele trei nivele de studiu ale povestirii sub o formă condensată și, după părerea noastră, mai elaborată. Sintacticul și semanticul nu mai sînt prezentate acolo ca relevînd de metode de abordare separate, ci mai curînd ca niște noțiuni legate de gradul de precizie concretă a conceptelor utilizate: astfel *a dăuna* poate fi considerat ca un verb sintactic, din cauza marii sale generalități, dar nu mai puțin ca avînd o valoare semantică; *a*

* *Langages*, 12, dec. 1968, pp. 94—102.

** În *Qu'est-ce que le structuralisme?* Paris, Éditions du Seuil 1968, p. 97—166.

omorî, care-l specifică pe *a dăuna*, îi dă o interpretare semantică, dar păstrează o funcție sintactică față de *a împușca*, care dă lui *a omorî* o interpretare semantică etc. (p. 139—140). În sfîrșit, acest text reia, precizează și începe să generalizeze noțiunea de *mod*, expusă mai elaborat într-un studiu publicat în revista *Poétique* *[55]. Multe din obiecțiunile pe care le-am ridicat împotriva prezentării ei în *Gramatica Decameronului* se dovedesc caduce la lectura *Transformărilor narative*.

Să ne ferim deci să judecăm gîndirea lui Todorov ca și cum ar fi încremenit la un moment deja depășit al evoluției ei. Ceea ce e important, conchidea postfața, nu este această gramatică a *Decameronului*, ci proiectul unei gramatici universale a povestirii. Asupra acestui punct controversat, studiul lui Todorov aduce o lămurire indispensabilă: a fost degajată o problematică nouă, problemele au fost seriate metodic, soluțiile sînt propuse cu o precizie care face posibilă discutarea lor. Înclinăm chiar să acordăm acestui aspect al întreprinderii o anvergură mai mare decît autorul însuși. Referindu-se, la începutul lucrării, la ipoteza unei gramatici universale, Todorov precizează ce punea în joc această idee: „Gramatica universală este deci sursa tuturor universalelor[56] și ea ne dă însăși definiția omului. Nu numai toate limbile ci și toate sistemele semnificante se supun aceleiași gramatici. Ea este universală nu numai pentru că e răspîndită în toate limbile lumii, ci pentru că ea coincide cu structura universului însuși" (p. 115). Nu se poate afirma cu mai multă vigoare importanța antropologică a gramaticii universale. Or, Todorov refuză gramaticii sale universale a povestirii tocmai această importanță: „Într-adevăr, cineva s-ar putea înșela ușor asupra intenției noastre crezînd că ea este mai mult de ordin antropologic decît lingvistic; că noi căutăm să descriem *acțiunile* și nu *povestirea acțiunilor*. Dar acțiunile «în sine» nu pot forma obiectul nostru; ar fi zadarnic să căutăm structura lor dincolo de aceea pe care le-o dă articularea discursivă. Obiectul nostru este format de acțiuni așa cum le organizează un anumit discurs, numit povestire. Tocmai prin aceasta studiul rămîne aproape de analizele

* „*Les transformations narratives*", *Poétique*, 3, 1970, p. 322—333.

literare şi nu va avea nimic dintr-o teorie a acţiunilor, presupunînd că o astfel de teorie ar putea exista la un alt nivel decît acela al povestirii acţiunilor" (p. 110); şi mai departe: „Pentru noi, universul naraţiunii se supune, de asemeni, gramaticii universale. Nu va fi nevoie însă să hotărîm dacă aceasta reflectă sau nu structura universului. Am spus-o deja: obiectul acestei lucrări nu-l formează acţiunile aşa cum se presupune că există ele în univers, ci aşa cum există ele în discursul narativ". (p. 116).

Toate aceste formule ne arată bine de ce se teme Todorov, şi anume ca gramatica povestirii, uitîndu-şi metoda şi obiectul, să nu se dilueze într-o teorie a acţiunilor „în sine", care ar escamota rolul organizatoric al povestirii şi ar şterge inspiraţia lingvistică a întreprinderii. Dar, dacă această teamă ar fi îndreptăţită, ea ar privi în aceeaşi măsură ipoteza unei gramatici universale, prezentată totuşi privilegiat drept sursă a tuturor universalelor, coincizînd cu structura universului şi dînd definiţia omului. Todorov el însuşi ne sugerează răspunsul: o teorie a acţiunilor „în sine" este un nonsens. Nu se poate concepe decît o teorie a acţiunilor *povestite*. De aci, două consecinţe: o gramatică a povestirii nu poate pretinde la universalitate şi refuza să fie în acelaşi timp o teorie universală a acţiunilor; o teorie universală a acţiunilor nu este posibilă decît ca teorie a acţiunilor povestite, adică o gramatică a povestirii.

Vom admite dar bucuros că acţiunile „în sine" nu ne sînt mai puţin inaccesibile decît lucrurile în sine ale vechii metafizici; că îi revine unui anume tip de discurs, numit povestire, să le toarne într-o formă care să le facă inteligibile; vom adăuga, deosebindu-ne aici de Todorov, că acest discurs, care nu este neapărat organizat după un model lingvistic, relevă poate mai mult de analiza logică decît de studiul literar; şi vom conchide, în opoziţie cu Todorov, că întreprinderea lui are o inevitabilă importanţă antropologică.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

2. PRINCIPALELE ROLURI NARATIVE

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

INTRODUCERE

Examenul critic al principiilor care inspiră formalismul lui Propp, confruntarea cu demersurile paralele ale altor cercetători, propriile noastre căutări pe diferite tipuri de povestiri, ne-au convins treptat atît de validitatea metodei în ce privește intuițiile ei fundamentale cît și de necesitatea de a o revizui în dezvoltarea ei.

Descoperire esențială, noțiunea de *funcție*, înțeleasă drept „acțiune a unui personaj, definită din punct de vedere al semnificației sale pentru desfășurarea acțiunii", trebuie să fie păstrată cu grijă. Este indispensabilă structurării oricărui mesaj narativ, sau, mai precis, a acelui strat al mesajului care constă dintr-o îmbinare de evenimente: subiectul, acțiunea, scenariul, argumentul, povestea. Vom păstra funcției rolul de element minimal, de atom de semnificație, pe care îl are la Propp.

Noțiunea de *secvență* va fi de asemenea menținută, dar cu prețul unei importante remanieri. Nu va mai fi nevoie de o succesiune întotdeauna identică a acelorași funcții, ci de grupări mai suple, a căror bază este o serie elementară de trei termeni corespunzînd celor trei timpi care marchează dezvoltarea unui proces: virtualitate, actualizare, finalizare[57]. În această triadă, termenul posterior îl implică pe cel anterior: nu poate exista finalizare dacă nu a existat actualizare, nu poate exista actualizare dacă nu a existat virtualitate. Dar antecedentul nu implică niciodată consecventul; după fiecare funcție, se deschide o alternativă: virtualitatea poate să evolueze în actualizare sau să rămînă virtualitate; actualizarea poate ajunge sau nu la finalizare. Schema următoare rezumă acest joc de opțiuni:

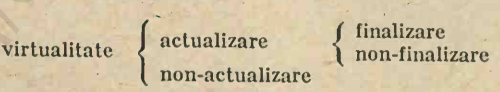

Triadele elementare se combină la rîndul lor în secvențe complexe, conform unor configurații și legături sintactice

variate, dintre care cele mai caracteristice ar fi: „cuplajul": două secvențe elementare se succed, închiderea primei coincizînd cu deschiderea celei de-a doua (figura 1); „inserția": o secvență elementară se dezvoltă în interiorul unei alte secvențe elementare, fie că mediază trecerea la acțiune sau finalizarea unei secvențe, fie dimpotrivă că i se opune (figura 2); „echivalența": două secvențe elementare se dezvoltă simultan, traducînd de obicei o situație în care același proces material, privit din două puncte de vedere diferite, îndeplinește funcții distincte (figura 3):

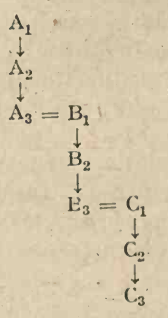

Fig. 1

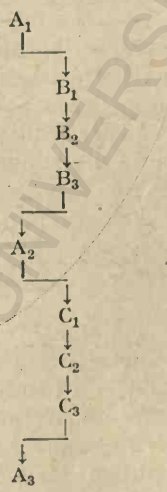

Fig. 2

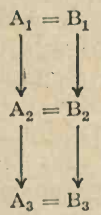

Fig. 3

Contrar afirmațiilor de principiu ale lui Propp (dar nu și practicii sale), refuzăm să eliminăm din structura povestirii referința la personaje. Funcția nu este pur și simplu enunțul unei acțiuni *(Prejudiciere, Luptă, Victorie)* fără un agent sau un pacient determinat, ca si cum n-ar avea importanță să știm dacă autorul prejudicierii va deveni mai apoi unul dintre luptători, și în cele din urmă învingătorul sau învinsul acestei lupte. Dimpotrivă, funcția unei acțiuni nu poate fi definită

decît în perspectiva intereselor sau inițiativelor unui personaj, pacientul sau agentul acelei acțiuni. Mai multe funcții nu se înlănțuie decît dacă presupunem că ele se raportează la povestea aceluiași personaj (astfel, *Victoria* nu urmează *Luptei* decît dacă se admite că un același personaj este întîi luptător, apoi învingător). Vom defini deci funcția nu numai printr-o acțiune (pe care o vom numi *proces*), ci prin punerea în relație a unui personaj-subiect și a unui proces-predicat; sau, altminteri, pentru a adopta o terminologie mai clară, vom spune că structura povestirii se bazează nu pe o secvență de acțiuni, ci pe o îmbinare *(agencement)* de *roluri.*

Complementar, vom renunța să figurăm această structură printr-o serie uniliniară de funcții: orice evoluție a intrigii afectează simultan fie același personaj din diferite puncte de vedere, fie mai multe personaje diferit implicate. Întrucît nici una din aceste perspective nu are un drept special, pentru a fi aleasă în detrimentul celorlalte, structura povestirii trebuie să fie reprezentată printr-un fascicol de roluri care traduc, fiecare în registrul propriu, dezvoltarea unei situații de ansamblu asupra căreia ele acționează sau a cărei acțiune o suferă.

Astfel revizuit, demersul formalist ne-a părut susceptibil de a fi aplicat cu succes oricărei specii de material narativ. Dar rămîne în suspensie o întrebare: trebuie oare, din fiecare povestire sau corpus de povestiri omogene, să inducem un lexic și o sintaxă de roluri care să-i aparțină, ca o limbă a sa proprie, sau putem să deducem din noțiunea generală de povestire un sistem *a priori* al rolurilor narative, universal aplicabil oricărui fel de poveste istorisită? Cu alte cuvinte, îmbinarea evenimentelor în povestire este oare guvernată de un principiu de organizare arbitrară, comparabil cu acela al limbilor naturale, sau de o necesitate logică?

Amîndouă răspunsurile ni se par legitime dacă distingem două nivele de organizare a subiectului: pe de o parte, planul rutinelor culturale și al finalităților (istorice, estetice, moralizatoare) transcendente față de subiect, care comandă alegerea anumitor situații și impun rolurilor reguli de evoluție conforme cu adevărul, cu frumosul, cu binele urmărit; pe

de alta, planul necesităților conceptuale imanente dezvoltării rolurilor: raporturi de implicație, de excludere, de compatibilitate prin care un eveniment B presupune un eveniment A care îi este anterior, și face posibil un eveniment C care îi este posterior. Dintre aceste două planuri, nu încape îndoială că primul este acela care oferă *sensul particular* al oricărei povestiri, și este probabil că exegeza acestui sens cere un demers de inspirație lingvistică; dar nu e mai puțin sigur că pe al doilea se întemeiază *inteligibilitatea generală* a povestirii: o logică a subiectului, sarcină poate ingrată dar necesară, trebuie să-i preceadă semiologia. Această logică, adevărată limbă universală a povestirii, ni se impune ca prima etapă a unei analize structurale a povestirii.

Ambiția lucrării de față este, deci, de a întocmi inventarul sistematic al *rolurilor narative principale.*

Această lucrare, care se vrea inventar al *rolurilor*, pornește de la definiția cea mai largă a acestei noțiuni — atribuirea unui subiect-persoană a unui predicat-proces virtual, actualizat sau finalizat — și caută apoi ca prin specificări succesive, să prevadă determinările din ce în ce mai particulare pe care le poate căpăta acest rol.

Fiind un inventar al rolurilor *narative*, se străduiește să nu uite niciodată că rolurile despre care tratează sînt cele care pot apare nu numai *în* povestire, ci *prin* povestire și *pentru* povestire: prin povestire, în sensul că introducerea sau ștergerea unui rol, într-un moment anume al narațiunii, este întotdeauna lăsată la discreția naratorului, care are de ales între a-l trece sub tăcere sau a vorbi despre el; pentru povestire, în sensul că definirea rolurilor se produce în ea, cum a spus-o Propp, „din punct de vedere al semnificației lor pentru desfășurarea acțiunii".

Fiind un inventar al rolurilor narative *principale*, nu pretinde să epuizeze diversitatea nesfîrșită a grupărilor de roluri realizate concret de către personajele tuturor genurilor narative în toate ariile culturale, ci să întocmească o listă, închisă sau tinzînd spre închidere, a funcțiilor elementare a căror combinare dă naștere unor roluri mai complexe.

Firul conducător al demersului pe care îl vom urma se poate rezuma astfel: o primă dicotomie opune două tipuri de roluri: *pacienții*, afectați de procesele modificatoare sau conservatoare, și *agenții*, inițiatori ai acestor procese. Cercetarea rolurilor de pacienți (cap. I) duce la considerarea a două tipuri de acțiuni suferite: influențele care se exercită asupra conștiinței subiective pe care o capătă pacientul despre soarta lui și prin care primește sau nu *informații*, *satisfacții* sau *insatisfacții*, *speranțe* sau *temeri*; acțiunile care se exercită obiectiv asupra soartei pacientului fie pentru a o modifica *(ameliorare* sau *degradare)* fie pentru a o menține în aceeași stare *(protejare* sau *frustrare)*. În corelație cu aceste roluri de pacient *influențat*, *beneficiar* sau *victimă*, apar unele tipuri de agent pe care le vom regăsi mai tîrziu: influențatorul, amelioratorul și degradatorul, protectorul și frustratorul.

Analiza rolului de agent (cap. II) duce la o primă distincție între agentul *voluntar* (inițiatorul unor procese concepute de el pentru a atinge un scop) și agentul *involuntar*, care determină, în urma unei întreprinderi voluntare, alte procese decît cele pe care le hotărîse pentru realizarea sarcinii ce-i incumbă. Dintr-o altă privință, acțiunea (voluntară sau involuntară) poate fi descompusă în trei timpi: virtualitate, actualizare, finalizare. Rolul agentului voluntar *virtual* se specifică în funcție de influențele suferite (informatoare sau motivante) care condiționează hotărîrea sa de actualizare și alegerea unei strategii. Rolul de agent voluntar *în acțiune* se caracterizează și el pe de o parte prin influențele *suferite*, care-i condiționează hotărîrea de a persevera sau de a renunța, prin acțiuni *suferite* care servesc sau deservesc întreprinderea sa, pe de alta prin comportamente *de acțiune* care țintesc, fie să neutralizeze obstacolele, fie să obțină servicii. Și aici vedem apărînd tipuri de agent: obstructorul, care ridică obstacolul, și neutralizatorul obstrucției, care îl desființează; prestatorul, care prestează serviciul, și obținătorul prestației, care se străduiește să obțină serviciul. Rezultatele obținute de agentul voluntar permit distincția între agent *care a reușit* și agent *care a eșuat*; conștiința pe care o capătă agentul despre rezultatul întreprinderii lui și reacțiile afective care

însoțesc această conștiință permit o caracterizare mai amănunțită.

Apărînd subsidiar pe lîngă rolul de agent voluntar, și important mai ales ca moment al capcanei, rolul de agent *involuntar* se definește, pe de o parte prin împrejurările care-i cauzează orbirea, pe de alta prin raportul dintre acțiunea involuntară și întreprinderea voluntară a cărei consecință este acțiunea.

Această analiză a rolurilor generale de pacient și agent a făcut să apară, odată cu diferitele tipuri de acțiuni suferite sau îndeplinite, o serie de tipuri de agenți specifici. Aceștia sînt studiați în sine și dau loc unor noi specificări. Astfel, în grupa influențatorilor apar *informatorul* și *tăinuitorul*, *seducătorul* și *intimidatorul*, *obligatorul* și *interdictorul*, *sfătuitorul* și *sfătuitorul inhibitor* (cap. III); în grupa modificatorilor, *ameliorătorul* și *degradatorul*, în grupa conservatorilor, *protectorul* și *frustratorul* (cap. IV).

Drumul se sfîrșește prin recunoașterea cazului special creat de noțiunea de merit, al celor două roluri de pacient pe care le distinge, *beneficiarul de merit* și *victima vinovăției*, al retribuțiilor (răsplată și pedeapsă) a căror distribuire o ocazionează, și al celor două roluri de agent *(retribuitor răsplătitor* și *retribuitor pedepsitor)* pe care le permite (cap. V).

După ce am descompus prin analiza noastră subiectul în elementele sale constitutive, rolurile, rămîne să testăm demersul invers și complementar care operează sinteza acestora în subiect. Trecem astfel de la inventarul rolurilor la codarea povestirii, la stabilirea unui lexic al proceselor și a unei sintaxe a relațiilor dintre propozițiilor narative. Cercetăm, în cele din urmă, raporturile dintre acel strat al mesajului narativ pe care l-am articulat și codat, subiectul, și semnificația de ansamblu a textului narativ.

AGENT ȘI PACIENT

Fie, la începutul unei povestiri, un personaj caracterizat prin anume atribute precum sexul, vîrsta, condiția socială, înfățișarea fizică etc.: „A fost odată un om care avea case frumoase la oraș și la țară, vase de aur și de argint, mobile împodobite cu broderii și calești pe de-a-ntregul aurite. Dar, din nefericire, acest om avea barba albastră: și aceasta îl făcea atît de slut și de înspăimîntător că nu era femeie sau fată care să nu fugă din fața lui."

A istorisi povestea acestui personaj, înseamnă, așadar, să istorisești în textul care urmează ce s-a întîmplat cu aceste atribute sau din cauza lor. Unele se vor dovedi poate a fi numai trăsături descriptive, fără funcție în subiect. Servesc la portretul personajului, dar nu au legătură cu rolul lui și, în acest sens anume, ele rămîn în afara povestirii. Altele nu ar putea fi suprimate fără a compromite inteligibilitatea povestirii: așa ar fi, în textul nostru, bogăția eroului, culoarea bărbii, sila pe care o inspiră femeilor. Aceste atribute pot avea importanță pentru intrigă în două feluri: fie prin ceea ce devin ele însele, prin evoluția care le afectează, fie prin ceea ce produc în poveste, prin evoluția pe care o imprimă cursului lucrurilor.

În exemplul nostru, nici bogăția, nici culoarea bărbii nu se schimbă, sau nu sînt susceptibile de vreo schimbare. Sînt trăsături constante pe care nimic nu le modifică nici nu le amenință pînă la sfîrșitul povestirii. Și, totuși, ele joacă un rol motor indispensabil: culoarea bărbii eroului sperie femeile și fetele; luxul în care trăiește le atrage. Aceste atribute, deși statice prin natura lor, dinamizează acțiunea. Ele dau personajului puterea de a influența desfășurarea evenimentelor (aci, înspăimîntînd sau seducînd) și îl califică pentru a juca un rol de *agent*.

Acestor atribute active, le vom opune altele, caracterizate însă de labilitatea lor (efectivă sau potențială). Întîi văduv și ocolit de femei, Barbă-Albastră este apoi căutat de ele și luat în căsătorie. Trece de la o stare inițială A la o stare

modificată non-A. Prin aceasta eroul are o poveste, prin aceasta oferă materia unei povestiri. În aceste stări personajul nu mai dirijează, ci suferă evenimentele și este calificat ca să joace un rol de *pacient*.

În discuția ce urmează vom reduce studiul personajului la considerarea atributelor prin care el suferă sau provoacă o evoluție; cu alte cuvinte, vom reduce noțiunea de personaj la aceea de persoană care intervine în desfășurarea evenimentelor povestite pentru a juca fie un rol de *pacient* fie un rol de *agent*.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I. PACIENTUL

Definim ca jucînd rolul de pacient orice persoană pe care povestirea o prezintă ca afectată, într-un fel sau altul, de mersul evenimentelor povestite.

I.1. PACIENTUL AFECTAT ÎN STAREA SA

Fie în momentul t o persoană caracterizată printr-o serie de „stări" (sex, vîrstă, condiție socială, înfățișare fizică, trăsături de caracter etc.). Putem, și deoarece există o povestire, trebuie să considerăm că se produce în momentul $t + n$ un eveniment care modifică într-o privință sau alta starea acestei persoane, dar o păstrează neschimbată în celelalte privințe. Se poate întîmpla, de exemplu, ca personajul, îmbătrînind, să-și schimbe înfățișarea, condiția socială, dar să păstreze același sex, sau, de ce nu, ca la aceeași vîrstă să-și schimbe sexul. Nici una dintre stările legate de un pacient la un moment dat nu poate fi *a priori* nici sustrasă eventualității unei schimbări, nici condamnată la necesitatea de a se schimba.

I.1.1. *Pacient expus unui proces de modificare sau de conservare.*

Să ne închipuim că povestirea prezintă un pacient ca fiind afectat de o stare relativ stabilă (ca în începuturile basmelor: „A fost odată un rege care nu avea copii"). Putem defini acest rol, în acel moment al poveștii sale: *Pacient afectat de o stare A* (în exemplul dat, este starea „fără copii"). De vreme ce această stare inițială, în loc de a fi sortită să rămînă imuabilă, este susceptibilă de a suferi o evoluție care o transformă, putem aduce formulării completarea următoare: *Pacient afectat de o stare A*; *pacient virtual al unei stări conservate A sau al unei stări modificate non A* (în exemplul dat, ar fi starea „avînd unul sau mai mulți copii").

I.1.1.1. *Desfășurarea procesului de modificare*

Să considerăm întîi eventualitatea înlocuirii stării inițiale A prin starea modificată non A. Această substituire nu se operează nici spontan nici instantaneu. Șansele sale de a se realiza depind de două condiții succesive: întîi de apariția unui proces susceptibil de a modifica starea inițială A, apoi de finalizarea acestui proces. Vom exprima această dublă cerință formulînd din nou enunțul rolului în termenii următori: *Pacient afectat de o stare A*; *pacient* virtual *al unei modificări* virtuale *a acestei stări.*

Să presupunem că se amorsează schimbarea care, pînă acum, nu a fost considerată decît ca o simplă virtualitate. Procesul modificator are nevoie de o anumită durată pentru a-și produce efectul: el se desfășoară între doi poli: un *terminus a quo*, care reprezintă starea inițială a pacientului, și un *terminus ad quem*, care reprezintă starea sa finală, rezultatul evoluției sale. În răstimpul ce separă începutul procesului de finalizarea lui, pacientul este încă doar destinatarul *virtual* al unei modificări *în curs*. Pentru a folosi același exemplu, regele este tot fără copii, dar regina fiind grea, rolul regelui se poate scrie: *Pacient afectat de o stare A*; *pacient* virtual *al unei modificări în curs a stării sale.*

Astfel angajat, procesul modificator poate fi întrerupt înainte de a-și fi produs efectul. Trecerea de la starea A la starea modificată nu va avea loc: de exemplu, regina pierde sarcina sau dă naștere unei buturugi, sau unor pisoiași. Să presupunem, dimpotrivă, că procesul modificator se desfășoară pînă la capăt: regele are un fiu. Pacientul se află atunci din nou afectat de o stare stabilă, sau relativ stabilă, diferită de starea inițială. Rezultat pe care îl formulăm: *Pacient afectat de o stare non A rezultînd dintr-un proces finalizat de modificare a stării inițiale A.*

Să ne întoarcem acum la cele două ipoteze pe care le-am introdus, admițînd întîi că procesul modificator, considerat ca o virtualitate, se actualizează, și apoi că același proces,

odată actualizat, se finalizează. Să presupunem, dimpotrivă, că virtualitatea considerată nu trece la actualizare, sau că modificarea în curs s-a întrerupt înainte de a-și fi produs efectul. Schimbarea de stare nu se produce. Putem considera că pacientul este menținut în starea sa inițială A, în primul caz deoarece eventualul proces modificator nu se actualizează, iar în al doilea ca urmare a nefinalizării acestui proces care s-a actualizat, dar nu și-a atins scopul. Formulăm astfel cele două desfășurări posibile ale rolului:

— *Pacient menținut în starea sa inițială din lipsa actualizării unui proces modificator al acestei stări*;

— *Pacient menținut în starea sa inițială datorită nefinalizării procesului tinzînd să modifice această stare.*

Momentele recenzate ale rolului pacientului se vor ordona deci, în cronologia poveștii sale, după ordinea și opțiunile alternative următoare:

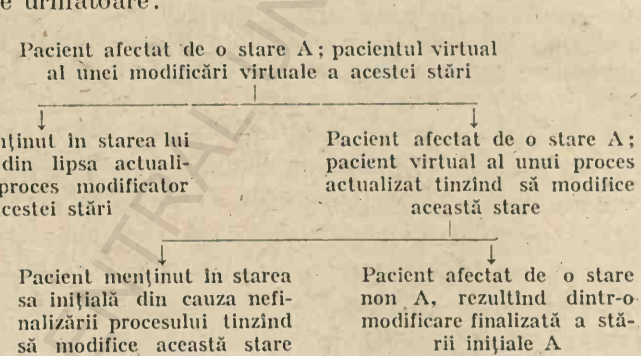

Exemplu

În fabula lui La Fontaine, *Viforul și Soarele* (VI, 3) Viforul se dezlănțuie pentru a-i smulge călătorului mantaua. Dar acesta se ține tare:

„Vîntul timpul și-a irosit,
Cu cît se străduia mai mult, cu atît celălalt haina și-o strîngea."

Vom coda rolul călătorului: *pacient afectat de o stare A* (îmbrăcat cu o manta); *pacient virtual al unei modificări virtuale a acestei stări* (Viforul pune rămășag cu Febus că-l va face să-și lepede mantaua); *pacient virtual al unui proces actualizat tinzînd să modifice această stare* (Viforul suflă); *pacient menținut în starea lui inițială prin nefinalizarea procesului tinzînd să modifice starea inițială A* (Viforul eșuează și renunță).

Cînd Febus, intervenind la rîndul său, reușește să cîștige rămășagul în cîteva clipe, rolul călătorului poate fi codat astfel: *pacient afectat de o stare modificată non A* (își scoate mantaua) *rezultată din finalizarea procesului care tindea să modifice starea inițială A*.

I. 1.1.2. *Desfășurarea procesului de conservare*

În formulările de mai sus, menținerea pacientului în starea sa inițială nu este determinată decît negativ: prin lipsa actualizării sau prin nefinalizarea procesului modificator. De fapt, povestirea poate să se limiteze la atît, lăsînd în umbră cauzele care au împiedicat desfășurarea să înceapă sau să-și atingă scopul. Dar se mai poate, de asemenea, să vrea să explice de ce virtualitatea nu s-a actualizat, sau de ce acțiunea nu și-a produs efectul. În acest caz, menținerea pacientului în starea sa inițială este pozitiv determinată: este rezultatul unei acțiuni. Putem atunci considera că pacientul, expus unei modificări a stării sale, dar în cele din urmă neafectat de ea, a suferit efectele unui proces antitetic de conservare a stării inițiale și anume le-a îndurat pînă la capăt.

„Conservarea", care îndepărtează astfel modificarea (virtuală sau în curs) a soartei pacientului este, ea însăși, un proces care va modifica situația. Este deci susceptibilă de a fi descompusă în trei faze (virtualitate, actualizare, finalizare) și de a permite aceleași bifurcări (virtualitate neurmată de actualizare, actualizare neurmată de succes).

Reluînd schema precedentă a desfășurării rolului pacientului, o îmbogățim astfel:

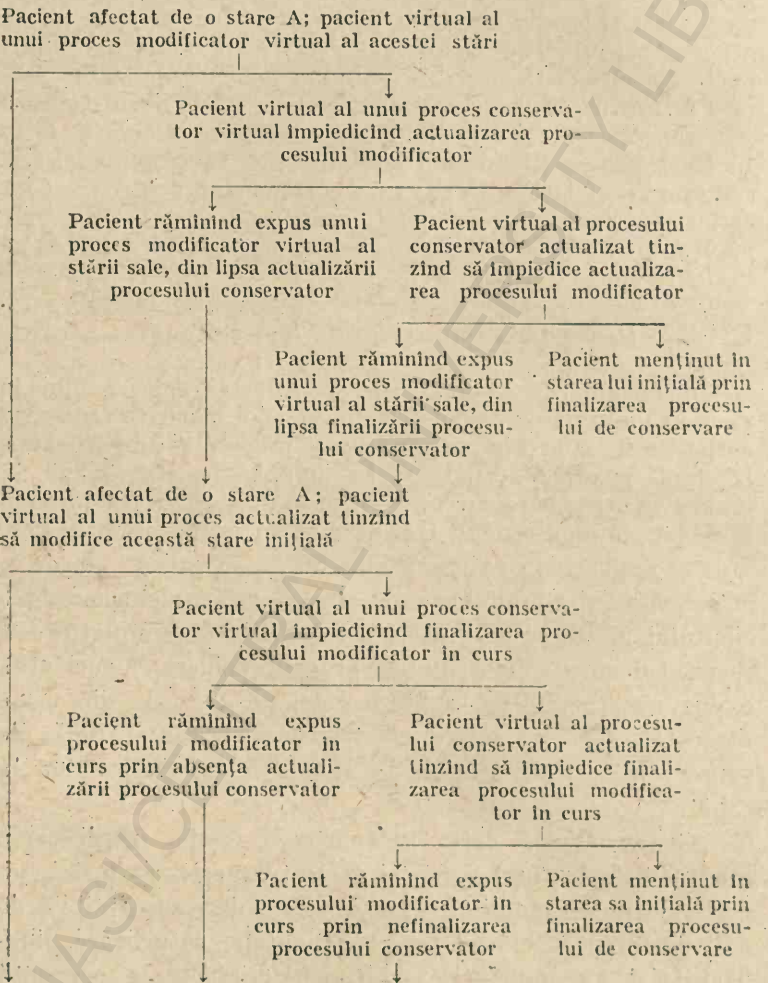

Pe scurt, desfășurarea rolului de pacient este condiționată de intervenția a două tipuri de procese:

— procesele evolutive, a căror funcție este de a efectua trecerea unui pacient de la o stare inițială A la o stare terminală non A;

— procesele contraevolutive, a căror funcție este de a menține pacientul în starea inițială A, împiedicînd procesele evolutive să se actualizeze sau să se finalizeze.

I.1.1.3. *Un caz particular: modificare sau conservare fatală*

În anumite povestiri se arată că desfășurarea rolului este determinată de un destin care face ineluctabilă modificarea sau conservarea unei stări a pacientului, și desemnează cu o precizie variabilă procesele care vor interveni ca agenți modificatori sau conservatori ai stării pacientului. Zînele poftite la botezul *Frumoasei din pădurea adormită* o dăruiesc fiecare pe prințesă cu cîte o însușire: „Venindu-i rîndul și zînei bătrîne, ea spuse, bîțîindu-și capul mai mult de ciudă decît de bătrînețe, că prințesa se va înțepa la mînă cu un fus și că va muri". Dar o tînără zînă care se ascunsese după o draperie, ieși la iveală și îndreptă înspăimîntătoarea prorocire: „Prințesa se va înțepa la mînă cu un fus; dar în loc să moară, ea va cădea într-un somn adînc, ce va dura o sută de ani; iar după trecerea acestor ani, un fiu de rege va veni s-o trezească."

Secvenței canonice, caracterizată prin deschiderea unor eventualități alternative, povestirea îi substituie în acest caz o înlănțuire liniară care poate fi formulată astfel: *Fatalitatea unui proces viitor* → *Actualizarea procesului* → *Finalizarea procesului.* Orice alternativă adevărată este exclusă. În lipsa ei, povestirea poate totuși favoriza cîtva timp impresia că soarta va fi înșelată, de exemplu prin măsuri ca aceea care interzice „oricărei persoane din regat să toarcă cu fusul sau chiar să aibă un fus în casă, sub pedeapsă cu moartea". Eșecul unor astfel de precauții verifică ineluctabilitatea *soartei* și adesea puterea acesteia de a întoarce în folosul ei măsurile luate pentru a o înșela.

Rețelele precedente pot fi atunci transpuse în cele de mai jos, în care sînt reduse la starea de impasuri opțiunile alternative care ar putea în mod firesc să înșele destinul.

— dacă este vorba de o modificare pe care legea povestirii o indică drept *fatală*:

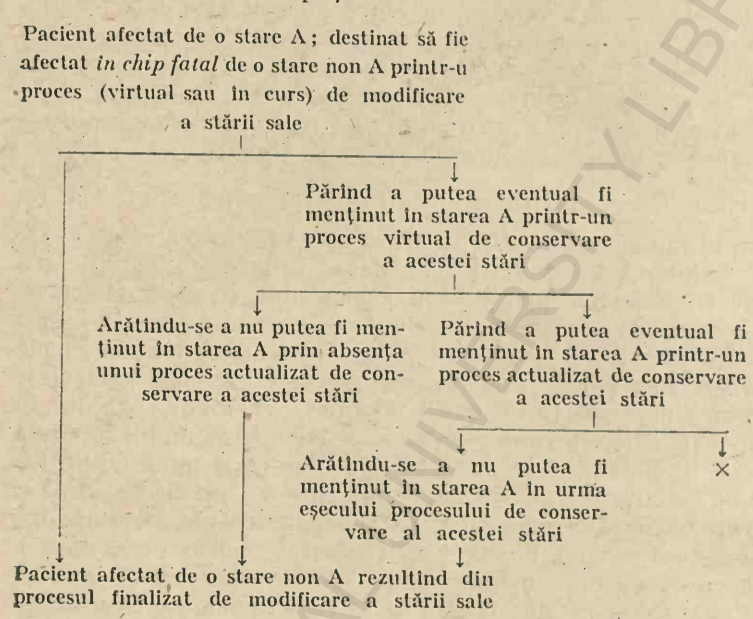

— dacă este vorba de o conservare pe care legea povestirii o indică drept *fatală*:

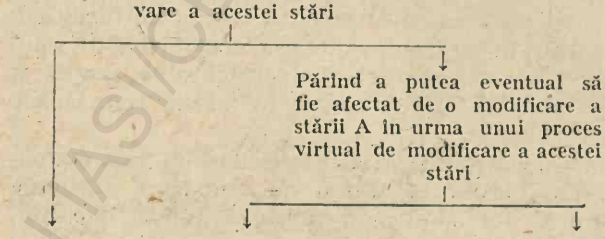

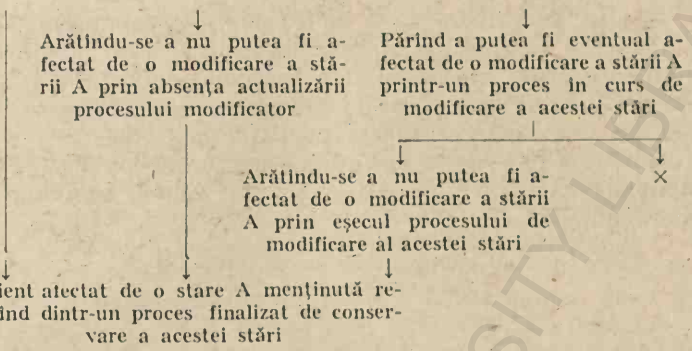

I.1.1.4 *Pacient afectat (de un proces de modificare sau de conservare) prin intervenția unui agent.*

Determinarea rolurilor pacienților poate fi împinsă într-altă direcție. Povestea pacientului este adesea (dar nu întotdeauna), legată de cea a unuia sau a mai multor agenți: aceștia iau inițiativa anumitor schimbări care, în schimb, afectează soarta unuia sau mai multor pacienți. Astfel, soarta unei persoane, considerată ca pacient, depinde în mare parte de inițiativele pe care aceeași persoană, considerată ca agent, este determinată să le ia, sau depinde de inițiativele altor persoane care acționează asupra ei. Forma specială pe care un agent o dă rolurilor pe care le asumă poate deci servi să caracterizeze nu numai rolul acestui agent, ci și pe acela al pacientului care-i suferă acțiunea: orice rol de agresor are drept corolar un rol de agresat, orice rol de înșelător unul de înșelat etc. Ori de cîte ori este dat în povestire un cuplu agent-pacient, particularitățile care semnalează rolul agentului pot fi convertite, fără altă modificare decît faptul de a fi suferite și nu îndeplinite, în particularități ce definesc rolul pacientului.

Anticipînd analiza rolului de agent, vom distinge două tipuri principale: agentul *voluntar*, adică cel care intervine cu intenția de a afecta pacientul cu modificarea (sau conservarea) care rezultă din acțiunea lui; agentul *involuntar*, care intervine cu altă intenție decît cea de a afecta pacientul cu modificarea (sau conservarea) care rezultă din acțiunea lui.

În plus, vom distinge, pe de o parte, persoana-agent care se afectează pe sine, în calitate de pacient, cu o modificare sau o conservare a propriei stări (acțiunea reflectată, voluntară sau involuntară) și, pe de altă parte, persoana-agent care modifică sau conservă soarta unei alte persoane.

Ținînd seama de aceste două distincții, putem aplica rolului de pacient, din acest punct de vedere, următoarele determinări:

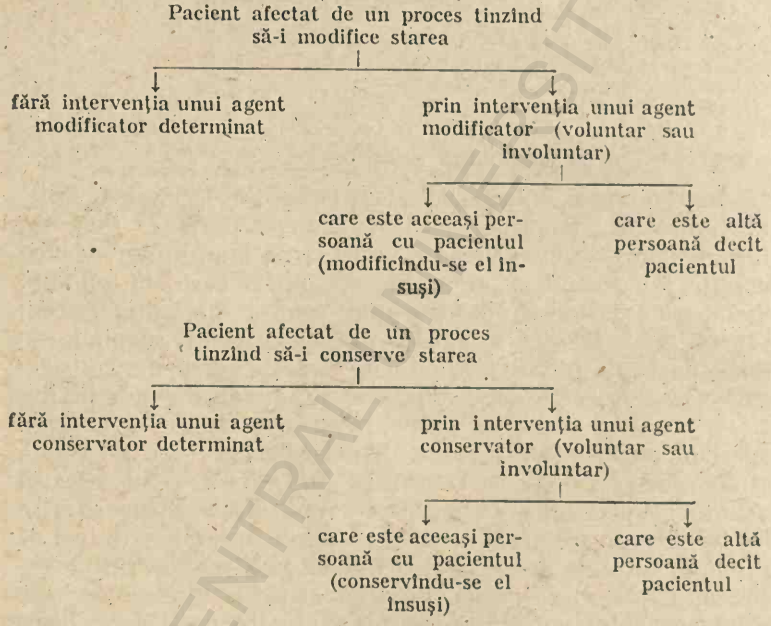

I.1.2. *Perceperea de către pacient a proceselor virtuale, actualizate sau finalizate, capabile să-l afecteze, care îl afectează sau l-au afectat.*

Am cercetat pînă acum rolul pacientului fără a ne preocupa de conștiința pe care o capătă (sau nu o capătă) despre stările sau procesele susceptibile să-i afecteze, tinzînd să-i afecteze sau care efectiv i-au afectat soarta.

De fapt, povestirea poate să nu dea lămuriri asupra acestui punct: rolul rămîne nedeterminat sub raportul considerat.

Să admitem că, dimpotrivă, povestirea se pronunță. Trebuie întîi să arate dacă pacientul capătă într-un fel o conștiință a stării care-l afectează, sau dacă rămîne cu totul inconștient de ea. Apoi, în cazul în care pacientul capătă într-un fel o conștiință a stării în care se află, povestirea trebuie să caracterizeze această conștiință în relația ei cu acea stare: dacă starea în care se află pacientul este A, conștiința pe care o dobîndește poate fi A sau non A, după cum informația de care dispune este adevărată sau mincinoasă, sau această conștiință mai poate ezita între A și non A, dacă informația primită este ambiguă.

Desigur, se poate întîmpla ca povestirea însăși să nu se pronunțe asupra adevărului sau erorii conștiinței pe care pacientul o capătă despre starea sa. Pacientul este atunci afectat de o stare X (A sau non A) despre care capătă conștiința A, despre care nu se știe dacă este adevărată ori falsă, și despre care ar putea, dacă și-ar schimba părerea, să capete o conștiință non A, de asemenea adevărată sau falsă. Lăsînd la o parte pentru moment chestiunea accesorie a adevărului sau falsității *obiective* a conștiinței căpătate de pacient despre starea lui, vom reține următoarele desfășurări posibile:

Pacient afectat de o stare X (A sau non A)

- — lipsit de informație privitoare la această stare
- — avînd o informație (sau informații) privitoare la această stare:
  - — considerîndu-se afectat de starea A
  - — considerîndu-se afectat de starea non A
  - — neștiind dacă este afectat de starea A sau de starea non A

Cele patru roluri astfel obținute sînt susceptibile să evolueze de la unul spre celălalt: de la lipsa unei conștiințe spre o credință sau cel puțin o îndoială, prin informația primită; de la o credință spre credința inversă (de la A spre non A sau de la non A spre A) prin combatere; de la o credință spre o stare de dubiu prin îndoială; de la conștiință spre absența de conștiință prin distracție, uitare; de la dubiu

spre credință prin înlăturarea îndoielii. Să parcurgem traiectele oferite pentru fiecare rol:

I.1.2.1. *Pacientul lipsit de informație privitoare la starea lui* poate fi expus unui proces de informare, tinzînd să-l facă să conceapă fie ideea că este afectat de starea A, fie ideea că nu este afectat de această stare. Acest proces de informare, la rîndul său, poate fi împiedicat de un contraproces de *tăinuire*, tinzînd să-l mențină pe pacient în starea lui de inconștiență inițială. În plus, două procese de informare contrare, unul tinzînd să impună ideea stării A, celălalt ideea stării non A, pot afecta împreună pacientul, și să se echilibreze astfel încît acesta să ezite între cele două păreri (vom numi *suspiciune* trecerea de la neștiința care nu se știe neștiință la dubiul care se cunoaște ca atare). Următoarea schemă figurează aceste evoluții posibile ale rolului:

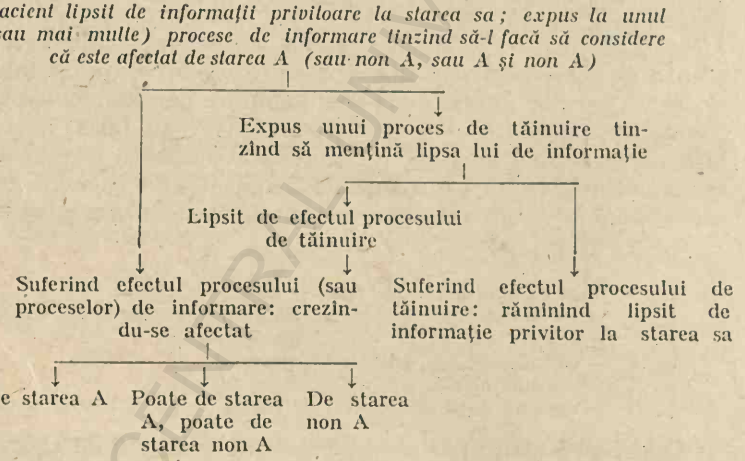

I.1.2.2. și 3 *Pacientul socotindu-se afectat de starea A, sau pacientul socotindu-se afectat de starea non A*, pot să piardă această părere:

a) dacă intervine un proces de *distragere* și tinde să-l facă să piardă conștiința stării sale; însuși acest proces poate

fi întrerupt printr-un contraproces, de *reamintire*, tinzînd să mențină prezentă în mintea pacientului conștiința pe care o are asupra stării sale;

b) dacă intervine un proces de *combatere* și tinde să-l facă pe pacient să-și schimbe părerea, impunîndu-i ideea că nu este afectat de starea A, ci de o stare non A. Acest proces poate fi contracarat de un proces de *confirmare* (a primei păreri) și de *contracombatere* a combaterii;

c) dacă intervine un proces de îndoială care, fără a tinde să-l facă pe pacient să treacă la credința contradictorie, tinde să-i sădească în minte măcar dubiul.

Următoarele trei scheme figurează evoluțiile posibile ale rolului:

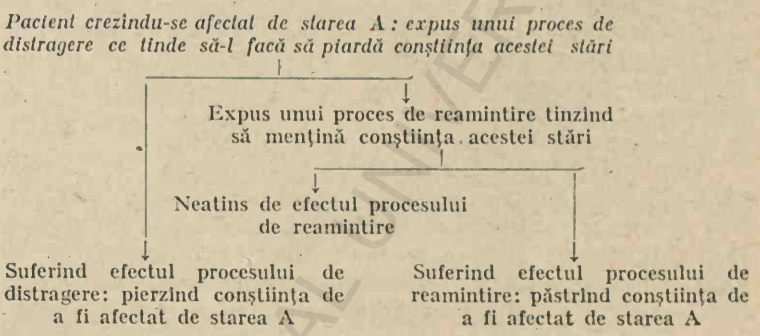

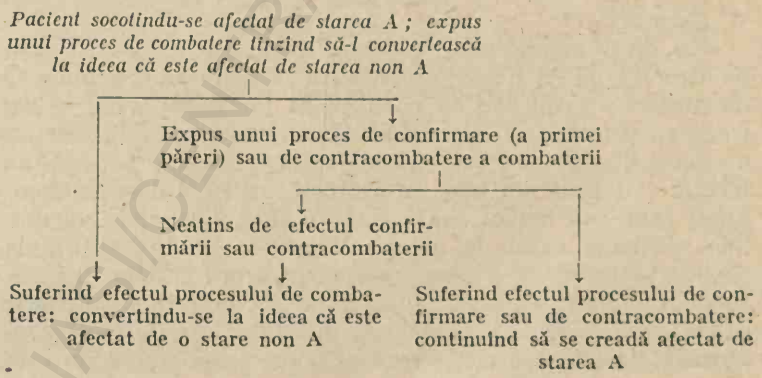

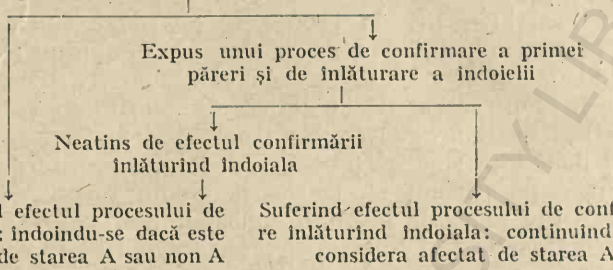

Exemplul I

Într-o fabulă de la Fontaine (VI, 7) un catîr, mîndru de obîrșia lui, amintește la tot pasul faptele strălucite ale mamei sale iapa, pînă cînd, ajungînd la bătrînețe, este trimis la moară:

„I se ivi atunci în minte tătîne-su Măgarul ...“

Vom coda acest rol: *pacient afectat de o stare* (cea de bastard), *expus unui proces de distragere actualizat tinzînd să-l facă să piardă conștiința acestei stări* (înfumurarea lui îl face să-și uite obîrșia dinspre partea tatălui); *pacient efectiv al unui proces de reamintire finalizat*: *recăpătîndu-și conștiința stării sale* (își amintește neamul său măgăresc).

Exemplul II

Fie, în *O mie și una de nopți* aventura lui Abul-Hasan pe care Harun Al-Rașid se distrează să-l adoarmă și pune să fie dus în palatul său cu porunca să fie tratat, cînd se va trezi, ca și cum ar fi el califul. Abul-Hasan, uluit la început de onorurile cu care este tratat, se lasă convins încetul cu încetul. Adormit din nou, cu ajutorul unei noi doze de somnifer, este dus înapoi acasă unde mama lui, apoi vecinii, apoi paznicul casei de nebuni îl readuc cu brutalitate la conștiința stării sale. Vom coda acest rol: *pacient considerîndu-se afectat de starea A* (a fi un locuitor din Bagdad); *expus unui proces de combatere actualizat tinzînd să-l convertească la ideea că este afectat de o stare non A* (că nu este

un fecior de negustor, ci califul); *suferind efectul procesului de combatere: convertindu-se la ideea că este afectat de starea non A; expus unui proces actualizat de confirmare a primei opinii și de contracombatere a combaterii; suferind efectul acestui proces: revenind la ideea că este afectat de starea A* (că nu este califul, ci un simplu tîrgoveț).

I.1.2.4. *Pacientul îndoindu-se dacă este afectat de starea A sau non A* poate scăpa de incertitudine:

a) încetînd să-și mai pună întrebări, cu alte cuvinte dacă un proces de *distragere* îl face să uite de nedumerirea lui; și aici, un proces de reamintire poate reînvia conștiința dubiului;

b) convertindu-se la părerea că este afectat fie de starea A fie de starea non A; această *înlăturare a îndoielii* se poate produce, dacă una din cele două informații în conflict obține o confirmare, sau suferă o combatere, astfel încît echilibrul să fie stricat. Procesul de confirmare poate și el să fie contracarat de un contraproces de combatere; iar procesul de combatere printr-un proces de contracombatere.

În al doilea caz, evoluția rolului se efectuează după căile următoare:

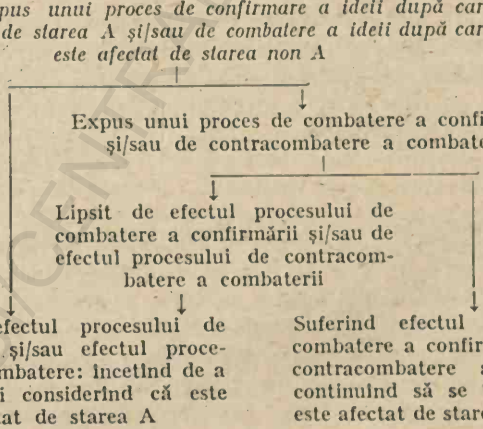

I.1.3. *Luciditate sau orbire a pacientului.*

Putem acum să punem problema adevărului sau falsității conștiinței pe care o capătă pacientul despre starea lui. Într-adevăr, numai cu totul excepțional se întîmplă ca povestirea să arate că pacientul are sau nu are anumite idei, le adoptă, le respinge, le păstrează sau le părăsește, fără ca să știm dacă aceste idei sînt adevărate sau false. De obicei, povestirea arată gradul lor de conformitate cu realul, luciditatea sau orbirea pacientului care le concepe, caracterul veridic sau înșelător al procesului din care rezultă.

De unde următoarele formulări, care precizează dubla alternativă de la care am plecat:

Pacient afectat de o stare A

1 — lipsit de orice informație (adevărată sau falsă) privitoare la această stare

2 — având o informație (sau informații)

3 — *adevărată* privitoare la starea lui: știindu-se afectat de starea A

3 — *falsă* privitoare la starea lui: crezîndu-se, fără temei, afectat de starea non A

4 — *adevărată* și *falsă* privitoare la starea lui: neștiind dacă este afectat de starea adevărată A sau de o stare falsă non A

Caracterizăm drept *revelare* orice proces de informare tinzînd să ducă la evoluția pacientului către o conștiință adevărată a stării sale și drept *inducere în eroare* orice proces de informare tinzînd să-l facă să evolueze către o conștiință falsă. Cele patru roluri de mai sus sînt deci hărăzite itinerarului următor:

I.1.3.1. *Pacientul lipsit de orice informație privitoare la starea lui* este expus să sufere un proces de *revelare*, tinzînd să-i confere o conștiință adevărată a stării sale, sau un proces de *inducere în eroare*, tinzînd să-l înșele asupra stării sale. *Revelarea* și *inducerea în eroare* pot fi contracarate de un proces contrar, care se specifică după caz în *tăinuire a adevărului* și *tăinuire a falsului.*

I.1.3.2. *Pacientul avînd o informație adevărată privitoare la starea lui: știindu-se afectat de starea A*, poate suferi un proces de *combatere înșelătoare*, tinzînd să-l convertească la ideea că este afectat de o stare non A. Ca o reacție împotriva acestei forme de inducere în eroare, el poate de asemenea să sufere un proces de *confirmare veridică* (a primei informații) și de *contracombatere veridică* (a informației a doua).

I.1.3.3. *Pacientul avînd o informație falsă asupra stării sale: crezîndu-se fără temei afectat de o stare non A*, poate suferi un proces de *combatere veridică*, tinzînd să-l convertească la ideea că este afectat de starea A. Ca o reacție împotriva acestei forme de revelare, poate de asemenea suferi un proces de *confirmare înșelătoare* (a primei informații) și de *contracombatere înșelătoare* (a celei de a doua informații).

I.1.3.4. *Pacientul avînd informații adevărate și false privitoare la starea lui: neștiind dacă este afectat de starea adevărată A sau de o falsă stare non A*, este, în sfîrșit, expus să sufere:

— fie o revelare (prin confirmare a informației adevărate sau combatere a informației false);

— fie o inducere în eroare (prin confirmare a informației false sau combatere a informației adevărate).

Procesele de informare, de tăinuire, de combatere, de confirmare, și, pentru fiecare dintre ele, modalitatea lor veridică sau înșelătoare, pot rezulta dintr-o înlănțuire de împrejurări în care povestirea nu indică nici un agent antropomorf ca avînd vreo parte de răspundere. Dar se poate de asemenea întîmpla ca povestirea să le impute intervenției unui agent *informator*, *tăinuitor*, *combatant*, *confirmator* și să-l determine mai precis pe acesta ca un *informator-revelator*, *informator-înșelător* etc. În plus, povestirea poate specifica dacă acest agent este sau nu este aceeași persoană cu pacientul (informîndu-se sau informînd pe altcineva) și dacă intervenția sa este voluntară sau involuntară. Sprijinindu-se pe aceste date este posibil să ducem mai departe determinarea rolului de *pacient informat*, *neinformat* etc., după modelul general construit mai sus (cf. *supra* I.1.1.4.). Abul-Hasan,

trezindu-se în palatul califului, va putea fi astfel caracterizat drept *pacient având o informație adevărată privitoare la starea lui: știindu-se afectat de starea A* (condiția sa de tîrgoveț din Bagdad); *pacient virtual al unui proces actualizat de combatere înșelătoare, datorat intervenției altuia ca un combatant-înșelător voluntar* (Harun și curtenii lui).

I.1.4. *Satisfacție sau insatisfacție întovărășind perceperea de către pacient a stării lui prezente.*

Lucidă sau eronată, judecata emisă de pacient asupra stării sale prezente poate fi legată în povestire de indicarea unor afecte, acestea constînd îndeosebi în satisfacții sau insatisfacții resimțite de pacient, eventual în lipsa unei satisfacții sau insatisfacții, sau într-un amestec de satisfacții și insatisfacții. Vom coda aceste determinări astfel:

Pacient având o părere despre starea sa; judecînd această stare
- — satisfăcătoare
- — nesatisfăcătoare
- — nici satisfăcătoare nici nesatisfăcătoare (indiferentă)
- — totodată satisfăcătoare și nesatisfăcătoare.

Astfel, la începutul unei fabule de La Fontaine (VI, 9):

„Cum venise să se-adape
în cleștarul unei ape,
aplecîndu-se să bea,
Cerbul s-a zărit în ea.
Bolți de frunze să răstoarne
cu frumoasele lui coarne!
Dar picioarele — ce fuse! —
tare-s slute și aduse..."

Vom coda rolul *Cerbului privindu-se în apă: Pacient având o părere asupra stării sale; judecînd această stare totodată satisfăcătoare* (este mîndru de coarnele sale) și *nesatisfăcătoare* (îi este rușine de picioarele sale).

Satisfacțiile și insatisfacțiile pe care pacientul le resimte astfel pot fi ele oare definite și clasificate mai precis (fără

să cădem însă într-o recenzare empirică a stărilor euforice sau disforice)? Fără a fi convinși că dăm acestei întrebări un răspuns pe deplin satisfăcător, vom propune să le repartizăm în trei categorii, pe care le vom numi respectiv: *hedonică*, *pragmatică*, *etică*.

O stare poate fi resimțită drept satisfăcătoare de către pacientul pe care îl afectează:

A. Întîi, dacă această stare este resimțită ca producînd prin ea însăși o plăcere imediată. Satisfacția ia atunci forma unei plăceri. Vom vorbi de un afect de ordin *hedonic*.

B. Apoi, dacă această stare, fără a comporta prin ea însăși o plăcere imediată, este percepută de pacient drept mijlocul de a obține o satisfacție. Aceasta se situează într-un alt timp decît starea care servește drept mijloc pentru a o obține:

a) fie posterior stării „medii": pacientul *calculează* că aceasta îl apropie de o satisfacție dorită. O percepe ca un *avantaj* dobîndit în cadrul urmăririi altui scop. Vom vorbi atunci de o satisfacție de ordin *pragmatic*.

b) fie anterior stării „medii": satisfacția-scop a fost deja obținută (sau este mitic socotită a fi fost dobîndită) în schimbul unui angajament luat de pacient. Acesta poate atunci percepe starea actuală drept mijloc de a-și achita datoria, de a fi *chit*. Vom vorbi de astă dată de o satisfacție de ordin *etic* (conștiința datoriei împlinite).

Fie exemplul următor: Petre este mulțumit că se află în slujba lui Paul. Această mulțumire este de ordin hedonic dacă Petre lucrează cu plăcere pentru Paul, este de ordin pragmatic dacă Petre își face socoteala că slujba la Paul este pentru el ocazia să obțină diferite profituri (leafă mare, ciubucuri grase, relații utile, trambulină pentru a-și realiza o ambiție etc.), este în sfîrșit de ordin etic, dacă Petre socotește că este de datoria lui să-l servească pe Paul (din recunoștință pentru un bine ce i s-a făcut odată, din obligații de familie etc.).

În chip complementar, putem clasa nemulțumirile în trei categorii:

— în ordinea hedonică, plăcerii stării plăcute în sine îi corespunde *neplăcerea* stării neplăcute în sine;

— în ordinea pragmatică, avantajului unei stări care apropie de altă mulțumire, *dezavantajul* stării care îndepărtează de ea.

— în ordinea etică, conștiinței de a fi chit (prin îndeplinirea unei obligații), conștiința de a fi *în culpă* (prin încălcarea unei interdicții).

Tabloul precedent al satisfacțiilor sau insatisfacțiilor resimțite de pacient se poate deci preciza în termenii următori:

Pacient avînd o opinie asupra stării sale; resimțind această stare

— cu satisfacție: plăcere și/sau conștiința unui avantaj și/sau sentimentul de a fi chit
— cu insatisfacție: neplăcere și/sau conștiința dezavantajului și/sau sentimentul de a fi în culpă
— cu indiferență: conștiința lipsei de plăcere și de neplăcere și/sau conștiința lipsei de avantaj și dezavantaj și/sau conștiința lipsei stării de „a fi chit" sau a stării de culpă
— cu satisfacție (plăcere și/sau conștiința unui avantaj sau a sentimentului de a fi chit) și în același timp insatisfacție (neplăcere și/sau conștiința dezavantajului și/sau conștiința de a fi în culpă).

I.1.4.1. *Evoluția afectelor (satisfacție sau insatisfacție) întovărășind percepția pe care o are pacientul asupra stării sale prezente.*

Satisfacțiile (de ordin hedonic, pragmatic sau etic) care însoțesc perceperea de către pacient a stării sale prezente sînt susceptibile de a evolua: plasat întîi de povestire într-o stare de indiferență afectivă, pacientul poate fi supus unei influențe tinzînd să-l facă să-și conceapă starea drept satisfăcătoare, nesatisfăcătoare, sau comportînd un amestec de satisfacție și insatisfacție. Evoluțiile posibile ale rolului pot fi atunci figurate de următoarea schemă:

Pacient resimțindu-și starea cu indiferență; expus unei influențe tinzînd să-l facă să-și conceapă starea drept satisfăcătoare (sau nesatisfăcătoare, sau comportînd un amestec de satisfacție și insatisfacție)

↓ Neatins de efectul acestei influențe: perseverînd în indiferența sa

↓ Suferind efectul acestei influențe: resimțindu-și starea ca satisfăcătoare (sau nesatisfăcătoare, sau comportînd totodată satisfacție și insatisfacție)

De asemenea, pacientul prezentat la început de povestire ca mulțumit (sau nemulțumit) de starea sa poate fi expus

unor influențe tinzînd să anuleze acest sentiment de satisfacție sau insatisfacție și eventual să-i substituie contrariul său. La sfîrșitul fabulei citate, cerbul persevorează fără îndoială în amestecul său de satisfacție și insatisfacție, dar obiectele satisfacției și insatisfacției sale au suferit o permutare: își binecuvîntează picioarele

„... și blestemă în van
cerețile-i podoabe sporite an de an".

Precizînd prima noastră codare, vom descrie această dublă evoluție descompunînd amestecurile inițiale și finale în funcție de elementele lor respective, starea A (posesia unor coarne decorative) și starea B (posesia unor picioare lungi și subțiri): *Pacient avînd o părere asupra stărilor sale A și B; judecîndu-și starea A satisfăcătoare și starea B nesatisfăcătoare; expus unei influențe tinzînd să-l facă să considere starea A drept nesatisfăcătoare și starea B drept satisfăcătoare; suferind efectul acestei influențe: judecîndu-și starea A drept nesatisfăcătoare și starea B drept satisfăcătoare.*

I.1.5. *Anticiparea unei satisfacții sau insatisfacții viitoare: speranța și teama.*

În loc de o informație asupra stării sale prezente, pacientul poate fi înzestrat cu o informație (adevărată sau falsă) care-l face să prevadă realizarea posibilă a unui eveniment viitor. Această virtualitate poate fi concepută de pacient cu un sentiment de speranță (dacă se așteaptă la o satisfacție), de teamă (dacă se așteaptă la o insatisfacție), de indiferență (dacă nu se așteaptă nici la satisfacție nici la insatisfacție), de speranță și de teamă (dacă se așteaptă la un amestec de satisfacție și insatisfacție). Vom formula aceste posibilități:

Pacient înzestrat cu o informație care îl face să prevadă realizarea unei virtualități; concepînd-o

- cu speranță
- cu teamă
- cu indiferență
- cu un amestec de teamă și speranță

Virtualitatea astfel anticipată poate fi o satisfacție (sau o insatisfacție) de ordin hedonic, etic sau pragmatic. În ordinea hedonică, vom conveni să numim *dorință* speranța unei plăceri; *aversiune*, teama de o neplăcere. În ordinea etică, *conștiință de obligație*, speranța unei stări chit; *conștiință de interdicție*, teama de o stare de culpă. În ordinea pragmatică, *calcul favorabil* speranța unui avantaj care să servească de trambulină pentru a atinge un scop, *calcul defavorabil*, teama de un inconvenient care să împiedice urmărirea unui scop. Aceste noțiuni vor căpăta importanța cuvenită cînd vom clasifica influențele care condiționează hotărîrea luată de agentul virtual al unei sarcini de a actualiza sau de a se abține (cf. *infra* II.1.1.3.1.). Pentru moment, noi nu le vom concepe decît ca pe niște stări afectînd pacientul, dar aceste stări sînt de pe acum *mobiluri*, adică incitări ca acesta să părăsească rolul de pacient.

Vom putea formula astfel specificările de speranță sau de teamă:

Pacient înzestrat cu o informație făcîndu-l să prevadă realizarea unei virtualități;

- motivat să spere realizarea acestei virtualități din
  - dorință (anticipare a plăcerii)
  - conștiința obligației (anticiparea unei stări chit)
  - calcul favorabil (anticiparea unui avantaj)
- motivat să se teamă de realizarea acestei virtualități din:
  - aversiune (anticiparea unei neplăceri)
  - conștiința interdicției (anticiparea unei stări de culpă)
  - calcul defavorabil (anticiparea unui inconvenient)

I.1.5.1. *Evoluția sentimentelor de speranță și de teamă.*

Ca orice satisfacție sau insatisfacție, speranța sau teama pot naște sau dispare, crește sau descrește. Fără să reluăm examenul detaliat al evoluțiilor posibile, ne vom mulțumi să luăm notă de diferitele procese care le determină: *excitarea speranței* și *excitarea temerii*, *micșorarea speranței* și *micșorarea temerii*.

I.1.6. *Speranța și teama verificate sau decepționate.*

Să admitem că virtualitatea sperată sau temută se realizează. Se poate atunci întîmpla ca ea să verifice așteptarea

pacientului. În acest caz, dezvoltarea rolului poate fi formulată în termenii următori:

Pacient concepind o virtualitate

- cu speranță; găsind în realizarea acestei virtualități satisfacția sperată
- cu teamă; găsind în realizarea acestei virtualități insatisfacția temută
- cu indiferență; găsind în realizarea acestei virtualități lipsa de satisfacție sau de insatisfacție așteptată
- cu un amestec de teamă și de speranță; găsind în realizarea acestei virtualități satisfacția și insatisfacția așteptate.

Se poate de asemenea întîmpla ca virtualitatea luată în considerare de pacient să nu se realizeze sau ca, realizîndu-se, să nu procure satisfacția, insatisfacția, lipsa de satisfacție și insatisfacție etc. pe care pacientul le sconta. Lăsînd deoparte cazul amestecului de speranță și teamă, care nu prezintă, de altfel, nici o dificultate deosebită, vom formula dezvoltările rolului în celelalte trei cazuri astfel:

Pacient considerînd cu speranță o virtualitate; decepționat de

- nerealizarea acestei virtualități
- realizarea acestei virtualități, aceasta
  - neprocurînd nici satisfacție nici insatisfacție
  - procurînd o satisfacție, dar amestecată cu insatisfacție
  - procurînd nu satisfacția sperată, ci o insatisfacție neașteptată

Pacient considerînd cu teamă o virtualitate; are un sentiment de ușurare prin

- nerealizarea acestei virtualități
- realizarea acestei virtualități, aceasta
  - neprocurînd nici satisfacție nici insatisfacție
  - procurînd o insatisfacție, dar amestecată cu satisfacție
  - procurînd nu insatisfacția temută, ci o satisfacție neașteptată

Pacient considerînd cu indiferență o virtualitate

- resimțind cu indiferență nerealizarea acestei virtualități
- plăcut surprins de a resimți o satisfacție procurată de realizarea acestei virtualități
- neplăcut surprins de a resimți o insatisfacție procurată de realizarea acestei virtualități
- plăcut și neplăcut surprins de a resimți un amestec de satisfacție și insatisfacție procurate de realizarea acestei virtualități

I.1.7. *Dincoace de mobiluri: procesele de influență.*

Mobilurile care-l agită pe pacient și orientează anticiparea sa asupra evenimentelor viitoare, speranțele sau temerile lui, sînt ele însele rezultatul unor evenimente anterioare care l-au afectat sub formă de influențe.

Povestirea nu poate dezvălui nimic din aceste influențe. Dorință sau aversiune, conștiința obligației sau interdicției, calcul favorabil sau nefavorabil sînt atunci semnalate, ca niște date importante prin ele însele, de vreme ce sînt pomenite, dar a căror origine nu are importanță, de vreme ce este trecută sub tăcere. Ca factori explicativi ai atitudinii adoptate, ele nu au nevoie de vreo explicație. Sînt fapte primare care constituie, din partea povestirii și pentru publicul său, obiectul unei simple constatări. Această tăcere rezervă fiecărui cititor, ascultător sau spectator libertatea, dacă dorește, să emită ipoteze și să viseze asupra povestirii.

Dacă dimpotrivă naratorul alege să expliciteze influențele care au stat la baza conceperii mobilurilor, el adaugă o verigă lanțului funcțiilor narative: dezvăluind mobilul, povestirea explică actul; dezvăluind influența, ea explică mobilul.

Influența care se exercită asupra unui pacient, și care tinde să-l facă să conceapă un mobil, este chemată să se desfășoare după modelul obișnuit:

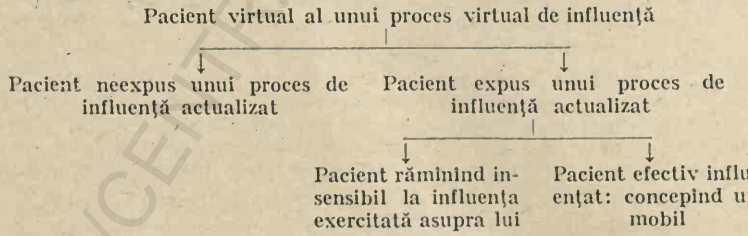

Exemplul I

Fie avertismentul dat de Circe la începutul Cîntului XII al *Odiseei:* „Întîi și-ntîi sosi-vei la sirene;/Acele care ademenesc pe oameni,/Pe toți care se apropie de ele. /Oricine merge aproape fără știre/(...) E dus, nenorocit pe totdeauna,/ Că-l farmecă sirenele cu viersul ..." [53] Prin aceste cuvinte, Ulise

și tovarășii săi primesc în acest punct al povestirii, un rol de *pacienți virtuali ai unui proces virtual de influență* (influență pe care o vom caracteriza peste puțin ca sugerare a unei dorințe, *seducere*).

Datorită precauției luate de Ulise de a astupa cu ceară urechile marinarilor, aceștia scapă de actualizarea procesului de influență, inexistent pentru că nu este perceput. Rolul lor se continuă după opțiunea: ... *neexpuși procesului de influență actualizat*. Dimpotrivă, Ulise, punînd să fie legat de catarg, și-a rezervat plăcerea ambiguă de a concepe o dorință despre care știe că nu poate și nu trebuie să caute s-o satisfacă: „Așa ziceau sirenele cu viersul/Fermecător, iar eu aveam plăcere/ Să tot ascult..." Vom coda această dezvoltare a rolului: *Pacient expus unui proces de influență (seducătoare) actualizată; suferind efectiv influența exercitată asupra lui (sedus): concepînd un mobil (o dorință).*

Exemplul II

Eroul unui basm popular cunoscut sub multe variante suferă de o ciudată infirmitate: nu i-a fost niciodată frică și, în ciuda unor eforturi meritorii, nu reușește să facă experiența acestui sentiment pe care ceilalți oameni îl resimt atît de ușor. Vom coda acest rol după fiecare eșec: *Pacient expus unui proces de influență (intimidatoare) actualizat; rămînînd insensibil la influența exercitată asupra lui* (neintimidat): *neconcepînd nici un mobil* (rămînînd fără de teamă).

Diferitele feluri de influențe pot fi caracterizate după tipul mobilurilor pe care tind să le sugereze pacientului. Astfel vom distinge:

— pe de o parte, corespunzînd celor trei ordini de mobiluri, trei registre de influență: *hedonică*, *etică*, *pragmatică*;

— pe de altă parte, corespunzînd jocului mobilurilor înăuntrul acestor trei ordini sau între ele, patru tipuri de influențe posibile: *incitatoare* (incitînd pe erou să spere într-un eveniment și, eventual, să-l actualizeze, pentru a-l face să se întîmple); *inhibitoare* (îndemnîndu-l să se teamă de un eveniment și, eventual, să-l împiedice să se producă); *neutralizatoare* (tinzînd să-l facă să considere o eventualitate cu indiferență); *ambivalente* (îndemnîndu-l simultan să spere și să

se teamă de un eveniment). Pentru a simplifica, nu vom ține deocamdată seama decît de primele două tipuri. Vom obține astfel un tablou al modurilor de influență *motivantă*, cărora le vom atribui convențional următoarele denumiri:

Influențe: / Mobiluri :	Incitatoare	Inhibitoare
Hedonice	Seducere	Intimidare
Etice	Obligație	Interdicție
Pragmatice	Sfat	Sfat inhibitor [59]

În limbajul pe care l-am adoptat, o influență seducătoare tinde să comunice unui pacient dorința de un eveniment plăcut prin el însuși; o influență intimidatoare, să-i comunice unui pacient teama (sau aversiunea) față de un eveniment neplăcut prin el însuși; o influență obligativă, să-i dea unui pacient conștiința unei obligații a cărei achitare îi va permite să fie „în regulă"; o influență prohibitivă, să dea unui pacient conștiința unei interdicții a cărei încălcare îl va duce la o situație de culpabilitate; o influență sfătuitoare, să comunice unui pacient conștiința avantajelor ce se pot trage dintr-un eveniment posibil; o influență sfătuitoare-inhibitoare, să comunice unui pacient conștiința neajunsurilor ce ar rezulta dintr-un eveniment, dacă acesta s-ar realiza.

Se poate întîmpla ca influența să fie prezentată de narator ca un eveniment întîmplător, care nu angajează responsabilitatea nimănui. Dar se mai poate ca ea să rezulte din intervenția unui agent, voluntar sau involuntar. Acest agent intră în tipologia rolurilor ca *seducător*, *intimidator*, *obligator*, *interdictor*, *sfătuitor*, *sfătuitor-inhibitor*. Adăugate rolurilor deja recenzate de *informator*, *tăinuitor* etc., aceste tipuri se unesc pentru a forma clasa generală a *influențatorilor*.

I.1.8. *Interpretarea propriului său rol de către pacient*

Satisfacțiile sau insatisfacțiile pe care le resimte, sau pe care le anticipează, sînt pentru pacient ocazia de a-și concepe rolul în conformitate cu *două* specificări principale, pe care

le vom desemna ca roluri de pacient-beneficiar și de pacient-victimă. Prin aceasta, pacientul își reflectă destinul. Se comportă ca un narator, pentru sine însuși, al propriei sale povești. Percepția subiectivă pe care o are asupra propriului rol este atunci susceptibilă să intre în concurență cu cea care rezultă din vorbirea povestirii. Instanță narativă supremă, aceasta decide fără apel despre adevărul sau falsitatea interpretărilor pacientului. În fabula celor *Doi Porumbei* (La Fontaine, IX, 2):

„.... unuia, urîndu-i-se-acas'
porni-ntr-o zi spre țărmuri depărtate".

Porumbelul care se plictisește, prost informat despre starea sa, se percepe ca o *Victimă a unei stări hedonic nesatisfăcătoare* (suferă de o existență monotonă); *beneficiar virtual al unui proces virtual de ameliorare a acestei stări* (călătoria). Dar povestirea, declarînd că acest porumbel este nebun, descalifică interpretarea lui. Restabilit în adevărul său obiectiv, rolul porumbelului se va putea enunța: *Beneficiar al unei stări hedonic satisfăcătoare; avînd părerea falsă că este victima unei stări hedonic nesatisfăcătoare; întreprinzînd o încercare iluzorie de a ameliora această stare; tinzînd prin aceasta, involuntar, să-și impună o degradare a stării sale.*

I.2. BENEFICIARUL ȘI VICTIMA

Părăsind perspectiva interpretărilor subiective ale pacientului, pe care o adoptasem în ultimele paragrafe (începînd cu I.1.2.) ne vom întoarce acum la enunțul obiectiv al rolurilor. Noțiunile fundamentale de *beneficiar* și de *victimă*, noțiunile corelative de *stare satisfăcătoare* și *nesatisfăcătoare*, procesele de *ameliorare* și de *degradare* care le-au determinat, vor fi acum examinate în funcție de vorbirea povestirii, care întemeiază și garantează adevărul lor.

I.2.1. *Beneficiar al unei ameliorări sau victimă a degradării; beneficiar al unei protejări sau victimă a unei frustrări*

Povestirea poate arăta că pacientul, afectat de o stare relativ stabilă, este *beneficiarul unei stări satisfăcătoare, vic-*

tima unei stări nesatisfăcătoare, afectat de o stare neutră, beneficiar și victimă a unei stări totodată satisfăcătoare și nesatisfăcătoare. Pentru a simplifica expunerea, nu vom reține în paginile care urmează decît primele două determinări. Dezvoltarea celorlalte două nu ar prezenta nici o dificultate deosebită.

Dacă instanța naratoare exprimă virtualitatea unei evoluții, posibilitatea pentru starea satisfăcătoare (sau nesatisfăcătoare) de a deveni punctul de plecare al unui proces care o anulează, cele două tipuri vor primi următoarele completări:

— *Beneficiar al unei stări satisfăcătoare ; victimă virtuală a unui virtual proces de degradare ;*
— *Victimă a unei stări nesatisfăcătoare ; beneficiar virtual al unui virtual proces de ameliorare.*

Evoluția astfel considerată poate rămîne virtuală sau să fie actualizată. Să presupunem că se actualizează. Începe un proces care tinde să amelioreze starea nesatisfăcătoare a pacientului victimă, sau să degradeze starea satisfăcătoare a pacientului beneficiar. Acest proces nu-și produce instantaneu efectul: el se realizează în durată. În răstimpul dintre începutul și finalizarea lui, pacientul nu este încă decît beneficiarul sau victima *virtuală* a procesului. Rolul lui s-ar putea scrie, după caz:

— Beneficiar al unei stări satisfăcătoare ; victimă virtuală a unui proces de degradare în curs ;
— Victimă a unei stări nesatisfăcătoare ; beneficiar virtual al unui proces de ameliorare în curs.

Astfel amorsat, procesul se poate desfășura pînă la finalizarea lui, sau poate fi întrerupt înainte de a-și fi produs efectul. Să presupunem că se finalizează. Vom obține dezvoltările următoare:

— Victimă a unei stări nesatisfăcătoare rezultînd dintr-un proces de degradare finalizat ;
— Beneficiar al unei stări satisfăcătoare rezultînd dintr-un proces de ameliorare finalizat.

BCU IASI - BIBLIOTECA UNIVERSITARA

Lăsînd provizoriu în alb opţiunile alternative pe care am omis să le considerăm, rolurile de beneficiar şi de victimă recenzate mai înainte se vor succeda în cronologia poveştii, în ordinea următoare:

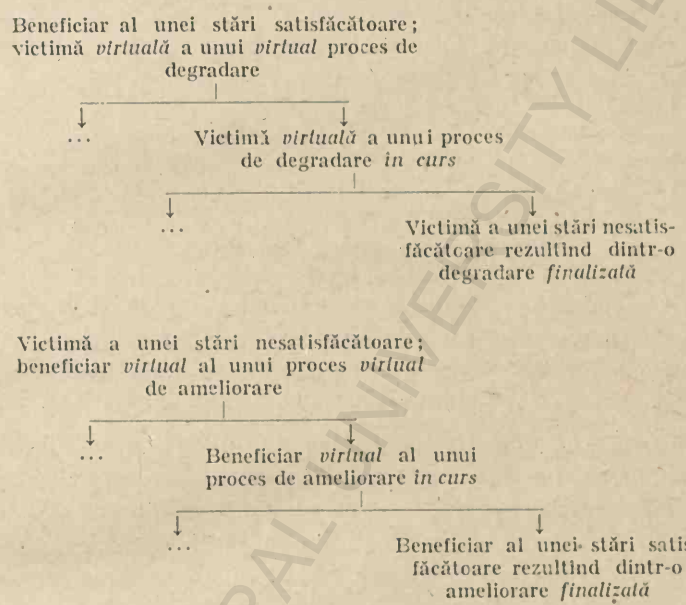

Să ne întoarcem acum la cele două ipoteze pe care le-am introdus, admiţînd întîi că procesul de ameliorare sau de degradare, considerat ca o virtualitate, se actualiza, admiţînd apoi că acelaşi proces, odată actualizat, se finaliza. Să presupunem dimpotrivă că virtualitatea considerată nu se actualizează, sau că evoluţia în curs este întreruptă înainte de a-şi fi produs efectul. Speranţa sau ameninţarea unei schimbări de stare este astfel spulberată: pacientul este *păstrat* în starea sa iniţială. Vom spune că beneficiarul unei stări satisfăcătoare, expus să sufere o degradare a stării sale

(virtuală sau în curs), dar reușind s-o evite, a beneficiat de o formă specială de ameliorare, *protejarea*, și că victima unei stări nemulțumitoare, susceptibilă să beneficieze de o ameliorare a stării sale, dar nereușind s-o obțină, a fost victima unei forme speciale de degradare, *frustrarea*.

Noile roluri care apar astfel pot fi formulate:

- *Beneficiar al unei protejări*
  - înlăturînd eventualitatea unui proces de degradare
  - întrerupînd un proces de degradare în curs
- *Victimă a unei frustrări*
  - înlăturînd eventualitatea unui proces de ameliorare
  - întrerupînd un proces de ameliorare în curs.

Ca și procesele evolutive de ameliorare și de degradare, procesele contraevolutive de frustrare și de protejare au nevoie de o anumită durată pentru a-și produce efectul. Ele pot să fie prezentate la început în povestire numai ca o virtualitate care poate fi sperată sau temută, pacientul jucînd astfel un rol de *Beneficiar virtual al unui proces virtual de protejare* sau de *Victimă virtuală a unui proces virtual de frustrare*. Dacă această virtualitate se actualizează, rolul pacientului devine fie: *Beneficiar virtual al unui proces de protejare în curs*, fie *Victimă virtuală a unui proces de frustrare în curs*. Dacă, în sfîrșit, procesul în curs se finalizează, vom obține un rol de *Beneficiar efectiv al unui proces de protejare finalizat* sau de *Victimă efectivă a unui proces de frustrare finalizat*.

Dar, ca și procesele de ameliorare sau de degradare pe care le contracarează, procesele de frustrare și de protejare pot să se izbească de procese contrare care le vor împiedica fie să se actualizeze dacă sînt încă virtuale, fie să-și producă efectul dacă sînt în curs; pacientul este atunci pe cale de a fi frustrat de protejare sau protejat împotriva fru-

strării. Se poate bineînțeles concepe un rol deschis spre o serie nesfîrșită de procese de frustrare și de protejare blocîndu-se reciproc: un exemplu ar fi cazul jucătorului de șah amenințat de adversar, imaginînd o replică protectoare, descoperind pericolul acestei replici, prevăzînd o manevră pentru a înlătura acest pericol etc.

De unde, simplificînd, următoarele dezvoltări posibile:

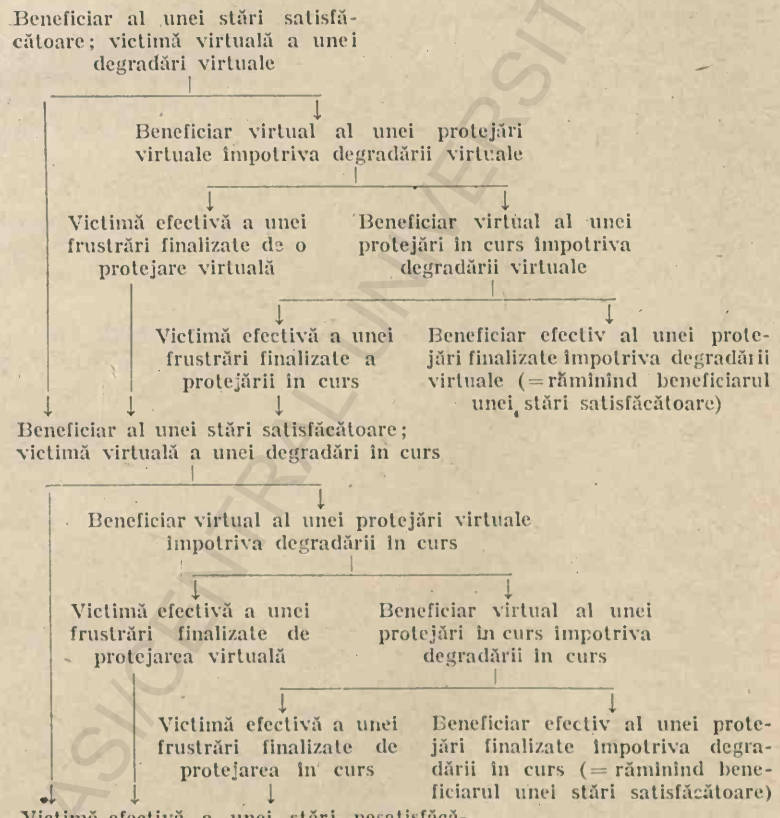

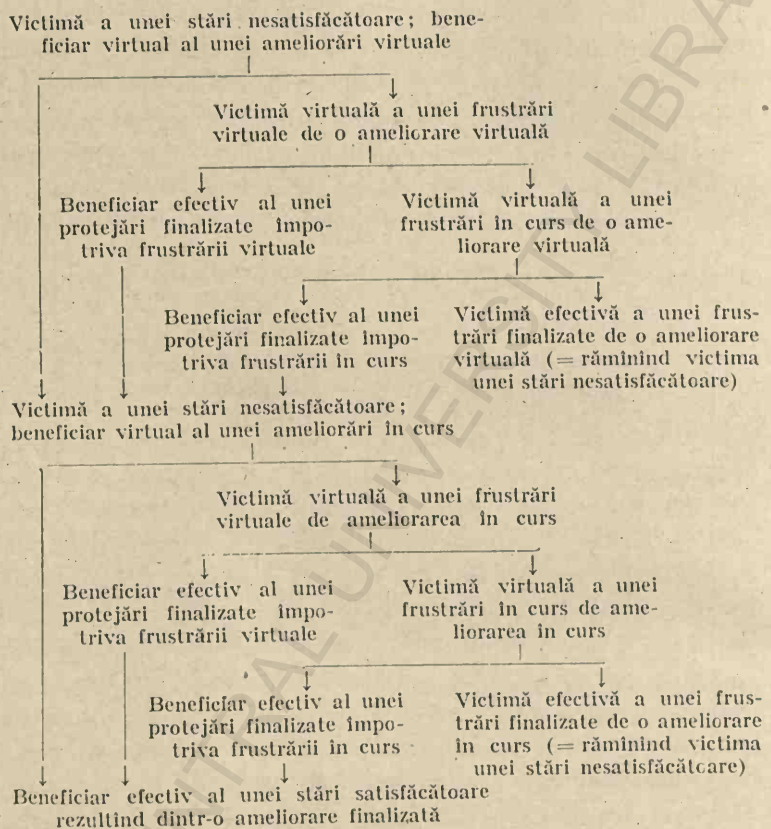

Exemplu

Fie ultimele versuri din *Eneida*. Turnus, rănit în lupta corp la corp cu Enea, îl roagă pe învingătorul lui să-l cruțe: „Enea se opri neclintit sub arme, rostogolindu-și privirea și înfrînîndu-și mînia: vorbele lui Turnus începeau să-i înduplece din ce în ce inima; șovăia, cînd zări deodată atîrnîndu-i de umăr nefericita cingătoare cu ținte strălucitoare ce-i era atît de cunoscută, a tînărului Pallas, pe care Turnus îl învinsese și-l ucisese și acum i-o purta pe umeri ca un semn

al biruinței lui. La vederea acestei rămășițe, ce-i amintea durerea cumplită, aprins de furie și groaznic în mînia lui, îi strigă: « După ce te-ai împodobit cu prăzi luate de la ai mei, ai vrea să scapi de răzbunarea mea! [...] » Și cu aceste cuvinte, năvalnic, îi implintă fierul în piept" (Cartea a XII-a).[60]

În acest pasaj, Turnus, aflat în urma înfrîngerii sale la cheremul adversarului său, apare ca *Victima virtuală a unui proces de degradare virtuală*. Alegînd să ceară izbăvire, și începînd să înduplece, este prezentat apoi ca *Beneficiar virtual al unui proces de protejare în curs*. Dar acest proces nu se finalizează, deoarece tocmai în clipa în care Enea era gata să ierte, cingătoarea lui Pallas îi aprinde din nou furia și-i grăbește hotărîrea fatală. Turnus devine atunci *Victima efectivă a unui proces de frustrare întrerupînd un proces de protejare în curs*, apoi, în lipsa unei noi forme de protejare opunîndu-se actualizării amenințării, rînd pe rînd *Victima virtuală a unui proces de degradare în curs* (cînd Enea îi implintă fierul în piept) și *Victima efectivă a unui proces de degradare finalizat* (cînd sufletu-i zboară spre lumea umbrelor).

Am admis, în capitolul precedent, că devenirea rolului pacientului era condiționată de jocul a două tipuri de procese antagonice:

— procesele evolutive care tind să modifice starea inițială a pacientului,

— procesele contraevolutive care tind să păstreze această stare.

Printre procesele evolutive, putem acum să clasificăm două feluri de modificări majore: *ameliorarea*, care tinde să-l facă pe pacient să treacă de la o stare inițială nesatisfăcătoare la o stare finală mai satisfăcătoare, și *degradarea*, care tinde să opereze trecerea, inversă, de la o stare inițială satisfăcătoare la o stare finală mai puțin satisfăcătoare.

Printre procesele contraevolutive vom plasa două feluri de conservare: *protejarea*, care tinde să anihileze un proces de degradare, și prin aceasta să mențină o stare satisfăcătoare, și *frustrarea*, care tinde să contracareze un proces de

ameliorare și, prin aceasta, să mențină o stare nesatisfăcătoare.

După un alt criteriu, se pot alătura ameliorarea și protejarea pe de o parte, degradarea și frustrarea pe de alta, și opune primele celorlalte ca procese favorabile pacientului față de procese defavorabile lui, sau, dacă se presupune că există agenți responsabili în spatele acestor procese, ameliorarea și protejarea apar ca două tipuri de servicii făcute, de *prestații*, iar degradarea și frustrarea ca două tipuri de daune produse, de *obstrucții*.

I.2.2. *Beneficiar al intervenției unui ameliorator sau protector; victimă a intervenției unui degradator sau frustrator.*

Am văzut mai sus că procesele de modificare sau de conservare a soartei unui pacient pot fi referite de instanța naratoare intervenției unui agent responsabil; că acest agent poate fi, fie o altă persoană, fie însuși pacientul, tinzînd să-și modifice sau să-și păstreze starea, că, în sfîrșit, această intervenție putea să fie voluntară sau involuntară. Transplantînd aceste distincții celor două tipuri de modificare (ameliorare și degradare) și de conservare (protejare și frustrare) pe care le distingem acum, vom formula următoarele dezvoltări:

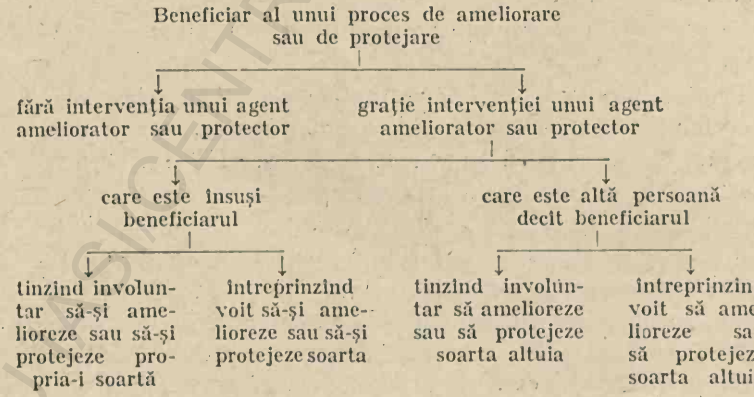

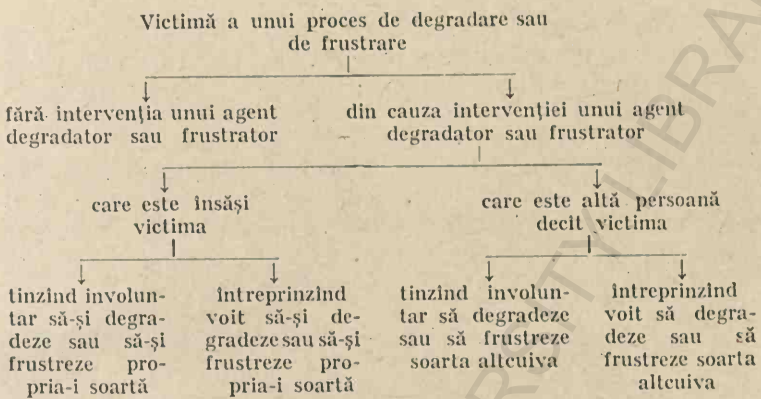

I.2.3. *Numărul și identitatea persoanelor angajate într-un proces de protejare sau de frustrare.*

Am văzut că protejarea realizează un caz particular de ameliorare: nu este vorba de a face pe pacient să treacă de la o stare deficitară actuală la o stare mai satisfăcătoare, ci de a opune unui proces de degradare care nu este încă amorsat sau care nu și-a produs încă efectul, un proces contrar, capabil să mențină pacientul în starea lui satisfăcătoare actuală. De asemenea, frustrarea constă nu în a face să treacă pacientul de la o stare satisfăcătoare actuală la o stare mai puțin satisfăcătoare, ci a opune unui proces de ameliorare, care nu și-a produs încă efectul, un proces contrar capabil să-l mențină pe pacient în starea lui deficitară actuală.

Rolurile de *beneficiar al protejării* și de *victimă a frustrării* sînt deci mai complexe decît cele de *beneficiar al ameliorării* și de *victimă a degradării*. Două serii de determinări concură la caracterizarea lor:

— cele pe care pacientul (să spunem, de pildă, pacientul protejat) este susceptibil să le sufere dacă se realizează procesul de degradare care îl amenință: sub acest raport, beneficiarul unei protejări începe prin a fi victima eventuală a unui proces de degradare; toate specificările rolului de *victimă a unui proces de degradare* degajate pînă aci îi sînt aplicabile.

— cele pe care pacientul (să spunem, pentru a păstra același exemplu, pacientul protejat), le primește prin chiar procesul de protejare: sub acest al doilea raport, toate specificările rolului de *beneficiar al unui proces de ameliorare* îi sînt de asemenea aplicabile.

În plus, ne putem întreba asupra identității agenților inițiatori ai acestor procese: nu numai că degradatorul și protectorul pot fi, *fiecare*, fie aceeași persoană, fie o persoană distinctă de cea a pacientului, dar mai e posibil și ca ei să se identifice sau să se distingă între ei: degradatorul și protectorul pot fi una singură sau două persoane.

Vom obține astfel, înlănțuind cele două tabele precedente, rețeaua de determinări posibile următoare, care pot caracteriza devenirea *beneficiarului protejării* (transpunerea la cazul simetric al *victimei frustrării* nu ar ridica nici o problemă deosebită):

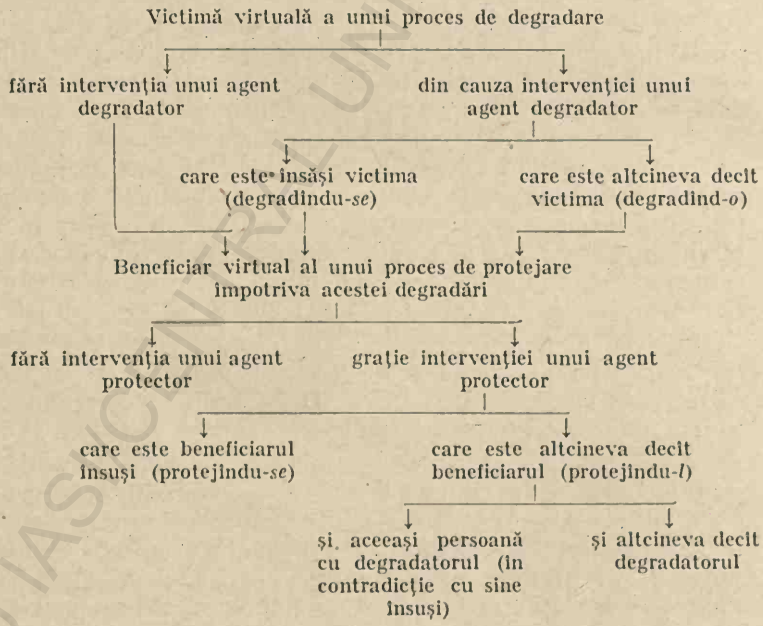

I. 2.4. *Conștientizarea stării sale de către pacientul beneficiar sau victimă.*

Pînă acum am examinat rolurile de *beneficiar* sau de *victimă* fără a ne ocupa de conștiința pe care pacientul este susceptibil să o dobîndească despre stările satisfăcătoare sau nesatisfăcătoare, despre procesele de ameliorare sau de degradare care pot să-i afecteze sau îi afectează efectiv soarta. Or, am văzut la sfîrșitul capitolului precedent că satisfacțiile sau insatisfacțiile resimțite de pacient îl aduceau să se conceapă pe el însuși ca beneficiar (al unor stări sau procese satisfăcătoare) sau ca victimă (a unor stări sau procese nesatisfăcătoare). Putem acum să confruntăm această percepere a propriului său rol de către pacient, în măsura în care el este pentru sine naratorul perpetuu al propriei sale povești, cu interpretarea pe care o dă instanța narativă supremă, vorbirea povestirii.

Această confruntare este evident exclusă în două cazuri: dacă povestirea, după ce a determinat o anumită stare a pacientului ca satisfăcătoare sau nesatisfăcătoare, un anumit proces ca ameliorare sau degradare a acestei stări, nu precizează interpretarea pe care o dă pacientul însuși situației sale; sau dacă, dimpotrivă, povestirea, după ce a menționat interpretarea de către pacient a propriului rol, se abține s-o confirme sau s-o infirme, să arate că pacientul are sau nu dreptate să-și judece starea ca satisfăcătoare, nesatisfăcătoare etc.

Fie, pentru a da un exemplu din acest ultim caz, eroul unui basm de Grimm, Ionică-Norocosul, care dă rînd pe rînd un drug de aur pe un cal, calul pe o vacă, vaca pe un porc, porcul pe o giscă, gisca pe o piatră de moară și consideră de fiecare dată că a făcut o afacere foarte bună. În cele din urmă își scapă piatra de moară într-o fîntînă și mulțumește fericit Cerului că l-a scăpat de o greutate atît de mare. Schimburile succesive par a cere o tratare narativă care să le prezinte ca o cascadă de degradări. Dar această interpretare, conformă „verosimilului" obișnuit și așteptat de auditor, servește numai de orizont referențial, și, ca să spu-

nem așa, de element de contrast povestirii adevărate. Aceasta evită să spună dacă, obiectiv, soarta lui Ionică este din ce în ce mai bună sau din ce în ce mai rea. În schimb, percepția pe care o are Ionică despre propria-i aventură, povestirea pe care și-o face despre propria-i poveste, sînt lipsite de ambiguitate: el se vede ca beneficiar al unei serii de ameliorări în paliere. Vom coda, din acest punct de vedere, starea finală a rolului: *Pacient afectat de o stare ce nu e determinată ca satisfăcătoare sau nesatisfăcătoare, rezultînd dintr-o modificare finalizată a stării sale inițiale; judecînd această stare drept satisfăcătoare.*

O punere în relație devine dimpotrivă posibilă dacă povestirea, după ce a desemnat pacientul ca beneficiar sau victimă, precizează percepția subiectivă pe care acesta o are (sau nu o are) despre rolul său obiectiv. Confruntat cu adevărul rolului său, pacientul apare atunci drept neștiutor, lucid, înșelat, sau în stare de îndoială. Lăsînd de o parte, pentru simplificare, acest din urmă caz, vom construi următoarele tipuri:

Beneficiar al unei stări satisfăcătoare:

- — neinformat asupra stării sale
- — bine informat asupra stării sale
- — rău informat asupra stării sale și crezîndu-se fără temei
  - — beneficiar al unei *alte* stări satisfăcătoare
  - — pacient al unei stări neutre
  - — victimă a unei stări nesatisfăcătoare

Victimă a unei stări nesatisfăcătoare:

- — neinformată asupra stării sale
- — bine informată asupra stării sale
- — greșit informată asupra stării sale și crezîndu-se fără temei
  - — victima unei *alte* stări nesatisfăcătoare
  - — pacientul unei stări neutre
  - — beneficiarul unei stări satisfăcătoare

Fie, în La Fontaine (Fabule, IX, 2), acela dintre cei *Doi Porumbei*, căruia:

„... urîndu-i-se-acas'
porni-ntr-o zi spre țărmuri depărtate."

Vom coda rolul acestui zevzec, la începutul fabulei: *Beneficiar al unei stări satisfăcătoare; rău informat despre starea lui și crezîndu-se fără temei victima unei stări nesatisfăcătoare.*

Fie, de asemenea, tot din La Fontaine, *Cîinele cu urechile tăiate* (*Fabule*, X, 9), pe care lupul nu-l mai putea apuca de urechi.

„Dar dacă stai oleacă și socoți
chiar schilodeala asta îi e de un folos."

Vom coda rolul lui Ursache: *Beneficiar al unei stări satisfăcătoare rezultînd dintr-un proces finalizat de ameliorare a stării sale; rău informat despre starea sa și crezindu-se fără temei victima unei stări nesatisfăcătoare rezultînd dintr-un proces finalizat de degradare a stării sale.*

I.2.5. *Conștiința sau inconștiența, ca ameliorare sau degradare a unei stări satisfăcătoare sau deficitare.*

Am văzut că absența sau existența unui proces de informare dînd pacientului o părere despre starea sa, adecvarea sau inadecvarea acestei informații la realitatea lucrurilor, sînt ele însele evenimente afectînd devenirea rolului (ele comandă, între altele, reacțiile pacientului și gradul lor de ajustare). Mai trebuie să adăugăm că aceste evenimente pot fi caracterizate de povestire drept constituind prin ele însele ameliorări sau degradări ale stării pacientului, suprapunîndu-se cu ameliorarea sau degradarea pe care o fac cunoscută, o travestesc sau o ascund: ignorarea unei ameliorări, de pildă, poate fi prezentată de povestire drept o frustrare (dacă ar fi fost mai bine pentru pacient ca el să ia cunoștință de fericirea sa) sau, dimpotrivă, ca o protejare (dacă este mai bine pentru pacient ca el să-și ignore fericirea). De asemenea, ignorarea unei degradări de către pacient poate fi reprezentată ca o protejare („minciunile din milă") sau ca o frustrare (dacă orice adevăr este bine să fie cunoscut). De unde următoarele dezvoltări:

Beneficiar al unei stări satisfăcătoare

- beneficiar virtual al unei ameliorări a stării sale prin *revelarea* stării satisfăcătoare
  - beneficiar efectiv al unei ameliorări prin revelarea stării satisfăcătoare
  - victimă efectivă a unei frustrări prin
    - *tăinuirea* față de pacient a stării sale satisfăcătoare
    - *inducere în eroare* care îl face pe pacient să creadă că nu este beneficiarul stării satisfăcătoare ci
      - beneficiar al unei *alte* stări satisfăcătoare
      - afectat de o stare neutră
      - victima unei stări nesatisfăcătoare
- victimă virtuală a unei degradări a stării sale prin *revelarea* stării satisfăcătoare
  - victima efectivă a unei degradări prin revelarea stării satisfăcătoare
  - beneficiar efectiv al unei protejări prin
    - *tăinuirea* față de pacient a stării sale satisfăcătoare
    - *inducere în eroare* care îl face pe pacient să creadă că nu este beneficiarul stării satisfăcătoare, ci
      - beneficiar al unei *alte* stări satisfăcătoare
      - afectat de o stare neutră
      - victimă a unei stări nesatisfăcătoare

Victimă a unei stări nesatisfăcătoare

- victimă virtuală a unei degradări a stării sale prin *revelarea* stării nesatisfăcătoare
  - victimă efectivă a unei degradări prin revelarea stării nesatisfăcătoare
  - beneficiar efectiv al unei protejări prin
    - *tăinuirea* față de pacient a stării sale nesatisfăcătoare
    - *inducere în eroare* care îl face pe pacient să creadă că nu este victima stării nesatisfăcătoare, ci
      - victima unei *alte* stări nesatisfăcătoare
      - afectat de o stare neutră
      - beneficiarul unei stări satisfăcătoare
- beneficiar virtual al unei ameliorări a stării sale prin *revelarea* stării nesatisfăcătoare
  - beneficiar efectiv al unei ameliorări prin revelarea stării nesatisfăcătoare
  - victima efectivă a unei frustrări prin
    - *tăinuirea* față de pacient a stării sale nesatisfăcătoare
    - *inducere în eroare* care îl face pe pacient să creadă că nu este victima stării nesatisfăcătoare, ci
      - victima unei alte stări nesatisfăcătoare
      - afectat de o stare neutră
      - beneficiarul unei stări satisfăcătoare

II. AGENTUL

Majoritatea persoanelor prezentate într-o povestire au alternativ un rol de pacient și un rol de agent: pacientul este un agent virtual în măsura în care este supus unor influențe care pot motiva actualizarea, sub forma unei reacții față de situația în care simte că se află; agentul este un pacient virtual în măsura în care procesul pe care îl declanșează va avea drept rezultat o modificare a acestei situații, deci o stare nouă a propriei sale persoane. Povestea unei persoane se dezvoltă de obicei după schema: Pacient (= agent virtual) → Agent (= pacient virtual) → Pacient (= agent virtual) etc.

Desigur, se pot concepe roluri de pacienți care nu se transformă în agenți. Este suficient să ne închipuim o persoană care rămîne fără reacții în fața evenimentelor care o afectează; fie că nu este conștientă de ele, fie că nu concepe nici un motiv ca să le dea o replică, fie că este împiedicată de o totală neputință. Cadavrul lui Hector batjocorit de Greci și „tîrît rușinos în jurul zidurilor noastre", joacă un rol de pacient din această categorie. Dar nu este vorba aci de obicei decît de cazuri limită: în primul rînd în sensul că ele realizează o stare de incapacitate totală (inconștiență, apatie, moarte) sau de plenitudine extremă; și-apoi pentru că marchează adesea puncte de plecare sau de oprire ale rolului (într-un *happy end*, de pildă).

Se poate oare concepe, în paralel, un rol de agent care să nu-și aibă punctul de plecare și cel de sosire într-un rol de pacient, care să nu înceapă și să se sfîrșească într-o anume stare? Logic, nu: actualizarea implică o influență suferită anterior, un stimul căruia îi răspunde actul: finalizarea actului implică de asemenea o modificare a persoanei agent, cel puțin o reducere a potențialului energetic investit în executarea încercării, sentimentul de plăcere sau de oboseală care rezultă din act, bucuria sau mîndria succesului, tristețea sau rușinea eșecului etc.

Se întîmplă adesea, fără îndoială, ca naratorul să introducă personaje secundare fără să ne spună nici de ce acestea au hotărît să acționeze, nici ce modificare a soartei lor rezultă din acțiunea lor. Nu are importanță să știm de care mobil ascultă notarul convocat pentru a întocmi contractul, temnicerul care ferecă lanțurile condamnatului, preotul care binecuvîntează mirii, și ce fel de dezgust sau de satisfacție resimt ei de pe urma faptei lor. Desprinși de pasiunile care îi pun în mișcare, ei nu intervin propriu-zis decît ca „funcționari" ai povestirii. E la latitudinea naratorului să hotărască dacă le lasă afectele într-o indeterminare completă sau dacă dezvăluie o parte din ele. Sofocle și Anouilh, de pildă, au de ales dacă să spună sau să ascundă ce gîndește paznicul cadavrului lui Polynice despre treaba pe care este pus s-o facă... Dar oricare ar fi hotărîrea luată de narator, indeterminarea în care vorbirea lui poate lăsa aspectul pasiv al personajelor nu înseamnă că acesta nu există: lăsat în umbră, el rămîne postulat ca punct de plecare și de încheiere a rolului.

Rolurile de agenți au deci o întindere mai mică decît rolurile de pacienți: orice agent este un fost și un viitor pacient, în timp ce starea de pacient poate fi un început sau un sfîrșit absolut. Și, totuși, rolul de agent este, după cel al pacientului, cel mai general pe care-l putem concepe. El subsumează toate rolurile care implică fie urmărirea voită a unui scop, ceea ce numim propriu-zis *Îndeplinirea unei însărcinări*, fie o activitate întîmplător orientată spre un rezultat care nu a fost ales drept scop al acestei activități (o acțiune *involuntară*).

Inventarul determinărilor rolului de pacient, în capitolele precedente, ne-a făcut să descoperim cîteva tipuri de agenți: responsabilitatea unui proces care tinde să modifice sau să conserve soarta unui pacient poate să revină intervenției unui agent pe care îl vom numi convențional *modificator* sau *conservator*. Dacă modificarea este determinată de povestire ca tinzînd să amelioreze sau să degradeze soarta pacientului, modificatorul se specifică în *ameliorator* sau

degradator; dacă conservarea este determinată ca o protejare sau o frustrare, conservatorul va primi specificările de *protector* sau de *frustrator*.

În afara acestor roluri fundamentale, cercetarea proceselor prin care pacientul ia (sau nu ia) cunoștință de starea lui ne-a permis că constatăm existența rolurilor de *informator* și de *tăinuitor*, de *revelator* și de *înșelător* etc., roluri pe care le vom grupa sub denumirea generală de *influențatori*.

II. 1. AGENTUL VOLUNTAR

Definim drept *agent voluntar* (sau executor al unei sarcini) orice persoană care, după ce a conceput proiectul de a modifica starea de lucruri existentă, trece la acțiune pentru a realiza această schimbare. Dezvoltarea acestui rol în timp se articulează în trei momente principale, fiecare fiind marcat de o alternativă:

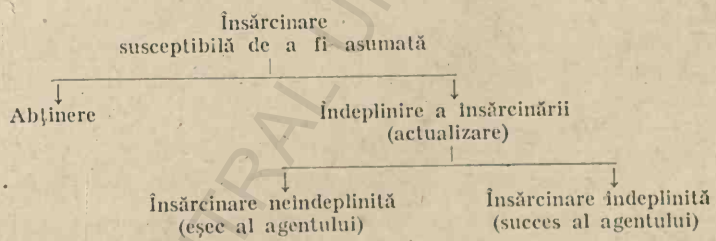

Cele trei roluri de agenți voluntari care apar astfel se pot enunța:

— Agent virtual al unei însărcinări; abținîndu-se să încerce s-o îndeplinească.

— Agent virtual al unei însărcinări; întreprinzînd îndeplinirea ei; reușind în întreprinderea lui.

— Agent virtual al unei însărcinări; întreprinzînd îndeplinirea ei; nereușind s-o facă.

Astfel, ca să ne luăm exemplele din La Fontaine, în *Sfatul Șobolanilor (Fabule*, II, 2*)*

„Mai leac ca zurgălăul, se-nțelege,
nici nu era. Dar cine să i-l lege?
« Eu nu ! » « Nici eu ! » « Doar n-oi fi prost ! »
Vorbiră mulți cu foc în glas,
dar fără rost,
căci a rămas
tot cum a fost ...“

Vom coda acest rol al șobolanilor: *agent virtual al unei însărcinări; abținîndu-se să treacă la execuție.*

În *Lăptăreasa și oala cu lapte (Fabule*, VII, 10*)*, Petruța, care aleargă la oraș să-și vîndă laptele și să facă avere, are rolul unui *agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări; nereușind în întreprinderea sa.*

În *Căruța-mpotmolită (Fabule*, VI, 18*)*, căruțașul, după ce a ascultat de sfatul lui Hercule, își ia biciul și scoate căruța din mocirlă: „Minune! Uite-o, merge...“ Vom coda acest rol: *agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări; reușind s-o îndeplinească.*

Putem merge mai departe cu analiza: fiecare din cele trei momente ale însărcinării — proiect, execuție, rezultat — se va articula la rîndul său în momente distincte, astfel încît putem specifica rolurile de agent mai precis, după particularitățile lor:

— la stadiul de concepție a însărcinării, după jocul influențelor care condiționează hotărîrea de a trece la acțiune sau de a se abține;

— la stadiul de îndeplinire a însărcinării, după tipul de evenimente favorabile sau defavorabile care jalonează execuția lui;

— la stadiul rezultatelor sale, după natura acestor rezultate (succes sau eșec) și consecințele care decurg.

II. 1.1. *Agentul voluntar virtual*

Într-o povestire apare un rol de *agent virtual* (voluntar sau involuntar) cînd aceasta arată că au fost obiectiv întru-

nite condițiile necesare realizării unui tip de acțiuni: de exemplu, rolurile de ameliorator, de retribuitor pedepsitor, de protector, de combatant virtuali apar în povestire dacă aceasta indică: 1) că un pacient este victima unei stări nesatisfăcătoare, a unei stări de vinovăție, amenințat de un proces de degradare, înzestrat cu o informație; 2) că un agent virtual ar putea, trecînd la acțiune, să tindă să amelioreze această stare deficitară, să pedepsească această vină, să apere împotriva acestei degradări, să combată această informație.

Această actualizare se poate efectua involuntar, în împrejurări pe care le vom cerceta mai departe (v. *infra* II.2). Se poate de asemenea efectua voluntar, ceea ce presupune întrunite următoarele trei condiții:

— întîi, ca agentul virtual să-și fi închipuit (oricît de confuz dealtminteri) că poate întreprinde însărcinarea a cărei ocazie i se oferă: trebuie să-i vină ideea, să fie informat;

— apoi, să se simtă motivat să întreprindă această însărcinare, să spere că va trage din aceasta anumite satisfacții;

— în sfîrșit, să considere că are mijloacele necesare pentru a întreprinde îndeplinirea ei.

Peripețiile pe care le comportă realizarea fiecăreia din aceste trei condiții ne vor servi să îmbogățim determinarea rolului de agent voluntar virtual.

II. 1.1.1. *Agentul voluntar virtual înzestrat cu (sau lipsit de) o informație privind perspectiva unei însărcinări.*

Prima condiție de realizat pentru ca agentul virtual să treacă la acțiune, cel puțin voluntar, este să fie înzestrat cu o informație care să-l facă să creadă că i se oferă ocazia unei însărcinări. Don Quijote, de pildă, este motivat ca să omoare uriași și consideră că are mijloacele necesare ca să îndeplinească această faptă vitejească: tendințele sale belicoase ar rămîne însă la stadiul virtual dacă nu ar avea iluzia că-și întîlnește adversarii în drum.

Să facem pentru moment abstracție de caracterul veridic sau mincinos al informației astfel primite. Credința sau ocazia oferită de a asuma însărcinarea presupune din partea

agentului virtual, întîi primirea unei informații, apoi o judecată prin care dă crezare informației primite. Treizeci sau patruzeci de obiecte X, în care Sancho vede mori, sînt percepute de Don Quijote ca niște uriași agitîndu-și brațele enorme. Preferînd mărturia simțurilor sale mărturiei scutierului său, el hotărăște că i se oferă ocazia să întreprindă una din însărcinările pentru care a pornit la întîmplare prin lume. Dacă ar fi fost mai influențabil, s-ar fi putut lăsa convins că această ocazie nu i se oferea realmente, sau, cel puțin, ar fi fost cuprins de îndoială.

De aci, după cum o informație privind ocazia de a considera o însărcinare îl afectează sau nu pe agentul virtual al acestei însărcinări și, în primul caz, în funcție de judecata pe care i-o inspiră, apar următoarele determinări ale rolului:

Agent virtual al unei însărcinări

- — lipsit de informație asupra ocaziei (oferite sau neoferite) de a concepe această însărcinare
- — înzestrat cu o informație asupra ocaziei (oferite sau neoferite) de a concepe această însărcinare
  - — judecînd că are ocazia de a concepe această însărcinare
  - — judecînd că nu are ocazia de a concepe această însărcinare
  - — îndoindu-se dacă are sau nu ocazia de a concepe această însărcinare.

Cum vor putea să evolueze cele patru tipuri astfel obținute, fie spre o trecere la acțiune, fie spre abținere?

II. 1.1.1.1. *Agentul virtual al unei însărcinări, lipsit de informație asupra ocaziei (oferite sau neoferite) de a concepe această însărcinare*, nu poate s-o întreprindă (și, dealtfel, nici să se abțină de a o întreprinde) *voluntar*: fie că trece la acțiune, fie că se abține, o face inconștient.

Totuși, acest agent virtual poate să fie supus unui proces de *informație*, care tinde să-l facă să conceapă fie ideea că are ocazia de a concepe însărcinarea, fie ideea că nu are

această ocazie. Acest proces de informație, la rîndul său, poate fi zădărnicit printr-un contraproces de *tăinuire*, tinzînd să mențină agentul virtual în starea de inconștiență inițială. În plus, două procese de informație contrarii, unul tinzînd să impună ideea că ocazia însărcinării i se oferă, celălalt că această ocazie nu i se oferă, pot să-l afecteze simultan pe agentul virtual și să-l pună într-o stare de îndoială.

Următoarea schemă figurează dezvoltările posibile ale rolului:

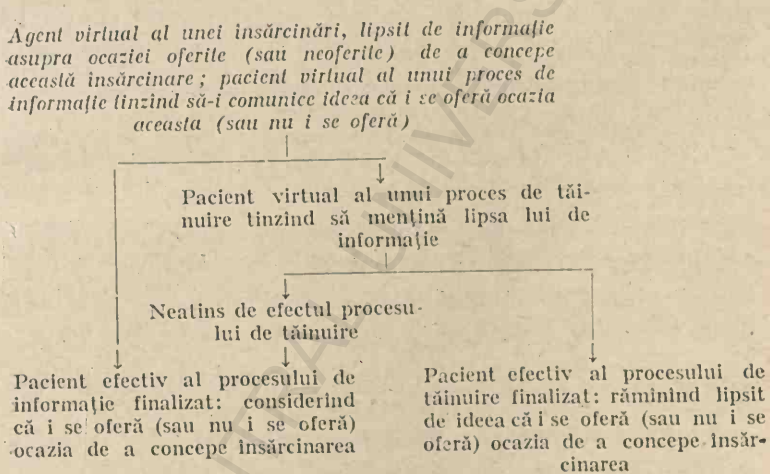

II. 1.1.1.2. *Agentul virtual al unei însărcinări, judecînd că i se oferă ocazia de a concepe această însărcinare*, este chemat să treacă în mod voluntar la acțiune: a) dacă se consideră motivat să întreprindă însărcinarea considerată; b) dacă socotește că are la dispoziția sa sau cel puțin la îndemînă mijloacele pentru a-și îndeplini însărcinarea; c) dacă se consideră motivat să recurgă la aceste mijloace;

d) dacă socotește că are la dispoziție sau cel puțin la îndemînă mijloacele pentru a dobîndi mijloacele etc.

În schimb, agentul virtual este sortit să se abțină de a trece la acțiune dacă lipsește una din condițiile de mai sus, sau dacă părăsește ideea că i se oferă ocazia de a concepe însărcinarea: fie că o *distragere* alungă din mintea lui ideea că i se oferă ocazia de a concepe o însărcinare, și nu se mai gîndește la ea; fie că o informație contrară — o combatere — se manifestă cu destulă putere pentru a-l face să-și schimbe părerea.

În cazul intermediar, în care combaterea nu reușește decît să arunce o îndoială în mintea lui, și în care se întreabă dacă i se oferă sau nu ocazia de a concepe însărcinarea, această îndoială devine adesea, dar nu întotdeauna, un motiv de abținere.

Ca o reacție față de aceste procese, se pot manifesta alte influențe tinzînd să mențină prezentă ideea că i se oferă ocazia de a concepe însărcinarea: proces de reamintire pentru a lupta împotriva distragerii, a uitării, de *contracombatere* pentru a respinge combaterea. Rețeaua dezvoltărilor posibile poate fi figurată prin următoarele două scheme:

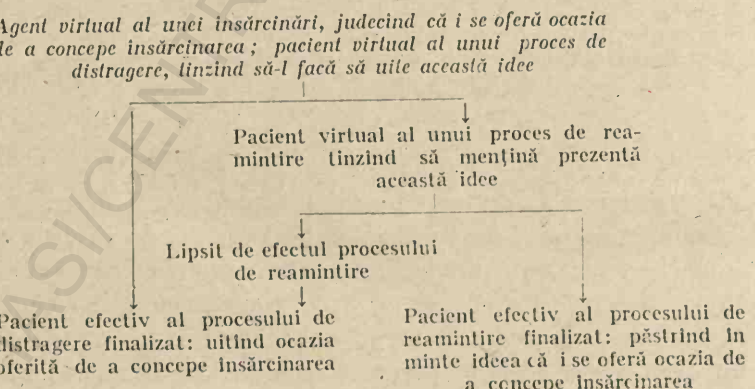

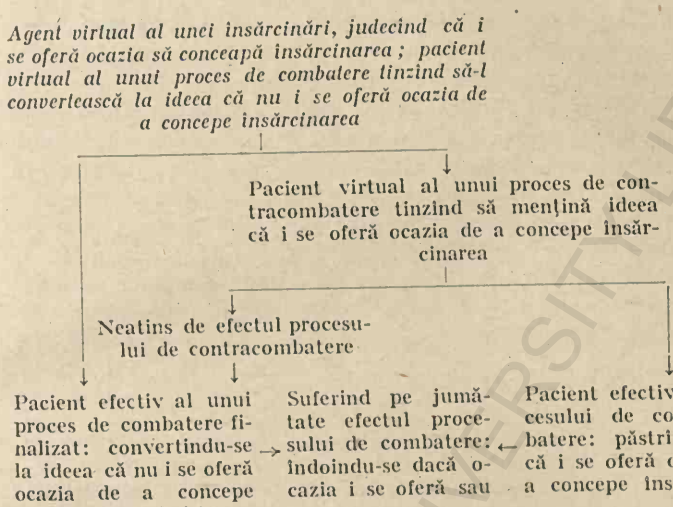

II. 1.1.1.3. *Agentul virtual al unei însărcinări, judecînd că nu i se oferă ocazia de a concepe această însărcinare*, este chemat să se abțină de a trece la acțiune (cel puțin voluntar), de vreme ce nu crede că împrejurările îi deschid această posibilitate.

În schimb, acest agent virtual poate să-și schimbe părerea, și să întreprindă însărcinarea (presupunînd că este motivat s-o facă și că socotește că are mijloacele trebuincioase) dacă dobîndește ideea că, contrar celor ce crezuse la început, i se oferă ocazia de a concepe însărcinarea. Această conversiune presupune intervenția reușită a unui proces de combatere a părerii lui inițiale. Ca o reacție la acest proces se pot manifesta procese contrarii, tinzînd să ascundă procesul de combatere sau să-l combată chiar, și să tindă să mențină agentul virtual la părerea lui negativă inițială.

Aceste dezvoltări sînt figurate de următoarea schemă:

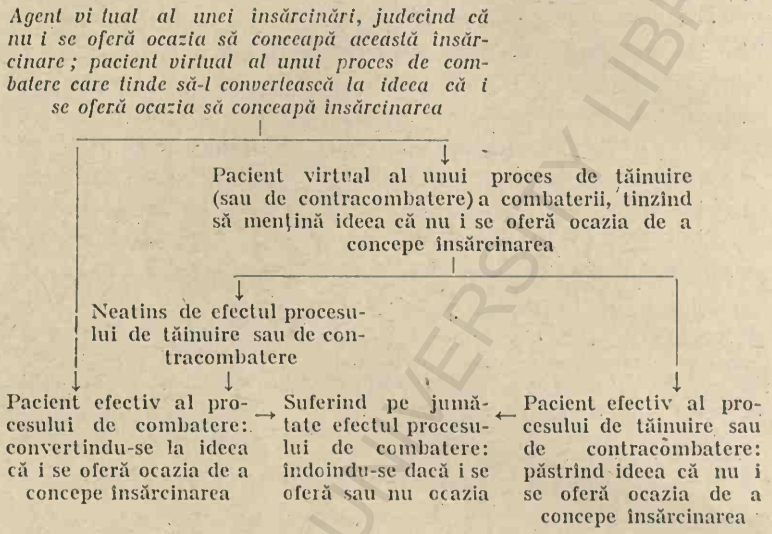

II. 1.1.1.4. *Agentul virtual al unei însărcinări, îndoindu-se dacă i se oferă sau nu ocazia de a concepe această însărcinare*, poate trece la acțiune, „pentru orice eventualitate", în aceleași condiții ca și agentul care crede că i se oferă ocazia de a concepe însărcinarea. Dar atunci, cîntărind satisfacțiile și insatisfacțiile pe care i le poate da întreprinderea, trebuie să pună în cumpănă insatisfacțiile de care se poate teme, dacă ocazia de a concepe însărcinarea nu i se oferă, cu satisfacția pe care o poate spera, dacă i se oferă această ocazie. De exemplu, un justițiar eventual, nesigur de culpabilitatea unui acuzat, poate hotărî să-l pedepsească, socotind că este mai bine să fie lovit un nevinovat decît să fie lăsat nepedepsit un vinovat; sau un eventual protector, neștiind dacă există pericol sau nu, poate hotărî să intervină sperînd că „dacă nu va face bine, nu va face nici rău". Un alt justițiar sau protector eventual va conchide, dimpotrivă: în caz de îndoială, mai bine abține-te.

Acest element de risc dispare din hotărîrea luată de eventualul agent dacă un supliment de informație pune capăt îndoielii sale. Agentul virtual se va afla atunci în unul dintre cele două cazuri cercetate mai înainte: fie că se raliază la ideea că nu i se oferă ocazia de a concepe însărcinarea, și nu poate atunci decît să se abțină, sau la ideea că i se oferă această ocazie, și atunci poate s-o întreprindă (dacă este motivat, dacă crede că are mijloacele s-o facă etc.).

Mai pot încă să intervină contraprocese, tinzînd să împiedice ca suplimentul de informație să-și producă efectul sau să mențină agentul virtual în starea sa de nehotărîre: ele iau forma unei tăinuiri sau a unei combateri a informației suplimentare:

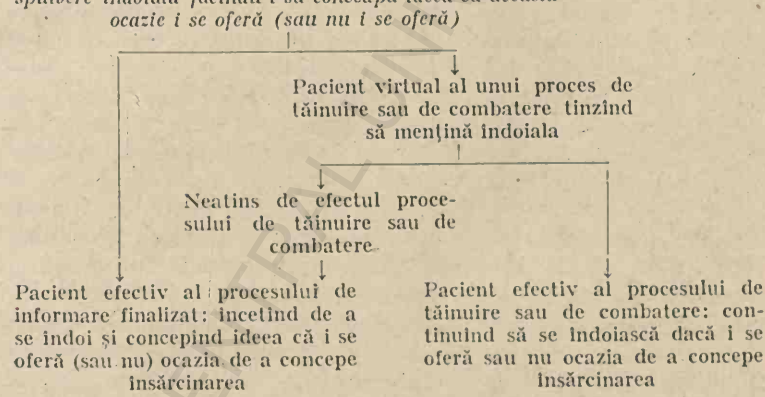

Exemplu

Vom împrumuta un exemplu din *Povestea lui Ghanem* din cartea celor *O mie și una de nopți* [traducerea lui D. Murărașu] [61]. Profitînd de plecarea la război a lui Harun Al-Rașid, soția lui, Zobeida, pune la cale răpirea favoritei califului, Kuat Al-Kulub. Apoi începe să se îngrijoreze la gîndul că soțul ei se va mînia dacă va afla cele făptuite. Harun Al-

Rașid îi apare atunci (și tot așa și cititorului) *ca agent virtual al unei însărcinări* (punitive). Cum el nu știe încă nimic din cele întîmplate, acest rol se dezvoltă sub forma: *lipsit de o informație asupra ocaziei oferite de a concepe această însărcinare*; dar cum el urmează să se întoarcă curînd înapoi, și cum este aproape exclus ca el să nu întrebe de favorită, rolul se continuă sub forma: *pacient virtual al unui proces virtual de informație tinzînd să-l facă să creadă că i se oferă această ocazie*; și cum, în sfîrșit, Zobeida caută un mijloc de a-și ascunde crima, Harun este prezentat drept *pacient virtual al unui proces virtual de tăinuire tinzînd să-l mențină în neștiință* (cu privire la crimă și la misiunea sa justițiară posibilă).

Cu ajutorul unei bătrîne pe care o cunoștea din copilărie, Zobeida găsește mijlocul căutat: poruncește să fie îngropată o bucată de lemn sculptat, poartă doliu împreună cu toate roabele sale, pune să se clădească un mausoleu. Cînd se întoarce soțul ei, ea pretinde că a hotărît aceste măsuri pentru a cinsti memoria lui Kuat Al-Kulub, secerată de o moarte neașteptată. Justițiarul eventual este acum un *pacient virtual al unui proces de tăinuire* (a ocaziei care i se oferă de a pedepsi un vinovat) *actualizat*. Totuși, „cînd văzu mormîntul acoperit de o pînză neagră, luminările aprinse în jur și minunăția mausoleului, se miră ca Zobeida să fi hotărît o înmormîntare atît de fastuoasă pentru rivala ei, și fiind din fire prepuelnic, se îndoi de mărinimia soției lui și gîndi că favorita lui putea să nu fie moartă". Procesului de disimulare i se opune deci aci un proces contrariu, de informare (zelul suspect arătat de Zobeida pentru a-și onora rivala). Cele două procese se echilibrează, astfel încît rolul califului evoluează sub forma: *pacient virtual al unui proces de revelare* (a ocaziei oferite de a pedepsi vinovatul) *actualizat, îndurînd pe jumătate efectele contrare ale procesului de tăinuire și ale procesului de revelare: îndoindu-se dacă i se oferă sau nu ocazia de a-și concepe însărcinarea.*

„Ca să pună capăt bănuielilor care-l tulburau, (califul) dădu poruncă să se sape mormîntul și să fie scos trupul favoritei chiar în fața lui". Vom coda (sub singurul aspect care ne interesează aici) rolul califului în acest episod: *agent vir-*

tual al unei însărcinări, îndoindu-se dacă i se oferă sau nu ocazia de a concepe această sarcină; pacient virtual al unui proces de revelare actualizat tinzînd să înlăture îndoiala și să-l facă să conceapă ideea că i se oferă ocazia de a concepe această însărcinare. Totuși, textul te îndeamnă să crezi că Harun Al-Rașid suferă în plus efectul unui proces de informare contrar, tinzînd să-i inspire ideea că nu i se mai oferă ocazia de a concepe însărcinarea: „Nu se mai îndoi de moartea lui Kuat Al-Kulub". Această peripeție implicită trebuie formulată: *agent virtual al unei însărcinări, îndoindu-se dacă etc.; pacient virtual al unui proces de inducere în eroare actualizat tinzînd să-i spulbere îndoiala și făcîndu-l să conceapă ideea că nu i se oferă ocazia de a concepe însărcinarea; pacient efectiv al acestui proces de inducere în eroare finalizat: încetînd să se mai îndoiască și judecînd că nu i se oferă ocazia de a concepe însărcinarea.*

Dar Kuat Al-Kulub nu murise. Scăpase urii Zobeidei și trăia, ascunsă într-o casă închiriată de tînărul Ghanem. Aflînd că Harun Al-Rașid s-a întors, ea îi trimite o scrisoare în care îi povestește cele întîmplate. Rolul califului, eventual justițiar al vinovăției Zobeidei, cunoaște deci o nouă fază care poate fi codată: *agent virtual al unei însărcinări, judecînd că nu i se oferă ocazia de a concepe însărcinarea* (de vreme ce o crede pe Kuat-Al-Kulub moartă și pe Zobeida nevinovată); *pacient virtual al unui proces de combatere veridic actualizat tinzînd să-l facă să treacă la ideea că i se oferă ocazia de a concepe însărcinarea.* Din păcate, „Kuat Al-Kulub vorbea cu prea multă înfocare despre grija ce i-o purta Ghanem. Califul, gelos din fire, în loc să se gîndească la purtarea neomenească a Zobeidei nu s-a mai gîndit decît la purtarea, pe care o socotea necredincioasă, a lui Kuat Al-Kulub." Gelozia care pune stăpînire pe atenția califului funcționează aici ca un proces de distragere eficace. Harun nu mai poate crede în nevinovăția Zobeidei; dar, obsedat de propria-i nefericire, nu-i mai pasă de nevinovăția sau de culpabilitatea soției sale. Vom coda această dublă evoluție instantanee: *...pacient efectiv al procesului de combatere finalizat: convertindu-se la ideea că i se oferă ocazia de a-și concepe însărcinarea; pacient virtual al unui proces de distragere*

actualizat, tinzînd să-l facă să uite această idee; pacient efectiv al unui proces de distragere finalizat: uitînd ocazia oferită de a concepe însărcinarea.

Abia mai tîrziu, lăsîndu-se convins de nevinovăția lui Kuat Al-Kulub, califul o cheamă să se așeze lîngă el. „Spune-mi, îi poruncește el, toată povestea ta, de la început pînă la sfîrșit." Ceea ce ea face cu multă dibăcie și duh, căci „trecu repede peste cele ce o priveau pe Zobeida". Astfel lămurit, califul își joacă în sfîrșit rolul de *agent virtual al unei însărcinări, lipsit de informație asupra ocaziei oferite de a concepe însărcinarea; pacient virtual al unui proces de revelare actualizat tinzînd să-l facă să judece că această ocazie i se oferă; pacient efectiv al procesului de revelare finalizat: judecînd că i se oferă ocazia de a concepe însărcinarea.* Trecînd la acțiune, el o pedepsește pe Zobeida, luînd-o de soție pe fecioara Fetnah, sora lui Ghanem.

II. 1.1.2.1. *Agentul virtual al unei însărcinări a cărei ocazie se oferă într-adevăr și pseudoagent virtual al unei însărcinări a cărei ocazie nu se oferă.*

Informația care indică unui pacient că i se oferă ocazia de a concepe o însărcinare, și deci că trebuie să se considere pe el însuși ca agentul virtual al acestei sarcini, poate fi veridică sau mincinoasă (la fel ca informația contrară care arată pacientului că nu i se oferă ocazia de a considera această însărcinare și că nu trebuie deci să se conceapă drept agentul virtual al acestei însărcinări). De exemplu, simularea inocenței de către un vinovat care se teme să nu fie pedepsit, are ca scop să convingă pe un eventual retribuitor că nu i se oferă ocazia să îndeplinească o sarcină punitivă, să-l facă să dea o sentință de achitare. Ca pildă pentru o asemenea situație, strigătul „Săriți!" îl instituie pe cel care-l recepteză ca agent virtual al unei însărcinări de protejare, dar cu o condiție: trebuie ca pericolul să existe cu adevărat. În ipoteza inversă (dacă este vorba de o glumă a păstorului Guillot) ocazia care se oferă nu este de a asuma o sarcină de protejare, ci de a juca involuntar un rol de înșelat. Convenim să numim *pseudoagent virtual* pacientul pe care un

joc de aparențe înșelătoare îl desemnează (în ochii lui sau în cei ai unor martori înșelați) drept autorul posibil al unei acțiuni a cărei ocazie nu se oferă, și vom prevedea următoarele dezvoltări posibile:

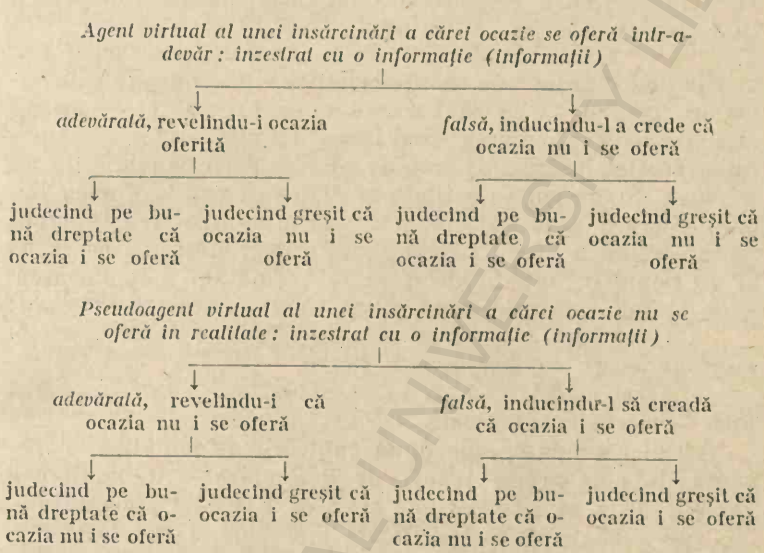

Exemplu:

Persoanele păcălite de păstorul Guillot și care sosesc în fugă cînd îl aud strigînd în glumă: „Săriți, lupul!" pot fi codate astfel: *pseudoagent virtual al unei însărcinări de protejare a cărei ocazie nu se oferă; înzestrat cu o informație falsă inducîndu-l să creadă că i se oferă ocazia acestei sarcini; judecînd greșit că ocazia se oferă.* Cînd lupul apare cu adevărat, aceleași persoane păcălite refuză să se încreadă în strigătele de ajutor ale lui Guillot și joacă rolul unui *agent virtual al unei însărcinări de protejare a cărei ocazie se oferă; înzestrat cu o informație adevărată revelîndu-i ocazia oferită* (strigătele lui Guillot) *și cu alta falsă, inducîndu-l să creadă că ocazia nu i se oferă* (amintirea farselor anterioare); *judecînd greșit că ocazia nu i se oferă.*

Importanța rolului *pseudoagentului virtual* va apare cînd vom ajunge la cercetarea mecanismelor capcanei (cf. *infra* III. 1.2.).

II. 1.1.3. *Agentul voluntar virtual, motivat să întreprindă însărcinarea sau să se abțină.*

Nu este de ajuns ca agentul virtual să fi conceput o însărcinare, pentru ca să se hotărască s-o execute: trebuie să se simtă motivat să vrea acest lucru; cu alte cuvinte, îndeplinirea acestei însărcinări trebuie să i se pară capabilă de a-i procura, ca pacient afectîndu-se el însuși prin acțiunea lui, o ameliorare a propriei soarte; dacă, dimpotrivă, îndeplinirea sarcinii îi pare că tinde către o degradare a stării sale, el nu poate fi motivat decît să se abțină s-o îndeplinească. Vom stabili deci cele două roluri fundamentale următoare:

— *Agent virtual motivat să întreprindă o însărcinare în speranța că-și va îmbunătăți starea.*

— *Agent virtual motivat să se abțină de la întreprinderea unei însărcinări de teama de a-și degrada starea.*

Astfel formulate, cele două categorii de mobiluri — speranța de ameliorare, teama de degradare — au neajunsul evident de a se situa la un grad de extremă generalitate. Ne vom strădui să le specificăm mai bine. Dar aceste formulări generale nu prezintă numai interesul pur teoretic de a furniza punctul de plecare al unui sistem de clasificare. Ele sînt indispensabile pentru a coda anumite enunțuri narative care mențin la acest nivel de generalitate explicația pe care o dau mobilurilor. Dacă, de pildă, naratorul spune că eroul său, cedînd unei vagi presimțiri, renunță la întreprinderea lui, noi nu putem coda rolul decît ca *agent virtual, motivat să se abțină de la întreprinderea unei sarcini de teama de a-și degrada starea.*

II. 1.1.3.1. *Cele trei ordini de mobiluri: hedonice, etice, pragmatice.*

Să presupunem dimpotrivă că povestirea caracterizează natura ameliorării sperate sau a degradării temute: vom regăsi, aplicat la cazul particular al procesului pus în mișcare

de persoana agent, problema deja întîlnită a clasificării mobilurilor care incită persoana pacient să spere o satisfacție sau să se teamă de o insatisfacție. Clasificarea mobilurilor în trei tipuri (hedonic, pragmatic, etic) rămîne valabilă în aceleași condiții. Fie propozițiile narative următoare, create pentru nevoile demonstrației:

— Socrate, mesean vesel, bău pînă în zori cu plăcere;

— Socrate, bolnav, acceptă să bea purgativul prescris pentru a se face bine;

— Socrate, condamnat de judecătorii din Atena, a preferat să bea cucută decît să fugă din cetate, încălcînd legile.

În primul caz, Socrate, hotărînd să bea, nu caută altă satisfacție decît cea pe care i-o dă însăși îndeplinirea acestei acțiuni. Este vorba aici să satisfacă o înclinare, o aplecare, o dorință, acestea potolindu-se prin executarea sarcinii, și ajungînd la saţietate în plenitudinea succesului dobîndit. Îndeplinirea acestei însărcinări de către persoana agent este totodată o ameliorare a stării persoanei pacient. Vom vorbi de un mobil de ordin *hedonic*, de o sarcină *dorită* ca fiind agreabilă prin ea însăși.

În al doilea caz, Socrate, hotărîndu-se să bea, nu întreprinde satisfacerea dorinței de a bea. Dimpotrivă, a bea un purgativ este o acțiune dezagreabilă care nu poate, prin ea însăși, decît să inspire un mobil negativ de repulsie, de aversiune (contrariul unei dorințe). Dar a bea este atunci o acțiune folositoare pentru recăpătarea sănătății. Agentul o concepe drept mijlocul ce trebuie folosit pentru a duce la bun sfîrșit o altă sarcină. Vom vorbi de astă dată de un mobil de ordin *pragmatic*, de o alegere făcută din *calcul favorabil*.

În sfîrșit, în ultimul caz, Socrate se hotărăște să bea cucuta pentru că aceasta îi este datoria. Nu o face din plăcere, nu poate spera nici un avantaj din acest act, nici pe lumea cealaltă și nici în memoria oamenilor; vrea pur și simplu să se achite de ceea ce consideră o obligație. Vom vorbi atunci de un mobil de ordin *etic*, de o alegere făcută din *conștiința unei obligații*.

La aceste mobiluri *incitatoare*, care-l îndeamnă pe agentul virtual să treacă la acțiune, se opun mobiluri contrarii, *inhibitoare*, care se pot de asemenea repartiza în trei categorii:

— în ordinea hedonică, dorinței îi va corespunde *aversiunea*, care-l împinge pe agentul virtual să se abțină de la o întreprindere prin ea însăși dezagreabilă;

— în ordinea pragmatică, calculului favorabil îi va corespunde *calculul defavorabil*, care-l face să se teamă de inconvenientele unui mijloc dezavantajos;

— în ordinea etică, conștiinței obligației îi va corespunde *conștiința interdicției*, care inspiră teama de a comite o acțiune vinovată.

II. 1.1.3.2. *Joc al mobilurilor care condiționează hotărîrea de a întreprinde o însărcinare sau de a se abține.*

Să ne situăm în momentul povestirii care precede nemijlocit hotărîrea de a întreprinde însărcinarea sau de a se abține. Naratorul poate întîi să nu spună nimic despre mobilurile, incitatoare sau inhibitoare, care influențează hotărîrea. El se mulțumește să înregistreze rezultatul, adică trecerea la acțiune sau abținerea. În acest caz, rolul agentului va rămîne nedeterminat sub raportul mobilurilor care i-au condiționat hotărîrea.

În al doilea rînd, naratorul poate să nu indice mobilurile agentului decît sub forma vagă a unei speranțe de satisfacție sau a unei temeri de insatisfacție. Este cazul unei incitări sau inhibiții nedeterminate (speranță vagă, presimțire funestă).

În al treilea rînd, naratorul poate stipula absența mobilurilor care țin de o anume ordine. Precizează, spre pildă, că eroul ia hotărîrea fără să se întrebe dacă va găsi vreo plăcere sau neplăcere în acțiunea întreprinsă; dacă va avea din aceasta vreun avantaj sau vreun neajuns, dacă este obligatorie sau interzisă. Cu alte cuvinte, naratorul determină rolul agentului ca nedeterminat sub raportul mobilurilor hedonice (sau etice, sau pragmatice); de unde un rol ca, de exemplu: *agent virtual al unei însărcinări, neconcepînd mobiluri hedonice pentru a întreprinde însărcinarea sau*

pentru a se abține, dar incitat de un mobil etic și/sau pragmatic pentru a întreprinde însărcinarea (sau pentru a se abține).

La limită, absența oricărui mobil de ordin hedonic, pragmatic sau etic duce la actul gratuit (sau abținerea gratuită de la acest act); de unde cele două dezvoltări la fel de posibile și paradoxale:

Agent virtual al unei însărcinări: neconcepînd nici un mobil pentru a întreprinde această însărcinare sau pentru a se abține s-o facă:

- — întreprinzînd însărcinarea
- — abținîndu-se să întreprindă însărcinarea.

În sfîrșit, povestirea poate arăta că unul sau mai multe mobiluri, reductibile la una sau la alta din cele trei ordini, joacă un rol, incitator sau inhibitor, în hotărîrea ce trebuie luată de a trece la acțiune sau de a se abține de la aceasta. Vom formula aceste dezvoltări:

Agent virtual al unei însărcinări, motivat:

- — *să întreprindă însărcinarea*
  - — din dorință
  - — și/sau din calcul favorabil
  - — și/sau din conștiința obligației
- — *să se abțină de a întreprinde însărcinarea*
  - — din aversiune
  - — și/sau din calcul defavorabil
  - — și/sau din conștiința interdicției
- — *indiferent, să întreprindă însărcinarea sau să se abțină s-o facă din conștiința absenței*
  - — de dorință sau de aversiune
  - — și/sau de avantaj sau de neajuns
  - — și/sau de obligație și de interdicție (conștiința permisiunii)
- — *totodată să întreprindă însărcinarea și să se abțină s-o întreprindă, dintr-un amestec de*
  - — dorință și aversiune
  - — și/sau calcul favorabil sau defavorabil
  - — și/sau obligație și interdicție

În cazul în care un mobil incitator intră în conflict cu un mobil inhibitor, arbitrajul agentului face să prevaleze

un mobil față de altul. Această dezvoltare poate să fie formulată:

Agent virtual al unei însărcinări; motivat să întreprindă această însărcinare dintr-o dorință și/sau un calcul favorabil și/sau conștiința obligației; motivat să se abțină de a întreprinde această însărcinare din aversiune și/sau calcul defavorabil și/sau conștiința interdicției; făcînd să prevaleze:

- dorința sa, și/sau calculul său favorabil și/sau conștiința obligației asupra aversiunii și/sau calculului defavorabil și/sau conștiinței de interdicție;
- aversiunea sa, și/sau calculul său defavorabil și/sau conștiința interdicției față de dorința și/sau calculul său favorabil și/sau conștiința obligației sale.

Exemplu

„De aceea femeia socotind că rodul pomului e bun de mîncat și plăcut ochilor la vedere și vrednic de dorit, pentru că dă știință, a luat din el și a mîncat" (Facerea, 3.6).

Textul face o netă distincție între mobilul hedonic (gustul presupus al fructului) și mobilul pragmatic (a mînca din fructul acesta te poate face asemenea unui Dumnezeu). De aceea sîntem îndreptățiți să codăm rolul Evei în acest pasaj: *agent virtual al unei însărcinări; motivat de dorință și calcul favorabil să întreprindă această însărcinare; întreprinzînd executarea acestei însărcinări.*

Am mai putea să ne întrebăm dacă nu intervine și un mobil etic în deliberarea Evei. Cu trei versete mai sus ea îi amintea șarpelui cuvintele Domnului: „Numai din rodul pomului celui din mijlocul raiului ne-a zis Dumnezeu: «Să nu mîncați din el, nici să vă atingeți de el»". Trei hotăriri sînt posibile:

— Dacă admitem că Eva nu a uitat interdicția în clipa în care s-a hotărît să mănînce fructul, putem coda rolul ei ca: *agent virtual al unei însărcinări; motivat să întreprindă această însărcinare din... etc.; motivat să se abțină să întreprindă această însărcinare din conștiința interdicției; lăsînd să prevaleze dorința sa și calculul său favorabil asupra conștiinței sale de interdicție.*

— Dacă, dimpotrivă, socotim că Eva, fascinată de șarpe, nu mai are prezentă în minte interdicția, ar trebui să codăm:

agent virtual al unei însărcinări; motivat să întreprindă această însărcinare prin... etc.; fără conștiință de obligație sau de interdicția de a întreprinde însărcinarea.

— Dacă, în sfîrșit, s-ar judeca că Eva nu a uitat interdicția dar îi neagă valabilitatea și refuză lui Dumnezeu dreptul de a-i interzice roadele arborelui, ar trebui să codăm: *agent virtual al unei însărcinări; motivat să-și întreprindă însărcinarea din dorință și calcul favorabil, avînd conștiința permisiunii.*

Între aceste trei hotărîri, textul biblic nu pare să impună o alegere. Trebuie deci să lăsăm nedeterminată codarea acestor mobiluri, de vreme ce povestirea însăși lasă aci un „alb". Reluînd aceeași temă, alte povestiri vor putea încerca să umple lacuna. Vor trebui atunci să aleagă între trei imagini ale Evei: frămîntată, frivolă, dornică de libertate.

II. 1.1.3.3. *Agentul voluntar virtual, înzestrat cu mobiluri bine sau rău întemeiate pentru a întreprinde însărcinarea sau pentru a se abține de la aceasta.*

Orice mobil acoperă anticiparea consecințelor acțiunii pe care o stimulează sau o inhibă. Mobilurile care împing la asumarea unei însărcinări anticipează un rezultat de dorit: plăcere în cazul dorinței, stare „chit" în acela al obligației, avantaj dobîndit în cazul unui calcul pragmatic favorabil. Mobilurile care împing la abținerea de la această sarcină anticipează un rezultat de evitat: neplăcere în cazul aversiunii, culpabilitate în acela al interdicției, dezavantaj în cazul calculului pragmatic defavorabil. Existența acestei dimensiuni de previzibilitate permite să se caracterizeze mobilurile dintr-un punct de vedere nou: după cum făgăduielile sau amenințările pe care le conțin sînt întemeiate sau nu, ele sînt veridice sau înșelătoare, bune sau rele prezicătoare.

Cu privire la această valoare de prezicere a mobilului, povestirea se poate abține de a face o alegere. Indică doar că agentul virtual concepe o anumită speranță (de plăcere, de stare „chit", de avantaj) sau o anumită teamă (de neplăcere, de vină, de dezavantaj) fără a face cunoscut dacă este vorba de anticipări lucide sau himerice.

Această nedeterminare se poate menține pînă la sfîrșitul rolului. Chiar și consecințele efective ale hotărîrii luate de agent — pseudomorala rezultatelor — nu sînt de ajuns pentru a confirma sau a infirma întemeierea mobilurilor: în cazul în care agentul se abține să întreprindă însărcinarea, numai instanța naratoare poate spune dacă agentul a avut sau nu dreptate să se încreadă în mobilurile defavorabile unei actualizări, tocmai fiindcă agentul a renunțat să facă el însuși această experiență; dimpotrivă, în cazul în care agentul hotărăște să-și asume însărcinarea, învățămintele ce se pot trage din rezultate, reduse la ele însele, nu sînt niciodată lipsite de ambiguitate, cauțiunea naratorului rămînînd necesară pentru a garanta că acest rezultat este într-adevăr consecința *normală*, sau mai exact verosimilă, a acțiunii întreprinse. Într-adevăr, se poate întîmpla ca intruziunea unui hazard paradoxal — norocos sau nenorocos — să falsifice înlănțuirea verosimilă a cauzelor și a efectelor, așa cum putea fi normal prevăzută în momentul hotărîrii, ajungînd astfel să distrugă speranțele unui agent bine informat, sau să-l cruțe de realizarea unei temeri perfect justificate, și să confirme, în schimb, speranțele și temerile himerice ale unui agent greșit informat. Este atunci indispensabil să se recurgă la vorbirea povestirii pentru a stabili caracterul normal sau aberant al rezultatelor actualizării.

Este deci la latitudinea naratorului să dezvăluie (prin procedee a căror analiză depășește cadrul acestui studiu) caracterul lucid sau orb al mobilurilor concepute de către un agent virtual. Tot lui îi revine cu atît mai mult să dezvăluie ignorarea de către agentul virtual a anumitor mobiluri care ar putea să-i întărească sau să-i schimbe hotărîrea, așa că putem distinge următoarele cazuri:

— Agent virtual inspirat de mobiluri a căror temeinicie rămîne nedeterminată.

— Agent virtual inspirat de mobiluri întemeiate (adică anticipînd lucid consecințele actului său).

— Agent virtual inspirat de mobiluri neîntemeiate (adică anticipînd greșit consecințele actului său).

— Agent virtual frustrat de anumite mobiluri întemeiate (adică ignorînd anumite consecințe ale actului său).

— Agent virtual protejat împotriva conceperii anumitor mobiluri neîntemeiate (adică apărat împotriva unei anticipări greșite a anumitor consecințe ale actului).

II. 1.1.3.4. *Mobiluri care se aplică electiv unuia sau altuia dintre momentele însărcinării.*

Am descris pînă acum jocul mobilurilor, admițînd că dorința sau aversiunea, conștiința unei obligații sau interdicții, a unui avantaj sau dezavantaj vizează procesul de îndeplinire a însărcinării în toată durata lui, incluzînd de-a valma în acest proces faza proiectului, cea a actualizării și cea a finalizării. Dorința, spre pildă, anticipează o plăcere care poate să acopere în același timp limita sa anterioară (proiectul însuși conceput cu o plăcere anticipată), faza mediană de executare (actul pre-trăit ca descărcare agreabilă a unei tensiuni), și limita sa posterioară (succesul închipuit ca stabilire într-o stare mai satisfăcătoare). Dar se poate de asemenea întîmpla ca mobilul să fie desemnat de povestire ca afectînd electiv un anumit moment al însărcinării. Consecvenți cu împărțirea procesului în trei momente (conceperea proiectului, executarea, finalizarea), putem construi următoarele tipuri:

— Agent virtual motivat să *proiecteze* o însărcinare (dar nu neapărat să o întreprindă sau să reușească să o îndeplinească).

— Agent virtual motivat să *întreprindă* o însărcinare (dar nu neapărat să reușească s-o îndeplinească).

— Agent virtual motivat să *reușească* îndeplinirea unei însărcinări.

La fel se pot construi și tipurile agentului virtual motivat să se abțină de a *executa* sau *reuși* o însărcinare: Penelopa, de exemplu, este motivată prin calcul pragmatic să prelungească la nesfîrșit executarea însărcinării sale, ceea ce revine la a spune că este totodată motivată s-o întreprindă și să se abțină s-o reușească.

Cîteva din aceste tipuri corespund unor situații frecvente: rolul de *agent virtual motivat să proiecteze o însărcinare din dorința de a se bucura de acel proiect, dar și motivat să se abțină de*

a o întreprinde din aversiune și/sau interdicție și/sau calcul pragmatic defavorabil ilustrează funcția cea mai banală a imaginației și a visării; tipul jucătorului care nu joacă pentru a cîștiga ci pentru plăcerea de a juca, este un model de *agent virtual motivat să întreprindă o însărcinare din dorința de a o executa, nu de a reuși*. În ordinea etică, s-ar putea distinge *agentul virtual motivat să proiecteze o însărcinare din obligația de a vrea acest proiect* (morală a intenției care admite că nimănui nu i se poate cere să îndeplinească imposibilul); *agentul virtual motivat să întreprindă o însărcinare din obligația de a o întreprinde* (nu este nevoie să speri ca să întreprinzi); *agentul virtual motivat să reușească o sarcină din obligația de a reuși* (este cazul în care „nu ai dreptul să nu reușești").

II.1.1.3.5. *Indicarea mobilurilor actului, indiciu al dispozițiilor caracteriale ale personajului.*

Naratorul dispune de mai multe mijloace pentru a semnala dispozițiile caracteriale ale personajelor sale. Cel mai simplu, cel mai sigur, și de altfel cel mai curent, constă în atribuirea explicită a anumitor trăsături calificative a căror sumă compune portretul moral al personajului. Astfel, în fabulele lui La Fontaine:

„Furnica nu-i din fire *darnică*" (I, 1)
„« Ba o tulburi ! » zise lupul *crunt*" (I, 10)
„Un șoarece de plai, *cam puțintel la minte*" (VIII, 9)
„Dar cocoșii, *mojici* și *fără-ngăduință*
S-au arătat *lipsiți de cuviință*" (X, 8)
„O Vulpe tinerică dar *isteață*" (XII, 17).

Printre aceste trăsături, unele trimit la aptitudini sau inaptitudini: prostia șoarecelui, istețimea vulpii (în sensul de îndemînare în folosirea vicleniei); celelalte se raportează la tendințe firești sau dobîndite, stabile sau temporare, care nu mai constituie aptitudini ci preferințe: zgîrcenia furnicii, cruzimea lupului, istețimea vulpii (în sensul de aplecare spre viclenie). Această a doua serie de calificări poate fi asimilată cu indicarea unui mobil hedonic — gust sau aversiune —

incitînd personajul să aleagă sau să refuze anumite roluri. Cruzimea devine astfel unul din factorii explicativi ai comportamentului lupului față de miel, după cum mojicia cocoșilor explică lipsa lor de bună-cuviință față de potîrniche. Indicarea aptitudinilor și a inaptitudinilor poate de asemenea să fie asimilată cu un mobil pragmatic, dar cu o condiție care este departe de a fi întotdeauna îndeplinită: ca personajul să fie conștient de aceste aptitudini sau inaptitudini. Astfel, vulpea, conștientă de dibăcia ei într-ale vicleniei, găsește în conștiința acestei aptitudini un mobil pragmatic pentru a folosi viclenia; dimpotrivă, șoarecii, „puțintei la minte" nu au de obicei destulă judecată pentru a-și da seama de infirmitatea lor și să tragă din această cunoaștere un mobil pragmatic defavorabil întreprinderilor lor. Dar, chiar în acest caz, indicarea inaptitudinii rămîne un factor explicativ al comportamentului: ea justifică posibilitatea unor întreprinderi vădit nerașionale și este indiciul viitorului lor eșec.

Atribuirea unei trăsături caracteriale sau a unei aptitudini nu permite totuși să se prezică fără greș comportamentul unui personaj: gusturile și aversiunile sale pot fi neutralizate de mobiluri etice sau pragmatice mai puternice; conștiința unei aptitudini sau a unei inaptitudini nu poate fi contracarată de mobiluri hedonice sau etice contrarii; în sfîrșit, trăsăturile caracteriale corespunzînd mobilurilor etice (simț al datoriei, al onoarei, demnitate, noblețe sufletească) sînt expuse acelorași hazarduri. Prezumția unei alegeri conforme cu trăsătura caracterială nu devine certitudine decît dacă naratorul stipulează absența sau cel puțin slăbiciunea oricărui mobil capabil să o contracareze.

Invers, adoptarea unui rol nu permite să se conchidă cu certitudine că există trăsătura caracterială corespunzătoare la personajul care asumă acest rol: diferite feluri de mobiluri pot explica aceeași alegere. Această ambiguitate capătă o mare importanță dacă naratorul se abține să califice în mod expres personajul său ca milos, crud, zgîrcit etc., fie că tehnica narațiunii pe care o utilizează nu se pretează (este cazul obișnuit al teatrului, al cinematografului și al tuturor genurilor în care acțiunea este *reprezentată*), fie că el preferă

să-i lase publicului grija de a-și construi singur portretul personajului. Povestirea plasează atunci eroul în diferite situații critice, care au funcția unor teste, și-l constituie pe cititor, ascultător sau spectator, în martor și judecător al opțiunilor personajului. Aceste opțiuni pot fi descifrate ca niște *indicii* mai mult sau mai puțin probabile ale anumitor dispoziții caracteriale. *Arcașul din Bagnolet*, povestind publicului vitejiile sale, apoi căzînd în genunchi în fața sperietorii de păsări pe care a luat-o drept un soldat, se califică drept fanfaron și poltron. Repetiția acelorași alegeri în situații comparabile întărește valoarea prezumtivă a indiciului, dar nu impune niciodată o certitudine absolută. Este întotdeauna posibil să ne închipuim că o împrejurare necunoscută dictează personajului un comportament contrariu firii sale adevărate: Lorenzaccio dă nenumărate semne de înjosire pentru a masca un proiect eroic, Michel Strogoff se lasă insultat fără a răspunde cum se cuvine pentru că viața lui aparține țarului etc.

Trecînd peste utilizarea dramatică a acestor măști comportamentale, a acestor antiteze între a fi și a părea, întrebarea pe care putem să ne-o punem, în cadrul acestei lucrări, este următoarea: în ce condiții adoptarea unui rol demonstrează, la personajul care îl adoptă, trăsătura caracterială corespunzătoare? Cu ce condiții refuzul duelului devine un semn neechivoc de lașitate, alegerea negocierii sau a agresiunii un semn al unei naturi blajine sau războinice?

Un element de răspuns ne este oferit de distincția noastră între trei feluri de mobiluri. Numai alegerea dictată de un mobil hedonic poate fi ținută drept revelatoare a unei dispoziții caracteriale de a asuma rolul considerat, de vreme ce numai acesta își are rădăcinile în natura personajului, în gusturile și aversiunile sale. Intervenția celorlalte două feluri de mobiluri va avea de asemenea o valoare caracterologică, dar nu identificabilă direct în conținutul comportamentului ales: ea va semnala capacitatea personajului de a face abstracție de preferințele sale imediate pentru a nu considera rolul decît în *forma* sa (ca mijloc de a atinge un scop, sau ca o datorie de îndeplinit). Adoptarea unui rol nu are deci valoare de indiciu caracterial sigur decît dacă povestirea expli-

citează complet jocul mobilurilor care i-au determinat alegerea. Se pot prevedea atunci următoarele cazuri:

a) Povestirea nu dă nici o indicație asupra mobilurilor care au dictat alegerea rolului. Nici o valoare de indiciu caracterologic nu poate fi atribuită rolului ales. Șeful statului care se războiește cu vecinii lui își dovedește oare, prin aceasta, caracterul războinic? Ascultă oare de ideea pe care și-o face despre îndatoririle sale? Fără o informație suplimentară este imposibil să dăm un răspuns.

b) Povestirea semnalează prezența unui mobil hedonic printre influențele care au determinat alegerea rolului, dar indică de asemenea existența unor considerații pragmatice sau etice îndreptate în același sens. În acest caz, alegerea rolului are o valoare certă de indiciu caracterologic, dar intensitatea tendinței atribuite personajului, în lipsa unei precizări complementare, rămîne nedefinită. Ea va apare cu atît mai slabă cu cît mobilurile etice sau pragmatice vor fi prezentate ca exercitîndu-se cu mai multă putere, cu atît mai puternică cu cît aceleași mobiluri vor fi prezentate ca avînd o pondere mai mică.

c) Povestirea semnalează că hotărîrea a fost luată în absența unor mobiluri pragmatice sau etice favorabile sau, mai mult, în pofida unor mobiluri etice sau pragmatice contrarii. De pildă, un comandant de oaste ordonă atacarea unei cetăți în afara oricărui calcul strategic și în ciuda instrucțiunilor contrare primite de la superiorii săi. În acest caz, valoarea indicială a rolului ales este sigură (acest general nu a putut ataca decît pentru a satisface firea sa războinică) și ea atribuie o mare intensitate tendinței pe care o semnifică (de vreme ce firea războinică s-a arătat în stare să înăbușe orice considerent contrar).

d) Povestirea semnalează că rolul a fost ales în absența oricărui mobil hedonic favorabil sau, mai bine, în ciuda mobilelor hedonice contrare (în silă). În acest caz, rolul asumat de personaj mai are încă valoarea unui indiciu ,dar în alt sens: semnifică fie spiritul de inițiativă și energia personajului (care sacrifică gusturile sale imediate unui interes mai îndepărtat), fie simțul său al valorilor etice, calitatea sa de

om al datoriei (exemplu: Brutus condamnîndu-și fiii la moarte, căpitanul ordonînd împușcarea tînărului ziarist în *Pecetea roșie*).

II.1.1.4. *Agentul voluntar virtual al unei însărcinări, concepînd (sau neconcepînd) un program de executare.*

Existența unor mobiluri de abținere, prevalînd asupra eventualelor motive de a întreprinde însărcinarea, este suficientă pentru a aduce abținerea. În schimb, prevalența motivelor de a întreprinde însărcinarea asupra mobilurilor de a se abține nu este suficientă, ea singură, ca să antreneze hotărîrea de a acționa. A trece la acțiune implică de asemenea conștiința de a dispune de un program pentru a executa însărcinarea. Dacă nu are, sau crede că nu are mijlocul de a acționa, agentul eventual este silit să se abțină: nu-i de ajuns să aibă conștiința *voinței*, trebuie să aibă și conștiința *capacității*.

Orice îndeplinire de sarcină cere într-adevăr să se utilizeze niște mijloace; cu alte cuvinte, executarea unor însărcinări secundare necesare pornirii, continuării și finalizării însărcinării principale. Aceste însărcinări secundare, la rîndul lor, cer punerea în acțiune a altor mijloace, adică îndeplinirea unor sarcini terțiare, și așa mai departe: producerea unui act oarecare poate să se descompună într-o îmbricare indefinită de scopuri și de mijloace. Această structură interzice naratorului să povestească exhaustiv modalitățile de îndeplinire a însărcinării; în schimb, ea îl lasă liber să hotărască gradul de migală necesar pentru ca povestirea să capete efectul dorit. Un istoric poate rezuma o domnie scriind: „S-a străduit să-și întărească domnia"; poate face o primă precizare, adăugînd: „S-a străduit să-și întărească domnia nimicind puterea marilor familii feudale", apoi o a doua, scriind: „S-a străduit să-și întărească domnia sprijinindu-se pe burghezie pentru a nimici puterea marilor familii feudale". În această îmbricare de mijloace, întărirea domniei poate fi desemnată de povestire drept un mijloc pe care monarhul îl folosește pentru a-și face datoria, cu alte cuvinte, să satisfacă un mobil

etic, finalitate ultimă a comportamentului său; a-i slăbi pe feudali este mijlocul de a consolida domnia, adică mijlocul mijlocului; a se sprijini pe burghezie este mijlocul de a-i slăbi pe feudali, adică un mijloc de gradul al treilea.

Să ne întoarcem la opțiunile oferite de agentul virtual al unei însărcinări, motivat să întreprindă această însărcinare. În momentul actualizării, el se află într-una sau alta din următoarele situații:

— Sau nu concepe nici un program pentru a îndeplini însărcinarea proiectată: nu dispune de nici o informație care să-i semnifice că o însărcinare mediatoare i-ar putea servi pentru a realiza însărcinarea-scop. În acest caz, începerea însărcinării este blocată. Va rămîne blocată, afară dacă nu apare un element nou de informație, care să schimbe datele situației sugerînd mijlocul care lipsește. Pînă atunci, agentul virtual nu poate decît să persiste în abținerea sa.

— Sau agentul virtual concepe unul sau mai multe programe permițînd îndeplinirea însărcinării proiectate. Chestiunea este atunci de a ști dacă este suficient de motivat ca să pună în aplicare acest program, sau ca să opteze pentru unul dintre programele concurente.

Printre mobilurile care-i pot orienta hotărîrea se pare întîi că trebuie să aibă un loc preponderent considerentele de ordin pragmatic; a alege îndeplinirea unei sarcini ca mijloc pentru a realiza un scop, nu înseamnă oare că dorești această însărcinare dintr-un calcul pragmatic favorabil? Conștientizarea caracterului mediator al unei însărcinări nu implică oare o evaluare pozitivă a eficacității sale în urmărirea scopului vizat?

Vom răspunde negativ. Trebuie să distingem între *funcția* pragmatică impusă însărcinării-mijloc și *mobilurile* care comandă voința de a îndeplini această însărcinare. Eficacitatea cu care mijlocul poate servi sarcinii finale este departe

de a fi singura sau chiar principala raţiune a adoptării lui: recurgerea la un anumit mijloc poate fi inspirată de către preferinţa unui agent pentru această formă de acţiune, în aceeaşi măsură, dacă nu mai mare, decît de considerarea oportunităţii sale în situaţia dată; poate fi de asemenea dictată de un mobil etic (ca atunci cînd un subordonat îşi face o datorie din a executa ordinele în forma prescrisă, chiar cînd consideră că mijloacele pe care i le impune şeful lui sînt contrare scopului). Chiar atunci cînd alegerea mijlocului este comandată de un mobil pragmatic, raţiunea alegerii nu este necesarmente eficacitatea mijlocului pentru însărcinarea respectivă: un agent poate alege un mijloc pe care-l ştie neadaptat acelei însărcinări anume pe care o întreprinde, dar folositor pentru alte scopuri mai importante.

Să relevăm în special că hotărîrea de a se abţine de a întreprinde îndeplinirea unei însărcinări poate fi motivată nu de refuzul însărcinării în sine, ci de refuzul mijlocului sau al mijloacelor care ar putea servi la executarea sa. Lui Menas care îi oferă un mijloc uşor şi puţin scrupulos de a scăpa de rivalii săi, Pompei, în *Antoniu şi Cleopatra*, îi răspunde: „Ah! De ce n-ai făptuit-o fără să-mi vorbeşti! Din partea mea ar fi mişelie; din partea ta un serviciu de preţ. Trebuie să ştii că nu interesul îmi călăuzeşte onoarea; onoarea mea trece întîi" (II,7).

Vom coda rolul lui Pompei: *agent virtual al unei însărcinări* (a-şi înlătura rivalii), *motivat să întreprindă îndeplinirea acestei însărcinări din calcul favorabil* (este mijlocul de a primi moştenirea lui Cezar), *concepînd un mijloc pentru a îndeplini această însărcinare; abţinîndu-se să recurgă la acest mijloc din conştiinţa unei interdicţii, în ciuda calculului favorabil.*

Repartiţia mobilurilor între ordini (hedonică, etică, pragmatică) se aplică deci alegerii acestor însărcinări secunde, mijloacele, în aceleaşi condiţii ca în cazul însărcinărilor principale.

Vom figura această fază a rolului de agent virtual prin următoarea serie de alternative:

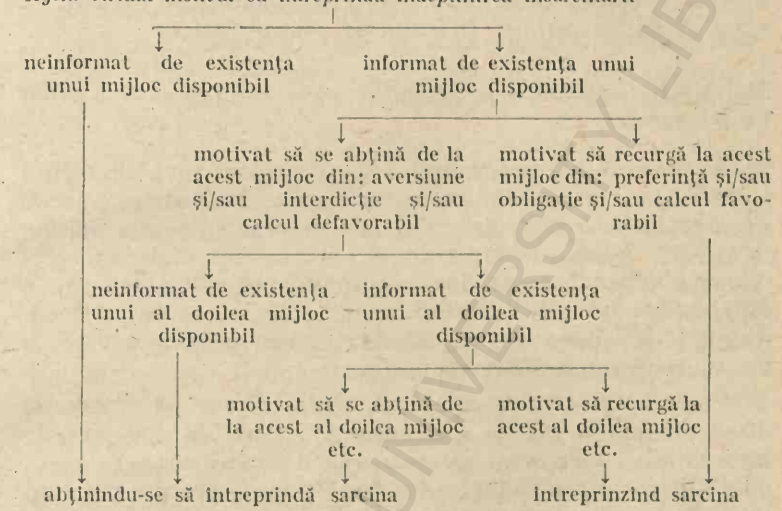

Exemplu

În cîntul al IX-lea al *Odiseei*, Ulise, prizonier al Ciclopului, se gîndește la un mijloc de scăpare: „În sinea mea bărbată/ Gîndeam atunci de dînsul să m-apropii/Și de la coapsă sabia-mi tăioasă/Să scot și să-i-o-nfig în piept pe unde/Eu dibuiam că-n prapuri e ficatul/Învăluit. Dar mă struni o teamă:/ Piream și noi aci de moarte crudă / Căci nu puteam de la intrarea naltă / Cu brațele să dăm în lături stînca / Ce-o prăvălise el ...“ Vom coda acest moment din rolul lui Ulise: agent virtual al unei însărcinări (aici de protejare a persoanei sale și a altora), *motivat să întreprindă această însărcinare; informat de un mijloc disponibil* (a-l omorî pe Ciclop în timp ce doarme); *motivat să se abțină de la acest mijloc din calcul defavorabil* (Ciclopul odată mort, Ulise ar rămîne închis în peșteră); *abținîndu-se să întreprindă însărcinarea.* Puțin mai tîrziu, vederea unui trunchi de măslin adus de Ciclop

în peștera sa îi sugerează lui Ulise un al doilea mijloc care nu mai are același inconvenient. Codarea rolului continuă: ... *informat de un al doilea mijloc disponibil* (să înfigă parul aprins în ochiul Ciclopului adormit); *motivat să recurgă la acest al doilea mijloc; îndeplinind însărcinarea.*

II.1.1.4.1. *Conținutul programului conceput pentru a executa însărcinarea.*

În ce constă programul conceput pentru a îndeplini însărcinarea? Am admis pînă acum că însărcinarea-mijloc avea aceleași specificări ca și însărcinarea-scop: *ameliorare*, *degradare*, *protejare*, *frustrare*, *exercitare de influență* etc. Aceasta este adevărat dacă considerăm însărcinarea-mijloc în sine, separată de relația sa cu însărcinarea-scop. Dacă, dimpotrivă, ținem seama de relația instrumentală care le leagă, apar determinări suplimentare.

Pentru a preciza acest punct, să facem o clipă abstracție de participarea *activă* a agentului virtual în îndeplinirea însărcinării concepute. Soarta acesteia apare atunci dependentă de rezultatul luptei între două serii de procese mergînd unele în sensul succesului și echivalînd cu prestații, celelalte în sensul eșecului și echivalînd cu obstrucții. Vom formula astfel acest moment al rolului:

Agent virtual al unei însărcinări etc., imaginîndu-și că în timpul îndeplinirii însărcinării este susceptibil

- — de a beneficia de una (sau mai multe) prestații servind însărcinarea
- — de a fi victima unei (sau mai multor) obstrucții deservind însărcinarea.

Aceasta privește cazul pe care-l vom desemna drept „normal": acela al agentului care caută să-și execute sarcina prin mijloacele cele mai economice și cele mai rapide, să obțină *maximum effectum minimo sumptu*. Dar nu trebuie să uităm cazul „paradoxal" al agentului care, asemenea Penelopei țesîndu-și pînza, nu dorește să reușească, sau cel puțin să nu reușească prea ușor și prea repede. În această ipoteză,

formulările precedente trebuie să fie inversate. Obținem următoarele dezvoltări:

Agent virtual al unei însărcinări etc., imaginîndu-și că în timpul îndeplinirii însărcinării este susceptibil

- de a fi victima unei (sau mai multor) prestații servind-i însărcinarea
- de a beneficia de una (sau mai multe) obstrucții deservind însărcinarea.

Citeva din procesele astfel imaginate pot apărea agentului virtual ca desprinse de inserția lor într-o serie cauzală: el nu prevede prin ce concurs de împrejurări aceste prestații sau obstrucții pot deveni posibile, actualizate, finalizate. Se mulțumește atunci să spere, sau să se teamă de evenimentul nedeterminat x, norocul sau nenorocul al cărui chip e încă necunoscut, care le va da poate viață. Alte procese, dimpotrivă, pot fi imaginate de el ca fiind condiționate de procese antecedente, înzestrate și ele cu contururi definite. O prestație (sau o obstrucție) poate să fie astfel concepută drept condiționată, pe de o parte de un proces care duce la realizarea ei, pe de alta de un proces care tinde să-i neutralizeze realizarea. În cazul normal al agentului care vrea să-și ducă însărcinarea la bun sfîrșit, obținerea unei prestații și neutralizarea unei obstrucții sînt ele însele niște *prestații*; obținerea unei obstrucții și neutralizarea unei prestații sînt ele însele *obstrucții*. Formulările precedente vor putea fi reluate și completate de enunțurile următoare (în cazul normal în care agentul vrea să reușească):

Agent virtual al unei însărcinări: imaginîndu-și că în timpul îndeplinirii însărcinării este susceptibil

- de a beneficia de o prestație tinzînd să
  - obțină altă prestație
  - neutralizeze o obstrucție
- de a fi victima unei obstrucții tinzînd să
  - obțină altă obstrucție
  - neutralizeze o prestație

Să ne întoarcem acum la aspectul activ al executării programului conceput. Anumite prestații sau obstrucții, obțineri sau neutralizări sînt considerate de agentul virtual ca independente de puterea lui: nu poate face nimic împotriva posibilității, actualizării sau finalizării lor: nu poate decît să spere în sau să se teamă de ele.

Altele, dimpotrivă, îi apar ca fiind, cel puțin parțial, dependente de voința lui: crede că deține *mijlocul* ca să acționeze asupra lor, și, prin ele, asupra mersului acțiunii sale. Prin urmare, îndeplinirea însărcinării va consta, în cazul normal în care agentul vrea să reușească, și să reușească pe căile cele mai simple, în a face posibile, a face să apară, a face să se finalizeze anumite procese, favorabile succesului sarcinii sale, a face imposibile, a reprima, a abate de la scopul lor pe cele nefavorabile. Ea va consta, în cazul paradoxal în care agentul vrea să întreprindă îndeplinirea însărcinării, dar nu să reușească s-o îndeplinească, sau să reușească numai învingînd anumite dificultăți, în a favoriza unele procese care defavorizează sarcina, sau a defavoriza unele procese care o favorizează.

De unde următoarele două tabele, primul corespunzînd mijloacelor imaginate „firesc" pentru a facilita îndeplinirea sarcinii, al doilea celor „paradoxal" alese pentru a o complica:

Agent virtual al unei însărcinări etc.; pentru a o favoriza imaginează

- să neutralizeze
  - un obstacol neînsufleţit
  - un obstructor (voluntar sau involuntar)
    - reprezentat de altcineva
    - reprezentat de el însuşi
- să obţină serviciile
  - unui auxiliar neînsufleţit
  - unui prestator (voluntar sau involuntar)
    - reprezentat de altcineva
    - reprezentat de el însuşi

Agent virtual al unei însărcinări etc.; imaginînd să deservească însărcinarea ce-i revine

- neutralizînd serviciile
  - unui auxiliar neînsufleţit
  - unui prestator (voluntar sau involuntar)
    - reprezentat de altcineva
    - reprezentat de el însuşi
- obţinînd opoziţia
  - unui obstacol neînsufleţit
  - unui obstructor (voluntar sau involuntar)
    - reprezentat de altcineva
    - reprezentat de el însuşi

Nu este posibil să se caracterizeze mai precis neutralizarea obstacolului sau utilizarea instrumentului neînsufleţit. În schimb, neutralizarea obstructorului şi obţinerea serviciilor prestatorului, sau, paradoxal, neutralizarea prestatorului sau obţinerea obstructorului, au loc după opţiuni strategice care pot afecta aceste persoane în diferite feluri (să le amelioreze sau să le degradeze soarta etc.) şi care permit să se împingă mai înainte caracterizarea mijlocului considerat.

II.1.1.4.2. *Strategii imaginate pentru a obţine sau neutraliza serviciile unui prestator, a obţine sau a neutraliza opoziţia unui obstructor.*

Să considerăm cazul acţiunii voluntare „normale". A îndeplini o însărcinare obţinînd ajutorul unui prestator, sau neutralizînd opoziţia unui obstructor, presupune că agentul foloseşte mijloace capabile să favorizeze dezvoltarea primului din aceste roluri şi să defavorizeze dezvoltarea celui de al doilea. Orice rol de agent articulîndu-se în trei faze — virtualitate, actualizare, finalizare — obţinătorul de servicii sau neutralizatorul obstrucţiei poate să recurgă la trei opţiuni strategice principale:

— Acţionînd asupra prestatorului sau obstructorului virtual, să se străduiască să influenţeze hotărîrea de a trece la actualizare sau de a se abţine. Strategia aleasă constă atunci într-o acţiune de influenţă vizînd să-l *convingă* pe prestatorul virtual să-şi dea ajutorul, sau să-l *disuadeze* pe obstructorul virtual să creeze un obstacol.

— Acționînd asupra condițiilor de trecere la acțiune (adică după hotărîrea luată, sau presupus luată, de a aduce un ajutor sau de a crea un obstacol), obținătorul de servicii sau neutralizatorul de obstrucție pot să caute să modifice potențialul forțelor mobilizabile în actul de prestație sau de obstrucție. Vizînd mărirea acestui potențial, obținătorul de servicii recurge la o *ameliorare* a soartei prestatorului virtual, neutralizatorul de obstrucție la o *degradare* a soartei obstructorului: primul vrea să-și pună aliatul în stare de a-i da ajutor, al doilea vrea să-și pună adversarul în imposibilitatea de a-i crea un obstacol.

— Acționînd în sfîrșit asupra finalizării (înainte de finalizare, dar în cursul actualizării), obținătorul de servicii și neutralizatorul obstrucției se pot strădui să orienteze utilizarea forțelor mobilizate: obținătorul de servicii, pentru ca acțiunea prestatoare a aliatului său să-și atingă scopul; neutralizatorul obstrucției, pentru ca opoziția adversarului său să nu și-l atingă. Se poate considera că obținătorul de servicii îl *apără* pe prestator de un eșec posibil, și că neutralizatorul de obstrucție urmărește să-l *frustreze* pe obstructor de succesul opoziției sale.

În funcție de opțiunile strategice pe care le imaginează pentru a obține serviciile unui prestator sau pentru a neutraliza opoziția unui obstructor, rolul agentului virtual admite deci următoarele determinări:

Agent virtual al unei însărcinări etc.; imaginînd pentru a o îndeplini
- să neutralizeze opoziția unui obstructor; imaginînd pentru aceasta:
  - să-l *disuadeze* pe eventualul obstructor de a-i mai crea un obstacol
  - să *degradeze* mijloacele de care dispune obstructorul pentru a crea un obstacol
  - să-l *frustreze* de succesul acțiunii obstructoare
- să obțină serviciile unui prestator; imaginînd pentru aceasta:
  - să-l *convingă* pe eventualul prestator să-i vină în ajutor
  - să *amelioreze* mijloacele de care dispune prestatorul pentru a-i veni în ajutor
  - să *apere* de eșec acțiunea prestatoare

În cazul „paradoxal" în care agentul vrea să execute sarcina fără ajutorul vreunui prestator, sau creîndu-și opo-

ziția unui obstructor, dezvoltările anterioare se pot scrie, *mutatis mutandis*:

Agent virtual al unei însărcinări etc.; imaginînd pentru a o îndeplini
- să neutralizeze serviciile unui prestator; imaginînd pentru aceasta
  - să-l *disuadeze* pe eventualul prestator de a-i veni în ajutor
  - să *degradeze* mijloacele de care dispune prestatorul pentru a-i veni în ajutor
  - să-l *frustreze* de succesul acțiunii prestatoare
- să obțină opoziția unui obstructor; imaginînd pentru aceasta
  - să-l *convingă* pe eventualul obstructor de a-i crea un un obstacol
  - să *amelioreze* mijloacele de care dispune obstructorul pentru a-i crea un obstacol
  - să *facă* de eșec acțiunea obstructoare.

Astfel, analiza opțiunilor strategice oferite obținătorului sau neutralizatorului ne face să regăsim o serie de roluri semnalate:

— *influențatorul* (specificînd atît rolul neutralizatorului cît și pe cel al obținătorului);

— *amelioratorul* și *protectorul* (specificînd rolul obținătorului);

— *degradatorul* și *frustratorul* (specificînd rolul neutralizatorului*).

II.1.1.4.3. *Comparație între mai multe mijloace sau strategii considerate.*

Povestirea, indicînd că agentul virtual concepe un mijloc pentru a-și îndeplini sarcina, poate să nu precizeze dacă acest mijloc este singurul care se prezintă în mintea agentului. Are loc oare o ezitare, o deliberare, o alegere? Nu știm. În alte cazuri, povestirea precizează că acest mijloc este singurul pe care-l imaginează agentul. În alte cazuri, în sfîrșit, se precizează că sînt puse în cumpănă mai multe opțiuni strategice sau cel puțin examinate succesiv, și că agentul virtual se hotărăște, fie fixîndu-și preferința asupra unui mijloc în dauna celor-

* Aceste roluri intervin aci ca *mijloace* în serviciul unui scop. Ele pot fi bineînțeles întîlnite și izolat de orice scop exterior lor. Sarcina pe care o asumă este atunci aleasă ca fiind agreabilă prin ea însăși, voită de un agent dornic să-și exercite influența din plăcerea de a influența, de a proteja din plăcerea de a proteja, de a dăuna din plăcerea de a dăuna etc.

lalte, fie excluzînd toate mijloacele și alegînd abținerea. Vom coda această ultimă serie de roluri:

Agent virtual al unei însărcinări etc.; imaginînd în acest scop să folosească fie un mijloc A, fie un mijloc B

— la fel de motivat pentru a-l alege pe A sau pe B, hotărîndu-se
  — pentru A
  — pentru B
— mai motivat să-l aleagă pe A decît pe B; hotărîndu-se pentru A
— la fel de motivat să se abțină și de la A și de la B; abținîndu-se să-l aleagă pe A sau pe B.

Exemplul I

În *Ajutor oferit lui Maiorianus, pretendent la Împărăție*, Hugo pune următoarele cuvinte în gura regelui hunilor:

„Vrem astăzi partea noastră din zările însorite
Să ne-o făgăduiești. Fă legămînt cu noi.
De vrei, vei avea pace. Nu? Atunci ai război.

Pentru a-l seduce și a-l intimida pe partenerul său, Atila i se arată ca jucînd un rol pe care îl putem coda: *agent virtual al unei însărcinări de ameliorare a propriei soarte etc.*; *imaginînd în acest scop: 1) să obțină ajutorul altcuiva, al unui prestator și, în acest scop, să amelioreze soarta acestei persoane, 2) să neutralizeze opoziția altcuiva, a unui obstructor și, în acest scop, să degradeze soarta acestei persoane*; *motivat în egală măsură să aleagă unul sau celălalt din aceste mijloace.*

Același codaj s-ar aplica în fabula lui La Fontaine *Leul* (XI, 1) rolului Vulpoiului, cînd îl sfătuiește pe Sultanul Leopard să adopte o linie de conduită față de puiul de leu care s-a născut într-o pădure învecinată:

„Ți-i milă azi de dînsul, Slăvite Leoparde,
i-a spus Vulpoiul. Mie nu-mi e milă
de-asemenea prăsilă,
și ca vecini cu astfel de tîlhari,
supun Măriei Tale părerea mea umilă;
rămîi cu ei, prieten, dacă vrei;
iar dacă nu, distruge-i cît nu au colții mari,
că mai tîrziu te vor distruge ei.“

Exemplul II

În fabula lui La Fontaine *Lupul și cîinele* (I, 5), un Lup „lihnit și slab să-i numeri oasele" s-a întîlnit cu un Dulău, „lucios și gras și strașnic de frumos":

„O, cum l-ar fi făcut pe loc bucăți!
Dar trebuia să se măscare-n luptă
și, c-un Dulău ca el, cît o huidumă,
o-ncăierare n-ar fi fost de glumă...
Deci, Lupul, prefăcut, îi dă binețe,
făcîndu-și rost de vorbă cu blîndețe
și lăudîndu-l că arată bine."

Vom coda rolul lupului: *agent virtual al unei însărcinări de ameliorare a persoanei sale* (e slab să-i numeri oasele); *avînd revelația unei ocazii oferite de a-și ameliora soarta* (dulăul reprezintă această ocazie fie ca hrană prin el însuși, fie ca indicator pentru hrană), *motivat să întreprindă această însărcinare*; *imaginînd pentru aceasta*: 1) *să supună pe un terț la o degradare a soartei sale* (să mănînce cîinele); *imaginînd pentru aceasta să-l neutralizeze pe obstructor* (căci cîinele va rezista); *imaginînd pentru aceasta să impună acestui terț, o degradare care să-l pună în incapacitate de a face obstrucție*; *motivat să se abțină de la acest mijloc, din calcul defavorabil, în ciuda dorinței sale*; 2) *imaginînd să obțină serviciile aceleiași persoane*; *pentru aceasta, imaginînd să-l seducă* (să-l lingușească pe cîine); *mai motivat să aleagă acest al doilea mijloc decît primul*; *se hotărăște pentru acest mijloc.*

În plus, cînd nici una, nici cealaltă din cele două strategii nu sînt cu totul excluse, agentul poate concepe să le încerce pe rînd. În acest caz, trebuie să decidă ordinea în care vor fi puse în acțiune. Prima este, în principiu, cea pe care o preferă agentul, cealaltă fiind ținută în rezervă, pentru a recurge la ea numai în disperare de cauză. Grandgousier este anunțat că Picrochole îi invadează regatul: „trebuie, văd bine, să-mi împovărez cu armura biata spinare slabă și obosită, și să apuc cu mîna mea tremurătoare lancea și buzduganul pentru

a-i ajuta și proteja pe bieții mei supuși. Așa cere rațiunea, căci din munca lor trăiesc, și din sudoarea lor mă hrănesc, eu, copiii mei și familia mea. Și totuși, nu voi purta război pînă nu voi fi încercat toate căile și mijloacele păcii; așa hotărăsc." *(Gargantua*, cap. XXVIII). Grandgousier joacă aci un *rol de agent virtual al unei însărcinări de protejare a propriei sale persoane și a altora; pentru aceasta, imaginînd să neutralizeze un degradator*; *imaginînd pentru aceasta să-l disuadeze pe acesta*; *motivat să pună în aplicare acest mijloc din dorință, în ciuda unui calcul defavorabil*; *rezervîndu-și, în caz de nereușită, să întreprindă să aplice degradatorului o contradegradare a soartei sale, care să-l facă incapabil de a dăuna*; *motivat să pună în aplicare acest mijloc din calcul favorabil* („așa cere rațiunea"), *în ciuda aversiunii sale.*

II.1.2. *Agentul voluntar în acțiune.*

Trecînd la acțiune pentru a atinge scopul pe care și l-a propus, agentul virtual se schimbă într-un rol pe care îl vom coda *agent întreprinzînd să-și îndeplinească sarcina.*

Cu privire la această fază de execuție, povestirea se poate mulțumi să semnifice că ea a avut loc și să treacă direct la constatarea succesului sau insuccesului care rezultă. În acest caz, nu este posibil să se determine mai precis agentul în acțiune. Dar povestirea poate să dea mai multe detalii. Poate, mai întîi, să precizeze angrenarea însărcinărilor-mijloace care, înlănțuindu-se una cu alta sau îmbrăcîndu-se una în alta, sînt utilizate pentru a atinge scopul urmărit: această aplicare a planului imaginat de agentul virtual, fie în faza sa de proiect, fie remaniat de agentul în acțiune, în timp ce acționează, constituie ceea ce vom numi aspectul *activ* al rolului său.

Povestirea poate, pe de altă parte, explicita anumite peripeții care afectează cursul însărcinării, o favorizează, o contracarează, îi schimbă datele. Realizarea însărcinării, într-adevăr, nu se reduce aproape niciodată la aplicarea punct cu punct a unui plan. În fiecare moment dintre începutul și sfîrșitul activității sale, agentul în acțiune poate fi consi-

derat ca un agent care a obținut rezultate parțiale (succesele sau insuccesele din etapele parcurse pînă atunci), și ca agent virtual al sarcinii care îi rămîne de îndeplinit. Sub primul raport, el este pacient beneficiar (al succeselor dobîndite) sau victimă (a eșecurilor suferite); sub al doilea, este expus la diferite influențe care tind să confirme sau să repună sub semnul întrebării, fie programul de executare ales, fie chiar hotărîrea de a merge pînă la capăt cu îndeplinirea însărcinării. Continuarea întreprinderii este condiționată îndeosebi de conștientizarea de către agent a rezultatelor obținute mai înainte: pe de o parte, pentru că aceste rezultate o facilitează sau dimpotrivă îi creează piedici, îi apropie sau îi îndepărtează îndeplinirea și cer măsuri care să exploateze avantajul dobîndit sau să limiteze inconvenientul creat; pe de altă parte, pentru că răsunetul afectiv al constatării lor riscă, stimulînd sau tăind curajul agentului, să modifice balanța mobilurilor care au dus la hotărîrea de a intra în acțiune și la alegerea mijloacelor. Diverșii factori menționați compun ceea ce vom numi aspectul *pasiv* al rolului de agent în acțiune. Vom începe analiza noastră cu aceștia din urmă.

II.1.2.1. *Aspecte pasive ale rolului de agent voluntar în acțiune.*

Detaliind peripețiile care marchează îndeplinirea însărcinării, povestirea poate fi întîi determinată să explicitеze procesele (virtuale, actualizate, finalizate) care servesc sau deservesc îndeplinirea însărcinării. În această privință, agentul în acțiune joacă un rol de *beneficiar* sau de *victimă*: în cazul „normal" în care vrea să reușească cu minim de străduință, beneficiază de procese care-i servesc sarcina și este victima unor procese care o deservesc; în cazul „paradoxal" în care vrea să-și complice sarcina, este victima unor procese care-i servesc sarcina și beneficiază de procese care o deservesc. Dacă nu se precizează altfel, nu vom lua în considerare în paragrafele următoare decît cazul zis „normal" (transpunerea la cazul „paradoxal" neprezentînd nici o dificultate deosebită).

II.1.2.1.1. *Agentul voluntar în acțiune, beneficiar al unor procese care servesc însărcinarea sau victimă a unor procese care o deservesc.*

După cum vor exista împrejurări favorabile care își dau concursul la îndeplinirea însărcinării, sau, dimpotrivă, împrejurări nefavorabile care o împiedică, vom prevedea următoarele dezvoltări:

Agent întreprinzînd să îndeplinească sarcina;

- beneficiar, în cursul executării, al unor procese servind îndeplinirea însărcinării
- victimă, în cursul executării, a unor procese care deservesc îndeplinirea însărcinării.

Exemplu

În *Nerecunoștința și nedreptatea oamenilor față de soartă* (La Fontaine, VII, 14):

„Călătorind cu lunile
pe mări, în lung și-n lat,
și înfruntînd furtunile,
ajunse Negustorul om bogat.
Cînd alți firtați, mînați de Piaza Rea,
lui Atropos plătiră și Mării vamă grea,
pe Negustorul nostru îl ocroti Norocul
s-ajungă pretutindeni cu marfa la liman."

Vom coda acest rol: *agent întreprinzînd să îndeplinească o însărcinare de ameliorare a soartei sale*; *beneficiind de procese care-i servesc însărcinarea*. Mai tîrziu, norocul se schimbă:

„Dar toate i-au ieșit, acum, pe dos
și, din nechibzuință, toți banii și-a pierdut.
Întîiul vas, prost echipat, s-a scufundat;
al doilea, slab înarmat, i-a fost prădat;
al treilea ajunse, pare-mi-se,
în port, cînd luxul mai slăbise."

Vom coda de astă dată: *agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări de ameliorare a soartei lui: victimă a unui proces care-i deservește îndeplinirea însărcinării.*

II.1.2.1.1.1. *Agentul voluntar în acțiune, beneficiar al unei ameliorări sau protejări, victimă a unei degradări sau a unei frustrări.*

Printre procesele favorabile executării sarcinii, mai putem distinge, după principiul nostru obișnuit, două tipuri de prestări: unele servesc sarcina apropiind-o de ținta ei, *ameliorînd* șansele agentului, celelalte o împiedică să se îndepărteze de ținta ei, *protejînd* pe agent împotriva unei degradări a șanselor sale de a reuși. Printre procesele defavorabile, putem de asemenea să distingem două tipuri de obstrucții: unele deservesc sarcina îndepărtînd-o de țelul ei, *degradînd* șansele agentului, celelalte împiedicîndu-l să se apropie de țel, *frustrînd* agentul de o ameliorare a șanselor sale. Vom formula aceste distincții:

Agent întreprinzînd îndeplinirea însărcinării : expus, în cursul executării

- să beneficieze de un proces care-i servește sarcina
  - ameliorînd șansele de reușită
  - protejîndu-l împotriva unui proces care deservește sarcina
- să fie victima unui proces care-i deservește sarcina
  - degradînd șansele lui de reușită
  - frustrîndu-l de un proces care-i ameliorează sarcina

Exemplul I

În *O mie și una de nopți*, prințesa Parizade încearcă să dobîndească o pasăre vorbitoare. Pentru a-și atinge scopul, trebuie să urce un munte fără să întoarcă capul niciodată, în ciuda vacarmului asurzitor de voci ostile sau batjocoritoare. Are ideea să-și astupe urechile cu vată și, grație acestui șiretlic, ajunge cu bine în vîrful muntelui. Vom coda rolul prințesei, în acest episod: *agent întreprinzînd să-și îndeplinească însărcinarea, victima virtuală a unui proces în curs tinzînd să-i degradeze șansele de reușită* (dacă întoarce capul va fi schimbată într-o piatră neagră); *beneficiar efectiv al unui*

proces de protejare finalizat zădărnicind procesul de degradare în curs.

Exemplul II

„Știi să învingi, Hanibal, dar nu știi să profiți de victoria ta." Rolul atribuit lui Hanibal de interlocutorul său este aici acela al unui *agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări* (să răpună Roma); *beneficiar efectiv, în cursul executării, al unei ameliorări finalizate a șanselor sale de reușită* (zdrobește armatele romane); *beneficiar virtual al unui proces de ameliorare a șanselor sale* (drumul către Roma îi este deschis); *victimă efectivă a unei frustrări finalizate de această ameliorare* (se moleșește în desfătările din Capua).

II.1.2.1.1.2. *Agentul voluntar în acțiune, beneficiar al unui prestator (ameliorator sau protector) sau victimă a unui obstructor (degradator sau frustrator).*

Împrejurările favorabile care-i servesc sarcina (ameliorări și protejări) sau împrejurările defavorabile care o deservesc (degradări sau frustrări) pot angaja responsabilitatea unui agent, care joacă astfel un rol de prestator (ameliorator sau protector) sau de obstructor (degradator sau frustrator). Putem să ne servim de aceste determinări pentru a completa rolul agentului voluntar în acțiune. Vom obține astfel următoarele dezvoltări:

Agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări; în timpul acesta fiind:

- victima unui proces ce-i deservește îndeplinirea însărcinării (obstacole)
  - fără agent obstructor determinat
  - din cauza intervenției unui obstructor
    - care este agentul însuși creîndu-și un obstacol
    - care este altă persoană decît agentul, creîndu-i un obstacol
- beneficiind de procese care servesc îndeplinirea însărcinării (de mijloace sau de auxiliari)
  - fără agent prestator determinat
  - grație intervenției unui prestator
    - care este agentul făcîndu-și sieși un serviciu
    - care este altă persoană decît agentul și îi face un serviciu

În exemplele de mai sus, rolul prințesei Parizade ar putea fi reformulat cu mai multă precizie: *agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări*; *victimă eventuală a unui obstructor care întreprinde să degradeze șansele ei de reușită*; *reușind să se apere de acest obstructor*. De asemenea, rolul lui Hanibal se poate enunța: *agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări*; *reușind să-și amelioreze șansele de finalizare* (repurtează succese); *agent virtual al unei a doua ameliorări a acestor șanse* (marșul asupra Romei); *abținîndu-se să întreprindă această a doua ameliorare*; *prin aceasta, ajungînd să se frustreze involuntar de succesul însărcinării întreprinse*.

II.1.2.1.1.3. *Caz paradoxal: agentul voluntar în acțiune, victimă a unui proces servind îndeplinirea însărcinării sau beneficiar al unui proces care o deservește.*

Pentru a opera transpunerea formulărilor precedente la cazul „paradoxal" al agentului care nu dorește să reușească, sau cel puțin care nu dorește să reușească ușor și repede, este de ajuns să permutăm termenii de „beneficiar" și „victimă", și să scriem:

Agent întreprinzînd îndeplinirea însărcinării;

- victimă, în cursul executării, a unor procese servind îndeplinirea însărcinării
- beneficiar, în cursul executării, al unor procese deservind îndeplinirea însărcinării

Exemplu

Penelopa, scuIindu-se în fiecare noapte pentru a desface lucrul ei din timpul zilei, joacă rolul unui *agent întreprinzînd să-și îndeplinească însărcinarea* (să țeasă o pînză); *motivată dintr-un calcul defavorabil să se abțină de a reuși îndeplinirea însărcinării*: *întreprinzînd să-și degradeze șansele de reușită* (își desface lucrul pe măsură ce-l îndeplinește).

II.1.2.1.2. *Agentul voluntar în acțiune, informat (sau neinformat) de mersul întreprinderii sale.*

Printre peripețiile care jalonează executarea sarciniii unele rămîn necunoscute de agent, din lipsa unei informați,

care să le revelezе. Altele pot da naștere la diferite procese de informare care tind să-i arate agentului progresele întreprinderii sale, și, eventual, modificările pe care ar trebui să le aducă programului său. În funcție de rezultat, vom prevedea următoarele cazuri:

Agent întreprinzînd să îndeplinească o însărcinare

— neînzestrat cu o informație care să-i indice că este beneficiarul (virtual sau efectiv) al unui proces servindu-i însărcinarea, sau victima (virtuală sau efectivă) a unui proces deservindu-i însărcinarea

— înzestrat cu o informație (veridică sau înșelătoare) tinzînd să-i indice că este beneficiarul (virtual sau efectiv) al unui proces servindu-i însărcinarea, sau victima (virtuală sau efectivă) a unui proces deservindu-i însărcinarea

  — dînd crezare acestei informații
  — nedînd crezare acestei informații
  — îndoindu-se dacă această informație este adevărată sau înșelătoare.

Procesele de combatere, confirmare, distragere etc., descrise mai sus (cf. *supra* I.1.3.), pot interveni aici, în aceleași condiții și cu aceleași rezultate. La Waterloo, de exemplu, Napoleon, îndreptîndu-și luneta spre un punct din zare, crezînd că zărește întăririle lui Grouchy, și dîndu-și seama mai tîrziu că era în realitate Blücher, joacă un rol care poate fi codat: *agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări* (a cîștiga lupta); *victimă, în cursul executării, a unui proces deservindu-i însărcinarea* (sosirea lui Blücher pe cîmpul de luptă); *pacient efectiv al unui proces de inducere în eroare care-l face să creadă că nu este victima procesului care-i deservește îndeplinirea însărcinării, ci că este beneficiarul unui proces care-i servește îndeplinirea însărcinării* (îl ia pe Blücher drept Grouchy); *pacient efectiv al unui proces de revelare finalizat, combătînd eroarea de a crede că beneficiază de un proces care-i servește îndeplinirea însărcinării și informîndu-l că este victima unui proces care-i deservește îndeplinirea însărcinării.*

II.1.2.1.2.1. *Agentul voluntar în acțiune, satisfăcut sau nesatisfăcut de mersul întreprinderii sale.*

Informațiile care-l lămuresc pe agent asupra mersului întreprinderii sale sînt adesea prezentate de povestire ca însoțite de afecte euforice sau disforice. De obicei, agentul resimte anumite satisfacții (plăcere, conștiința datoriei împlinite, sentimentul unui avantaj dobîndit) cînd beneficiază de împrejurări care favorizează îndeplinirea însărcinării sale; paradoxal, se poate întîmpla ca aceste împrejurări să fie dimpotrivă cauza unor insatisfacții. Tot de obicei, agentul resimte anumite insatisfacții (neplăcere, conștiință de a fi în culpă, sentimentul unui neajuns îndurat) cînd se lovește de obstacole; paradoxal, se poate întîmpla ca aceste obstacole să fie dimpotrivă surse de satisfacții (dacă consideră că „Triumfu-i fără slavă de-nvingi cu ușurință", dacă dorește să nu reușească etc.). De unde, ținînd seama atît de cazul „paradoxal" cît și de cazul „normal", rezultă următoarele dezvoltări principale:

Agent întreprinzînd îndeplinirea însărcinării; judecîndu-se:

- beneficiarul unui proces servind (sau deservind) însărcinarea; trăgînd din aceasta o satisfacție (plăcere și/sau conștiința datoriei îndeplinite și/sau sentimentul avantajului dobîndit)
- victima unui proces deservind (sau servind) sarcina; trăgînd din aceasta o insatisfacție (neplăcere și/sau conștiința de a fi în culpă și/sau sentiment de neajuns îndurat).

Exemplu

Într-o nuvelă de Edgar Poe *(Aventura neasemuită a unui anume Hans Pfaal)*: „16 aprilie. Azi, privind sub mine, cît mai bine puteam, pe rînd prin fiecare din cele două ferestre laterale, am zărit, spre marea mea bucurie, o foarte mică porțiune din discul lunar care se apropia, ca să zic așa, din toate părțile, dincolo de vasta circumferință a balonului meu. Agitația mea a crescut pînă la cel mai înalt grad, căci acum nu mă mai îndoiam că aveam să ajung curînd la ținta periculoasei mele călătorii." Vom coda: *agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări; considerîndu-se beneficiarul unei ameliorări în curs a șanselor sale de reușită; trăgînd din aceasta o satisfacție.*

II.1.2.1.2.2. *Agentul voluntar în acțiune, concepînd pentru urmarea întreprinderii sale speranțe sau temeri inspirate de succesele sau eșecurile deja înregistrate.*

Împrejurările favorabile sau nefavorabile care jalonează îndeplinirea însărcinării, ca și sentimentele de satisfacție și de insatisfacție care le întovărășesc, pot să fi fost prevăzute și acceptate dinainte de către agent, atunci cînd imagina programul de îndeplinire a însărcinării. Realizarea lor nefiind o surpriză, nu adaugă nimic speranțelor și temerilor pe care agentul le-a putut avea cu privire la succesul sau eșecul final al întreprinderii sale.

Dacă, dimpotrivă, aceste peripeții nu au fost prevăzute și acceptate de agent, realizarea lor creează o situație nouă, plecînd de la care agentul trebuie să-și reevalueze șansele de succes sau de eșec, speranțele de satisfacție sau temerile de insatisfacție. Normal, înregistrarea unui succes, adică creșterea șanselor de reușită finală, trebuie să inspire un sentiment de speranță; înregistrarea unui eșec, un sentiment de teamă. Dar această influență poate fi combătută de alte considerații, care îi temperează sau anulează efectele încurajatoare sau demoralizatoare (un succes izolat nu dovedește nimic, o bătălie pierdută nu înseamnă un război pierdut etc.) Vom formula aceste dezvoltări sub următoarea formă simplificată:

Agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări — considerîndu-se, în cursul executării, drept pacientul (virtual sau efectiv) al unui proces (virtual, actualizat, finalizat);

— servind îndeplinirea însărcinării; expus să capete din ameliorarea șanselor sale o speranță cu privire la urmarea întreprinderii sale;

{ — concepînd această speranță
{ — neconcepînd această speranță

— deservind îndeplinirea însărcinării; expus să capete de pe urma degradării șanselor sale o teamă privitor la urmarea întreprinderii sale;

{ — concepînd această temere
{ — neconcepînd această temere.

II.1.2.1.3. *Agentul voluntar în acțiune, expus unei influențe tinzînd să modifice hotărîrile luate cu privire la îndeplinirea însărcinării.*

Influențele care se exercită asupra agentului pe cînd își duce însărcinarea la îndeplinire pot afecta fie proiectul general al acestei însărcinări — să întărească sau să slăbească hotărîrea lui de a o finaliza — fie modalitățile executării acesteia — să întărească sau să slăbească hotărîrea deja luată de a se folosi de un mijloc, să recomande utilizarea unui nou mijloc. Vom considera pe rînd aceste două tipuri de influențe.

II.1.2.1.3.1. *Agentul voluntar în acțiune, expus unei influențe ce tinde să-l convingă sau să-l disuadeze de a-și continua îndeplinirea însărcinării.*

Am văzut că hotărîrea de a trece la acțiune pentru a executa sarcina este subordonată, pentru agentul virtual, realizării celor trei condiții: a) o informație indicînd că i se oferă ocazia de a concepe însărcinarea; b) unul sau mai multe mobiluri destul de puternice pentru a interesa agentul la executarea sarcinii; c) conștiința (chiar nedeslușită) de a dispune de mijloace convenabile pentru a executa sarcina. Or, una sau alta din aceste condiții poate fi pusă sub semnul întrebării pe cînd agentul execută însărcinarea; a) informația care a indicat că se oferea ocazia de a concepe însărcinarea poate primi o confirmare (și în acest caz hotărîrea agentului de a îndeplini însărcinarea tinde să fie întărită), dar poate și să fie pusă la îndoială sau combătută (și în acest caz hotărîrea agentului tinde să slăbească sau să dispară); b) balanța mobilurilor poate continua să încline în favoarea sarcinii întreprinse, ba chiar să primească noi motivări, și, în acest caz, voința agentului de a merge pînă la capătul întreprinderii sale este menținută sau întărită; se mai poate, de asemenea, ca puterea mobilurilor favorabile să descrească iar cea a mobilurilor nefavorabile să crească: în această ipoteză, agentul este din ce în ce mai puțin motivat să-și continue sarcina și din ce în ce mai motivat să renunțe la ea; c) conștiința pe care o avea agentul virtual de a dispune de un

mijloc potrivit pentru a executa sarcina poate părea confirmată de aplicarea acestui mijloc: în acest caz, hotărîrea de a persevera în executarea sarcinii, și în utilizarea acestui mijloc, tinde să fie întărită; dar se mai poate ca valoarea acestui mijloc să fie expusă unui proces de punere la îndoială sau de combatere și, în acest caz, încrederea agentului în mijlocul său precum și, dacă nu dispune de o soluție de rezervă, hotărîrea lui de a continua executarea sarcinii riscă să fie zdruncinate. Vom rezuma aceste posibilități în următorul tabel:

Agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări; pacient virtual, în cursul executării, al unui proces de influență tinzînd să:

- — îl convingă să continue îndeplinirea însărcinării
  - — confirmîndu-i că este cazul s-o conceapă
  - — motivîndu-l să-și continue îndeplinirea însărcinării
  - — confirmîndu-i valoarea mijlocului utilizat
- — îl disuadeze de a-și continua sarcina
  - — distrăgîndu-l de la ideea sarcinii sau combătînd ideea că este cazul să conceapă continuarea îndeplinirii însărcinării.
  - — motivîndu-l să-și întrerupă îndeplinirea însărcinării
  - — combătînd ideea că mijlocul pe care îl utilizează este nimerit pentru îndeplinirea însărcinării

II.1.2.1.3.1.1. *Agentul voluntar în acțiune, expus unei influențe ce tinde să-l facă să uite (sau să-i amintească), să dezmintă (sau să confirme) că i se oferă ocazia de a continua îndeplinirea însărcinării.*

Agentul voluntar în acțiune a fost, desigur, înzestrat cu o informație indicîndu-i că i se oferea ocazia să conceapă îndeplinirea însărcinării, și a dat crezare acestei informații (cel mult poate întreprinde îndeplinirea însărcinării într-o stare de îndoială, riscîndu-și șansele „pentru cazul în care" ocazia îndeplinirii acestei însărcinări i-ar fi într-adevăr oferită). Ce se întîmplă cu această informație în timp ce agentul își îndeplinește însărcinarea?

În primul rînd, se poate amorsa un proces de distragere, tinzînd să-l facă pe agent să uite împrejurările care l-au dus să întreprindă îndeplinirea însărcinării și, ca o consecință,

motivările acestei însărcinări. Nemaifiind motivat să continue o acțiune al cărui scop îi scapă, renunță la întreprindere. Un proces de reamintire poate interveni atunci și îl poate determina pe agent să-și continue îndeplinirea însărcinării sau, dacă a întrerupt-o, s-o reia. Astfel, într-o fabulă de La Fontaine (XII, 9), vulpea, convinsă că-i este lehamite să tot mănînce pui, intră ucenică pe lîngă lup, răspîndește groaza într-o turmă de oi și înhață una din ele:

„Dar Vulpea, dînd cu ochii pe drum de un cocoș,
uită de oi, de lecții, de dascăl și de glugă
și o porni spre el în mare fugă."

Vom coda această schimbare de purtare a vulpii: *agent întreprinzînd să îndeplinească o însărcinare* (să prindă o oaie și să o mănînce); *pacient efectiv al unui proces de distragere finalizat care-l face să uite de însărcinarea întreprinsă* (cîntecul cocoșului); *întrerupînd procesul de îndeplinire al însărcinării.*

În al doilea rînd, informația primită poate fi supusă unui proces de combatere tinzînd să-l convingă pe agent că nu mai este cazul să continue îndeplinirea însărcinării, fie pentru că nu a fost *niciodată* cazul să conceapă însărcinarea (iar agentul a jucat rolul unui înșelat cînd a întreprins-o), fie pentru că *nu mai* este cazul să se conceapă finalizarea lui, scopul vizat fiind acum atins, sau nemaiputînd fi atins, iar sarcina fiind reușită sau nereușită.

Un retribuitor, de pildă, poate să-și dea seama că este pe cale să comită o eroare judiciară căutînd să-l pedepsească pe un nevinovat pe care-l crezuse vinovat: descoperă astfel că ocazia sarcinii justițiare nu i-a fost niciodată oferită cu adevărat, și că a jucat rolul unui înșelat întreprinzînd această pseudo-sarcină. Poate de asemenea să-și dea seama, la un moment oarecare al întreprinderii sale, că aceasta este de-acum încolo lipsită de obiect, căci moartea i-a sustras pentru totdeauna vinovatul. Și, în sfîrșit, poate constata că, grație succesului mijloacelor aplicate, vinovatul și-a primit pedeapsa: de astă dată conștiința de a fi dus îndeplinirea însărcinării la bun sfîrșit este cea care-i comandă agentului să se oprească.

Vom formula aceste dezvoltări:

Agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări; expus unui proces de combatere

— tinzînd să dezmintă că i-a fost vreodată oferită ocazia să conceapă însărcinarea
— tinzînd să dezmintă că ocazia de a continua îndeplinirea însărcinării îi va mai fi oferită, și să-l informeze că din acel moment el
  — a reușit să-și îndeplinească însărcinarea
  — nu a reușit să-și îndeplinească însărcinarea

Acest proces de combatere sau de informare poate la rîndul lui să fie împiedicat de un proces de confirmare a primei informații, care-l induce pe agent să persevereze în întreprinderea lui sau s-o reia dacă a întrerupt-o.

Exemplul I

Într-o fabulă de La Fontaine (III, 12), un bucătar „de băutură-ncins" se pregătește să taie o lebădă pe care o lua drept un gînsac:

„și îi făcea, nătîngul, pe loc de petrecanie,
de nu cînta de spaimă sărmana orătanie
un cîntec minunat, cu vrajă stranie.
Surprins de cîntul minunat,
văzu atunci că s-a-nșelat."

Vom coda rolul bucătarului: *agent întreprinzînd executarea unei pseudo-însărcinări de degradare a soartei altuia* (să taie gînsacul); *pacient virtual al unui proces de combatere actualizat tinzînd să-l convingă că ocazia de a continua însărcinarea nu i se oferă* (pentru că a prins o lebădă și nu o giscă); *pacient efectiv al procesului de combatere finalizat; renunțînd să continue executarea pseudo-însărcinării.*

Exemplul II

Într-o altă fabulă de La Fontaine (VIII, 21) un clapon se ferește de stăpînul său și de bucătar care-l caută. Șoimul se străduiește să-l convingă că nu are a se teme de nimic:

„« Tu nu-i auzi cum strigă după tine
ori ești cam surd?... »

« Nu-s surd. I-aud prea bine,
răspunse el, dar ce-ar putea să-mi spună?
Că vor să mă răpună?
Pe bucătarul ăla, ipocritul,
nu-l vezi cum vine ascunzînd cuțitul? »"

Vom coda rolul acestui clapon: *agent întreprinzînd executarea unei sarcini de protejare a propriei persoane* (fuge cînd este chemat); *pacient virtual al unui proces de combatere actualizat ce tinde să-l convingă că nu i se oferă ocazia de a-și continua îndeplinirea însărcinării de protejare* (șoimul caută să-l lămurească); *pacient virtual al unui proces actualizat ce tinde să-i confirme că i se oferă ocazia de a-și continua îndeplinirea însărcinării* (caracterul neașteptat al solicitudinii stăpînului și prezența bucătarului înarmat cu un cuțit); *scutit de efectul unui proces de combatere și pacient efectiv al procesului de confirmare finalizat: perseverînd în executarea îndeplinirii însărcinării de protejare a propriei persoane.*

Exemplul III

Phileas Fogg, convins că au trecut cele optzeci de zile fixate pentru îndeplinirea periplului său și că este prea tîrziu pentru a se prezenta la clubul său în timp util, apoi descoperind că a cîștigat o zi călătorind de la vest spre est, sărind într-o birjă și cîștigîndu-și pariul în ultima secundă, joacă astfel un rol care poate fi codat, pentru această ultimă peripeție: *agent întreprinzînd îndeplinirea însărcinării sale; expus unui proces de inducere în eroare ce tinde să-l facă să creadă că nu a reușit să-și ducă îndeplinirea însărcinării la bun sfîrșit; dînd crezare acestei informații false și renunțînd să-și continue îndeplinirea însărcinării; expus unui proces de combatere veridică a acestei erori; dînd crezare acestei combateri și întreprinzînd să-și continue îndeplinirea însărcinării; reușind să-și îndeplinească însărcinarea.*

II.1.2.1.3.1.2. *Agentul voluntar în acțiune, expus unei influențe ce tinde să-l motiveze să continue sau să întrerupă îndeplinirea însărcinării.*

Jocul mobilurilor care au condiționat hotărîrea de a întreprinde sarcina poate rămîne neschimbat de-a lungul întregii

faze de executare: în această ipoteză, agentul în acțiune rămîne la fel de motivat să continue, pe cît fusese agentul virtual să întreprindă. Dar se pot manifesta și alte influențe, care întăresc sau slăbesc hotărîrea agentului de a merge pînă la capătul întreprinderii sale, și care pot, eventual, să-l decidă să renunțe. Lăsînd de o parte cazul particular al agentului motivat să întreprindă o sarcină, dar nu s-o ducă pînă la bun sfîrșit, vom prevedea următoarele dezvoltări posibile:

Agent întreprinzînd să-și îndeplinească însărcinarea; concepînd, în curs de executare, un mobil care-l incită

- să continue îndeplinirea însărcinării (dorință și/sau conștiința obligației și/sau calcul favorabil)
  - nemotivat, pe de altă parte, să-și întrerupă îndeplinirea însărcinării; continuînd s-o execute
  - motivat, pe de altă parte, să întrerupă îndeplinirea însărcinării
    - dînd prioritate motivelor îndemnîndu-l să continue; continuînd-o.
    - dînd prioritate motivelor de a întrerupe îndeplinirea însărcinării; întrerupînd-o
- să întrerupă executarea (din aversiune și/sau conștiința interdicției și/sau calcul defavorabil)
  - nemotivat, pe de altă parte, să-și continue îndeplinirea însărcinării; întrerupînd-o
  - motivat, pe de altă parte, să continue îndeplinirea ei
    - dînd prioritate motivelor de-a întrerupe îndeplinirea însărcinării; întrerupînd-o
    - dînd prioritate motivelor de a-și continua îndeplinirea însărcinării; continuînd-o

Exemplul I

Într-o fabulă de La Fontaine (XII, 25) șobolanii se aliază pentru a apăra un șoricel amenințat de un motan:

„Și-au pornit — alai năpraznic
de parcă se duceau la praznic.
Motanul, ajungîndu-și țelul,
și înhățase Șoricelul.
Cu el în dinți, văzînd Cotoiul
că se apropie puhoiul,

cînd s-a răstit la ei odată,
temîndu-se ca nu cumva s-o pată,
au renunțat pe loc la tărăboi
și la război,
s-au retras, eroic, în borte deîndată.
Iar dacă tot mai pleacă
vrun Șobolan haihui,
Motanul îl înșfacă
și-i vai de pielea lui!"

Vom coda rolul șobolanilor: *agent întreprinzînd să-și îndeplinească însărcinarea* (aici, de degradare a soartei altuia) *— pacient efectiv al unei acțiuni intimidatoare a altuia inspirîndu-i teama unei neplăceri rezultînd din continuarea acestei întreprinderi; motivat prin calcul defavorabil să se abțină de a continua îndeplinirea însărcinării; dînd prioritate acestui mobil și întrerupînd executarea însărcinării.*

Exemplul II

Fie, în *O mie și una de nopți*, povestea bătrînului care se pregătește să-și sacrifice fiul, schimbat în viței de către soacra lui: „După ce negustorul îl văzu pe viței plîngînd, inima lui fu cuprinsă de milă, și îi spuse ciurdarului: «Lasă viței printre vite»" [traducerea lui H. Grămescu, Noaptea II]. Vom coda: *agent întreprinzînd executarea îndeplinirii unei însărcinări* (de degradare a soartei altuia); *pacient efectiv, în cursul executării, al unei influențe intimidatoare a altuia, care îi inspiră aversiune pentru însărcinarea în curs de îndeplinire; dînd prioritate acestei aversiuni asupra motivelor care îl incitau să-și continue îndeplinirea însărcinării* (dorința de a face pe placul nevestei lui și de a avea liniște în casă); *întrerupînd îndeplinirea însărcinării întreprinse.*

Exemplul III

În nuvela lui Edgar Poe, *Cărăbușul de aur*, naratorul, asociat de William Legrand la căutarea, în aparență absurdă, a unei comori îngropate, începe să se lase convins de entuziasmul prietenului său: „Fără a-mi da seama de ceea ce pricinuia o schimbare în gîndirea mea, nu mai simțeam o

aversiune atît de mare pentru munca ce-mi era impusă. Mă interesa în chip straniu. Ba mai mult, mă simțeam excitat. Poate că exista în toată purtarea extravagantă a lui Legrand un anumit aer de hotărîre, o anumită libertate profetică care mă impresionau". Vom coda rolul naratorului: *agent întreprinzînd să îndeplinească o însărcinare, în pofida aversiunii sale; concepînd în cursul executării dorința de a-și continua îndeplinirea însărcinării; dînd prioritate dorinței sale față de aversiune; continuînd îndeplinirea însărcinării întreprinse.*

II.1.2.1.3.1.2.1. *Un caz particular: influența încurajatoare sau descurajatoare a rezultatelor deja înregistrate asupra hotărîrii de a continua sau de a întrerupe îndeplinirea sarcinii.*

Noile mobiluri care apar în timpul îndeplinirii însărcinării și care tind să întărească sau să slăbească hotărîrea agentului de a merge pînă la capătul întreprinderii sale pot avea două origini:

A. Poate fi vorba despre o influență *exterioară* însărcinării. În timpul unei competiții sportive, de pildă, anunțarea unui premiu trezește din nou însuflețirea, care slăbise, a concurenților; sau, pe cînd o însărcinare oarecare este pe cale să se finalizeze, apare un adversar ostil principiului însuși al acestei sarcini, care poruncește agentului să se oprească.

B. Poate de asemenea să fie vorba despre o influență care vine, ca să zicem așa, din chiar *interiorul* sarcinii: pe măsură ce îndeplinirea ei progresează, agentul ia cunoștință de rezultatele deja obținute, cu plăcere sau neplăcere, rușine sau mîndrie, conștiința avantajelor dobîndite sau a neajunsurilor suferite. Aceste satisfacții sau insatisfacții pot să nu fie uneori decît realizarea speranțelor sau a temerilor concepute de agent cînd delibera asupra oportunității de a întreprinde îndeplinirea acelei însărcinări: verificîndu-i prevederile, ele nu modifică balanța mobilurilor favorabile sau nefavorabile întreprinderii. Dar, de cele mai multe ori, ele diferă, prin natura sau intensitatea lor, de cele pe care agentul le anticipase: el își dă seama că însărcinarea este mai dificilă sau mai plăcută decît și-o închipuise; că primele rezultate

comportă prin ele însele avantaje sau neajunsuri pe care nu le prevăzuse; că, bunăoară, conștiința interdicției crește sau slăbește, și în același timp se produce o încălcare... Dacă satisfacțiile sau insatisfacțiile pe care agentul le resimte astfel sînt înțelese de el ca semnul altor satisfacții sau insatisfacții viitoare, speranțele sau temerile pe care le concepe atunci modifică echilibrul inițial al mobilurilor, astfel încît continuarea întreprinderii este încurajată sau descurajată.

În mod normal, satisfacțiile pe care le resimte agentul în îndeplinirea însărcinării sale tind să-i inspire speranța unor satisfacții noi, și deci să-l motiveze să continue; insatisfacțiile, dimpotrivă, tipdă să-i inspire teama de insatisfacții noi, deci să-l descurajeze. Trebuie totuși conceput și cazul paradoxal al agentului care obține din insatisfacțiile sale motive de a spera și deci de a continua, sau din satisfacțiile sale motive de teamă și deci de renunțare. Vom prevedea următoarele dezvoltări (ținînd seama numai de cazurile principale):

Agent întreprinzînd să-și îndeplinească însărcinarea; resimțind în cursul îndeplinirii

- o satisfacție neprevăzută; din care poate rezulta
  - speranța unor satisfacții noi ce vor prelungi pe cea pe care o resimte; motivat de această speranță să persevereze în întreprinderea sa
  - teama unor insatisfacții ce ar urma satisfacției pe care o resimte; motivat de această teamă să renunțe la întreprinderea sa
- o insatisfacție neprevăzută; din care poate rezulta
  - teama de insatisfacții noi în continuarea celei pe care o resimte; motivat de această teamă să renunțe la întreprinderea sa
  - speranța unor satisfacții succedînd insatisfacției pe care o resimte; motivat de această speranță să persevereze în întreprinderea sa.

Mai în amănunt, satisfacțiile sau insatisfacțiile pe care le resimte agentul pe cînd îndeplinirea sarcinii este în curs pot fi legate de luarea la cunoștință a eșecurilor sau a succeselor care jalonează mersul întreprinderii și sînt de bun sau de rău augur pentru *finalizarea* întreprinderii sale. Aceste succese pot fi asimilate cu prestații care ameliorează soarta

agentului apropiindu-l de țintă, sau îl protejează împotriva unei degradări care l-ar îndepărta de această țintă; eșecurile pot de asemenea fi asimilate cu niște obstrucții care degradează soarta agentului îndepărtîndu-l de țel sau îl frustrează de o ameliorare care l-ar apropia de țel. Luarea la cunoștință a unei prestări primite este în mod normal însoțită de un sentiment de speranță (țelul se apropie, sau cel puțin nu s-a depărtat) și de o întărire a mobilurilor care incită la finalizarea însărcinării. Luarea la cunoștință a unei piedici întîmpinate este în mod normal însoțită de un sentiment de teamă (scopul se îndepărtează sau cel puțin nu se apropie) și de o întărire a mobilurilor care incită la părăsirea însărcinării. Vom formula aceste dezvoltări:

Agentul întreprinzînd să îndeplinească o însărcinare; judecînd, în cursul îndeplinirii însărcinării că este

— beneficiar efectiv al unei prestații primite (care îi ameliorează șansele de reușită sau îl protejează de o degradare a acestor șanse); trăgînd din această părere nădejdea de a reuși să-și îndeplinească însărcinarea; motivat de această speranță să persevereze în îndeplinirea însărcinării

— victimă efectivă a unei obstrucții suferite (care îi degradează șansele sau îl frustrează de o ameliorare a șanselor sale); căpătînd, din această părere, teama de a eșua în îndeplinirea însărcinării; motivat de această teamă să renunțe la îndeplinirea însărcinării sale.

Exemplu

În nuvela lui Edgar Poe, *Cărăbușul de aur*, „după scurgerea celor două ore, ajunsesem la o adîncime de cinci picioare, și nu se arăta nici o urmă de comoară. [...] Totuși Legrand, deși vădit nedumerit, își șterse fruntea cu un aer gînditor și-și reluă sapa." Vom coda rolul lui William Legrand în acest pasaj: *agent întreprinzînd să îndeplinească o însărcinare* (să găsească comoara presupusă); *judecîndu-se, în cursul executării, frustrat de o ameliorare a șanselor sale* (nici o urmă de comoară); *concepînd teama că va eșua în întreprinderea sa; motivat de această teamă să renunțe la îndeplinirea însărcinării; făcînd să prevaleze asupra acestei temeri motivele sale de a spera în succesul îndeplinirii însărcinării; perseverînd în îndeplinirea ei.*

Mai tîrziu, după o nouă decepție, „ne-a rugat fierbinte să ne continuăm totuși străduaniile, și nici nu sfîrșise vorba că m-am împiedicat și am căzut cu fața înainte; vîrful cizmei mele se prinsese într-un inel mare de fier care zăcea pe jumătate îngropat sub o grămadă de pămînt. Ne-am apucat din nou de lucru cu un elan sporit; n-am trăit niciodată clipe de așa vie exaltare." Vom coda de astă dată rolul lui Legrand și al tovarășilor lui: *agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări; judecîndu-se, în cursul executării, beneficiarul unei ameliorări a șanselor sale* (dezvelirea inelului de fier, indiciu al unui cufăr, al unei dale etc., ascunzînd comoara); *concepînd speranța de a reuși îndeplinirea însărcinării; motivat de această speranță să persevereze în îndeplinirea însărcinării; făcînd să prevaleze această speranță asupra motivelor de a se teme de eșec în îndeplinirea însărcinării sale; perseverînd în îndeplinirea ei.*

II.1.2.1.3.1.3. *Agentul voluntar în acțiune, expus unei influențe ce tinde să confirme (sau să combată) ideea că mijlocul pe care-l folosește este nimerit pentru îndeplinirea sarcinii, și, ca urmare, să-l îndemne (sau nu) la perseverență în utilizarea acestui mijloc.*

În loc să-l incite să continue sau să întrerupă executarea însărcinării-scop, influența care se exercită asupra agentului în acțiune poate tinde să-l incite să continue sau să întrerupă executarea însărcinării-mijloc: vom avea atunci de a face cu o influență *sfătuitoare* (dacă ea incită agentul să persevereze în utilizarea acestui mijloc) sau de *sfat inhibitor* (dacă îl incită să renunțe la utilizarea acestui mijloc). În plus, în cazul în care se manifestă o influență de sfat inhibitor, se deschide eventualitatea unei influențe sfătuitoare indicînd un mijloc mai bun de a îndeplini însărcinarea. Vom formula aceste dezvoltări în termenii următori:

Agent întreprinzînd să îndeplinească o însărcinare; întreprinzînd în vederea acestui lucru executarea unei însărcinări-mijloc; pacient virtual, în cursul executării însărcinării-mijloc, al unui proces de influență ce tinde:

- *— să-l îndemne să persevereze în utilizarea acestui mijloc*
- *— să-l sfătuiască să nu persevereze în utilizarea acestui mijloc*
  - *— fără a-l îndemna să recurgă la un alt mijloc*
  - *— îndemnîndu-l să recurgă la un alt mijloc.*

Exemplu

În fabula lui La Fontaine *Morarul, fiul său și măgarul* (III, 1) bătrînul și fiul său își iau drept însărcinare-scop să se ducă să-și vîndă măgarul la tîrg:

„Dorind s-ajungă ferchеș și odihnit, l-au dus
ca pe un candelabru, legat burduf pe sus."

Vom coda rolul morarului și al fiului său, în acest început: *agent întreprinzînd să îndeplinească o însărcinare; întreprinzînd pentru aceasta să execute o însărcinare-mijloc; motivat de un calcul favorabil să recurgă la acest mijloc.*

„Dar primul om, văzîndu-i, s-a prăpădit de rîs:
(Măgarului plăcîndu-i plimbarea, n-a zis pîs).
« Ce farsă vor să joace smintiții ăștia oare,
de și-au legat Măgarul și-l poartă în spinare?
Hei, cît trăiește omul pe lume, multe vede!
Dar mai măgar, firește, din trei nu-i cine-ai crede ... »"

Vom continua codarea rolului: *pacient virtual al intervenției unui sfătuitor inhibitor voluntar în acțiune, întreprinzînd să-l sfătuiască să nu persevereze în utilizarea acestui mijloc.*

„Morarul recunoaște și, dîndu-i ascultare,
desferecă Măgarul și-l mînă pe picioare
[.....]
Morarul băiatului i-a spus
să-ncalece Măgarul".

Codarea urmării rolului: *pacient efectiv al sfatului inhibitor primit, renunțînd să persevereze în utilizarea acestui mijloc; recurgînd la utilizarea unei alte însărcinări-mijloc.*

„Cînd, iată, se iviră trei precupeți în cale
și ce-au văzut, desigur, nu le-a plăcut de fel,
căci unul, mai în vîrstă, s-a și răstit la el:
« Frumos lacheu, băiete, cu barba colilie!
În locul tău, bătrînul s-ar cuveni să fie.
Ia dă-te jos și lasă-l pe taică-tău călare! ... »"

Vom coda de astă dată: *pacient virtual al intervenției unui sfătuitor inhibitor voluntar în acțiune, întreprinzînd să-l sfătuiască să nu persevereze în utilizarea aceluiași mijloc și, pentru aceasta, să-i facă cunoscută interdicția de a utiliza acest mijloc* (tinerii trebuie să cedeze locurile așezate persoanelor în vîrstă); *întreprinzînd să-l îndemne să recurgă la un alt mijloc.*

Cînd, în sfîrșit, morarul, după ce s-a mai conformat de două ori părerilor persoanelor întîlnite, hotărăște să nu mai facă decît după capul său, vom încheia codarea rolului său în termenii următori: *pacient virtual al intervenției unui sfătuitor inhibitor voluntar în acțiune, întreprinzînd să-l sfătuiască să nu persevereze în utilizarea acestui mijloc; neîndurînd efectul acestui sfat inhibitor; perseverînd în utilizarea aceluiași mijloc; reușind, grație acestui mijloc, să execute însărcinarea-scop finală* („Așa făcu, și bine").

II. 1.2.2. *Aspecte active ale îndeplinirii însărcinării.*

Vom concepe acum rolul *agentului întreprinzînd îndeplinirea însărcinării sale*, dar nu ca beneficiar sau victimă a unor procese care afectează diferit întreprinderea sa (și care îl afectează diferit și pe el în conștiința pe care o capătă despre ele), ci întrucît el este efectiv un agent voluntar, vizînd un scop și tinzînd să-l atingă prin îndeplinirea unor însărcinări subordonate care sînt *mijloacele* îndeplinirii scopului țintit; sau, cu alte cuvinte, în măsura în care agentul, prin inițiativele sale, se comportă ca propriul său prestator. Sub acest aspect, rolul agentului este chemat să se dezvolte conform opțiunilor următoare:

Agent întreprinzînd să-și îndeplinească însărcinarea; pentru aceasta întreprinzînd să execute o însărcinare-mijloc concepută de el ca trebuind să servească însărcinării-scop

- printr-o *ameliorare*
  - făcînd să progreseze însărcinarea-scop
  - finalizînd însărcinarea-scop
- printr-o *protejare* împotriva unei degradări riscînd
  - să ducă la regresul însărcinării-scop
  - să ducă la nereușita însărcinării-scop.

Aceste dezvoltări caracterizează raporturile dintre sarcina-mijloc și sarcina-scop, sau, cu alte cuvinte, finalitatea sa specifică. Sub un alt raport sarcina-mijloc poate fi prezentată de povestire ca și cum ar comporta (sau nu ar comporta) neutralizarea unui obstructor sau obținerea unui prestator. Este atunci chemată să se desfășoare după următoarele opțiuni, în care recunoaștem aplicarea strategiilor imaginate de agentul virtual (cf. supra II. 1.1.4.1.):

Agent întreprinzînd îndeplinirea însărcinării; pentru aceasta întreprinzînd

- să neutralizeze
  - un obstacol neînsufleţit
  - un obstructor (voluntar sau involuntar)
    - în persoana altuia
    - în propria sa persoană

  şi/sau
- să obţină serviciile
  - unui auxiliar neînsufleţit
  - unui prestator (voluntar sau involuntar)
    - în persoana altuia
    - în propria sa persoană

Toate dezvoltările de strategii de obținere și de neutralizare (prin persuasiune sau disuasiune, ameliorare sau degradare, protejare sau frustrare) pe care le-am analizat mai sus, în stadiul în care erau imaginate ca program de îndeplinire a însărcinării, sînt firește susceptibile să reapară aici, cu singura diferență că ele nu mai caracterizează proiectul sarcinii, ci realizarea ei, nu rolul de *agent virtual*, ci rolul de *agent în acțiune*. Ne vom abține să repetăm analiza.

II.1.3. *Rezultate obținute de agentul voluntar.*

Rezultatele obținute de agentul voluntar, din clipa în care a trecut la acțiune pînă în momentul în care încetează să mai acționeze, pot fi repartizate de povestire în două categorii: succesele (care corespund progreselor și apoi finalizării sarcinii); dificultățile (care corespund momentelor de oprire sau regres, apoi eventual eșecului final al între-

prinderii). Vom putea formula aceste diferite tipuri de rezultate:

Agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări:

- reușind
  - să facă să înainteze îndeplinirea însărcinării
  - să finalizeze însărcinarea
- nereușind
  - să facă să înainteze îndeplinirea însărcinării (întîmpinînd dificultăți)
  - să finalizeze însărcinarea (eșuînd în îndeplinirea însărcinării).

Exemplele I și II

În cîntul XXII al Odiseei, Liodes încearcă să întindă arcul lui Ulise: „El cel dintîi ia arcul și săgeata, / Se pune-apoi pe prag și-încearcă arcul. / Nu-l poate trage însă, că nainte-i / Cad mîinile lui moi și nedeprinse". Vom coda acest rol: *agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări; nereușind să o facă să înainteze* (nu poate întinde arcul); *eșuează în îndeplinirea însărcinării* (istovit, renunță).

Puțin mai tîrziu, Ulise începe masacrarea pretendenților: „....aținti săgeata / Spre Antinou./[...] / săgeata-n carne-i / Trecu prin ceafa-i gingașă, iar dînsul/Se răsturnă în lături" (Cîntul XXII). Vom coda: *agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări* (aici, de degradare a soartei altuia); *reușind să o facă să înainteze* (săgeata l-a lovit pe Antinoos în git); *reușind să-și finalizeze însărcinarea* (omul cade mort).

II.1.3.1. *Corelații între rezultatele obținute în îndeplinirea însărcinării-mijloc și rezultatele obținute în urmărirea însărcinării-scop.*

După un alt clivaj, poate să apară, la un moment dat al îndeplinirii însărcinării, o opoziție între rezultatele obținute în urmărirea însărcinării-scop și cele obținute de însărcinarea-mijloc. Această opoziție nu apare dacă agentul a evaluat în mod lucid serviciile pe care le poate aduce însărcinării scop îndeplinirea însărcinării-mijloc: în acest caz, într-adevăr, succesul sarcinii-mijloc servește însărcinării-scop, eșecul ei

o deservește (sau cel puțin o pune într-o situație dificilă). Dar agentul s-a putut înșela: el a putut crede că executarea însărcinării alese drept mijloc avea să-i permită să înainteze în îndeplinirea însărcinării sau chiar s-o ducă la bun sfîrșit, pe cînd de fapt acest mijloc se dovedește ineficace sau chiar dăunător; în această ipoteză, succesul însărcinării-mijloc nu servește însărcinarea-scop și poate chiar s-o deservească; eșecul nu deservește însărcinarea-scop, și poate chiar s-o servească. Vom formula aceste dezvoltări în următorul tabel:

Agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări; întreprinzînd pentru aceasta îndeplinirea unei însărcinări-mijloc concepute ca trebuind să servească însărcinarea-scop

- reușind să execute însărcinarea-mijloc
  - reușind prin aceasta să servească însărcinarea-scop
  - nereușind să fie de ajutor prin aceasta însărcinării-scop
    - fără totuși s-o deservească
    - și ajungînd să deservească însărcinarea-scop
- eșuînd în executarea însărcinării-mijloc
  - nereușind prin aceasta să fie de ajutor însărcinării-scop
    - fără totuși să deservească însărcinarea-scop
    - și ajungînd să deservească însărcinarea-scop
  - reușind prin aceasta să servească însărcinarea-scop.

Exemplele I și II

În *Povestea lui Ali-Baba și cei patruzeci de hoți* bogatul, zgîrcitul și hapsînul Kassim îi smulge fratelui său secretul bogăției lui neașteptate și se duce glonț la peșteră: „Caută intrarea, o găsește, și pentru a o face să se deschidă, rostește cuvintele *Sesam, deschide-te.* Ușa se deschide, el intră, și deîndată ea se închide." Vom coda rolul lui Kassim: *agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări* (să ajungă la comoară); *pentru aceasta, întreprinzînd să îndeplinească o însărcinare-mijloc*$_1$ (a obține deschiderea ușii); *pentru aceasta întreprinzînd să îndeplinească însărcinarea-mijloc*$_2$ (să rostească o formulă); *reușind astfel să îndeplinească însărcinarea-mijloc*$_2$ (rostește corect formula); *reușind astfel să îndeplinească însărcinarea-mijloc*$_1$ (ușa se deschide); *reușind astfel să facă să înainteze îndeplinirea însărcinării-scop* (nu-i mai rămîne decît să intre și să verifice existența comorii).

Ceva mai tîrziu, Kassim, după ce și-a umplut sacii cu aur și bijuterii, vrea să iasă din peșteră: „și ajungînd în dreptul ușii pentru a o face să se deschidă, cu mintea plină de cu totul alte gînduri decît de cel care-i era cel mai necesar, se întîmplă că uită cuvîntul trebuitor și, în loc de *Sesam*, spune: *Orz*, *deschide-te*. Este foarte mirat văzînd că ușa, în loc de a se deschide, rămîne închisă. Numește alte grăunțe și cereale dar nu pe cea care trebuia și ușa nu se deschide." De astă dată vom coda rolul lui Kassim: *agent întreprinzînd să îndeplinească o însărcinare* (să iasă din peșteră); *pentru aceasta, întreprinzînd să îndeplinească o însărcinare-mijloc*$_1$ (să obțină deschiderea ușii); *pentru aceasta întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări-mijloc*$_2$ (să rostească formula); *nereușind în executarea însărcinării-mijloc*$_2$ (nu rostește formula corectă); *nereușind astfel să facă să înainteze însărcinarea-mijloc*$_1$ (ușa nu se deschide); *eșuînd astfel să facă să înainteze însărcinarea-scop* (o condiție *sine qua non* a ieșirii sale nu s-a realizat).

Exemplul III

Într-o fabulă de La Fontaine (VIII, 13), Tircis întreprinde să trezească în sufletul tinerei Amarante conștiința unei boli misterioase, numită iubire, ale cărei simptome le descrie:

„Amarante îi răspunde:
« Și ăsta zici că-i răul de care-mi spui mereu?
Nu-i ceva nou: să știi că-l știu și eu ... »
În gînd, Tircis se și vedea la țel,
cînd ea, vorbind de un galant,
îi spuse că simțea la fel,
dar pentru ... Clidamant!"

Vom coda rolul lui Tircis, care a servit atît de bine interesele rivalului său și, ca urmare, și le-a compromis pe ale lui: *agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări* (a o seduce pe Amarante); *pentru aceasta întreprinzînd să îndeplinească o însărcinare-mijloc* (s-o facă pe Amarante să ia

cunoștință de sentimentele sale); *reușind să îndeplinească însărcinarea-mijloc* (Amarante constată că este îndrăgostită); *nereușind astfel să servească însărcinarea-scop* (Amarante nu-l iubește) *și ajungînd involuntar să deservească însărcinarea-scop* (Amarante a devenit conștientă de iubirea ei pentru Clidamant).

Exemplul IV

De asemenea, în *Andromaca*, Oreste crede că o va cuceri pe Hermiona asasinîndu-l pe Pyrrhus. După săvîrșirea omorului, nu numai că nu obține răsplata făgăduită, dar mai pierde și orice speranță de a-i cîștiga dragostea:

„O văd, îndepărtată de mine pe vecie!"

Vom coda rolul lui Oreste: *agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări* (să-i placă Hermionei); *întreprinzînd pentru aceasta îndeplinirea unei însărcinări-mijloc* (uciderea lui Pyrrhus); *reușind să îndeplinească însărcinarea-mijloc; făcînd astfel, involuntar, să eșueze însărcinarea-scop.*

Exemplul V

Într-altă fabulă de La Fontaine, *Comoara și cei doi bărbați* (IX, 16), un nefericit vrea să pună capăt necazurilor lui spînzurîndu-se:

„Cum gîndul morții repezi îi dă ghes,
el și-a ales
— ca neștiut de nimenea să moară —
o casă bîntuită, se zice, de strigoi.
Dar cînd bătea-n perete un piroi,
s-a năruit o parte din zid cu o comoară.
Firește, disperatul a luat-o și s-a dus..."

Vom coda acest rol: *agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări* (aici, să pună capăt mizeriei sale); *întreprinzînd în acest scop, să îndeplinească o însărcinare-mijloc* (să se spînzure ca să sfîrșească odată cu toate); *nereușind în*

îndeplinirea însărcinării-mijloc (a ales prost punctul de susținere, care se năruie); *reușind astfel să îndeplinească însărcinarea-scop* (comoara găsită pune capăt mizeriei lui).

II.1.3.2. *Agentul voluntar reușind să-și îndeplinească însărcinarea grație ... sau în ciuda ...; nereușind în îndeplinirea însărcinării sale din cauza ... sau în ciuda ...*

Succes sau eșec, rezultatul obținut de agent poate să fie imputat de povestire doar unui concurs de împrejurări fericit sau nefericit, care nu angajează responsabilitatea nici unui agent determinat: succesul este atunci datorat norocului, eșecul nenorocului. Dar povestirea poate de asemenea să atribuie acest rezultat intervenției unui agent responsabil: fie aceeași persoană cu autorul însărcinării, care reușește să-și finalizeze întreprinderea printr-o acțiune bine inspirată, sau o dă de rîpă dintr-o greșeală oarecare; fie altă persoană, intervenind ca prestator sau ca obstructor și ducînd această acțiune pînă la finalizarea ei. În plus, povestirea poate arăta că anume procese, tinzînd să favorizeze sau să defavorizeze însărcinarea, nu s-au finalizat, și că rezultatul a fost dobîndit în ciuda intervenției lor: a existat succes *în ciuda* unei obstrucții făcută însărcinării, sau eșec *în ciuda* unei prestări de servicii. Rețeaua factorilor care au condiționat astfel în chip pozitiv sau negativ rezultatul obținut de agent poate fi figurat de următoarele două tabele:

Agent care a reușit să-și îndeplinească însărcinarea
- grație unei prestații constînd din:
  - o împrejurare favorabilă
  - intervenția (voluntară sau involuntară) a unui prestator
    - care este agentul însuși
    - care este altcineva

  și/sau
- în ciuda unei obstrucții constînd din:
  - o împrejurare nefavorabilă
  - intervenția (voluntară sau involuntară) a unui obstructor
    - care este agentul însuși
    - care este altcineva

Agent care nu a reușit să-și îndeplinească însărcinarea
- din cauza unei obstrucții constînd din:
  - o împrejurare nefavorabilă
  - intervenția (voluntară sau involuntară) a unui obstructor
    - care este agentul însuși
    - care este altcineva

  și/sau
- în ciuda unei prestații constînd din:
  - o împrejurare favorabilă
  - intervenția (voluntară sau involuntară) a unui prestator
    - care este agentul însuși
    - care este altcineva

Exemplul I

În *Nerecunoștința și nedreptatea oamenilor față de soartă* (*Fabule*, VII, 14), La Fontaine povestește cum s-a îmbogățit un negustor pe mare „ocrotit de noroc". Omul nostru credea că poate să-și atribuie doar lui meritele prosperității sale.

„De unde am?... Din iscusința mea,
Așa-i cînd știi să mînui bănuții, cît de cît ..."

Așa cum este prezentat de narator, adică în veracitatea lui, acest rol poate fi codat: *agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări de ameliorare a stării sale; reușind în întreprinderea lui grație unor împrejurări favorabile.* În percepția greșită pe care traficantul o are despre cele întîmplate, el devine *un agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări de ameliorare a stării sale; reușind în întreprinderea lui grație serviciilor pe care și le aduce sie însuși.*

„De data asta și mai curajos,
Și-a investit întregul său avut.
Dar toate i-au ieșit, acum, pe dos
Și, din nechibzuință, toți banii și-a pierdut.
.....
Prietenul, văzîndu-l ce-a ajuns,
l-a întrebat: «Cum irosiși atîta trudă?...»
Și negustorul nostru i-a răspuns:
«M-a urgisit, prietene, Ursita crudă!»"

În acest al doilea episod, negustorul este de acord cu naratorul în a se considera *un agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări de ameliorare a stării sale*; *nereușind în această întreprindere din cauza unor împrejurări nefavorabile.*

Exemplul II

Cîntecul Nibelungilor povestește cum a reușit Gunther să obțină mîna Brunhildei învingînd-o în trei încercări: luptă cu lancea, aruncarea unei pietre, săritură în lungime. Redus la propriile sale puteri, Gunther nu ar fi fost în stare s-o înfrunte pe Brunhilda. Din fericire, Siegfried, nevăzut grație unei glugi, se găsea alături de el, mînuind scutul și lancea în locul lui, aruncînd piatra, purtîndu-l pe Gunther într-o săritură uriașă. Astfel Gunther își atinge scopul. Vom coda acest rol: *agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări de ameliorare a stării sale; reușind în întreprinderea lui grație serviciilor aduse de altcineva.*

Exemplul III

Într-un basm polonez, o prințesă pe care un vrăjitor o făcuse neagră poate fi scăpată de vrajă numai de un cavaler care să nu cheltuiască decît pentru el banii primiți de la ea. Eșecul eroului, determinat de pomana pe care o face cu ultimul bănuț, poate fi codat: *agent întreprinzînd o însărcinare* (s-o scape pe prințesă); *... nereușind în întreprinderea lui din cauza obstrucției pe care involuntar, și-a făcut-o singur.* Dacă, în plus, povestirea dă de înțeles că cerșetorul care cere pomana este chiar vrăjitorul deghizat și că eroul a căzut în capcana întinsă de el, ar trebui să completăm enunțul precedent: *... și din cauza obstrucției voluntare a altcuiva.*

II.1.3.3. *Conștiința căpătată de agent despre rezultatul întreprinderii sale.*

Povestirea se poate abține să arate dacă agentul percepe succesul sau eșecul său, și cum îl înțelege. Dacă alege, dimpotrivă, să expliciteze unul sau altul dintre aceste puncte, povestirea poate menționa:

A. Că agentul este lipsit de o informație, adevărată sau falsă, care să-i arate dacă a reușit sau nu; sau dacă agentul

crede că a reușit sau nu, că este lipsit de o informație (adevărată sau falsă) care să-i arate cărui concurs de împrejurări sau intervenții cărui agent trebuie să-i impute acest rezultat.

B. Că agentul este înzestrat cu o informație indicîndu-i succesul sau eșecul întreprinderii, și precizînd eventual cauzele acestui rezultat. În această ipoteză, povestirea poate caracteriza această informație drept veridică sau înșelătoare: agentul poate crede că a reușit sau viceversa; poate imputa succesul său propriei sale acțiuni, cînd de fapt o datorează prestărilor altcuiva, sau eșecul său obstrucției altcuiva, cînd de fapt responsabilitatea îi revine pe de-a-ntregul etc.

Exemplul I

În *Musca și diligența* (La Fontaine, *Fabule*, VII, 9):

„... uite, pîn-la urmă, trăgînd cu chiu, cu vai,
urcară caii coasta.
«Atît trudii, c-ai noștri ajuns-au sus, pe plai...
Să răsuflăm, acuma!... Iar voi, cumetri Cai,
plătiți-mă de toată cazna asta!»"

Vom coda acest rol: *agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări* (să ajute caii la urcuș); *nereușind executarea acestei însărcinări* (intervenția muștei este inutilă, ba chiar dăunătoare); *pacient efectiv al unei induceri în eroare care îl face să creadă că a reușit în îndeplinirea însărcinării sale.*

Exemplul II

Am mai citat aventura, luată tot din *Fabulele* lui La Fontaine (VII, 14), a negustorului pe mare, îmbogățit în urma unei întîmplări norocoase și atribuindu-și succesul talentului său. Vom completa enunțul rolului: *agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări* (să se îmbogățească), *reușind să-și finalizeze întreprinderea grație unor împrejurări favorabile*; *pacient efectiv al unui proces de tăinuire finalizat*

care îi ascunde faptul că a reușit grație unor împrejurări favorabile și pacient efectiv al unui proces de inducere în eroare finalizat, făcîndu-l să creadă că a reușit grație serviciilor pe care și le-a adus sieși.

Exemplul III

Să reluăm exemplul competiției trucate în urma căreia Gunther obține mîna Brunhildei, dar situîndu-se de astă dată de partea persoanei înșelate. Brunhilda, crezîndu-se învinsă de Gunther, pe cînd fusese de fapt învinsă de Siegfried, joacă un rol de *agent întreprinzînd să îndeplinească o însărcinare* (să-l învingă pe Gunther), *eșuînd în această întreprindere din cauza obstrucției voluntare a altcuiva* (gluga piticului Alberich îl face pe Siegfried nevăzut), *și pacient efectiv al unui proces de inducere în eroare finalizat, făcîndu-l să creadă că a eșuat din cauza obstrucției voluntare a unui terț* (Gunther, care s-a prefăcut că mînuiește lancea, că aruncă piatra, că face o săritură).

Exemplul IV

Într-o poveste din *O mie și una de nopți*, o prințesă va fi dată în căsătorie aceluia dintre cei trei fii ai unui rege care, într-o întrecere cu arcul, își va arunca săgeata cel mai departe. Prințul Ahmed trage cînd îi vine rîndul, dar în ciuda tuturor căutărilor îi este imposibil să regăsească săgeata, și deci să afle dacă a cîștigat sau a pierdut. Vom coda acest rol: *agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări* (să tragă mai departe decît frații săi); *lipsit de informație care-să-i arate dacă a reușit sau nu să-și îndeplinească însărcinarea; neștiind dacă a reușit sau a eșuat.*

II.1.3.4. *Satisfacția sau insatisfacția resimțite de agentul care socotește că a reușit sau nu în îndeplinirea însărcinării sale.*

Conștiința de a fi reușit sau eșuat în însărcinarea sa este, în mod normal, însoțită de anumite satisfacții sau insatisfacții (de ordin hedonic, etic, sau pragmatic). Dacă po-

vestirea va căuta să le expliciteze, putem prevedea următoarele dezvoltări:

Agent considerînd că a reușit (sau nu) în îndeplinirea însărcinării sale; dobîndind din acest rezultat un sentiment

- — de plăcere și/sau de datorie împlinită și/sau de avantaj dobîndit
- — de neplăcere și/sau de contractare de obligație și/sau de inconvenient
- — de lipsă atît de plăcere cît și de neplăcere, și/sau nici de datorie împlinită nici de contractare de obligație, și/sau nici de avantaj dobîndit nici de inconvenient
- — de plăcere amestecată cu neplăcere și/sau de datorie împlinită amestecată cu o contractare de obligație și/sau de avantaj amestecat cu inconvenient.

Exemplul I

Într-o nuvelă de Edgar Poe, *Demonul perversității*, naratorul a reușit o crimă perfectă: „Nu se poate concepe ce magnific sentiment de satisfacție se năștea în sufletul meu cînd cugetam la absoluta mea securitate. Multă vreme m-am obișnuit să mă bucur de acest sentiment. Îmi era mai plăcut decît toate beneficiile pur materiale care rezultaseră de pe urma crimei mele." Vom coda acest rol: *agent judecînd că a reușit în îndeplinirea însărcinării sale, dobîndind din acest rezultat un sentiment de plăcere* (delectarea de a fi în siguranță) *și conștiința de a fi dobîndit un avantaj* (beneficii pur materiale *).

Exemplul II

În *Povestea lui Ali-Baba și cei patruzeci de hoți*, unul din hoți, trimis la oraș pentru a identifica locuința lui Ali-Baba, nu reușește să o găsească datorită isteții Morgianei: „Hoțul-călăuză a fost declarat într-un glas vrednic de moarte; el însuși s-a condamnat, recunoscînd că ar fi trebuit să fie mai precaut, și a întins cu fermitate gîtul său celui care se apropia ca să i-l reteze." Vom coda acest rol: *agent judecînd că nu a reușit să-și îndeplinească însărcinarea; dobîndind din acest rezultat sentimentul contractării unei obligații.*

---

* Sistemul nostru de codare, în starea lui actuală de dezvoltare, nu ține seama de formulările comparative.

Exemplul III

În altă poveste, din *O mie și una de nopți*, regele Camaralzaman crede că cei doi fii ai lui au fost executați în urma poruncii pe care o dăduse, bănuindu-i că ar fi vrut să-și seducă soacrele respective. Descoperă apoi că erau nevinovați: „Ce-ai făcut, părinte barbar? strigă el. Ți-ai ucis proprii copii! Copii nevinovați! Înțelepciunea, modestia, ascultarea, supunerea lor la toate dorințele tale, virtuțile lor nu erau destule mărturii ale nevinovăției lor? Părinte orbit, mai meriți tu să te rabde pămîntul după o crimă atît de odioasă?" etc. Vom coda acest reviriment: *agent judecînd că și-a finalizat însărcinarea* (pseudo-întreprinderea punitivă); *dobîndind din aceasta un sentiment de neplăcere și de vinovăție.* Apoi, emirul însărcinat cu executarea, tulburat de disperarea regelui îi spune că i-a cruțat pe cei doi principi. Disperarea regelui, se preschimbă în bucurie. Vom coda această nouă stare a rolului: *agent judecînd că nu a reușit să-și îndeplinească însărcinarea* (poruncile sale nu au fost ascultate); *dobîndind din aceasta un sentiment de plăcere.*

II.2. AGENTUL INVOLUNTAR.

Am definit drept agent voluntar orice persoană care, după ce a conceput proiectul de a modifica starea de lucruri existentă, îl actualizează pentru a realiza această schimbare. Dar orice act voluntar antrenează după sine o serie de ricoșeuri, de modificări, altele decît cele care-i constituie obiectivul. Unele au fost prevăzute de agent, ca fiind mijloace, sau prețuri de plătit pentru atingerea scopului: chiar dacă nu le-a vrut, le-a acceptat. Celelalte nu au fost nici căutate nici prevăzute. Ele apar pe neașteptate în plasa întreprinderii sale: Cephalus vede mișcînd frunzișul, aruncă sulița asupra a ceea ce crede că este o căprioară, și o ucide pe Procris, ascunsă prin tufișuri. Consecința fiind imputabilă inițiativei sale, povestirea îl poate face pe vînător responsabil de uciderea soției sale. Dar este vorba de acțiune involuntară prin aceasta că este prezentată drept efectul accidental, nici voit, nici acceptat, al unei activități orientate spre alt scop.

Dezvoltarea rolului de agent involuntar poate fi articulată, ca și aceea a rolului agentului voluntar, în trei momente, dintre care primele două deschid o alternativă:

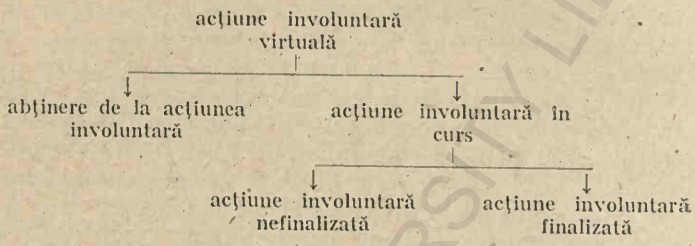

Exemplul I

Fie, în *Cartea Esterei*, momentul în care Artaxerxe, care și-a amintit că Mardoheu nu a fost răsplătit, îi face semn lui Aman, care venise să ceară moartea lui Mardoheu, să se apropie: „Aman intră, iar regele îi zise: Ce să se facă omului pe care regele vrea să-l cinstească? Aman socotea în inima sa: Pe cine altul voește regele să-l cinstească, dacă nu pe mine?“ În acel moment rolul lui Aman este acela al unui *ameliorator involuntar virtual al soartei altuia*. „Și a zis Aman către rege: Pentru omul, pe care vrea să-l cinstească regele, să se aducă îmbrăcăminte împărătească, cu care se îmbracă regele, și calul pe care încalecă regele, precum și coroană domnească; apoi să se dea hainele, coroana și calul unuia dintre cei dintîi dregători ai regelui, ca să îmbrace pe omul acela, pe care vrea regele să-l cinstească ...“ etc. Prin sfatul pe care îl dă lui Artaxerxe, Aman se poartă ca un *agent tinzînd involuntar să amelioreze soarta altuia*. Cînd în sfîrșit regele rostește porunca sa: „Bine ai zis! Ia repede haine și cal, cum ai spus, și fă așa Iudeului Mardoheu, care șade la poarta domnească ...“ (*Estera*, 6, 6—10), rolul lui Aman este acela al unui *ameliorator involuntar efectiv al soartei altuia*.

Exemplul II

Fie încă, tot în *O mie și una de nopți*, povestea bătrînului care se pregătește să-și înjunghie vițelul fără să știe că acesta

este fiul său metamorfozat: „Deși nu știam că acest vițel era fiul meu, sufletul mi se înduioșă văzîndu-l. La rîndul său, de îndată ce mă zări, acesta se străduí din răsputeri să ajungă la mine, rupse funia care-l lega și se aruncă la picioarele mele. [...] Hai, i-am spus eu gospodarului, du-l înapoi pe acest vițel la tine; îngrijește-l ca pe ochii din cap și în locul lui adu altul fără zăbavă." Vom coda acest aspect al rolului bătrînului: *degradator virtual involuntar al soartei altuia* (nu știe că-l hrănește pentru tăiere pe propriul lui fiu preschimbat în animal); *tinzînd involuntar să degradeze soarta altuia* (vrea să înjunghie vițelul); *neducînd acțiunea sa involuntar degradatoare pînă la finalizare* (renunță să înjunghie vițelul).

II.2.1. *Specificări ale rolului de agent involuntar*

Orice acțiune care ar putea fi asumată voluntar de un agent, cu titlul de sarcină, este totodată susceptibilă de a fi făptuită de el involuntar. Ca urmare, toate determinările extrase de pe urma conținutului însărcinării (ameliorare, degradare, protejare, frustrare, exercitarea unei influențe etc.) și care servesc la specificarea rolurilor de agenți voluntari (ca ameliorator, degradator ...) se aplică în același fel rolului agentului involuntar.

Acesta mai poate fi caracterizat de împrejurările care condiționează apariția rolului. Într-adevăr, o acțiune involuntară X nu este posibilă decît dacă autorul său eventual este a) inconștient de perspectiva de acțiune care-i este deschisă, b) informat de ocazia care i se oferă de a concepe o sarcină antrenînd pe X fără știrea lui: în primul nostru exemplu, Cephalus nu știe că ar putea-o ucide pe Procris, ascunsă în tufiș; în schimb, mișcarea frunzișului, semn obișnuit al prezenței unui vînat, îl face să creadă că i se oferă un prilej de vînătoare. Rolul de agent involuntar poate fi deci specificat mai precis ținînd seama: pe de o parte de factorii care fac efectivă orbirea acestuia, pe de alta de legăturile care unesc acțiunea involuntară X cu întreprinderea Y, care este cauza acelei acțiuni.

II. 2.1.1. *Agentul involuntar caracterizat prin cauzele orbirii sale.*

Orbirea agentului virtual involuntar poate fi caracterizată drept *neștiință* dacă nu constă decît în carența unei informații care să-i arate ocazia oferită de a făptui (sau de a nu făptui) acțiunea *X*, sau drept o *cunoaștere eronată* (dacă va consta într-o credință greșită după care ocazia de a comite acțiunea *X* nu i se oferă). Vom coda:

Agent virtual al unei acțiuni involuntare

— din lipsă de informație care să-i revelеze ocazia oferită de a comite această acțiune

— din încredere într-o informație falsă care-l face să creadă că nu i se oferă ocazia de a făptui această acțiune.

Lipsa de informație — neștiința — poate la rîndul ei să fie atribuită de povestire fie unui proces de *tăinuire* (împiedicînd pe agentul virtual să ia cunoștință de ocazia oferită de acțiunea *X*) fie unui proces de *distragere* (făcîndu-l pe agentul virtual să piardă conștiința acestei ocazii oferite). De asemenea, încrederea într-o informație falsă — cunoașterea eronată — poate fi atribuită fie unui proces de *inducere în eroare* (care face să se treacă de la neștiință la cunoașterea eronată a ocaziei oferite) fie unui proces de *combatere* (care duce de la conștiința ocaziei oferite la cunoașterea eronată a acestei ocazii). De unde dezvoltările celor două roluri precedente:

Agent virtual al unei acțiuni involuntare

— neînzestrat cu o informație revelîndu-i ocazia oferită de a făptui această acțiune
  — din cauza tăinuirii acestei ocazii
  — din cauza distracției care îl face să uite această ocazie

— înzestrat cu o informație falsă lăsîndu-l să creadă că nu i se oferă ocazia să făptuiască această acțiune
  — din cauza inducerii în eroare care îl face să creadă că nu i se oferă această ocazie
  — din cauza combaterii credinței sale că i se oferă ocazia să făptuiască această acțiune.

Exemplul I

Fie tema unui *fabliau* cunoscut: pentru a ajunge la niște mure, preotul se ridică în picioare pe șaua catîrului său, și gîndește: atîta mi-ar trebui acum, să vină un zevzec să strige: „Dii!". Dar cum a gîndit cu glas tare, catîrul pornește din loc și preotul cade printre rugi. Vom coda: *degradator (virtual, în acțiune, efectiv) involuntar al propriei sale soarte, dintr-o distracție care îl face să uite că i se oferă ocazia de a-și face cu mîna lui această degradare.*

Tot astfel, în *O mie și una de nopți*, al treilea kalender călătorește pe o barcă cîrmuită de un om de bronz care-l va aduce înapoi viu și nevătămat în țara lui cu condiția să se abțină de a rosti numele lui Dumnezeu în timpul călătoriei. În cea de-a noua zi zărește niște insule: „bucuria mea m-a făcut să uit de condiția pusă: Domnul fie lăudat! am spus eu atunci; Domnul fie lăudat! Nici nu sfîrșisem bine și șalupa s-a scufundat în mare împreună cu omul de bronz" (a CIV-a Noapte). Vom coda acest rol: *beneficiar virtual al unei întreprinderi de ameliorare în curs, tinzînd să se frustreze involuntar de beneficiul acestei ameliorări și să-și aducă o degradare involuntară a soartei* (înecarea) *dintr-o distracție ce l-a făcut să uite ocazia oferită de a-și pricinui această frustrare și degradare.*

Exemplul II

În episodul binecuvîntării lui Iacov de către Isaac: „Și s-a apropiat Iacov de Isaac, tatăl său, iar acesta l-a pipăit și a zis: « Glasul este glasul lui Iacov, dar mîinile sînt mîinile lui Isav ». Dar nu l-a cunoscut, pentru că mîinile lui erau păroase, ca mîinile fratelui său Isav; și l-a binecuvîntat" *(Facerea, 27, 22—23)*. Vom coda rolul lui Isaac, în prima fază a acestui episod: *ameliorator virtual al soartei altuia* (Iacov) *printr-o inducere în eroare care-l face să creadă că ocazia acestei ameliorări nu i se oferă* (exclude prezența lui Iacov, de vreme ce „mîinile sînt mîinile lui Isav", deși glasul este al lui Iacov).

Orbirea eventualului agent involuntar poate să înceteze dacă există procese de revelare, de reamintire, de combatere a erorii, de confirmare a opiniei adevărate, care se

manifestă și-și ating scopul. Prin aceasta, virtualitatea acțiunii involuntare se transformă în perspectiva unei însărcinări oferite. Agentul virtual involuntar al acțiunii *X* devine agentul voluntar virtual al însărcinării cu același conținut *X*.

II. 2.1.2. *Acțiunea involuntară caracterizată prin întreprinderea voluntară care o antrenează.*

Cum orice acțiune involuntară apare în urma unei inițiative voluntare a agentului, este posibil să se caracterizeze prima cu ajutorul celei de a doua. Cephalus, de exemplu, joacă un rol de *degradator involuntar al propriei persoane și al altuia* (o ucide pe soția lui iubită) *întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări de ameliorare a propriei sale soarte** (satisfăcînd pasiunea sa pentru vînătoare). Kriemhilda crezînd că-l apără pe Siegfried dacă îi dezvăluie lui Hagen singurul punct vulnerabil din trupul lui, joacă rolul de *degradator involuntar al propriei persoane și al altuia* (determină moartea soțului ei) *întreprinzînd îndeplinirea însărcinării de protejare a acestei alte persoane.* Orice fel de acțiune involuntară poate fi astfel urmarea oricărui fel de sarcină asumată voluntar.

Trebuie în plus să formulăm două observații importante, care rectifică și completează enunțul precedent al raporturilor dintre acțiunea involuntară *X* și întreprinderea voluntară *Y*:

1. Abținerea voluntară de la însărcinare trebuie considerată ca o inițiativă pozitivă, susceptibilă de a antrena, ca și actualizarea, consecințe imputabile agentului și care reprezintă, dacă acesta nu le-a prevăzut și acceptat, tot atîtea acțiuni involuntare (de exemplu, refuzul unei protejări, considerată greșit ca fiind de prisos, facilitează agresiunea, astfel încît protectorul eventual, prin abținerea sa, ajută involuntar pe degradator).

---

* Aceste roluri se pot enunța și în ordine inversă: *agent întreprinzînd o sarcină Y ; tinzînd prin aceasta să făptuiască acțiunea involuntară X.* Vom utiliza de preferință această a doua formulare care respectă cronologia evenimentelor (enunță cauza înaintea efectului).

2. Fazele succesive ale îndeplinirii însărcinării (actualizarea prin aplicarea mijloacelor, apoi rezultatul, care poate fi succes, sau eșec) sînt, amîndouă, susceptibile să antreneze consecințe neprevăzute diferite; deci caracterizarea acțiunii voluntare poate fi dusă mai departe indicînd punctul său de angrenare în procesul însărcinării *Y*: actualizare prin aplicarea unui mijloc, succes, eșec.

Ținînd cont de aceste remarci, vom prevedea următoarele dezvoltări:

Agent virtual al unei însărcinări Y

— abținîndu-se să întreprindă această însărcinare
— întreprinzînd îndeplinirea acestei sarcini
— reușind să îndeplinească această sarcină
— nereușind în îndeplinirea acestei sarcini;

tinzînd, prin aceasta, să făptuiască o acțiune involuntară X.

Exemplul I

Roland, rugat de Olivier să sune din corn pentru a-l chema pe Carol cel Mare în ajutor, refuză de trei ori, determinînd prin orgoliul și încăpățînarea lui nimicirea ariergardei. Vom coda rolul lui Roland: *agent virtual al unei însărcinări de protejare a sieși și a altuia; abținîndu-se să întreprindă această însărcinare; tinzînd, prin aceasta, să aducă involuntar serviciile sale unei întreprinderi de degradare a soartei sale și a soartei altuia.*

Exemplul II

În *Ursul și Iubitorul de grădini* (La Fontaine, VIII, 10):

„... ocrotitorul lui, cam necăjit
de-o Muscă îndărătnică și rea,
pe care în zadar o izgonea
că iar venea,
luă în labe-un bolovan de stei,
pe care îl găsise la rădăcina pomului,
și puse capăt mojiciei ei
zdrobind cu el și Musca și căpățîna Omului."

Vom coda rolul ursului: *protector al altuia* (grădinarul); *pentru aceasta întreprinzînd să aducă unui terț degradator* (musca) *o contradegradare care s-o pună în incapacitate de a vătăma; tinzînd, prin aceasta, să producă involuntar o degradare a soartei altuia; reușind în întreprinderea sa de contradegradare a soartei terțului degradator* (turtește musca); *finalizînd, prin aceasta acțiunea involuntar degradatoare a soartei altuia* (îl omoară pe grădinar).

Exemplul III

În *O mie și una de nopți* (a XXXVIII-a Noapte): „Se înfățișă o pasăre în fața mea; i-am tras o săgeată, dar nu am lovit-o, iar săgeata a nimerit din întîmplare în ochiul drept al vizirului care ieșise să ia aer pe terasa casei sale, și i-l străpunse." Vom coda: *agent întreprinzînd să degradeze soarta altuia* (pasărea), *eșuînd în această întreprindere* (nu nimerește pasărea); *tinzînd involuntar, prin aceasta, să degradeze soarta unui terț* (vizirul care se plimba pe terasa casei sale); *finalizînd această acțiune involuntar degradatoare* (vizirul are ochiul drept străpuns).

II.2.1.3. *Repercusiuni ale acțiunii involuntare asupra întreprinderii al cărei efect este.*

În al doilea dintre cazurile pe care le-am deosebit mai sus, acțiunea involuntară X se amorsează și se dezvoltă chiar în timp ce însărcinarea Y este în curs de executare. Rezultă din această simultaneitate că acțiunea involuntară X, apărută în urma însărcinării Y ca efect al acesteia, poate eventual să-și influențeze propria cauză și să-i modifice îndeplinirea. Vom prevedea următoarele cazuri:

Agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări Y; tinzînd prin aceasta să făptuiască o acțiune involuntară X

- — fără efect asupra îndeplinirii însărcinării Y
- — având drept efect
  - — să servească îndeplinirea însărcinării Y
  - — să deservească îndeplinirea însărcinării Y

În ultimele două cazuri, putem asimila acțiunea X cu aplicarea involuntară a unui mijloc care contribuie la asigu-

rarea succesului sau eșecului întreprinderii. Vom reformula mai precis aceste roluri:

Agent întreprinzînd îndeplinirea unei sarcini Y; pentru aceasta aplicînd un mijloc Z judecat ca adecvat (sau neadecvat); *prin aceasta, tinzînd involuntar să aplice un mijloc X care*

{ — servește
— deservește

îndeplinirea însărcinării.

Exemplul I

Astfel, în ciclul englezesc al *Doctorului fără voie*, doctorul Crab, care s-a lăudat că e atotștiutor, luat în serios, este somat să spună ce se ascunde sub o farfurie răsturnată. Îngrozit la gîndul soartei ce-l așteaptă, șarlatanul exclamă: „Bietul Crab"! Dintr-o întîmplare prea fericită, sub farfurie se afla un crab mort. Vom coda: *agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări de protejare a propriei sale persoane; pentru aceasta, aplicînd un mijloc judecat drept inadecvat* (să-și deplîngă nefericirea); *aplicînd involuntar prin aceasta, un mijloc* (a răspunde corect întrebării puse) *care servește îndeplinirea însărcinării; reușind, grație succesului acestui mijloc, în întreprinderea de protejare a propriei persoane.*

Exemplul II

Fie dimpotrivă exemplul lui Gribouille, care se bagă în apa rîului pentru a nu fi udat de ploaie. Vom coda: *agent întreprinzînd o însărcinare de protejare a propriei persoane; aplicînd pentru aceasta un mijloc socotit neadecvat* (a se băga în rîu); *aplicînd, prin aceasta, involuntar, un mijloc care deservește îndeplinirea însărcinării sale* (este udat); *eșuînd, din cauza succesului acestui mijloc, în întreprinderea sa de protejare a propriei sale persoane.*

II.2.1.4. *Exploatarea retorică a distanței dintre însărcinarea întreprinsă și acțiunea involuntară.*

Acțiunea involuntară caracterizîndu-se prin roluri de forma *agent tinzînd involuntar să făptuiască acțiunea X cînd de fapt întreprinde sarcina Y*, putem reflecta la distanța care

separă pe *X* de *Y*, la efectul de intenție, și la exploatările retorice posibile ale acestei distanțe.

Acțiunea involuntară *X* nu poate fi identică cu însărcinarea *Y* (căci atunci acțiunea involuntară nu s-ar putea deosebi de însărcinarea întreprinsă), dar ea poate, în diferite grade și sub diverse raporturi, să-i semene sau să se deosebească de ea. Nu ne vom ocupa în cadrul acestui studiu decît de asemănările sau diferențele traductibile în limbajul de care ne servim pentru a coda rolurile. Putem astfel prevedea următoarele două cazuri:

A. Agentul întreprinde o sarcină *Y;* făptuiește involuntar prin aceasta o acțiune *X*, care tinde către un rezultat similar. Astfel, în *Plugarul și Copiii săi* (La Fontaine, V, 9) fiii plugarului caută o comoară (de bani) și găsesc altă comoară (de spice). Vom coda: *agent întreprinzînd ameliorarea soartei sale într-un fel; tinzînd prin aceasta, involuntar, să amelioreze soarta sa într-alt fel.* Antiteza între sarcina întreprinsă și acțiunea involuntară este într-adevăr prezentă aici (opune mirajului aurului realitatea muncii), dar metoda noastră de analiză este incapabilă s-o specifice. Ea nu sezisează decît asemănarea rolurilor.

B. Agentul întreprinde o sarcină *Y;* prin aceasta, tinde involuntar să comită o acțiune *X*, care tinde spre un rezultat *opus*. Astfel Kriemhilda, care se teme pentru viața soțului ei, cere trădătorului Hagen să aibă grijă de Siegfried și-i indică punctul în care eroul este vulnerabil. Făcînd aceasta, nu numai că eșuează în misiunea sa protectoare, dar cooperează activ, fără să știe, cu ucigașul. Ea joacă un rol de *agent întreprinzînd să protejeze pe altcineva; tinzînd involuntar, prin aceasta, să degradeze soarta acestuia.* Tot așa, Tezeu, vrînd să-i vestească lui Egeu cît mai devreme bucuria victoriei sale asupra Minotaurului, ridică din greșeală vela neagră care semnaliza înfrîngerea, și provoacă sinuciderea tatălui său; el joacă un rol de *agent întreprinzînd să amelioreze soarta altuia; tinzînd involuntar prin aceasta să degradeze soarta acestuia.* În exemplul citat mai sus al răspunsului dat de Aman lui Artaxerxe, putem stabili o dublă antiteză. Pe de o parte Aman, venit la palat pentru a-i cere regelui capul lui Mardoheu, face o greșeală al cărei rezultat este de a-l copleși pe dușmanul său cu

onoruri. În acest sens, el joacă un rol care poate fi codat: *agent întreprinzînd să degradeze soarta altuia; tinzînd involuntar prin aceasta să amelioreze soarta acestuia.* Pe de altă parte, Aman, răspunzînd întrebării lui Artaxerxe, întreprinde să dea un fast nemaipomenit unei distincții pe care o crede rezervată numai lui și se poartă în așa fel încît acest triumf îi revine altuia. Din acest nou punct de vedere, rolul său este acela al unui *agent întreprinzînd să-și amelioreze soarta; tinzînd involuntar prin aceasta să amelioreze soarta altuia.*

Aceste exemple ilustrează varietatea opozițiilor susceptibile de a fi stabilite între două comportamente, unul voluntar, celălalt involuntar, și bogăția efectelor de antiteză pe care retorica povestirii le poate realiza. Pentru a cita numai cîteva dintre contrariile cele mai aparente, *ameliorarea* se opune pe de o parte *degradării*, pe de alta *frustrării; degradarea* se opune *ameliorării* pe de o parte, *protejării* pe de alta. *Persuasiunea* se opune *disuasiunii*, *informația tăinuirii*, *revelarea inducerii în eroare*, *seducerea intimidării etc.* Într-o altă dimensiune, ameliorarea *propriei stări* se opune ameliorării *stării altuia*, ameliorarea *stării altuia* ameliorării *stării unui terț* etc.

III. INFLUENȚATORUL

Rolul influențatorului ne-a apărut mai sus (cf. *supra* I. 1.7) ca ținînd de o categorie aparte, care nu poate fi subsumată marilor categorii ale amelioratorului sau degradatorului, deși exercitarea influenței este adesea mijlocul unei ameliorări sau unei degradări. Am văzut de asemenea importanța acestui rol printre alegerile strategice oferite agentului pentru îndeplinirea sarcinii: fie că, avînd de neutralizat un adversar, vrea să-l disuadeze de a ridica un obstacol; fie că, avînd de obținut serviciul unui aliat, vrea să-l convingă să-și dea ajutorul; fie că, combinînd ambele obiective, vrea să transforme un adversar în aliat. Într-adevăr, în mod practic, acțiunea influențatorului poate fi considerată ca exercitîndu-se întotdeauna asupra unui agent virtual, adică asupra unui pacient presupus capabil să reacționeze la influența care se exercită asupra lui: regăsim aici rolul de șarnieră al noțiunii de mobil, care este totodată o stare afectînd persoana (ca pacient) și declanșatorul unei hotăriri a acestei persoane (ca agent responsabil de faptele sau abținerile sale). În paginile care urmează, în care vom aborda examenul specificărilor exercitării influenței, vom considera întotdeauna rolul influențatorului ca tinzînd să declanșeze o reacție a pacientului influențat (semnalînd, la nevoie, cazurile limită în care această reacție este exclusă).

III.1. INFLUENȚATORUL TINZÎND SĂ CONVINGĂ SAU SĂ DISUADEZE UN AGENT VIRTUAL

Se poate întîmpla ca povestirea să nu stipuleze natura influenței exercitate. Se știe numai că *W*, de pildă, manevrează pentru a-l determina pe *X* să făptuiască un anumit act, sau că *Y* tinde, fără să-și dea seama, să-l inducă pe *Z* să se abțină de la o astfel de întreprindere. Rolurile lui *X* și *Y* nu pot fi caracterizate mai precis decît ca acelea a doi influențatori, unul voluntar, altul involuntar. Codarea lor se limitează la:

Influențator tinzînd (sau întreprinzînd) să convingă un agent virtual să
- — actualizeze
- — se abțină de la actualizare

Apare o primă diferențiere, după cum actualizarea (sau abținerea) care urmează să fie provocată este concepută ca trebuind să fie *voluntară* sau *involuntară*. Obținem atunci următoarele determinări:

Influențator tinzînd (sau întreprinzînd) să convingă pe un agent virtual
- — să treacă *voluntar* la actualizare (să întreprindă sarcina)
- — să se abțină *voluntar* de la actualizare (să se abțină de a întreprinde sarcina)
- — să treacă *involuntar* la actualizare (să comită o acțiune involuntară)
- — să se abțină *involuntar* de la actualizare.

Vom examina succesiv primele două cazuri, apoi ultimele două. Pentru a simplifica expunerea, vom presupune în formulările noastre că influențatorul caută voluntar să-și convingă sau să-și disuadeze partenerul (transpunerea la cazul influențatorului involuntar care tinde fără știrea lui, sau fără voia lui, să-și convingă sau să-și disuadeze partenerul, nu prezintă nici o dificultate deosebită).

III.1.1. *Influențator tinzînd să-l convingă pe un agent virtual să întreprindă voluntar o însărcinare, sau să se abțină voluntar de la acea însărcinare.*

Dacă este vorba de a provoca o acțiune sau o abținere *voluntară*, influențatorul poate să se străduiască să intervină electiv asupra unuia sau altuia din cele trei momente prin care trebuie să treacă luarea unei hotăriri de către partenerul său:

- — conceperea de către influențat a ocaziei oferite (sau neoferite) de a considera însărcinarea;
- — conceperea unor mobiluri favorabile sau defavorabile acestei sarcini;
- — conceperea mijloacelor necesare pentru această sarcină ca disponibile sau indisponibile.

III.1.1.1. *Influențatorul tinzînd să comunice (sau să nu comunice) ideea că se oferă (sau nu) ocazia de a concepe însărcinarea.*

Nu poate întreprinde voluntar o însărcinare decît agentul care a admis, înaintea oricărei alte condiții, că ocazia de a concepe această însărcinare i se oferă în situația în care se găsește. De pildă, nu poate să conceapă să asume o însărcinare justițiară decît agentul care a recunoscut existența unei fapte rele; nu poate concepe asumarea unei însărcinări de protejare decît agentul care a recunoscut existența unui pericol etc.

Dacă agentul virtual nu admite că i se oferă ocazia de a concepe însărcinarea (dacă, de pildă, refuză să creadă în realitatea faptei rele, sau a pericolului), el nu poate decît să se abțină (sau să angajeze o acțiune care, sub un aspect pseudo-justițiar sau pseudoprotector, va avea pentru el alt sens).

Influențatorul care vrea să-l convingă pe un virtual agent să întreprindă o însărcinare, și care presupune că partenerul său nu este conștient că i se oferă o ocazie de a concepe însărcinarea, trebuie deci să înceapă printr-o acțiune de informare: el trebuie să comunice influențatului ideea acestei însărcinări. Pentru a relua aceleași exemple, trebuie să-l convingă pe partenerul său de realitatea faptei rele sau a pericolului. Această informație reprezintă o condiție necesară, deși nu suficientă, a procesului de persuasiune.

În schimb, îi este de ajuns influențatorului care vrea să-l convingă pe un virtual agent să se abțină de la o însărcinare să-l convingă pe partenerul său că nu i se oferă ocazia de a concepe această însărcinare: influențatul nu poate atunci decît să se abțină. Rolul de influențator se limitează deci, în acest caz, la o acțiune de informare.

Din altă privință, informația care semnalează influențatului ocazia oferită (sau neoferită) de a concepe însărcinarea poate fi caracterizată de povestire drept veridică, și să capete astfel valoarea unei *revelări*, sau drept mincinoasă, și să

capete valoarea unei *induceri în eroare*. Vom da acestor dezvoltări diverse următoarele formulări:

Influențator întreprinzînd să convingă un agent virtual

{ — să întreprindă voluntar o însărcinare; pentru aceasta, întreprinzînd să-l informeze (prin revelare sau înșelăciune) că i se oferă ocazia de a concepe această însărcinare;
— să se abțină voluntar de la o însărcinare; întreprinzînd pentru aceastasă-l informeze (prin revelare sau prin înșelăciune) că nu i se oferă ocazia de a concepe însărcinarea.

Exemplul I

Surprinzîndu-l pe Saul adormit în peștera din pustiul Enghedi, David taie poala hainei regelui. Apoi i-o arată de departe: „Privește, părintele meu, poala hainei tale în mîinile mele: ți-am tăiat poala hainei, dar de ucis, nu te-am ucis. Află dar și te încredințează, că nu este rău în mîna mea, nici vicleșug, și n-am greșit cu nimic împotriva ta; tu însă cauți sufletul meu, ca să-l iei" (*Regi*, I, 24, 12).

Saul crede că asumă împotrivă lui David o însărcinare pedepsitoare și autoprotectoare. David vrea să se disculpe. Vom coda aici acest aspect al rolului său: *influențator întreprinzînd să-l convingă pe un agent virtual să se abțină de la o însărcinare de protejare a propriei sale persoane prin degradarea soartei influențatorului, și de retribuire a influențatorului prin degradarea soartei acestuia; pentru aceasta, întreprinzînd să-i reveleze că nu i se oferă ocazia să conceapă aceste însărcinări.*

Exemplul II

„Iar Isaac a răspuns: «Iartă-mă! Cine ești tu, copilul meu?» Zis-a Iacov către tatăl său: «Eu sînt Isav, întîiul tău născut» [...] Zis-a Isaac iarăși către Iacov: «Apropie-te să te pipăesc, fiul meu, de ești tu fiul meu Isav, sau nu.» Și s-a apropiat Iacov de Isaac, tatăl său, iar acesta l-a pipăit și a zis: «Glasul este glasul lui Iacov, iar mîinile sînt mîinile lui Isav». Dar nu l-a cunoscut, pentru că mîinile lui erau păroase, ca mîinile fratelui său Isav; și l-a binecuvîntat" (*Facerea*, 27, 17, 21—23).

Iacov joacă aici un rol de *influențator întreprinzînd să convingă pe un agent virtual* (Isaac) *să întreprindă o însărci-*

nare de ameliorare a soartei altuia (să-l binecuvînteze pe Isav); *întreprinzînd pentru aceasta să-l inducă în eroare făcîndu-l să creadă că i se oferă ocazia de a concepe această însărcinare.*

III.1.1.2. *Influențatorul tinzînd să inspire (sau să nu inspire) mobiluri incitînd la întreprinderea sarcinii sau la abținere de la această însărcinare.*

Presupunem acum că agentul virtual a conceput ideea însărcinării sale. Influențatorul poate atunci să se străduiască să-l motiveze, fie să vrea, fie să nu vrea s-o întreprindă. Dacă vrea să-l convingă pe partenerul său să treacă la acțiune, trebuie să suscite (sau să le stimuleze, dacă ele există deja) mobilurile favorabile acestei sarcini; și să anihileze (sau cel puțin să slăbească) mobilurile defavorabile. Dacă, dimpotrivă, vrea să-l disuadeze pe agentul virtual, trebuie să suscite (sau să stimuleze) mobilurile defavorabile și să anihileze (sau cel puțin să slăbească) mobilurile favorabile. Aceste mobiluri (de ordin hedonic, etic sau pragmatic), se reduc astfel, după cum am văzut, la speranța de a beneficia de anumite satisfacții sau a teama de a suferi anumite insatisfacții. De unde, dezvoltările posibile:

Influențator întreprinzînd să-l convingă pe un agent virtual să întreprindă o însărcinare; pentru aceasta întreprinzînd

- să suscite sau să întărească la el
  - speranța unor satisfacții viitoare datorate îndeplinirii acestei însărcinări
  - și/sau
  - teama de insatisfacții viitoare datorate abținerii de la această însărcinare
  - și/sau
- să slăbească sau chiar să anihileze la el
  - teama de insatisfacții viitoare datorate executării acestei însărcinări
  - și/sau
  - speranța unor satisfacții viitoare datorate abținerii de la această însărcinare.

Influențator întreprinzînd să disuadeze un agent virtual de a întreprinde o însărcinare; întreprinzînd pentru aceasta

- să suscite sau să întărească la el
  - teama de insatisfacții viitoare datorate îndeplinirii acestei însărcinări
    și/sau
  - speranța unor satisfacții viitoare datorate abținerii de la această însărcinare
    și/sau
- să slăbească sau chiar să anihileze la el
  - speranța unor satisfacții viitoare datorate îndeplinirii acestei însărcinări
    și/sau
  - teama de insatisfacții viitoare datorate abținerii de la această însărcinare.

Fie pledoaria prin care crăpușteanul încearcă să-l convingă pe pescar să nu-l mănînce încă (La Fontaine, V, 3):

„Bine,
mă înhățași, dar ce-ai să faci cu mine?
Că nu-s, măcar, un sfert de-mbucătură!
Mai chibzuit ar fi, se înțelege,
de m-ai lăsa s-ajung un Crap în lege;
Iar cînd din nou cu undița m-ai prinde,
vreunui mare mahăr cu preț grozav m-ai vinde.
C-un prăpădit, ca mine, cît țiru-n tîrg nu-ți șade
că numai pentr-o ciorbă cum se cade
ți-ar trebui o sută, bade!"

Vom coda acest rol: *influențator întreprinzînd să disuadeze un agent virtual de a întreprinde o însărcinare; întreprinzînd pentru aceasta să anihileze speranța lui în anumite satisfacții viitoare ca urmare a îndeplinirii acestei însărcinări* (că nu-s măcar un sfert de-mbucătură); *să trezească la el speranța unor satisfacții viitoare grație abținerii de la însărcinare* (cînd din nou cu undița m-ai prinde); *și să trezească la el teama ne insatisfacții viitoare din cauza îndepărtării acestei însărcidări* („... că numai pentru-o ciorbă cum se cade/ ți-ar trebui o sută, bade!").

III.1.1.2.1. *Influențatorul tinzînd să inspire o comparație între mobilurile incitînd la întreprinderea însărcinării și mobilurile incitînd la abținerea de la această însărcinare.*

În loc de a se mulțumi să facă să apară sau să anihileze anumite mobiluri, influențatorul își poate induce partenerul la o deliberare evaluativă a mobilurilor existente, unele pentru, celelalte contra actualizării, și să conchidă în favoarea mobilurilor preponderente.

Incitînd partenerul influențat să pună în paralel satisfacțiile și insatisfacțiile pe care le poate sconta, după cum se hotărăște să actualizeze sau să se abțină, această argumentare se dezvoltă în formele următoare:

Influențator întreprinzînd să convingă pe un agent virtual să întreprindă o însărcinare; întreprinzînd pentru aceasta

- să suscite și să întărească la el
  - speranța de a obține din îndeplinirea însărcinării satisfacții superioare
    - celor pe care le poate spera de pe urma abținerii
    - insatisfacțiilor pe care se poate teme că le-ar avea de pe urma îndeplinirii însărcinării
  - teama de a dobîndi, din abținerea de la îndeplinirea însărcinării, insatisfacții superioare
    - celor pe care se poate teme că le-ar avea din îndeplinirea însărcinării
    - satisfacțiilor pe care poate spera să le tragă din abținerea de la însărcinare
- să slăbească sau chiar să anihileze la el
  - teama de a căpăta din îndeplinirea însărcinării insatisfacții superioare
    - celor pe care se poate teme că le-ar avea de pe urma abținerii
    - satisfacțiilor pe care poate spera să le dobîndească din îndeplinirea sarcinii
  - speranța să dobîndească din abținerea de la însărcinare satisfacții superioare
    - celor pe care poate spera să le capete din executarea însărcinării
    - insatisfacțiilor pe care se poate teme să le aibă de pe urma abținerii sale de la însărcinare.

Influențatorul întreprinzînd să-l disuadeze pe agentul virtual de a întreprinde o însărcinare; întreprinzînd pentru aceasta

- să suscite sau să întărească la el
  - teama de a avea, de pe urma îndeplinirii însărcinării, insatisfacții superioare
    - celor pe care se poate teme că le-ar avea din abținere
    - satisfacțiilor pe care este îndreptățit să spere că le-ar dobîndi de pe urma îndeplinirii însărcinării
  - speranța de a obține, din abținerea de la însărcinare, satisfacții superioare
    - celor pe care poate spera să le obțină din îndeplinirea însărcinării
    - insatisfacțiilor pe care se poate teme că le-ar avea de pe urma abținerii de la însărcinare
- să slăbească sau chiar să anihileze la el
  - speranța să obțină de pe urma îndeplinirii însărcinării satisfacții superioare
    - celor pe care poate spera să le tragă din abținere
    - insatisfacțiilor pe care se poate teme că le-ar obține din îndeplinirea însărcinării
  - teama de a avea, de pe urma abținerii de la însărcinare, insatisfacții superioare
    - celor pe care se poate teme să le aibă de pe urma îndeplinirii însărcinării
    - satisfacțiilor pe care poate spera să le obțină de pe urma abținerii de la însărcinare.

Fie, tot în La Fontaine (X, 11: *Peștii și ciobănașul care cîntă din caval*), cuvîntarea prin care, într-o situație inversă celei din fabula precedentă, Tîrcis încearcă să convingă peștii să se lase prinși în undița Anuței

„.... voind să-i lămurească
porni cu foc așa să le doinească:
« O, peștișori din riul ăsta clar,
uitați-vă Naiada în grota-i de cleștar
și alergați spre Zina cu ochi de peruzea,
lăsîndu-vă cu toții prinși de ea!
E crudă doar cu mine draga mea.
Pe voi v-așteaptă-n altă parte, plin,
un heleșteu adînc și cristalin.
Și chiar de vă e teama cu temei,
o, cît n-aș vrea cu soarta să mor de mîna ei! »“

Rolul asumat de Tircis față de peștișori poate fi caracterizat global, totodată ca neutralizator al adversarului obstructor (vrea să-i convingă pe peștișori să nu împiedice întreprinderea Anuței) și ca obținător de servicii (vrea să-i convingă pe peștișori să dea ajutor întreprinderii). De fapt, cum se întîmplă foarte des, cele două roluri coincid: abținîndu-se de a crea o piedică, adversarul virtual se transformă în prestator; abținîndu-se să dea un ajutor, prestatorul virtual se transformă în adversar. Putem deci coda rolul peștilor după alternativa prestație/obstrucție, fiind înțeles că abținerea de la prestație echivalează cu o obstrucție și abținerea de la obstrucție cu o prestație. Acest rol al lui Tircis poate atunci fi formulat cum urmează: *influențator întreprinzînd să disuadeze un obstructor virtual de a face dificultăți unui terț* (Anuța) *și să-l convingă să-l ajute pe acest terț; pentru aceasta întreprinzînd să stîrnească în el speranța de a trage de pe urma prestației satisfacții superioare celor pe care poate spera să le tragă din obstrucție* (să vadă „Zîna cu ochi de peruzea"), *să slăbească teama de o insatisfacție ce ar rezulta din prestație* („lăsați-vă toți prinși de ea"); *să trezească speranța unei satisfacții de dobîndit din prestație* (vă așteaptă „un heleșteu adînc și cristalin"); *să excite în el speranța de a obține din prestație o satisfacție superioară insatisfacției pe care se poate teme că ar obține-o din această prestație* („și chiar de vă e teama cu temei, / o, cît n-aș vrea eu soarta să mor de mîna ei!").

III.1.1.2.2. *Influențatorul tinzînd să excite, sau să inhibe, un mobil bine sau rău întemeiat.*

Mobilurile excitate de influențator pot fi bine întemeiate (anticipînd satisfacții sau insatisfacții reale) sau rău întemeiate (anticipînd satisfacții sau insatisfacții himerice). Influențatorul care excită la partenerul său mobiluri bine întemeiate joacă deci un rol de *revelator;* acela care excită mobiluri rău întemeiate, un rol de *înșelător.* Mobilurile inhibate de influențator pot fi de asemenea bine sau rău întemeiate. De astă dată influențatorul care inhibă la partenerul său mobiluri bine întemeiate se comportă ca un *înșelător;* acela care inhibă mobiluri rău întemeiate, ca un *revelator.*

Exemplu

„Nu! Agurida asta mi-ar face gura pungă!
E, pasămite, bună doar pentru derbedei ..."

În acest exemplu din La Fontaine (*Vulpea și strugurii*, III, 11) vulpea joacă rolul global al unui *agent întreprinzînd o sarcină de ameliorare a soartei sale; nereușind în această însărcinare din cauza indisponibilității unui mijloc adecvat pentru a o executa.* În încercarea lui de a se consola, el joacă față de el însuși un rol de *influențator întreprinzînd să se disuadeze de a continua o sarcină de ameliorare a soartei sale; întreprinzînd, pentru aceasta, să se convingă că nu este motivat să îndeplinească însărcinarea; întreprinzînd pentru aceasta să-și inhibe speranța unei plăceri de primit prin îndeplinirea însărcinării; pentru aceasta, întreprinzînd să se înșele, excitînd în sine teama neîntemeiată a unei neplăceri care va urma din cauza îndeplinirii însărcinării sale.*

III.1.1.3. *Influențatorul tinzînd să comunice (sau să nu comunice) ideea că un mijloc este propriu (sau impropriu) îndeplinirii însărcinării.*

Dacă influențatorul vrea să-și convingă partenerul său să întreprindă îndeplinirea însărcinării, și dacă presupune că partenerului său nu-i va veni ideea să aplice un mijloc de care totuși dispune, el poate să-i indice existența acestui mijloc; să-l motiveze să-l aplice; să-i indice mijlocul mijlocului etc.

Dacă influențatorul vrea să-l convingă pe partenerul său să se abțină de a întreprinde îndeplinirea însărcinării, și dacă presupune că partenerul său are ideea să folosească un mijloc de care crede că poate dispune, poate să dezmintă existența acestui mijloc; să-l motiveze pe partenerul său să se abțină de a-l pune în aplicare; să dezmintă existența mijlocului mijlocului etc.

În toate aceste operații, influențatorul poate să se comporte ca un *revelator* sau ca un *înșelător*.

Exemplul I

În fabula lui La Fontaine *Căruța-mpotmolită* (VI, 18), Hercule îl apostrofează pe căruțaș:

„ia pune singur mîna pe lopată
și-aruncă iute glodul de sub roți,
că zace pînă-n osii căruța îngropată ...
Acum, ia tîrnăcopul. Dă steiul la o parte ..."

Vom coda rolul lui Hercule: *influențator întreprinzînd să convingă pe un agent virtual să întreprindă îndeplinirea unei însărcinări de ameliorare a soartei sale; întreprinzînd pentru aceasta să-i reveleze că dispune de mijloacele pentru a executa sarcina.*

Exemplul II

Într-altă fabulă de La Fontaine, *Șarpele și pila* (V, 16), un șarpe se apucă să roadă o pilă:

„Sărmane prost, ataci mai tari ca tine?
Îl dojenește ea cum se cuvine."

Vom coda rolul pilei în această replică: *influențator întreprinzînd să disuadeze un agent virtual de a întreprinde o însărcinare de degradare a soartei influențatorului; pentru aceasta, întreprinzînd să-i reveleze că nu dispune de mijlocul de a executa această sarcină.*

III.1.2. *Influențatorul tinzînd să inducă un agent virtual să săvîrșească involuntar o acțiune, sau să se abțină involuntar de la această acțiune: momitorul.*

Să ne întoarcem la cercetarea rolurilor arătate mai sus (cf. *supra* III.1.) ca fiind ale *influențatorului întreprinzînd să convingă pe un agent virtual să comită involuntar o acțiune și ale influențatorului întreprinzînd să convingă un agent virtual*

de a se abține involuntar de la o acțiune. Să recunoaștem întîi că termenul de „convingere" este aici destul de impropriu: poți convinge sau disuada pe cineva numai de o acțiune pe care are conștiința că poate s-o îndeplinească; urmează că nu poți să-l convingi sau să-l disuadezi decît de a voi să îndeplinească acea acțiune. Dar poți, indirect, să *induci* o persoană să îndeplinească involuntar o acțiune: așa cum am văzut mai sus (cf. *supra* II.2.1.1. și 2) agentul involuntar se caracterizează pe de o parte printr-o stare de orbire care îi ascunde ocazia oferită de a făptui o acțiune *X*, pe de alte prin hotărîrea pe care o ia cu privire la însărcinarea *Y*, întraprinderea căreia sau abținerea de la care antrenează fără știrea lui acțiunea *X*. Or, această orbire și această hotărîre pot, în anumite cazuri, să rezulte din inițiativele unui influențator care poartă astfel răspunderea de a-l induce pe partenerul său să comită involuntar acțiunea *X*: acesta este rolul care, sub denumirea mai simplă de momitor, ne va reține acum atenția.

III.1.2.1. *Cei doi timpi ai capcanei: orbirea victimei și prezentarea unei momeli.*

Inducerea unei acțiuni involuntare cere deci să fie realizate următoarele condiții:

a) existența la partener a unei stări de orbire atît de mare încît să nu ia cunoștință de ocazia ce i se oferă de a comite acțiunea *X*. Această orbire poate să fi preexistat intervenției influențatorului-momitor care, în acest caz, se limitează să profite de o situație al cărei autor nu este el; poate de asemenea să rezulte dintr-o operație condusă în mod deliberat de către influențatorul-momitor pentru a-și menține partenerul într-o stare de ignoranță (ascunzîndu-i adevărul), sau pentru a-l înșela (inducîndu-l în eroare).

b) inițiativa luată de către partener să întreprindă o sarcină *Y* (întreprindere din care decurge acțiunea involuntară *X*) și/sau să se abțină de la sarcina *Y'* (abținere din care decurge de asemenea acțiunea involuntară *X*). Această inițiativă poate fi luată de către partener în afară de orice nouă manevră a influențatorului-momitor: acesta, după ce a ascuns ocazia oferită de a comite acțiunea *X*, așteaptă acum pasiv ca virtuala victimă a capcanei să se decidă să întreprindă sarcina *Y* (sau să se abțină de a întreprinde sarcina *Y'*). Dar se poate de asemenea întîmpla ca momitorul să intervină activ pentru a-și induce partenerul să întreprindă sarcina *Y* (și/sau să se abțină de a întreprinde sarcina *Y'*).

Inducerea unei acțiuni sau a unei abțineri involuntare, *capcana*, este deci o operație complexă, susceptibilă de a se articula în două faze distincte: după caz, momitorul asumă ca însărcinare cînd prima, cînd a doua, cînd și una și cealaltă din aceste faze. De pildă, trapperul care acoperă cu crengi o groapă săpată pe poteca obișnuită a vînatului se mulțumește cu o operație de tăinuire: ascunde celui pe care îl înșeală faptul că mergînd să se adape, el va cădea în cursă; dar nu-l induce de fel să meargă să se adape. Dimpotrivă, vînătorii care gonesc turma spre marginea unei prăpastii n-au făcut nimic pentru a ascunde vînatului existența acestui pericol; dar l-au indus să asume o sarcină *Y* (aici de protejare) care îl antrenează să comită o acțiune involuntară *X* (de degradare a soartei sale). În sfîrșit, pescarul cu undița, care are grijă să ascundă cîrligul undiței sale într-un vierme, cumulează cele două operații: ascunde peștelui ocazia care i se oferă de a comite o acțiune involuntară de degradare a soartei sale (agățîndu-se în cîrligul nevăzut) și îl incită să întreprindă o sarcină de ameliorare a soartei sale (arătîndu-i momeala).

Vom rezuma în tabloul următor aceste dezvoltări posibile ale rolului de influențator-momitor:

Momitor întreprinzînd să înducă o victimă virtuală a capcanei să comită involuntar acțiunea X; întreprinzînd pentru aceasta

- să o orbească (prin disimulare, distragere, inducere în eroare sau combatere înșelătoare) pe virtuala victimă cu privire la ocazia care i se oferă de a comite acțiunea *X*
  - și/sau
- să o convingă pe virtuala victimă să întreprindă o însărcinare *Y* (antrenînd-o pe *X*)
  - — informînd-o (prin revelare sau înșelătorie) despre ocazia oferită de a concepe însărcinarea *Y*
    - și/sau
  - — motivînd-o (prin revelare sau înșelătorie) să întreprindă însărcinarea *Y*
    - și/sau
  - — recomandîndu-i (prin revelare sau înșelătorie) cutare mijloc pentru executarea însărcinării *Y*
    - și/sau
- să o disuadeze pe virtuala victimă de a întreprinde o sarcină *Y'* (excluzînd pe *X*)
  - — informînd-o (prin revelare sau înșelătorie) că nu i se oferă ocazia să conceapă sarcina *Y'*
    - și/sau
  - — motivînd-o (prin revelare sau înșelătorie) să se abțină de la *Y'*
    - și/sau
  - — disuadînd-o (prin revelare sau înșelătorie) să folosească un anumit mijloc de executare a însărcinării.

Exemplul I

În fabula lui La Fontaine *Lupul și Vulpea* (XI, 6) vulpea coboară într-o găleată în fundul unui puț pentru a apuca ceea ce credea ea că este un coșcovan de brînză și care se dovedește a fi numai oglindirea lunii. Întîmplîndu-se ca lupul să treacă pe acolo, Vulpea încearcă să-l convingă să

coboare cu cealaltă ciutură, ceea ce va permite Vulpii, mai ușoare, să urce din nou la suprafață:

„Noroc că se ivi prin partea locului
un Lup cu gîtul dogorît de sete
și Vulpea-i spuse-n grabă dobitocului:
« Te știu, cumetre dragă, Lup cu scaun,
nu cum e cîte unul, schiaun.
Coboară-te și tu, pe îndelete
să te înfrupți din cașul făcut de zeul Faun
din minunatul lapte
muls de la Io azi-noapte.
Pun laba-n foc, știind că nu mă-nșel,
că Jupiter, de-ar lua și dînsul puținel,
s-ar face bine, dac-ar fi bolnav.
Mîncai și eu, cum vezi, destul din el... »"

Vulpea încearcă aici să obțină de la partenerul său să se poarte ca un *ameliorator involuntar al soartei momitorului* (să ajute pe vulpe să iasă din încurcătură) și ca un *degradator involuntar al propriei soarte* (să-i ia locul în fundul puțului). Pentru a-și atinge scopul, prezintă victimei înșelate momeala unei sarcini de ameliorare a propriei soarte (să mănînce o brînză gustoasă) a cărei executare va antrena prestația involuntară a serviciului dorit. Momitorul se comportă întîi ca un *informator-înșelător* indicînd victimei ocazia unei însărcinări iluzorii (arătîndu-i brînza); străduindu-se apoi să stimuleze la acesta dorința unei acțiuni agreabile, trece la un rol de *seducător* și, pare-se, de *seducător-înșelător:* chiar dacă ar exista, brînza n-ar avea virtuțile cu care o înzestrează discursul său („Jupiter, dac-ar fi bolnav ..."); în sfîrșit, indicînd mijlocul de a duce la îndeplinire însărcinarea („Coboară-te și tu, cu ciutura"), se poartă ca un *sfătuitor*, și anume un *sfătuitor-înșelător:* modul de coborîre sugerat prezintă un neajuns pe care vulpea nu îl divulgă.

Vom coda rolul Vulpii: *momitor întreprinzînd să inducă victima virtuală să amelioreze involuntar soarta momitorului, cauzîndu-și o degradare involuntară a propriei sale soarte;*

pentru aceasta, întreprinzînd să convingă pe eventuala victimă să întreprindă îndeplinirea unei însărcinări de ameliorare a soartei sale (antrenînd ameliorarea involuntară a soartei momitorului și degradarea involuntară a soartei victimei); pentru aceasta, întreprinzînd s-o facă să creadă, prin înșelătorie, că i se oferă ocazia să conceapă o însărcinare de ameliorare a soartei sale; s-o seducă prin înșelăciune, excitînd la ea o dorință neîntemeiată de executare a acestei însărcinări; s-o sfătuiască prin înșelăciune, indicindu-i un mijloc neadecvat de îndeplinire a însărcinării.

Exemplul II

„.... sfătuiți de Minerva, căpeteniile danailor au înjghebat un cal cît un munte, ale cărui coaste le-au îmbinat din scînduri de brad ca și cum ar fi fost pasă-mi-te un dar pentru întoarcerea lor acasă: așa mergea zvonul. Înăuntru, în pîntecele lui întunecos, au ascuns în taină viteji, pe care i-au ales prin tragere la sorți ...“ (*Eneida*, cartea a doua).

Vom coda această primă fază a stratagemei: *momitor întreprinzînd să inducă o victimă virtuală să-și cauzeze o degradare involuntară a soartei sale* (introducînd dușmanul în Troia); *pentru aceasta*, 1) *întreprinzînd să tăinuiască victimei sale ocazia oferită de a comite această acțiune* (grecii aleși se ascund în pîntecele calului).

„Unii căscau gura la darul făcut fecioarei Minerva, dar care avea să ne aducă pierzania și se minunau de mărimea calului. Din viclenie, ori că așa ne-a fost scris, Timete ne îndeamnă numaidecît să-l aducem la zidurile orașului și să-l așezăm în cetățuie. Capia și cei chibzuiți la minte ne sfătuiră însă, dimpotrivă, să aruncăm în mare darul danailor, pentru că nu putea fi decît o çapcană, ori să-l zvîrlim pe foc, ori să-l sfredelim și să-i cercetăm ascunzișurile pîntecului“ *(ibid.)*.

Succesul întreprinderii este așadar departe de a fi repurtat. Pentru a-l asigura trebuie făcut în așa fel încît victima înșelătoriei să fie a) menținută în necunoașterea pericolului (împotriva acelora dintre troieni care vor să sfredelească cavi-

tatea pîntecului calului); b) disuadată de a întreprinde cutare însărcinare *Y'* care ar exclude succesul capcanei (să ardă calul sau să-l arunce în mare); c) convinsă să întreprindă însărcinarea *Y'*, singura aptă să ducă efectul capcanei la bun sfîrșit (să introducă calul în cetate).

Executarea punctului a) va fi asigurată prin moartea lui Laocoon care pare pedepsit de zei pentru a-și fi aruncat sulița sa asupra calului. Îndoielii care se putuse naște în mințile troienilor îi urmează eroarea de a crede că zeii revendică ofranda. Cît despre punctele b) și c), de ele se ocupă falsul dezertor grec Sinon: „(Troieni,) dacă vor pîngări mîinile voastre darul Minervei, o mare pacoste are să lovească împărăția lui Priam și pe frigieni; dacă însă, dimpotrivă, veți sui calul în oraș chiar cu mîinile voastre, la rîndul ei, Asia are să pornească cu război împotriva Greciei; iată ursita ce așteaptă pe nepoții voștri!" (*ibid.*). Vom coda astfel această încheiere a cuvîntării lui Sinon: *momitor etc.; pentru aceasta* 2) *întreprinzînd să-și disuadeze victima de a întreprinde îndeplinirea însărcinării* (să aducă vreo vătămare calului) *care exclude degradarea involuntară a propriei sale soarte; întreprinzînd pentru aceasta să îndemne la neîndeplinirea acestei însărcinări printr-o intimidare înșelătoare* (o mare pacoste are să lovească împărăția); 3) *întreprinzînd să convingă victima înșelată să întreprindă îndeplinirea unei însărcinări* (să suie calul în mijlocul Troiei) *ce antrenează degradarea involuntară a soartei sale; pentru aceasta, întreprinzînd să-i recomande această sarcină printr-o seducere înșelătoare* (acesta este mijlocul de a duce războiul în Grecia).

În cazul în care este vorba să se inducă, nu o acțiune, ci o abținere involuntară, adică, în practică, în cazul în care este vorba să se evite ca victima înșelată să întreprindă îndeplinirea unei însărcinări pe care, dacă ar fi mai bine infor-

mată, ar întreprinde-o cu siguranță, putem prevedea transpunerile următoare ale tabelului precedent:

Momitor întreprinzînd să inducă pe o victimă virtuală să comită involuntar o acțiune X și întreprinzînd pentru aceasta

- să orbească (prin tăinuire, distragere, inducere în eroare sau combatere înșelătoare) pe victima virtuală asupra ocaziei care i se oferă de a comite acțiunea *X*
  și/sau
- să disuadeze pe victima virtuală să întreprindă îndeplinirea însărcinării *Y* (antrenînd pe *X*); întreprinzînd pentru aceasta,
  - să o informeze (prin revelare sau înșelăciune) că nu i se oferă ocazia de a concepe însărcinarea *Y*
    și/sau
  - să o motiveze (prin revelare sau înșelăciune) să se abțină de la *Y*
    și/sau
  - să o sfătuiască (prin revelare sau înșelăciune) să nu folosească un anume mijloc pentru a îndeplini însărcinarea *Y*
    și/sau
- să o convingă pe virtuala victimă să întreprindă îndeplinirea unei însărcinări *Y'* excluzînd pe *X*); întreprinzînd pentru aceasta
  - să o informeze (prin revelare sau înșelăciune) de ocazia oferită de a concepe însărcinarea *Y'*
    și/sau
  - să o motiveze (prin revelare sau înșelăciune) să întreprindă pe *Y'*
    și/sau
  - să-i recomande (prin revelare sau înșelăciune) un mijloc pentru a îndeplini însărcinarea *Y'*

Exemplul I

Vulpea îl zărește pe Pinçard, stîrcul, stînd într-un picior în mijlocul riului. Cum să se apropie fără a-i trezi bănuiala? Vulpea aruncă pe firul apei un mănunchi de drobiță. Cînd văzu primul mănunchi sosind pe apă, Pinçard se ridică în zbor, apoi se întoarce în același loc. Același lucru se întîmplă la al doilea mănunchi. La sosirea celui de-al treilea, liniștit, Pinçard nu se mai mișcă. Dar la al patrulea, Vulpea, care venise înot ascunsă sub drobiță, îl înhață.

Rolul general al Vulpii este aici cel al unui *degradator al soartei altuia*. Întreprinderea lui degradatoare deschide adversarului său prilejul de a concepe o sarcină de prote-

jare. Capcana instalată de către Vulpe constă în a tăinui întreprinderea sa, și prin aceasta, a-l induce pe Pinçard să se abțină de a se mai proteja. Vom coda rolul Vulpii: *momitor întreprinzînd să inducă o victimă virtuală să se abțină involuntar de a se proteja; întreprinzînd pentru aceasta, să ascundă victimei înșelăciunii sale ocazia care i se oferă de a concepe o sarcină de protejare a propriei persoane.*

Exemplul II

„Iar locuitorii Ghibeonului, auzind ce a făcut Iisus cu Ierihonul și cu Hai, au alergat la vicleșug, căci s-au dus și și-au strîns merinde de drum și au pus pe asinii lor saci vechi cu pîine, și vin în burdufuri vechi, rupte și cîrpite, și în picioarele lor încălțăminte și sandale vechi și petecite; iar pe ei haine rele; pîinea lor de drum era uscată, mucedă și sfărîmată.

Așa au venit ei la Iisus, în tabăra Israeliților de la Ghilgal și au zis către el și către toți Israeliții: « Noi am venit dintr-o țară tare depărtată; încheiați dar legămînt cu noi »“ (*Iisus Navi*, 9,3—6).

Prin această prefăcătorie ghibeoniții urmăreau să se protejeze făcîndu-i pe evrei să creadă că nu trebuie să-i cuprindă în planul de distrugere și de masacrare a țării Canaanului. Vom coda acest aspect al rolului lor: *momitor întreprinzînd să inducă pe o victimă virtuală să se abțină involuntar de a-i cauza o degradare a soartei sale; întreprinzînd pentru aceasta să o inducă în eroare făcînd-o să creadă că nu i se oferă ocazia de a concepe această degradare* („am venit dintr-o țară tare depărtată“); *și întreprinzînd să-l convingă să întreprindă îndeplinirea unei însărcinări de obligație a propriei persoane* (să încheie un legămînt) *care exclude degradarea soartei momitorului.*

III.1.2.2. *Conținutul acțiunii involuntare induse și cel al sarcinii-momeală.*

Putem duce mai departe specificarea rolurilor de momitor luînd în considerare conținuturile acțiunii involuntare induse (acțiunea *X*) și acelea ale sarcinilor despre care momi-

torul caută să-și convingă victima ca să le execute sau nu (sarcini *Y* și *Y'*). Astfel, în exemplul cursei întinse de Ulise troienilor, acțiunea involuntară *X* are drept conținut degradarea propriei lor soarte de către troieni; sarcina *Y'*, de care Sinon îi disuadează pe troieni (distrugerea calului), ar avea drept conținut o degradare cauzată grecilor; sarcina-momeală *Y*, de a cărei necesitate Sinon îi convinge pe troieni, are drept conținut o ameliorare a soartei lor și o degradare a soartei grecilor (a atrage asupra orașului binecuvîntarea zeilor și a duce mai tîrziu războiul pe pămîntul grecesc). Pentru a simplifica, ne vom mulțumi să examinăm pe cele care rezultă din conținuturile sarcinii-momeală *Y*. Rolul momitorului este atunci susceptibil să se dezvolte după rețeaua următoarelor posibilități:

Momitor întreprinzînd să inducă o victimă virtuală să comită o acțiune involuntară

de ameliorare sau de protejare	de convingere sau de disuasiune	de degradare sau de frustrare
— a victimei însăși	— a victimei însăși	— a victimei însăși
— a momitorului însuși	— a momitorului însuși	— a momitorului însuși
— a unui terț A	— a unui terț A	— a unui terț A

întreprinzînd pentru aceasta să orbească pe victima virtuală asupra ocaziei oferite de a comite această acțiune

și/sau

întreprinzînd să convingă pe victima virtuală să întreprindă îndeplinirea însărcinării-momeală

de ameliorare sau de protejare	de convingere sau disuasiune	de degradare sau de frustrare
— a victimei însăși	— a victimei însăși	— a victimei însăși
— a momitorului însuși	— a momitorului însuși	— a momitorului însuși
— a unui terț A	— a unui terț A	— a unui terț A
— a unei a patra persoane, B	— a unei a patra persoane, B	— a unei a patra persoane, B

Exemplul I

În fabula lui La Fontaine, *Plugarul și Copiii săi* (V, 9) *vom coda rolul bătrînului pe moarte: momitor întreprinzînd să inducă o victimă virtuală să-și amelioreze involuntar propria soartă* (s-o învețe că munca este o comoară); *pentru aceasta, întreprinzînd s-o convingă pe victima virtuală să întreprindă îndeplinirea însărcinării-momeală a unei alte ameliorări a soartei sale* (a găsi pretinsa comoară).

Exemplul II

Tot în La Fontaine (*X*, 1)

„Cînd Potîrnichea-n deznădejde
își vede puii în primejdie
și știe că doar unul — Puișorul —
nu ar putea să-și ieie încă zborul
se face că-i rănită și aripa i-e grea
și-atrage vînătorii și cîinii după ea,
scăpîndu-și puișorii cu viață,
iar cînd Azor se bucură c-o-nhață
din iarba tăvălită, ca pe-o broască,
pornește-n zbor și-și lasă dușmanii gură-cască ...“

Potîrnichea asumă în acest text rolul general de *protector al unui terț* (puii ei). În rolul ei de momitor propriu-zis, noi îi vom coda tactica: *momitor întreprinzînd să inducă victima virtuală să se abțină involuntar de la o întreprindere de degradare a soartei altuia* (puii ei); *pentru aceasta, întreprinzînd să convingă pe victima virtuală să întreprindă îndeplinirea însărcinării-momeală de degradare a soartei momitorului însuși* (potîrnichea).

Exemplul III

În *Nibelungii*, Hagen îi sugerează Kriemhildei, care se teme pentru viața soțului ei, să coasă o cruce de mătase pe tunica lui în locul unde frunza de tei se lipise odinioară,

împiedicînd ca sîngele balaurului să-l facă pe de-a-ntregul invulnerabil. Astfel, pretinde Hagen, va putea veghea mai bine asupra lui Siegfried în timpul luptei.

Rolul lui Hagen față de Kriemhilda poate fi codat: *momitor întreprinzînd să inducă o victimă virtuală să comită o acțiune involuntară de degradare a soartei unui terț; pentru aceasta, întreprinzînd să convingă pe victima virtuală să întreprindă îndeplinirea unei însărcinări-momeală de protejare a acestui terț.*

III.2. TIPURILE DE INFLUENȚATORI.

Am deosebit mai sus, în legătură cu factorii care condiționează luările la cunoștință și mobilurile pacientului sau agentului virtual, existența a diferite tipuri de influență, și în special a cuplurilor informație-tăinuire, seducere-intimidare, obligație-interdicție, sfat-disuasiune. Vom trece acum la examinarea rolurilor de agenți cărora povestirea le atribuie aceste influențe.

III.2.1. *Informatorul și tăinuitorul.*

Convenim să numim *informație* orice influență tinzînd să comunice unui pacient conștiința unui aspect al situației în care acesta se află angajat într-un moment oarecare al povestirii povestite. Dacă povestirea atribuie unui agent responsabilitatea acestei influențe, acesta joacă un rol de *informator*. Simetric, vom numi *tăinuire* orice influență tinzînd să împiedice informarea unui pacient și *tăinuitor* agentul căruia povestirea îi atribuie eventual responsabilitatea acestei influențe. Distingem între informator (sau tăinuitor) *voluntar* sau *involuntar*, informator *al propriei persoane* sau *al altuia*, disimulator *față de sine însuși* sau *de altul*. Rolul de informator voluntar al propriei persoane, de pildă, coincide cu o activitate de anchetă, rolul de informator voluntar al altuia cu o activitate de mărturie.

III.2.1.1. *Informatorul dînd de știre că ...; tăinuitorul tăinuind informația după care ...*

Informația și tăinuirea au un conținut: lucrul despre care este informat pacientul, ceea ce i se ascunde. Poate oare acest conținut să fie tradus în codul de care ne servim pentru a exprima rolurile? Și ca urmare, putem noi să-l folosim pentru a caracteriza rolul de informator (distingînd, de pildă, pe informatorul care aduce informatului vești bune sau rele etc.)?

Ca răspuns la aceste întrebări, vom distinge trei cazuri:

A. Conținutul informației nu pune în cauză o persoană (fie pacient afectat de o stare sau de un proces virtuale, actualizate sau finalizate, fie agent virtual, în acțiune, efectiv). În acest caz, mesajul comunicat nu poate fi exprimat în termeni de rol, iar conținutul informației rămîne nedeterminat. Arhimede, de exemplu, revelă unui discipol că orice corp cufundat într-un lichid etc. Noi am putea coda acest episod mai precis sub forma: *agent întreprinzînd să comunice o informație altcuiva:*

B. Conținutul informației pune în scenă persoane, iar mesajul se adresează unui pacient care este presupus a cunoaște esențialul sau cel puțin o parte importantă a rolurilor implicate în informația transmisă. Ceea ce se comunică atunci, sînt completări de informație, precum numele persoanei, locul unde se află, momentul în care a acționat, toate acestea fiind date care nu sînt traductibile în limbajul nostru. Astfel, în cîntul IV din *Odiseea*, Menelau se adresează lui Proteu: „Dar spune-mi, /Ca zeu care știi toate, oare cine/ Din zeii toți mă-împiedică pe mine/ Și calea-mi stăvili ...“ Menelau se cunoaște deci ca un *agent întreprinzînd îndeplinirea unei însărcinări* (să se întoarcă la Sparta); *victimă virtuală, în curs de executare, a unui obstructor în acțiune ce creează piedici finalizării acestei însărcinări.* Răspunsul lui Proteu: („Zeus este acela!“) nu aduce din acest punct de vedere nici un element nou care să poată servi pentru a preciza rolul lui Menelau sau acel al obstructorului. Atingem aci una din limitele sistemului nostru de codare. Ne vom

limita să codăm rolul lui Proteu în acest răspuns: *agent întreprinzînd să informeze pe un altul despre o împrejurare privind obstrucția făcută de către un terț la finalizarea însărcinării aceluia* (această împrejurare este identitatea obstructorului).

C. Conținutul informației pune în scenă persoane (agent sau pacient) și se adresează unui pacient despre care se presupune că nu știe nimic despre rolurile puse în scenă în cadrul informației transmise. În acest caz, se poate considera că informația transmisă este o povestire, iar rolurile care apar în această povestire pot servi pentru a caracteriza pe informator. Arhimede, de pildă, îi revela tiranului Siracuzei, nu numai că noua lui coroană nu este din aur masiv (informație pe care nu o putem coda în termeni de roluri), dar și că negustorii care i-au vîndut-o sînt niște escroci. Vom coda în acest episod rolul lui Arhimede: *agent întreprinzînd să informeze pe altul că acesta este victima finalizată a unei degradări cauzate de un terț.*

În asemenea cazuri, vom prevedea următoarele dezvoltări:

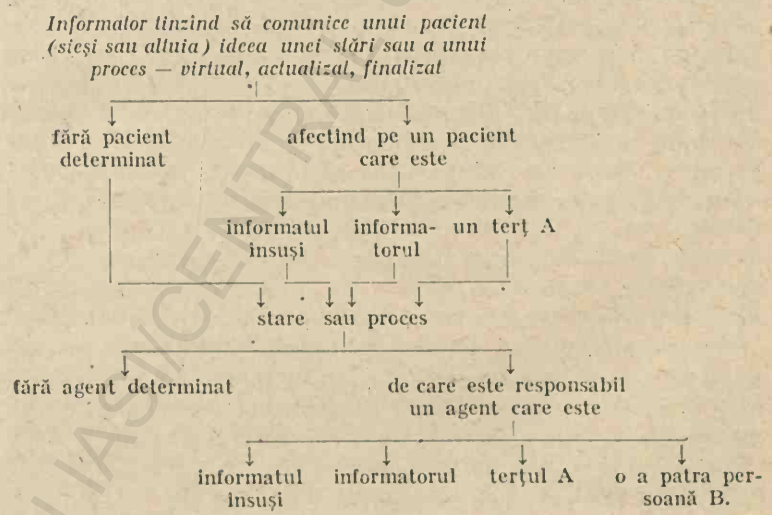

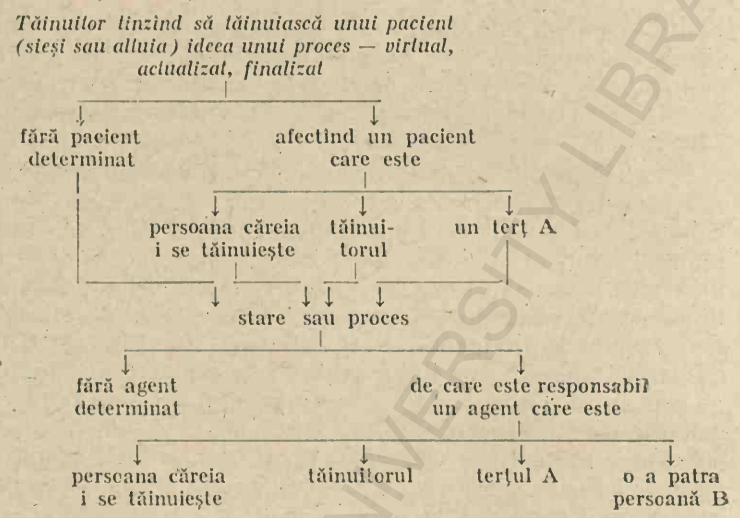

Exemplul I

Umbra lui Tiresias, evocată de Ulise în cîntul XI din Odiseea, îi prezice nenorocirile care îl așteaptă: „Tu cauți preaslăvite,/ Întorsul dulce-n țara ta și-acasă./ Dar zeul ți-l va face greu să fie,/ Că nu scapi de Neptun care te paște/ În ciuda lui că i-ai orbit feciorul.“ Vom coda aici rolul lui Tiresias: *informator întreprinzînd să semnaleze altuia eventualitatea unui proces de degradare a soartei acestuia* (Ulise) *de către un terț* (Neptun).

Exemplul II

Cînd soția Căpcăunului, auzindu-și soțul că se întoarce, îl ascunde pe Degețel cu frații lui sub pat, joacă un rol pe care îl putem coda: *tăinuitor întreprinzînd să ascundă față de altul ideea că i se oferă ocazia să conceapă îndeplinirea unei însărcinări de ameliorare a soartei sale și de a cauza, în acest scop, unui terț o degradare a soartei sale.*

III.2.1.2. *Argumentare desfășurată de către confirmator sau combatant*

Confirmatorul care tinde să învingă scepticismul destinatarului unei informații, *combatantul* care tinde să ruineze încrederea plasată de destinatar într-o informație, sînt roluri care admit aceleași dezvoltări ca și acelea ale informatorului și tăinuitorului. În plus, *confirmatorul* și *combatantul* pot dezvolta o argumentare tinzînd să valideze teza lor. Să indicăm, fără a pretinde să tratăm aici acest punct, că procedurile logice aplicate în acest scop ar putea eventual servi la caracterizarea rolurilor confirmatorului și combatantului.

Exemplu

În anumite versiuni ale basmului popular *Omorîtorul de balauri*, eroul a luat, drept dovadă a victoriei sale, cele șapte limbi ale balaurului. Un cărbunar, care l-a pîndit de departe, vine să taie cele șapte capete și, luînd-o înaintea eroului, se prezintă la palat pentru a cere răsplata cuvenită. Sosește și eroul. Pentru a-l dovedi pe impostor, acesta arată limbile balaurului și pune întrebarea: „Cine trebuie să fie crezut, acel care prezintă capetele sau acel care aduce limbile?" Într-o primă aproximație, vom coda acest rol: *agent întreprinzînd să confirme informația dată de el însuși și să combată informația dată de altul; pentru aceasta, întreprinzînd să dovedească adevărul informației sale și falsitatea informației dată de altul.*

III.2.1.3. *Informatorul revelator și informatorul înșelător.*

Convenind să numim informație orice influență tinzînd să comunice unui pacient conștiința unui aspect al situației în care se găsește, noi am făcut abstracție de caracterul veridic sau înșelător al acestei informații. Povestirea, de altfel, poate să se abțină să precizeze dacă informația are valoare de adevăr sau de falsitate. De cele mai multe ori, însă, povestirea ia poziție asupra acestui punct: dacă specifică veridicitatea informației, o vom numi *revelare;* în cazul contrar, *inducere în eroare.* Agentul responsabil al informației adevărate

asumă rolul unui *revelator;* agentul responsabil al unei induceri în eroare, pe acela al unui *înșelător.*

Distincția între agentul voluntar și agentul involuntar se aplică revelatorului și înșelătorului. În special, ea permite să se țină seama de sinceritatea informatorului voluntar. Într-adevăr, acesta poate să nu-și atingă scopul, să înșele cînd vrea să reveleze, sau să reveleze cînd vrea să înșele. Va trebui să prevedem cazurile următoare:

a) Informatorul *involuntar* se diferențiază, după caz, în revelator sau înșelător *involuntar.*

b) Informatorul *voluntar*, dacă este de bună credință, asumă un rol de *revelator voluntar;* dar dacă este el însuși în eroare, tinde prin aceasta să joace rolul de *înșelător involuntar.*

c) Informatorul *voluntar*, dacă este de rea-credință, asumă rolul unui *înșelător voluntar;* dar dacă se înșeală el însuși crezînd că înșeală, dacă zice adevărul crezînd că minte, tinde prin aceasta în același timp să joace un rol de *revelator involuntar.*

Exemplu

În nuvela lui Sartre, *Zidul*, Pablo Ibbieta, gîndind că-și bate joc de falangiștii care-i oferă viața dacă le predă pe Ramon Gris, declară: „Știu unde este. S-a ascuns în cimitir. Într-un cavou sau în coliba groparilor". Dar Ramon Gris se află într-adevăr în cimitir, în coliba groparilor ...

Admițînd că versiunea lui Pablo Ibbieta, care-și povestește aventura, nu este trucată, el a jucat în acest episod un rol de *înșelător voluntar* (de vreme ce crede că-i trimite pe falangiști pe o pistă falsă) și de *revelator involuntar* (de vreme ce pista pe care o crede falsă este în realitate cea bună).

Se va observa de asemenea că informatorul-înșelător poate fi în același timp considerat, în altă privință, ca un tăinuitor al adevărului: dacă A este adevărul și non-A eroarea, agentul care își induce partenerul să creadă în aparența iluzorie a lui non-A îi ascunde în același timp realitatea A. Cînd Atena, deghizată în tînăr păstor, îl întîmpină pe pămîntul Itacăi,

(*Odiseea*, cîntul XIII), Ulise, dorind să-și ascundă identitatea, îi spune o poveste născocită pe de-a-ntregul: „Mai auzisem eu despre Itaca / Din largile ținuturi ale Cretei/ Departe peste mare. Dar acum / Venii și eu cu lucrurile-acestea,/ Lăsai o parte, tot așa de multe,/ La fiii mei și o pornii de-acolo,/ Căci omorii pe-al lui Idomeneus/ Fecior, pe Orsiloh, care-n iuțeala/ Picioarelor bătea pe orișicine" etc. Vom coda rolul lui Ulise în această viclenie: *tăinuitor al adevărului, întreprinzînd să tăinuiască altuia o revelare ; întreprinzînd pentru aceasta să-l înșele pe celălalt făcîndu-l să creadă într-o informație falsă.*

III.2.2. *Seducătorul și intimidatorul.*

Am convenit să numim *seducere* exercitarea unei influențe tinzînd să trezească la un pacient dorința unei stări plăcute — și în subsidiar voința unei acțiuni concepute în vederea contribuirii la realizarea acestei stări; paralel, am convenit să numim *intimidare* exercitarea unei influențe tinzînd să trezească la un pacient teama de o stare neplăcută — și în subsidiar refuzul unei acțiuni concepute în vederea contribuirii la realizarea acestei stări. De cîte ori una din aceste influențe este imputată de povestire intervenției unui agent, se poate atribui acestuia un rol de *seducător* sau de *intimidator*.

După cum pacientul asupra căruia se exercită procesul de seducere (sau de intimidare) este sau nu este aceeași persoană cu seducătorul (sau intimidatorul), și după cum acesta acționează sau nu cu intenția de a trezi dorință sau teamă, vom distinge între seducător (sau intimidator) *al propriei persoane* sau *al altuia*, seducător (intimidator) *voluntar* sau *involuntar*. Narcis, prima dată cînd își descoperă chipul reflectat în apa izvorului, poate fi clasificat ca *seducător involuntar al propriei sale persoane*. Mai tîrziu, revenind să se încinte de dorința propriei sale frumuseți, se poartă ca un *seducător voluntar al propriei persoane*. În La Fontaine (*Fabule*, II, 14), iepurele, alungat de cel mai mic zgomot din ascunzișul său și a cărui apariție îngrozește poporul broaștelor, este un *intimidator involuntar* al altuia. Tot în La Fontaine (IX, 6) sculptorul

care vrea să dăltuiască statuia lui Jupiter începe prin a asuma o sarcină de intimidare voluntară a altuia:

„Tremurați, oameni! Închinați-vă
În fața stăpînului pămîntului."

Apoi se sperie de propria-i lucrare:

„Temîndu-se de ura și furia
Zeilor pe care îi născocise."

Avem atunci de-a face cu un *intimidator involuntar al propriei sale persoane.*

III.2.2.1. *Seducătorul tinzînd să excite dorința de..., și intimidatorul tinzînd să excite aversiunea față de...*

Orice dorință fiind dorință de ..., orice aversiune fiind aversiune față de ..., ne putem servi de conținutul dorinței sau al aversiunii excitate de seducător sau de intimidator pentru a merge mai departe cu determinarea rolului lor.

La gradul de generalitate cel mai ridicat, seducerea (sau intimidarea) poate consta din provocarea anticipării unei stări plăcute (sau neplăcute) ale cărei modalități de realizare rămîn imprecise. Cînd o țigancă citește în palma clientului ei vestea unei mari fericiri, cînd un prieten încearcă să insufle curaj unui om disperat (căci după ploaie vine și vreme bună), ei asumă un rol care nu poate fi caracterizat mai precis decît ca acela de *seducător întreprinzînd să excite la un pacient dorința de a beneficia de o stare plăcută.*

Să presupunem acum că seducătorul (sau intimidatorul) excită dorința unei stări plăcute (sau aversiunea unei stări dezagreabile) prezentată ca legată de o situație precisă, susceptibilă de a fi definită, în termeni de roluri, prin realizarea unor evenimente afectînd un pacient și, eventual, datorate intervenției unui agent. Obiectul dorinței (sau aversiunii) excitate de seducător (sau intimidator) poate fi o ameliorare, o degradare, exercitarea unei influențe etc., afectînd un pacient; acesta poate fi seducătorul (sau intimidatorul),

eventualul sedus (sau intimidat), o altă persoană; responsabilul acțiunii dorite sau temute, dacă este determinat de povestire, poate la rîndul lui să fie seducătorul (sau intimidatorul), pacientul sedus (sau intimidat), o altă persoană. Vom rezuma rețeaua acestor posibilități în următorul tabel:

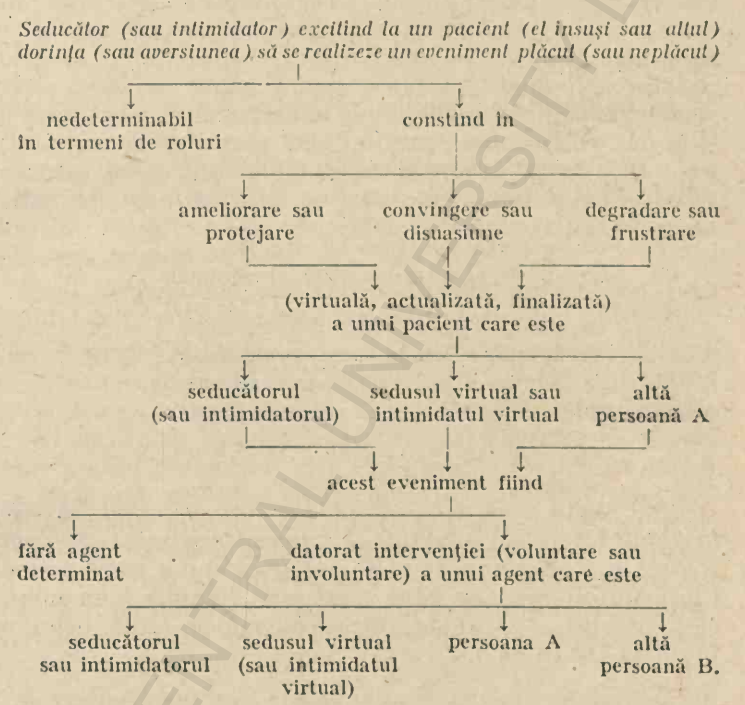

Exemplul I

În cîntul XII din *Odiseea*, corul Sirenelor se adresează lui Ulise: „Oprește-ți vasul să ne-auzi cîntarea, / Căci nu vîsli vreun om pe-aici cu vasul / Vreodată fără să ne-audă glasul / Ca mierea de plăcut din gura noastră. / Și cum ne-aude, oricine se desfată / Și-nvață mult, că noi cunoaștem

toate / Isprăvile ce-au săvîrșit, cu voia / Cerești lor, aheii și troienii / Pe șesul larg din Troia. Ba cunoaștem / Și toate cîte se petrec pe lume." Vom coda rolul Sirenelor: *seducător întreprinzînd să excite la altul dorința de a beneficia de o revelație agreabilă* (ce s-a întîmplat în Troia, ce se întîmplă prin lume) *făcută de seducătorul însuși sedusului virtual.*

Exemplul II

În imprecațiile Camillei:

„Vecinii săi cu ură unească-se cu toți,
Să i surpe temelia, lovind-o-n strănepoți;
. . . . . .
Să-i se prăvălească zidurile! Să-și taie
Cu mîna ei, să-și smulgă și ochi și măruntaie.
. . . . . .
Din ochii mei urgia de flăcări să țîșnească
S-o mistuie, cenușa în vînt să-i risipească,
Să văd cum cel din urmă roman își dă suflarea,
Și fericită-n moarte să-mi urle răzbunarea."

(Traducere de V. Eftimiu și Petru Manoliu.)

Vom coda acest rol: *intimidator întreprinzînd să excite la altul* (Horațiu) *aversiunea pentru realizarea degradării efective a soartei unui terț* (Roma) *de către o a patra persoană* (dușmanii Romei), *de către acest terț el însuși* („cu mîna ei să-și smulgă ..."), *și de către intimidator* („din ochii mei urgia să țîșnească").

III. 2.2.2. *Legăturile dintre rolul de seducător (sau de intimidator) și rolurile de sfătuitor sau de sfătuitor inhibitor.*

Diferitele forme de influență tind să intre în combinație unele cu altele, cel puțin în cadrul unei acțiuni voluntare, pentru a-și uni forțele și a-și veni în ajutor cu specializările respective. Vom semnala o afinitate remarcabilă: aceea care

asociază seducerea sau intimidarea cu sfatul sau cu sfatul inhibitor.

Excitînd la partenerul său dorința unei stări plăcute, seducătorul îl motivează să se abțină de la orice acțiune care ar putea să-l frustreze de satisfacerea dorinței lui și, mai mult încă, să întreprindă să obțină satisfacerea acestei dorințe; excitînd la partenerul său aversiunea pentru o stare neplăcută, intimidatorul îl motivează să se abțină de orice acțiune care ar putea aduce realizarea temerilor sale și, mai mult încă, să întreprindă să se protejeze împotriva acestei realizări. Exercitarea unei influențe seducătoare sau intimidatoare poate atunci să se prelungească cu un sfat sau un sfat inhibitor, indicînd partenerului sedus cum să obțină plăcerea dorită, sau partenerului intimidat cum să evite neplăcerea temută.

Drept răspuns la ocazia care i se oferă, seducătorul (sau intimidatorul) poate adopta trei atitudini:

A. Se poate mulțumi să excite la partenerul său dorința (sau aversiunea), și să-l lase pe el să afle cum să-și satisfacă dorința sau să evite realizarea temerilor sale. Astfel, cînd nu are nici un dubiu asupra capacității partenerului de a găsi singur soluția problemei sale: Pasiphae, închizindu-se într-o vacă de aramă pentru a excita dorința taurului alb de care s-a îndrăgostit, nu are, bineînțeles, nici un sfat de adăugat. Tot astfel, seducătorul (sau intimidatorul) este motivat (din plăcere, datorie, interes) să-l mențină pe partenerul său într-o stare de tensiune anxioasă, între dorință și împlinirea ei („*fugit ad salices*") sau între aprehensiunea unui rău și acest rău însuși.

B. Seducătorul sau intimidatorul pot nu numai să se abțină de a-l sfătui pe partenerul lor prin ce mijloc să-și satisfacă dorința sau să-și potolească temerile, dar și să îl sfătuiască să nu caute o soluție problemei sale. Așa se întîmplă în cazul blestemului profetic, al condamnării fără apel, în *cominația* care este, în retorică, „amenințarea sau anunțul unei nenorociri mai mult sau mai puțin îngrozitoare, prin imaginea căreia cauți să trezești tulburarea sau groaza în sufletul celor împotriva cărora te simți însuflețit de ură,

furie, indignare sau dorință de răzbunare". Fie exemplul de această figură pe care-l dă Fontanier:

„Să-mi pieri din față, fiară cum alte-n lume nu-s.
Ce vrei acum, e-o culme de groază și de ură!
O să-ți plătească Domnul cu dreapta lui măsură
Ca lui Abiron, Datan, Doeg, Așitofel:
Și ciinii căror Domnul le-a dat pe Isabel
Așteaptă numai semnul asupra ta să cadă:
La poartă stau gata și strigă după pradă."
(Racine, *Atalia*, traducere de Veronica Porumbacu.)

Joad, prin amenințările lui, se comportă aci ca intimidator al lui Mathan: excită în sufletul lui teama de soarta care îl așteaptă dacă pierde ocrotirea Templului. Dar în același timp îl alungă din Locul Sfînt („Să-mi pieri din față, fiară cum alte-n lume nu-s"). Se poate considera că acest ordin are valoarea unui sfat inhibitor: Iehova fiind neînduplecat, degeaba s-ar strădui Mathan să se sustragă pedepsei. Vom coda acest rol: *agent întreprinzînd să cauzeze altuia o degradare a soartei sale* (să-l înspăimînte pe Mathan); *pentru aceasta, întreprinzînd* 1) *să-l intimideze excitînd la el teama de o degradare eventuală a soartei sale*; 2) *să-i dea sfatul inhibitor de a nu întreprinde să se protejeze împotriva acestei degradări.*

De asemenea, în cîntecul de copii:

„Eu am tutun bun,
Tu nu ai, tu nu ai..."

cîntărețul se bucură să trezească la partenerul său o dorință pe care îl sfătuiește de îndată să nu caute să și-o satisfacă. Asumă atunci un rol care poate fi codat: *agent întreprinzînd să-l frustreze pe altul de o ameliorare plăcută a stării sale; pentru aceasta, întreprinzînd* 1) *să-l seducă, excitînd la el dorința de a obține o prestație agreabilă de la frustrator*; 2) *să-i dea sfatul inhibitor să nu întreprindă să obțină această prestare.*

C. În sfîrșit, și acesta este cazul cel mai curent, seducătorul poate adăuga la excitarea dorinței sfatul mijlocului

potrivit pentru a satisface dorința iar intimidatorul poate adăuga excitării aversiunii un sfat specificînd mijlocul potrivit pentru a evita neplăcerea temută. Capelanul care, într-un *fabliau*, se urcă în amvon pentru a-și asigura enoriașii că Dumnezeu răsplătește îndoit pomenile făcute bisericii sale, poate fi caracterizat drept un *seducător întreprinzînd să excite la altul dorința de a obține de la un terț* (Dumnezeu) *o retribuire plăcută*; *sfătuindu-l să folosească drept mijloc pentru aceasta să îl servească pe seducătorul însuși*. Preotul din Cucugnan, care le povestește credincioșilor cum că ar fi avut viziunea chinurilor care-i așteaptă în iad dacă stăruie în greșelile lor, joacă și el, un rol de *intimidator întreprinzînd să excite la altul aversiunea de a primi de la un terț o retribuire neplăcută*; *sfătuindu-l, ca un mijloc de a evita lucrul de care se tem, să nu persiste în degradarea soartei retribuitorului* (păcatul îl supără pe Dumnezeu).

Această asociere a rolului de seducător (sau de intimidator) cu rolurile de sfătuitor sau sfătuitor inhibitor caracterizează un caz particular important: negocierea pactului: Acela dintre negociatori care ia inițiativa tîrgului oferă, fie să furnizeze o prestație a cărei dorință o excită, fie să se abțină de la o obstrucție a cărei aversiune o excită: prin aceasta tinde să se comporte ca un seducător sau ca un intimidator; în schimb, cere o retribuire pe care o prezintă partenerului său ca mijlocul de a-și satisface dorința, sau de a evita lucrul de care se teme: prin aceasta tinde să joace un rol de sfătuitor.

Exemplul I

Fie în *Cîntecul lui Roland*, mesajul lui Carol cel Mare către Marsile, așa cum îl transmite Ganelon: „Să-ți mîntuiască sufletul Dumnezeu, Slăvitul, pe care trebuie să-l adorăm! Iată ce vorbă îți trimite Carol cel Mare, Viteazul: să primești sfînta lege creștinească, căci vrea să-ți dea jumătate din Spania ca fief. Dacă nu vrei să primești această înțelegere, vei fi prins și legat cu sila; vei fi dus la cetatea de scaun de la Aix; acolo, viața ți se va sfîrși în urma unei judecăți:

acolo vei muri de moarte rușinoasă și ticăloasă" (XXXIII). Vom coda rolul lui Carol cel Mare în acest pasaj: *agent întreprinzînd să neutralizeze obstrucția altuia și să obțină serviciile sale; pentru aceasta, întreprinzînd* 1) *să-l sfătuiască să furnizeze prestația cerută* (trecerea la legea creștinească) *și să-l seducă excitînd la el dorința unei retribuiri răsplătind acest serviciu* (jumătate din Spania în fief); 2) *să-l sfătuiască să nu se abțină să furnizeze prestația cerută și să-l intimideze excitînd la el teama unei retribuții constînd în pedepsirea acestei abțineri* (o moarte rușinoasă și ticăloasă).

Exemplul II

Fie încă, puțin mai departe, despărțirea dintre Marsile și Ganelon: „Sînteți foarte viteaz și înțelept. [...] Vreau să vă dau din bogățiile mele cu prisosință, zece catîri încărcați cu aurul cel mai fin din Arabia; nu va trece an fără să vă trimit tot pe atît. Poftim, astea sînt cheile acestei mari cetăți; marile ei comori, oferiți-le regelui Carol; apoi faceți în așa fel încît să fie lăsat Roland în ariergardă" (LII). Vom coda rolul lui Marsile: *agent întreprinzînd să obțină serviciile altuia; pentru aceasta întreprinzînd* 1) *să-l seducă excitînd în sufletul lui dorința de a obține de la seducător o retribuire plăcută* (bogății cu prisosință); 2) *să-i recomande, drept mijloc pentru a obține această retribuire, prestarea serviciului cerut* („faceți în așa fel încît să fie lăsat Roland în ariergardă").

III. 2.3. *Obligatorul și interdictorul.*

Vom rezerva denumirea de *obligator* oricărui agent care tinde să influențeze hotărîrile unui partener insuflîndu-i conștiința unei datorii de împlinit; cea de *interdictor*, oricărui agent care tinde să influențeze deciziile unui partener insuflîndu-i conștiința unei interdicții de respectat. Din punct de vedere logic, este permis să se considere că aceste două roluri nu sînt decît unul singur: obligația este interdicția de a nu face, iar interdicția este obligația de a nu face. Noi vom menține distincția celor două noțiuni pentru como-

ditatea formulărilor noastre, dar nu vom pierde din vedere că interdicția de a face nu este decît obligația de a se abține. Tot ce se va spune despre obligator se va aplica și interdictorului, și viceversa.

Modul de acțiune specific al obligatorului și al interdictorului — și criteriul distinctiv al rolului lor în practica analizei — rezidă în posibilitatea de a converti mesajul prin care se exercită influența lor într-o formă verbală la imperativ: fă una, nu fă alta. Totuși, trebuie să ne ferim de o confuzie: mesajul care vehiculează ordinul sau interdicția nu se identifică cu acestea. Deși intermediul unei influențe informatoare este indispensabil pentru a insufla partenerului conștiința obligației sau a interdicției care i se comunică, trebuie să rezervăm rolurile de obligator și de interdictor autorității de la care emană ordinul sau interdicția, persoanei față de care influențatul este responsabil de actele sale; această persoană poate asuma în același timp rolul de informator, dar poate și să lase această grijă unui terț. Cînd un edict al regelui este strigat în piața publică, crainicul care-l citește joacă rolul de informator, dar suveranul care l-a promulgat, cel de obligator.

Vom distinge, ca de obicei, obligator *de sine* și obligator *al altuia*, obligator *voluntar* și obligator *involuntar*. Ordinele „Închide ușa! Deschide fereastra!... Ridică-mi batista!" date de don Salust lui Ruy Blas îl caracterizează drept obligator *voluntar al altuia*. Agrippa d'Aubigné văzînd pe o spînzurătoare capetele conjuraților din Amboise și jurînd că-i va răzbuna, asumă un rol de *obligator voluntar al propriei persoane*. Cînd Faust și Mefisto își încheie pactul („Mă oblig să te servesc fără să crîcnesc; cînd ne vom regăsi de cealaltă parte, vei face același lucru"), se poartă amîndoi, din acea clipă, ca niște *obligatori voluntari a propriei persoane* și se pregătesc să joace, unul față de celălalt și fiecare la timpul său, un rol de *obligator voluntar al altuia*. În cîntul I din *Mahabharata*, Arjuna, plecat să aducă de-ale gurii pentru cei patru frați ai săi și pentru mama lui, se întoarce cu o logodnică. Auzindu-l că anunță de departe o veste bună, și crezînd că aduce de mîncare, mama exclamă: „Împărțiți-vă cu toții împreună." Cuvîntul unei mame neputînd fi luat înapoi,

Draupadi devine soția comună a celor cinci Pandava. Mama a jucat aici un rol de *obligator involuntar al altuia*. Evangheliile povestesc cum că Irod, bucurîndu-se la vederea fetei Irodiadei care juca, „a zis către fată: «Cere-mi ce voești și-ți voi da!» Și s-a jurat el zicînd: «Orice vei cere de la mine îți voiu da pînă la jumătate din regatul meu»“ (Marcu, 6, 22—23). Irod crede aici că asumă rolul de *obligator voluntar al propriei persoane*, dar joacă de fapt, de vreme ce nu prevede la ce îl obligă jurămîntul său, un rol de *obligator involuntar al propriei persoane*.

Codarea noastră a tipului obligatorului (și interdictorului) poate să se îmbogățească cu toate determinările care se aplică în general rolurilor de agenți. Este, în afară de aceasta, susceptibilă de dezvoltare în două direcții specifice: 1) determinările care caracterizează conținutul ordinului sau al interdicției; 2) modalitățile argumentării folosite pentru a legitima ordinul sau interdicția. Aceste două direcții corespund, de obicei, cu desemnarea sarcinii de îndeplinit (sau de evitat), și cu excitarea mobilurilor — aici întotdeauna etice — care comandă actualizarea sau abținerea partenerului influențat.

III.2.3.1. *Obligatorul, dînd obligatului virtual ordinul de a ...*

Obligația și interdicția, date sub forma de ordin sau de interdicție către altul sau contractate printr-un angajament față de sine, au drept conținut povestirea unei eventualități care nu s-a realizat încă, dar care este desemnată de obligator ca trebuind să fie, iar de interdictor ca netrebuind să fie realizată, fie în orice caz, fie numai dacă anumite condiții ajung să fie îndeplinite.

Aproape întotdeauna, destinatarul obligației sau interdicției este în același timp agentul virtual al realizării fap-

telor ordonate sau interzise: i se poruncește (sau interzice) să asume o sarcină. Trebuie, totuși, să concepem cazul paradoxal în care evenimentele poruncite sau interzise nu implică nici un rol activ al persoanei căreia i se adresează injoncțiunea, care va fi ținută răspunzătoare de ele și va dobîndi din ele un merit sau o vinovăție. Pentru a ține seama de această situație-limită, vom porni de la următoarea schemă:

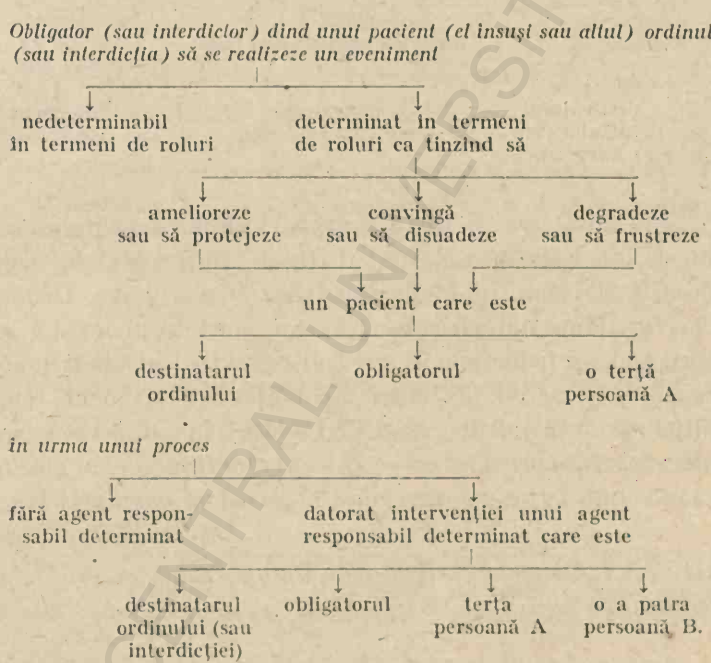

În practică, nu prea vom avea de-a face, cu excepția unor obligatori ironici sau deliranți*, decît cu ordine sau interdicții care își desemnează destinatarul drept agentul virtual res-

* Cf. de pildă: „Soția lui Cezar nu trebuie nici măcar să fie bănuită".

ponsabil de realizarea faptelor poruncite sau interzise. Vom simplifica schema precedentă în următoarea formulare:

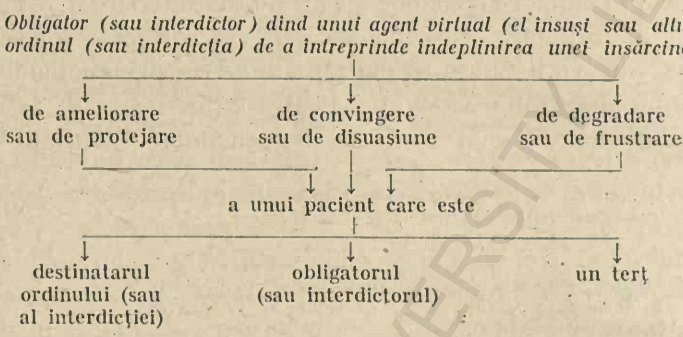

Fie, în *O mie și una de nopți*, scrisoarea califului către regele din Balsora: „Harun Al-Rașid, fiul lui Mahdi, trimite această scrisoare lui Mohammed Zinebi, vărul său. Deîndată ce Nureddin, fiul vizirului Khagan, purtătorul acestei scrisori, ți-o va fi înmînat și o vei fi citit, tu leapădă-ți mantia regală și pune-i-o pe umeri, apoi așează-l în locul tău, și altfel să nu faci. Adio" (a CCXLVII-a Noapte). Vom coda: *obligator întreprinzînd să dea altuia ordinul de a ameliora soarta unui terț și de a-și cauza o degradare a propriei soarte.*

III. 2.3.2. *Obligatorul, dînd obligatului virtual ordinul de a ... în cazul în care ...*

În exemplele pe care le-am citat, executarea ordinului sau respectarea interdicției nu sînt supuse nici unei condiții și interdicții, sînt *categorice*. În alte cazuri, ordinul și interdicția nu sînt executorii decît dacă se realizează o anumită condiție: obligația și interdicția sînt *ipotetice*. Vom completa în consecință schema precedentă în felul următor:

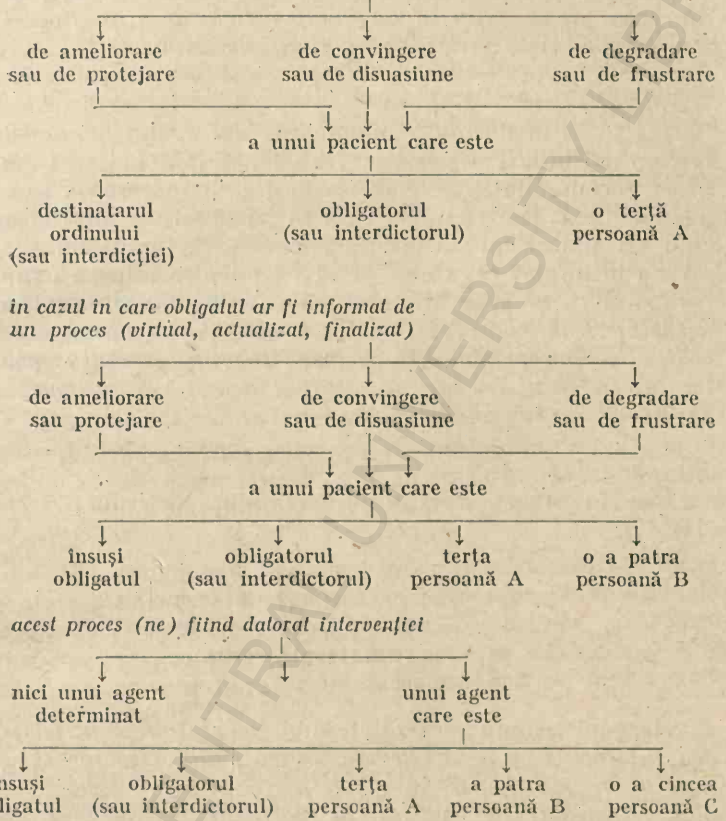

Exemplul I

„Atunci a făcut Ieftae făgăduință Domnului și a zis: «De vei da pe Amoniți în mîinile mele, cînd mă voi întoarce biruitor de la Amoniți, ce-mi va ieși din porțile casei mele întru întîmpinarea mea, va fi a Domnului și voiu aduce-o ardere de tot»“ (*Judecătorii*, 11, 30—31). Ieftae asumă în acest pasaj un rol de *obligator voluntar al propriei persoane*,

dîndu-şi ordinul să răsplătească pe altul (Domnul) *printr-o degradare a propriei sale soarte şi a soartei unui terţ* (cineva din casa sa) *în cazul în care ar beneficia de o ameliorare a soartei sale* (victoria) *graţie intervenţiei acestui altul.*

Exemplul II

Fie încă, în basmul egiptean *Cei doi Fraţi*, în momentul în care mezinul îl vesteşte pe fratele său mai mare că are să plece, recomandaţia pe care i-o face: „Cît despre ceea ce vei avea de făcut pentru mine, va fi să vii să te îngrijeşti de mine cînd vei afla că mi s-a întîmplat ceva [...]. Iar tu vei afla că mi s-a întîmplat ceva cînd ţi se va pune în mînă o cană cu bere şi se va revărsa. Mai mult să nu stai cînd se va întîmpla aceasta." Vom coda rolul lui Bata: *obligator al altuia, dîndu-i ordinul să întreprindă o însărcinare de protejare a însuşi obligatorului în cazul în care va afla că acesta este victima unui proces de degradare finalizat.*

Exemplul III

Fie, în sfîrşit, următorul exemplu, luat din *Hernani* (III, 7):

„Orice s-ar întîmpla,
Cînd vei dori, seniore, în orice loc şi ceas,
Să pui un capăt vremii care mi-a mai rămas,
Vino, sună din corn, şi nu te îngrija.
Voi face cum am zis."

Hernani asumă aici rolul unui *agent întreprinzînd să-şi dea sieşi obligaţia de a retribui serviciile altuia printr-o degradare a propriei soarte, în cazul în care i s-ar revela de către altul că acesta este motivat să dorească această degradare.*

III.2.3.3. *Obligatorul (sau interdictorul) întreprinzînd să-şi legitimeze ordinul (sau interdicţia) întemeindu-le pe un drept dobîndit.*

Comunicînd obligatului conţinutul ordinului sau interdicţiei, obligatorul (sau interdictorul) îi dă ideea unei sarcini, de întreprins sau de respins. Dînd mesajului său forma unui

ordin sau a unei interdicții, el se străduiește să trezească la obligat un mobil etic de a întreprinde sau de a respinge sarcina.

Fără îndoială, obligația și interdicția se pot complini cu argumente care întăresc presiunea mobilurilor etice: excitarea unor mobiluri hedonice, dacă executarea ordinului este prezentată drept plăcută, sau încălcarea interdicției ca neplăcută; excitarea unor mobiluri pragmatice, dacă se adaugă ordinului anunțarea unei recompense și interdicției amenințarea unei pedepse. Dar aceste influențe, concomitente cu comunicarea ordinului sau interdicției, nu joacă decît un rol ajutător. Resortul esențial al obligației sau al interdicției rezidă în dreptul dobîndit de către obligator să ordone sau să interzică, și în procesul de convingere pe care-l pune în aplicare pentru a-l convinge pe partener de legitimitatea acestui drept.

În consecință, poate fi prevăzută următoarea alternativă:

— Fie obligatorul poruncește (sau interdictorul interzice), fără a aduce partenerului său justificarea dreptului său. În acest caz, determinarea rolului nu poate fi dusă mai departe.

— Fie obligatorul (sau interdictorul) dezvoltă o argumentare tinzînd să întemeieze legitimitatea ordinului (sau interdicției) date pe un drept dobîndit anterior, și al cărui *beneficiar* este, și pe datoria care decurge de aici, de a se conforma, pe care o are partenerul său, fiind de fapt *victima* acestei obligații.

Acest drept a fost dobîndit, și această îndatorire contractată, în urma unui proces pe care obligatorul îl poate aminti partenerului său pentru a-l informa, dacă nu-l cunoaște, sau pentru a-i împrospăta memoria, dacă pare să-l fi uitat. Argumentația obligatorului poate să nu atribuie responsabilitatea procesului astfel amintit nici unui agent determinat. Astfel, cînd își întemeiază dreptul pe o legătură de dependență ierarhică, sau de interdependență egalitară, legătură care nu a fost istoric negociată între parteneri; sau de alții pentru ei, dar care este presupusă a se impune ca o ordine firească a lucrurilor: dreptul ginților, dreptul primului ocupant,

somație „în numele legii" etc. De pildă, în *Motanul, Nevăstuica și Iepurașul* (La Fontaine, VII, 16), Iepurașul invocă „legea și obiceiul" pentru a o expulza pe cumătra Nevăstuică. Sau, de asemenea, în *Insula doctorului Moreau*, animalele transformate în ființe subumane psalmodiază vorbele: „Să nu mergi în patru labe. Asta-i legea. Nu sîntem noi oameni? Să nu lăpăim cînd bem. Asta-i legea. Nu sîntem noi oameni?" etc. În astfel de cazuri, procesul de dobîndire a dreptului și a datoriei nu este traductibil în termeni de roluri.

Cu totul altceva se întîmplă dacă reamintirea menționează responsabilitatea unuia sau mai multor agenți. Aceștia pot să se identifice fie cu persoana obligatorului (care spune că a dobîndit printr-o acțiune meritorie dreptul pe care îl revendică) fie cu cea a obligatului (care se presupune că a contractat printr-o acțiune trecută o datorie față de obligator); mai poate fi vorba și de o terță persoană despre care se spune că ar fi conferit obligatorului prin vreo acțiune oarecare un drept asupra obligatului, obligatului o datorie față de obligator. Schema următoare rezumă aceste posibilități:

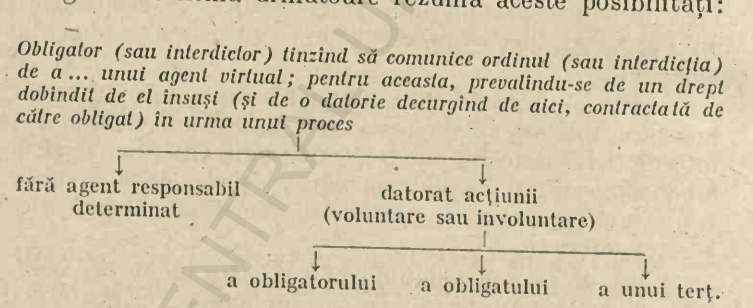

Exemplul I

În fabula lui La Fontaine, *Dreptatea leului* (I, 6) leul pretinde să-i oblige pe asociații lui să-i cedeze prima parte „pentru că e leu". Originea acestui privilegiu nefiind explicitată, nu este posibil să se determine rolul leului mai precis decît ca *obligator întreprinzînd să dea unui eventual prestator ordinul să-i aducă un serviciu; pentru aceasta informîndu-l de un drept dobîndit de el însuși asupra obligatului.*

Exemplul II

După ce le-a salvat pe cele două iscoade trimise de Iisus Navi, ascunzîndu-le pe acoperișul casei ei, Rahab s-a suit la dînșii și le-a spus: „Acum dar, jurați-mi pe Domnul Dumnezeul vostru, că precum am făcut eu milă cu voi, veți face și voi milă cu casa tatălui meu, și dați-mi semn de nădejde" (*Iisus Navi*, 2, 12). Desfrînata din Ierihon, cerînd această juruință, asumă un rol de *obligator întreprinzînd să dea altuia ordinul de a se obliga pe sine să asume o sarcină de protejare a obligatorului*; *pentru aceasta, invocînd un drept dobîndit de către obligator asupra obligatului prin executarea reușită a unei sarcini de protejare a obligatului.*

Exemplul III

În *Antoniu și Cleopatra*, Antoniu, învins și părăsit, îi spune scutierului său: „Mi-ai jurat, Eros, că atunci cînd va sosi momentul, și într-adevăr a sosit, cînd vei vedea în spatele meu inevitabila urmărire a dezonoarei și a groazei, atunci, la porunca mea, mă vei omorî. Fă-o; a sosit clipa" (IV, 14). Vom coda aici rolul lui Antoniu: *obligator întreprinzînd să dea altuia ordinul să-l protejeze* (și pentru aceasta să-i aducă o degradare a stării sale); *invocînd pentru aceasta un drept conferit de bună voie obligatorului de către obligat asupra sa.*

Bineînțeles că dreptul invocat de obligator poate să rezulte din mai multe acțiuni conjugate. Să izolăm în special, pentru importanța ei în orice fel de relație omenească, următoarea combinație: obligatul s-a legat pe vremuri să-l retribuie pe obligatorul său în cazul în care acesta ar îndeplini o sarcină definită. Considerînd că a dus la bun sfîrșit executarea acestei sarcini, obligatorul îl somează pe partenerul său să-și onoreze promisiunea. Fie situația, foarte frecventă în basmele populare, în care un rege își promite fiica oricui s-ar ilustra prin executarea unei însărcinări dificile. Cînd eroul, după ce a îndeplinit fapta vitejească, se prezintă ca să-și ceară răsplata, pretențiile sale se întemeiază totodată pe făgăduiala regelui și pe executarea, de către însuși eroul, a condiției care face executorie făgăduiala. Vom coda rolul eroului în acel moment: *obligator întreprinzînd să dea altuia ordinul de a-l retribui*; *invocînd pentru aceasta: 1) o îndatorire con-*

tractată de către obligat, angajîndu-se să retribuie pe obligator în cazul în care acesta ar reuși să îndeplinească o sarcină; 2) un drept dobîndit de către obligatorul însuși, prin executarea reușită a acestei sarcini.

III.2.3.4. *Dătătorul de permisiune.*

Pe lîngă formele principale de obligație sau de interdicție, se mai poate clasa printre influențele etice forma derivată a *permisiunii.* Aceasta trebuie înțeleasă ca o negare a obligației (este, atunci, permisiunea de a nu face) sau a interdicției (este, atunci, permisiunea de a face). Rolul dătătorului de permisiune constă deci în ridicarea unei obligații sau a unei interdicții, fie efectivă, fie susceptibilă de a fi dată de un agent care are dreptul s-o facă, și care renunță la acest drept.

III.2.4. *Sfătuitorul și sfătuitorul inhibitor.*

Am convenit să numim *sfat* orice influență incitînd un pacient să întreprindă îndeplinirea unei însărcinări pentru a obține anume avantaje prezentate ca fiind consecutive executării însărcinării; *sfat inhibitor*, orice influență incitînd un pacient să se abțină de la o însărcinare pentru a evita anume inconveniente prezentate drept consecutive executării sarcinii. Mai ales, informația care indică agentului virtual al unei însărcinări că un anumit mijloc e (sau nu) potrivit pentru executarea acestei sarcini, poate fi asimilată cu un sfat sau cu un sfat inhibitor.

Ca și mai înainte, vom distinge între sfătuitor și sfătuitor inhibitor, sfătuitor *al altuia* sau *al propriei persoane* (personajul care „cugetă" pentru a se hotărî să facă sau să nu facă); sfătuitor și sfătuitor inhibitor *voluntar* sau *involuntar.*

Exemplul I

. Tarquinius cel Bătrîn, primindu-l pe trimisul fiului său care-i cere părerea asupra politicii de urmat pentru a păstra puterea, decapitează cu bățul ce-l avea în mînă capetele macilor celor mai înalți: asumă rolul de *sfătuitor voluntar al altuia.*

Exemplul II

Fie, după Apolodor, legenda lui Glaucos: Glaucos a murit, Polyidos, fiul lui Ceranos, se închide cu cadavrul prietenului său. Omoară cu o piatră un șarpe care se apropia de patul mortului. Apare alt șarpe care poartă în gură o iarbă pe care o depune pe trupul animalului omorît. Acesta învie. Polyidos așează aceiași iarbă pe trupul lui Glaucos care învie la rîndul său. În această povestire, al doilea șarpe, ce poartă iarba, joacă față de Polyidos un rol de *sfătuitor involuntar al altuia* (îi indică mijlocul pentru a-l reînvia pe tînăr).

III.2.4.1. *Conținutul sfatului (sau al sfatului inhibitor)*

Sfatul sau sfatul inhibitor au un conținut: mijlocul indicat sau contraindicat agentului virtual pentru a-și executa însărcinarea. De unde rețeaua următoarelor dezvoltări posibile:

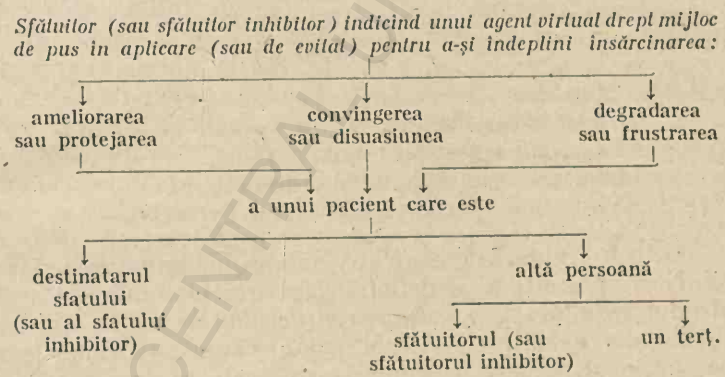

Exemplu

Lui Giuseppe care nu știe cum s-o scoată la capăt cu proasta dispoziție a soției sale, Salomon, consultat, îi răspunde: „Du-te la Puntea-gîștelor" *(Decameronul* IX, 9). În acest sfat enigmatic rolul sugerat lui Giuseppe nu poate fi determinat.

Ne vom limita să codăm: *sfătuitor indicînd unui agent virtual mijlocul de pus în aplicare pentru a-și îndeplini însărcinarea.*

Cîteva zile mai tîrziu Giuseppe ajunge la Puntea-gîștelor unde vede un om care-și ciomăgește catîrul pentru că nu vrea să înainteze. Înțelege atunci tîlcul sfatului care îi este dat, involuntar, de către omul cu catîrul și voluntar de către Salomon. Rolul acestuia din urmă se precizează acum în următoarea formă: *sfătuitor indicînd unui agent virtual, drept mijloc de pus în aplicare pentru a-și îndeplini însărcinarea, degradarea soartei unei terțe persoane* (soția lui, care trebuie tratată ca un catîr încăpățînat).

III.2.4.2. *Argumentarea sfătuitorului (sau a sfătuitorului inhibitor)*

Sub forma sa cea mai rudimentară (din punct de vedere retoric adesea cea mai enigmatică și cea mai energică), intervenția sfătuitorului se poate reduce la indicarea mijlocului potrivit pentru a obține rezultatul scontat. Astfel în *Legenda veacurilor*, regele Franței și arhiepiscopul Bertrand discută, trecînd călare pe la Montfaucon:

„Filip zise: « Atunci, prin ce mijloc domnim? »
Văzînd cîmpul zbîrlit de furci și țepe tari
Pe care-atîrnă leșuri ce-i sperie pe hoitari
Cînd bate vîntul aspru, cu șfichiuiri de bici,
Vlădica-ntinse mîna și spuse: « E aici ».“

Nici un argument justificativ nu sprijină enunțarea sfatului. Ne vom mulțumi să definim rolul arhiepiscopului ca acela al unui *sfătuitor prin indicarea mijlocului de pus în aplicare.*

În alte cazuri, sfătuitorul poate căuta să demonstreze că mijlocul pe care îl propune este acela pe care îl ordonă rațiunea. Îl prezintă deci ca fiind concluzia unei argumentări. Poate că ar fi posibil să se claseze diferitele forme de argumentație propuse de sfătuitor după diviziuni adaptate din logica tradițională. Fie argumentarea lui Cicero în *Pro Milone*: Orice om în stare de legitimă apărare are dreptul să-l omoare pe agresorul lui (ceea ce dovedește cu motivări

luate din dreptul natural și din dreptul pozitiv). Or, Milo era în stare de legitimă apărare (ceea ce se dovedește prin examinarea împrejurărilor, a caracterelor personajelor, a mărturiilor); deci Milo avea dreptul să-și omoare agresorul, pe Clodius. Față de judecătorii al căror verdict încearcă să-l influențeze, Cicero asumă rolul unui sfătuitor: le furnizează mijlocul de a-și îndeplini însărcinarea justițiară. Ținînd seama de forma particulară a raționamentului său justificativ, acesta poate fi caracterizat drept *sfătuitor justificîndu-și sfatul printr-un silogism epicherem.*

Fie, de asemenea, sfatul dat de Mathan Athaliei pentru a-și asigura tronul ucigîndu-l pe Eliacin:

„Dacă-i născut din spiță cu slavă și cinstire,
Chiar fala sorții sale-l împinge la pieire;
Iar dacă zămislit ar fi din neam de jos,
Ce dacă piere-o viață ce nu-i de vreun folos?"

Această argumentare permite caracterizarea lui Mathan drept un *sfătuitor justificîndu-și sfatul printr-o dilemă.*

În afară de acest raționament formal, pentru a-și convinge partenerul, sfătuitorul mai poate recurge la un experiment. Astfel, Ilie vrînd să pună capăt ezitărilor evreilor între Domnul și Baal, propune instituirea unui test:

„Apoi voi să chemați numele Dumnezeului vostru, iar eu voi chema numele Domnului Dumnezeului meu. Și Dumnezeul care va răspunde cu foc, acela este Dumnezeu" *(Regi*, III, 18, 24). Ilie joacă în acest pasaj un rol de *sfătuitor justificîndu-și sfatul prin instituirea unui test.*

BCU IAȘI/CETITEA

IV. AMELIORATORUL (ȘI PROTECTORUL), DEGRADATORUL (ȘI FRUSTRATORUL)

Am mai întîlnit de cîteva ori rolurile generale ale amelioratorului și degradatorului, precum și cazurile particulare ale acestora, protectorul și frustratorul: prima dată cînd, în legătură cu rolurile pasive de beneficiar al unei ameliorări (sau protejări) și de victimă a unei degradări (sau frustrări), am semnalat posibilitatea oferită povestirii de a atribui responsabilitatea acestor procese intervenției unor agenți voluntari sau involuntari, care joacă în consecință un rol de ameliorator (sau de protector), de degradator (sau de frustrator); apoi, cînd am recunoscut că orice rol de agent în acțiune comportă un aspect pasiv, sub care este susceptibil să beneficieze de prestări (amelioratoare sau protectoare ale șanselor sale de reușită) sau de obstrucții (degradatoare sau frustratoare ale acelorași șanse); în sfîrșit, cînd am văzut că obținătorul de prestație se poate comporta ca un ameliorator al soartei prestatorului (pentru a-l pune în situația de a aduce un serviciu) sau ca un protector al acțiunii sale (pentru a-i permite să izbutească), iar neutralizatorul de obstrucție ca un degradator al soartei obstructorului (pentru a-l împiedica să creeze un obstacol) sau ca un frustrator al acțiunii acestuia (pentru a-l împiedica să izbutească).

Nu vom urma aceste roluri ale amelioratorului și ale protectorului, ale degradatorului și ale frustratorului în toate dezvoltările lor; în esență, ele se specifică după modalitățile comune tuturor rolurilor de agent (ameliorator voluntar sau involuntar, de sine sau al altuia etc.). Nu vom insista, în schimb ne vom îndrepta atenția asupra unei particularități a acestor roluri: proprietatea pe care o au de a întreține o serie de raporturi fixe cu constelația rolurilor cărora le sînt asociate.

IV.1. AMELIORATORUL ȘI ROLURILE ASOCIATE

Rolul activ de *ameliorator* implică un rol pasiv complementar de *beneficiar de ameliorare*; nu există ameliorare care să nu tindă să amelioreze soarta unui pacient.

Această relație este necesară. Celelalte sînt facultative. Astfel, acțiunea amelioratoare este susceptibilă de a se împiedica de diferite obstacole, iar unul din aceste obstacole se poate încarna în persoana unui *obstructor*: acesta joacă, în detrimentul eventualului beneficiar al ameliorării, un rol de *frustrator*. Tot așa, acțiunea amelioratoare poate fi servită de diferiți auxiliari și unul dintre aceștia se poate încarna în persoana unui *prestator*: acesta joacă în folosul eventualului beneficiar al ameliorării, un rol de *coameliorator*. Vom figura aceste relații prin următoarea schemă:

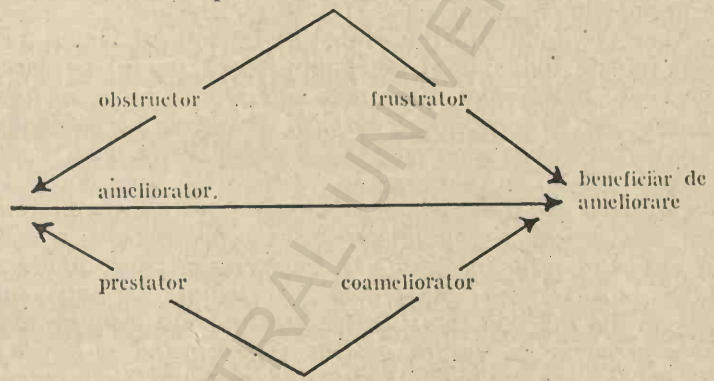

Apariția rolurilor facultative de *obstructor-frustrator* și *de prestator-coameliorator* poate fi datorat intervenției unui *obținător*; dispariția lor, intervenției unui *neutralizator*. Aceste roluri noi pot fi astfel caracterizate în raportul lor cu rolurile precedente:

— *obținătorul obstrucției* joacă, împreună cu obstructorul, un rol de *coobstructor* față de ameliorator și de *cofrustrator* în detrimentul eventualului beneficiar al ameliorării;

— *obținătorul prestației* joacă, împreună cu prestatorul, un rol de *coprestator* de servicii față de ameliorator și de *coameliorator* în folosul beneficiarului eventual al ameliorării;

— *neutralizatorul obstrucției* joacă, contrar obstructorului, un rol de *prestator* de servicii față de ameliorator și de *protector* în folosul beneficiarului eventual al ameliorării;
— *neutralizatorul prestației* joacă, contrar *prestatorului*, un rol de *obstructor* față de ameliorator și de *frustrator* în detrimentul beneficiarului eventual al ameliorării.

Exemplu

„Nabot Izreeliteanul avea în Izreel o vie lîngă curtea lui Ahab, regele Samariei. Și a grăit Ahab lui Nabot și a zis: « Să-mi dai mie via ta, ca să-mi fac din ea o grădină de verdețuri, căci e aproape de casa mea; iar în locul ei îți voi da o vie mai bună decît aceasta, sau dacă îți vine mai bine, ți-oi da argint cît prețuiește ea »“ (III, *Regi*, 21,1—2).

Ahab, propunîndu-i lui Nabot să-i cumpere via, și primind refuzul indignat al bătrînului, joacă un rol pe care-l vom coda: *ameliorator al propriei sale soarte*; *pentru aceasta, întreprinzînd să neutralizeze în altă persoană pe eventualul frustrator al acestei ameliorări și să obțină de la această altă persoană ca ea să colaboreze la ameliorare*; *pentru aceasta, întreprinzînd să-l disuadeze pe eventualul frustrator de a împiedica ameliorarea și întreprinzînd să-l convingă să-i presteze un serviciu*; *pentru aceasta*, 1) *întreprinzînd să-l informeze despre ocazia care-i este oferită să-i aducă serviciile sale* („Să-mi dai mie via ta“); 2) *întreprinzînd să-l motiveze să-și aducă serviciile și, pentru aceasta, întreprinzînd să-l seducă* („îți voi da o vie mai bună“); *nereușind în această întreprindere*; *victimă a unei frustrări finalizate a ameliorării întreprinse*; *victimă a unei neplăceri rezultînd din revelarea finalizată a acestei frustrări*. („Și a venit Ahab acasă trist și amărît de cuvîntul care i-l spusese Nabot Izreeliteanul, zicînd: « Nu-ți dau moștenirea părinților mei ». Și cu duhul turburat, s-a culcat în patul său, s-a întors cu fața la perete și n-a mîncat“ *ibid.*, 4).

Izabela reia încercarea lui Ahab: „... că via lui Nabot Izreeliteanul ți-o dau eu“ (*ibid.*, 7), și urzește cu complicitatea locuitorilor din Izreel un complot care se sfîrșește prin uciderea cu pietre lui Nabot și confiscarea viei. Vom coda rolul Izabelei: *ameliorator al soartei altuia* (Ahab); *pentru aceasta întreprinzînd să neutralizeze pe un terț* (Nabot) *frus-*

trator al aceluia; *pentru aceasta, întreprinzînd să cauzeze terțului frustrator o degradare a soartei sale, punîndu-l în imposibilitatea de a mai împiedica ameliorarea*; *pentru aceasta, întreprinzînd să obțină serviciile unei a patra persoane, eventual codegradator al soartei unui terț și coameliorator al soartei altuia* („Apoi ea a scris scrisori în numele lui Ahab, le-a pecetluit cu inelul lui și a trimes aceste scrisori la bătrînii și la fruntașii din cetatea lui Nabot, care locuiau cu el acolo" *ibid.*, 8); *pentru aceasta întreprinzînd să convingă pe eventualul coameliorator al altuia și codegradator al terțului să-și aducă serviciile*; *pentru aceasta* 1) *întreprinzînd să-l informeze de ocazia care i se oferă de a-și aduce serviciile*; 2) *întreprinzînd să-l motiveze să-și aducă serviciile și, pentru aceasta, întreprinzînd să-i traseze o obligație* („În scrisori însă ea scria așa: Vestiți tuturor ca să postească post și puneți pe Nabot înaintea poporului. Și puneți doi oameni netrebnici să mărturisească împotriva lui și să spună: ai hulit pe Dumnezeu și pe rege; și apoi să-l scoateți afară și să-l ucideți cu pietre și așa să moară" *ibid.*, 9—10); [...] *reușind să obțină serviciile codegradatorului terțului și coamelioratorului altuia* („Și au făcut bărbații cetății lui Nabot, bătrînii și fruntașii, care locuiesc cu el în cetate, așa cum le poruncise Izabela" *ibid.*, 11); *prin acest mijloc, reușind să cauzeze terțului frustrator o degradare a soartei sale* („Iar ei l-au scos afară din cetate și l-au bătut cu pietre și a murit" *ibid.*, 13); *prin acest mijloc reușind să neutralizeze obstrucția unui terț frustrator al ameliorării altuia* („a zis [Izabela] către Ahab: « Scoală și ia în stăpînire via lui Nabot Izreeliteanul, care n-a vrut să ți-o vîndă cu bani; că Nabot nu mai trăiește, ci a murit »" *ibid*, 15); *prin acest mijloc reușind să amelioreze soarta altuia* („Cînd a auzit Ahab că Nabot Izreeliteanul a fost ucis, și-a rupt hainele sale și s-a îmbrăcat cu sac, și apoi s-a sculat Ahab ca să se ducă la via lui Nabot Izreeliteanul și să o ia în stăpînire" *ibid.*, 16).

IV.1.1. *Protectorul și rolurile asociate*

În această formă mai vicleană a ameliorării, agentul tinde să-l mențină pe pacientul amenințat cu o degradare a soartei

sale în starea relativ satisfăcătoare în care se găsește. Cuplul fundamental este deci acum relația *protector-beneficiar al unei protejări.*

Pe de altă parte, acțiunea protectoare presupune un proces de degradare (virtual sau actualizat) care-l amenință pe protejat și pe care protectorul tinde să-l contracareze. Dacă acest proces se încarnează în persoana unui agent degradator, protectorul se comportă față de el ca un *obstructor.* Pe de altă parte, de asemenea, acțiunea protectoare poate ea însăși să întîmpine obstacole, și unul dintre acestea se poate încarna în persoana unui obstructor. Acesta joacă în beneficiul degradatorului un rol de *prestator* și în detrimentul protejatului un rol de *frustrator de protejare* și de *codegradator.* Iar pe de altă parte, acțiunea protectoare poate fi slujită de diferiți auxiliari, și unul dintre aceștia se poate încarna în persoana unui prestator. Acesta joacă, întru folosul pacientului protejat, un rol de *coprotector*, și față de degradator, un rol de *coobstructor.*

Aceste relații sînt schematizate astfel:

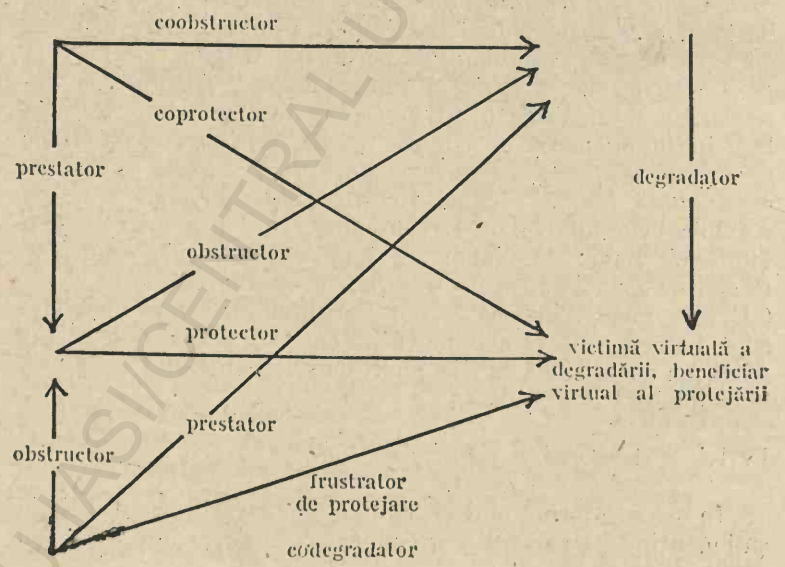

Apariția rolurilor facultative de *obstructor-frustrator de protejare* și de *prestator-coprotector* se poate datora intervenției unui *obținător*, dispariția lor intervenției unui *neutralizator*. Aceste noi roluri pot fi astfel caracterizate în raportul lor cu rolurile precedente:

— *obținătorul de obstrucție* joacă, împreună cu obstructorul, un rol de coobstructor față de protector, de *cofrustrator de protejare* în detrimentul victimei protejate și de *coprestator de servicii* față de degradator;

— *obținătorul de prestație* joacă, împreună cu prestatorul, un rol de *coprestator de servicii* față de protector, de *coprotector* în folosul victimei protejate și de *coobstructor* față de degradator;

— *neutralizatorul de obstrucție* joacă, contrar obstructorului, un rol de *prestator de servicii* față de protector, de *coprotector* în folosul victimei protejate și de *obstructor* al degradatorului;

— *neutralizatorul de prestație* joacă, contrar prestatorului, un rol de *obstructor* față de protector, de *frustrator* în detrimentul victimei protejate și de *prestator de servicii* față de degradator.

Exemplul I

„Asael însă era sprinten de picior, ca o căprioară de cîmp. Și a alergat Asael după Abner și l-a urmărit, fără să se abată nici la dreapta nici la stînga de pe urmele lui. Și uitîndu-se Abner înapoi, a zis: « Asael, tu ești oare? » «Eu », zise acesta. « Abate-te la dreapta sau la stînga, zise Abner, și alege-ți unul din oameni și ia armele lui! » Dar Asael nu voi să se lase de el. Și a zis iarăși Abner către Asael: «Lasă-te de mine, ca să nu te dobor la pămînt. Atunci cu ce obraz mă voi arăta înaintea lui Ioab, fratele tău? Ce-i aceasta? Întoarce-te la fratele tău! » Dar acela nu voi să se lase. Atunci Abner, întorcîndu-și lancea l-a lovit în pîntece și lancea a trecut printr-însul și el a căzut chiar acolo și a murit pe loc" (II *Regi*, 2, 18—22).

Abner, fugind în fața lui Asael, asumă un rol care poate fi codat: *protector al propriei persoane, întreprinzînd să neutralizeze în persoana altuia un degradator în acțiune; pentru aceasta, întreprinzînd să frustreze pe degradator de succesul întreprinderii sale* (fuge pentru a se pune în afară de pericol). Această primă tentativă are un scop de apărare imediat, dar

riscă să devină inoperantă în fața sprintenelii și încăpățînării lui Asael care face astfel obstrucție întreprinderii de protejare. Abner schimbă deci tactica și încearcă să discute. Rolul lui se poate enunța atunci: *protector al propriei persoane, întreprinzînd să neutralizeze în persoana altuia un degradator în acțiune; pentru aceasta, întreprinzînd să-l disuadeze de a-și continua întreprinderea degradatoare; pentru aceasta întreprinzînd să-l seducă* („Alege-ți unul din oameni, și ia armele lui"). Nou eșec („Asael nu voi să se lase de el") și nouă încercare de disuasiune, al cărei argument poate fi rezumat astfel: nu fug de tine pentru că mi-e teamă de tine, ci pentru că vreau să te cruț. Totuși, nu mă scoate din sărite („Lasă-te de mine ca să nu te dobor la pămînt. Atunci cu ce obraz mă voi arăta înaintea lui Ioab, fratele tău?"). Abner caută, așadar, să-l intimideze și în același timp să-l liniștească pe Asael. Din primul punct de vedere, rolul său poate fi codat: *protector al propriei persoane etc.; pentru aceasta întreprinzînd să intimideze pe degradatorul în acțiune.* Din cel de al doilea, *protector al propriei persoane, etc., pentru aceasta, întreprinzînd să lămurească pe degradatorul în acțiune, revelîndu-i că nu este motivat să-și continue întreprinderea degradatoare.* Această a doua încercare nu are mai mult succes. Abner trece atunci la a treia formă a strategiei de apărare, contraatacul. Vom coda rolul său în peripeția finală: *protector al propriei persoane, întreprinzînd să neutralizeze în altă persoană pe degradatorul în acțiune al soartei sale; pentru aceasta, întreprinzînd să-i aducă degradatorului o degradare a soartei sale care să-l pună în imposibilitatea de a vătăma; reușind în această întreprindere; reușind prin acest mijloc în întreprinderea sa de protejare.*

Exemplul II

În *Orlando furioso*, Isabella, captiva lui Rodomonte, hotărîtă să-și apere puritatea, promite răpitorului ei, dacă la rîndul lui acesta îi făgăduiește că-i va respecta virtutea, să-i dea un leac fermecat care reînvie. Se oferă chiar să-i dovedească eficacitatea filtrului, iar Rodomonte, la stăruințele ei, îi taie capul. Își dă atunci seama că doctoria nu are nici o putere. Vom coda stratagema Isabellei: *protector al propriei persoane* (sau mai exact al stării sale satisfăcătoare

din punct de vedere etic); *întreprinzînd pentru aceasta să neutralizeze în altă persoană un eventual degradator; pentru aceasta, întreprinzînd să frustreze pe degradator de succesul întreprinderii sale degradatoare; pentru aceasta întreprinzînd să-i întindă o cursă degradatorului* (să obțină ca acesta să coopereze involuntar la propria lui frustrare); *întreprinzînd pentru aceasta să-l convingă să întreprindă îndeplinirea unei pseudoînsărcinări-momeală de ameliorare a propriei sale soarte* (să obțină leacul fermecat) *și a unei însărcinări-momeală de informație a propriei persoane* (să verifice asupra Isabellei virtuțile leacului); *reușind în această întreprindere;*[...] *reușind prin acest mijloc în întreprinderea sa de protejare a propriei persoane.*

Exemplul III

Cînd ultimul dintre Horați, nevătămat dar singur, se găsește în fața Curiaților răniți, dar toți trei în stare să mai lupte, el o ia la fugă, urmat de adversarii lui mișcîndu-se mai încet, fiecare în funcție de gravitatea rănilor primite. Se întoarce atunci și îi omoară unul după altul. Vom coda rolul lui Horațiu, sub aspectul său defensiv:

a) Împotriva primului dintre Curiați (acela care, rănit mai ușor, îl urmărește mai de aproape): *protector al propriei persoane; pentru aceasta, întreprinzînd să neutralizeze în persoana altuia pe un degradator în acțiune; pentru aceasta, întreprinzînd să aducă acestuia o vătămare care să-l pună în imposibilitatea de a-i dăuna; pentru aceasta, întreprinzînd să neutralizeze într-un terț pe eventualul prestator de servicii al degradatorului* (acest terț putînd fi al doilea sau al treilea dintre Curiați) *pentru aceasta, întreprinzînd să-l frustreze pe prestatorul de servicii către degradator de succesul intervenției sale prestatoare* (nu va fugi destul de repede pentru a-l putea ajuta pe fratele său, dacă acesta s-a distanțat); *pentru aceasta, întreprinzînd să obțină cooperarea involuntară a degradatorului* (primul Curiat, dacă acesta comite greșeala să fugă mult mai repede decît frații lui); *pentru aceasta, întreprinzînd să-l convingă să întreprindă îndeplinirea însărcinării-momeală de degradare a soartei protectorului propriei persoane* (momeala consistînd în urmărirea aparent fără risc a pseudofugarului); *pentru aceasta, întreprinzînd să-l facă să creadă că i se oferă*

ocazia de a aduce vătămarea voită protectorului propriei persoane (fugind, îl face să creadă că renunță la luptă).

b) Împotriva ultimului Curiat: *protector al propriei sale persoane, pentru aceasta, întreprinzînd să neutralizeze în altă persoană un degradator în acțiune; pentru aceasta, întreprinzînd să aducă acestei persoane o vătămare care să o pună în imposibilitate de a-i dăuna; pentru aceasta întreprinzînd să neutralizeze un terț, eventual prestator de servicii al degradatorului* (acest terț prestator putînd fi primul sau al doilea Curiat); *pentru aceasta întreprinzînd să aducă prestatorului o vătămare care să-l pună în imposibilitate de a aduce un serviciu degradatorului* (odată morți, fratele lor, rănit grav, nu prea se va mai putea apăra); *pentru aceasta întreprinzînd să obțină cooperarea involuntară a prestatorului de servicii al degradatorului* etc.

IV.2. DEGRADATORUL ȘI ROLURILE ASOCIATE.

Rolul activ al *degradatorului* are drept complement un rol pasiv de *victimă a degradării:* nu există degradare care să nu tindă să degradeze soarta unui pacient.

Pe de altă parte, acțiunea degradatoare poate întîmpina diferite obstacole, și unul dintre aceste obstacole se poate încarna în persoana unui *obstructor;* acesta joacă, în beneficiul eventualei victime, un rol de *protector.* În afară de aceasta, acțiunea degradatoare poate fi slujită de diferiți auxiliari, și unul dintre ei se poate încarna în persoana unui *prestator:* acesta joacă, în detrimentul eventualei victime, un rol de *codegradator.* Vom figura aceste relații prin următoarea schemă:

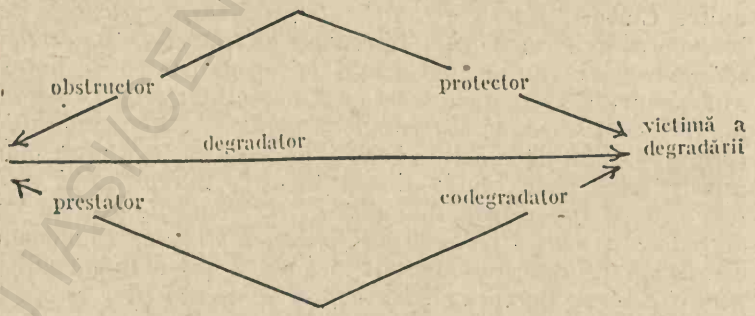

Apariția rolurilor facultative de *obstructor-protector* și de *prestator-codegradator* poate să se datoreze intervenției unui *obținător*, iar dispariția lor intervenției unui *neutralizator*. Aceste noi roluri pot fi caracterizate astfel în raport cu rolurile precedente:

— *obținătorul de obstrucție* joacă, împreună cu obstructorul, un rol de *coobstructor* față de degradator și de *coprotector* în folosul victimei eventuale a degradării;

— *obținătorul prestației* joacă, împreună cu prestatorul, un rol de *coprestator* de servicii al degradatorului și de *codegradator* în detrimentul victimei eventuale a degradării;

— *neutralizatorul de obstrucție* joacă, contrar obstructorului, un rol de *prestator* de servicii față de degradator și de *frustrator de protejare* în detrimentul victimei eventuale a degradării;

— *neutralizatorul prestației* joacă, contrar prestatorului, un rol de *obstructor* față de degradator și de *protector* în folosul victimei eventuale a degradării.

Exemplu

Vom lua drept exemplu rolul lui Agamemnon în *Ifigenia* lui Racine. Oracolul lui Calchas, indicîndu-i mijlocul de a părăsi Aulida, îl induce să se perceapă pe sine drept *eventual degradator al soartei altei persoane* („Un vînt prielnic zeii vă vor trimite-ndată/ Pe Ifigenia dacă pe-altar o veți jertfi"); *abținîndu-se de la această întreprindere dintr-o aversiune și conștiința unei interdicții, în ciuda unui calcul favorabil* („I-am blestemat pe zei, jurînd pe-a lor altare/ Să nu mă mai supun").

Șiretenia lui Ulise combate această hotărîre:

„El îmi aduse-aminte de patrie și de cinste,
De acest neam, de regii ce-ascultă vorba mea,
De stăpînirea Asiei, ce zeii ne-o vor da;
Și că, lăsînd puterea de dragul unei fiice,
Rușinea fala vîrstei și tihna o să-mi strice."

Agamemnon nu este insensibil la această argumentare: în sufletul lui regele luptă împotriva tatălui, și sfîrșește prin

a învinge. Vom coda acest rol, în această fază de reviriment: *virtual degradator al soartei altei persoane; motivat în această acțiune de un calcul favorabil și de conștiința unei obligații, în ciuda aversiunii și conștiinței interdicției; întreprinzînd să degradeze soarta altei persoane* („Plîngînd, am poruncit să piară fiica mea").

Pentru a-și finaliza întreprinderea, Agamemnon trebuie să elimine opoziția previzibilă a Clitemnestrei („Dar trebuia s-o smulg din brațele-unei mame"). Rolul lui se definește atunci: *degradator al soartei altei persoane* (Ifigenia) *întreprinzînd pentru aceasta să neutralizeze într-un terț pe eventualul protector al acelei persoane.* Pentru a nu trezi bănuielile Clitemnestrei, Agamemnon recurge la un șiretlic:

„Din partea lui Ahile, care o îndrăgea,
Scrisei acasă-n Argos să vină fata mea,
Că el, plecînd să-nfrunte troienii-n bătălie,
Ar vrea să o revadă, și s-o ia de soție."

Această capcană se întemeiază pe de o parte pe disimularea intențiilor reale ale lui Agamemnon, pe de alta pe prezentarea unei momeli (speranța de a îndeplini căsătoria Ifigeniei cu Ahile). Este vorba deci, nu numai de a adormi bănuielile Clitemnestrei, dar și de a obține cooperarea ei zeloasă, de a face în așa fel încît s-o aducă în persoană pe fiica ei pînă la altar. Vom coda această nouă dezvoltare a rolului lui Agamemnon: *degradator a soartei altei persoane; pentru aceasta, întreprinzînd să neutralizeze în persoana unui terț pe eventualul protector al acestei persoane, și să obțină de la acest terț să-și aducă involuntar serviciile întreprinderii de degradare: pentru aceasta, întreprinzînd să ascundă acestui terț ocazia care i se oferă de a participa la degradarea soartei altuia și întreprinzînd să-l convingă să întreprindă o însărcinare-momeală de ameliorare a soartei altuia* (căsătoria Ifigeniei).

Capcana pusă reușește pe jumătate. Clitemnestra și Ifigenia vin în tabără, dar află aci adevărul mai curînd decît

era prevăzut. Agamemnon caută, și de altfel găsește, un aliat de ultima clipă, convingînd-o pe însăși fiica lui:

„Fiica mea, n-are rost: a sosit clipa morții.
.....
Să pornim; fie ca aheii ce-or lovi
Să tremure cînd sîngele-atrid îi va mînji."

Vom coda acest rol al lui Agamemnon: *degradator al soartei altuia; pentru aceasta, întreprinzînd să neutralizeze chiar în acesta pe eventualul protector al celui vizat și să obțină de la el să-și aducă serviciile întreprinderii de degradare a soartei proprii; pentru aceasta, întreprinzînd să-i insufle acestuia obligația de a coopera la propria sa degradare.*

IV. 2.1. *Frustratorul și rolurile asociate.*

În această formă mai vicleană a degradării, agentul tinde să-l mențină pe pacient, susceptibil să beneficieze de o ameliorare a soartei sale, în starea relativ deficitară în care se găsește. Cuplul fundamental este acum *frustrator-victimă de frustrare.*

Pe de altă parte, acțiunea frustratoare presupune un proces de ameliorare (virtual sau actualizat) care tinde să servească pe frustrat și pe care frustratorul tinde să-l împiedice. Dacă acest proces se încarnează în persoana unui agent ameliorator, frustratorul se poartă față de el ca un *obstructor.* În afară de aceasta, de asemenea, acțiunea frustratoare poate să întîmpine diferite obstacole, și unul dintre ele se poate încarna în persoana unui obstructor. Acesta joacă în folosul amelioratorului un rol de prestator, iar în folosul eventualului frustrat dublul rol de *protector de frustrare* și de *coameliorator.* În sfîrșit, acțiunea frustratoare poate fi servită de diferiți auxiliari, și unul dintre ei poate să se încarneze în persoana unui prestator. Acesta joacă, în detrimentul eventualului frustrat, un rol de *cofrustrator*, și, în detrimentul amelioratorului, un rol de *coobstructor.*

Următoarea schemă figurează aceste relații:

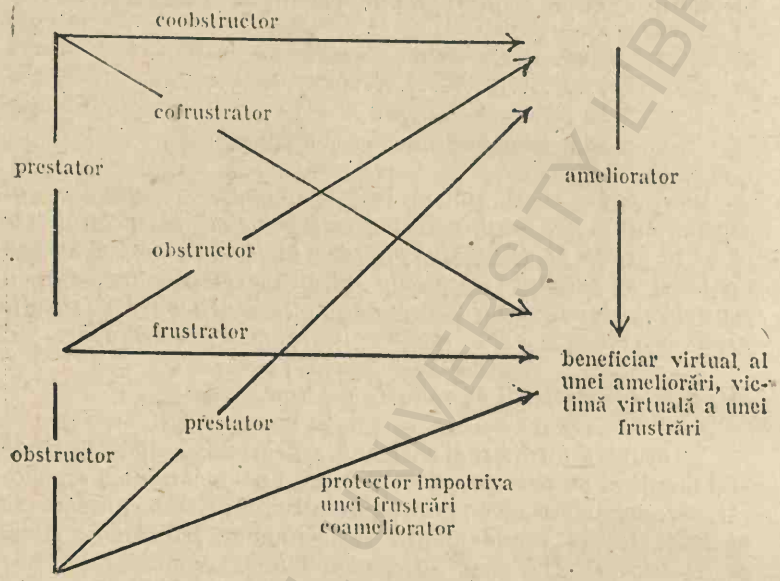

Apariția rolurilor facultative de *obstructor-protector împotriva frustrării și de prestator-cofrustrator* se poate datora intervenției unui *obținător;* dispariția lor poate fi datorată intervenției unui *neutralizator.* Aceste roluri noi pot fi astfel caracterizate în raporturile lor cu rolurile precedente:

— *Obținătorul de obstrucție* joacă, împreună cu obstructorul, un rol de *coobstructor* față de frustrator, de *coprotector împotriva frustrării* întru profitul beneficiarului amenințat și de *coprestator* de servicii față de ameliorator.

— *Obținătorul de prestație* joacă, împreună cu prestatorul un rol de *coprestator* de servicii față de frustator, de *cofrustrator* în detrimentul beneficiarului amenințat și de *coobstructor* față de ameliorator.

— *Neutralizatorul de obstrucție* joacă, contrar obstructorului, un rol de *prestator* de servicii al frustratorului, un rol de *cofrustrator* în detrimentul beneficiarului amenințat, și un rol de *obstructor* față de ameliorator.

— *Neutralizatorul de prestație* joacă, contrar prestatorului, un rol de *obstructor* al frustratorului, de *protector* în folosul beneficiarului amenințat și de *prestator* de servicii față de ameliorator.

Exemplu

„Iar Rebeca a zis către Iacov, fiul cel mai mic: «Iată, eu am auzit pe tatăl tău grăind cu Isav, fratele tău, și zicînd: Adă vînat și fă-mi o mîncare să mănînc și să te binecuvîntez înaintea Domnului, pînă a nu muri. Acum dar, fiul meu, ascultă ce am să-ți poruncesc: du-te la turmă și adă-mi de acolo doi iezi tineri și buni și voi face din ei mîncare, cum îi place tatălui tău; iar tu o vei duce tatălui tău să mănînce, ca să te binecuvînteze tatăl tău înainte de a muri»" *(Facerea*, 27, 6—10*)*.

Vom coda acest rol al Rebecăi față de Isav: *frustrator întreprinzînd să priveze pe altul de o ameliorare a soartei sale; pentru aceasta, întreprinzînd să obțină serviciile voluntare ale unui terț, cofrustrator virtual* (Iacov); *pentru aceasta, întreprinzînd să-l convingă pe virtualul cofrustrator să-și presteze serviciile; pentru aceasta, întreprinzînd să-i reveleze ocazia ce i se oferă de a participa la întreprinderea frustratoare* („Iată, eu am auzit pe tatăl tău" etc.); *întreprinzînd să-i comunice obligația de a participa la întreprinderea frustratoare* („Ascultă ce am să-ți poruncesc"); *întreprinzînd să-i reveleze mijlocul de a participa la întreprinderea frustratoare* („Du-te la turmă și adă-mi de acolo doi iezi tineri" etc.).

„Apoi a luat Rebeca haina cea mai frumoasă a lui Isav, fiul ei cel mai mare, care era la ea în casă, și a îmbrăcat pe Iacov, fiul ei cel mai mic. Iar cu pelicelele iezilor a înfășurat brațele și părțile goale ale gîtului lui. Și a dat mîncarea și pîinea ce gătise în mîinile lui Iacov, fiul său" (*ibid.*, 15—17).

Ajutorul lui Iacov fiind dobîndit, Rebeca pune în mișcare stratagema menită să-l înșele pe Isaac. Vom coda atunci acest rol: *frustrator întreprinzînd să priveze pe altul* (Isav) *de o ameliorare a soartei sale* (binecuvîntarea lui Isaac); *pentru aceasta, întreprinzînd să neutralizeze într-un terț* (Isaac) *pe eventualul ameliorator al soartei altuia; pentru aceasta, întreprinzînd să frustreze pe amelioratorul virtual*

de succesul întreprinderii sale amelioratoare; pentru aceasta, întreprinzînd să obțină de la amelioratorul virtual să coopereze involuntar la frustrarea altuia; pentru aceasta, întreprinzînd să-i ascundă ocazia oferită de a coopera la frustrarea altuia (Rebeca profită de orbirea lui pentru a-l substitui pe Iacov lui Isav) *și să-l convingă să întreprindă o sarcină-momeală de ameliorare a soartei altuia* (Isaac crede că-l binecuvîntează pe Isav); *pentru aceasta, întreprinzînd să-l inducă în eroare făcîndu-l să creadă în ocazia oferită de a concepe sarcina-momeală* (simulacru al prezenței lui Isav) *și de a excita în el dorința neîntemeiată de a întreprinde sarcina-momeală* (dorința de a-l răsplăti pe Isav pentru o mîncare datorată de fapt priceperii Rebecăi).

V. DOBÎNDITORUL DE MERIT ȘI RETRIBUITORUL

Ameliorarea și degradarea pot să aibă un sens retribuitor: ele devin, prima o răsplată, a doua o pedeapsă. Ce trebuie pentru ca un proces de ameliorare sau de degradare să ia astfel o valoare de retribuire? Să tindă să procure unui pacient, care este considerat că o merită, o stare satisfăcătoare sau deficitară.

Dobîndirea unui merit (sau a unei vinovății) precedă deci logic orice atribuire de răsplată sau de pedeapsă*. Dobîndirea unui merit poate fi asimilată cu o primă ameliorare a stării unui pacient, caracterizată ca o creanță deschizînd dreptul la o a doua ameliorare, care ia valoare de răsplată; dobîndirea unei vinovății reprezintă de asemenea o primă degradare, caracterizată ca o îndatorare ce atrage după sine o a doua degradare, care ia valoarea unei pedepse.

V.I. BENEFICIARUL UNUI MERIT, VICTIMA UNEI VINOVĂȚII.

De obicei (cel puțin după criteriile mărturisite ale conștiinței occidentale contemporane) dobîndirea unui merit (sau a unei vinovății) de către un pacient rezultă dintr-o acțiune meritorie (sau vinovată) al cărei autor voluntar este însuși pacientul. Dar această condiție nu este necesară: un pacient se poate afla într-o stare de merit (sau de vinovăție în urma unei acțiuni pe care a comis-o involuntar (Oedip, de pildă), sau chiar în urma unui proces valorizator sau devalorizator la care este supus fără nici o responsabilitate din partea lui (desemnarea unui demnitar prin tragerea la sorți, pîngărire comisă de un altul etc.).

Pe de altă parte, meritul și vinovăția nu există decît în perspectiva unui judecător, care se referă la un cod de valori pentru a decreta că un anume pacient, în urma cutărui eve-

* De fapt, procesul prin care se dobîndește meritul nu este întotdeauna explicitat: cutare pacient este considerat în stare de merit sau de vinovăție prin apartenența sa la o clasă socială care îl face nobil sau mișel etc.

niment, este în stare de merit sau de vinovăţie, că este vrednic de răsplată sau de pedeapsă. Adesea, instanţa care judecă meritul sau vinovăţia rămîne nedeterminată. Povestirea constată vrednicia sau nevrednicia pacientului ca fapte care nu pot fi puse în discuţie şi postulează adeziunea conştiinţei universale la aprecierea sa. De exemplu, cînd atribuie în chip suveran epitetele de „glorios", „josnic", „criminal", „eroic" etc., actelor pe care le povesteşte. În alte cazuri, dimpotrivă, instanţa judecătoare se încarnează într-un personaj determinat: meritul sau vinovăţia rezultă atunci din punctul de vedere al acestui personaj. Apare atunci un rol de *judecător*. Acesta se poate identifica cu beneficiarul sau cu victima (care se judecă ea însăşi într-o stare de merit sau de vinovăţie). El poate, de asemenea, să se încarneze într-altă persoană.

Următoarele două tabele rezumă aceste posibilităţi:

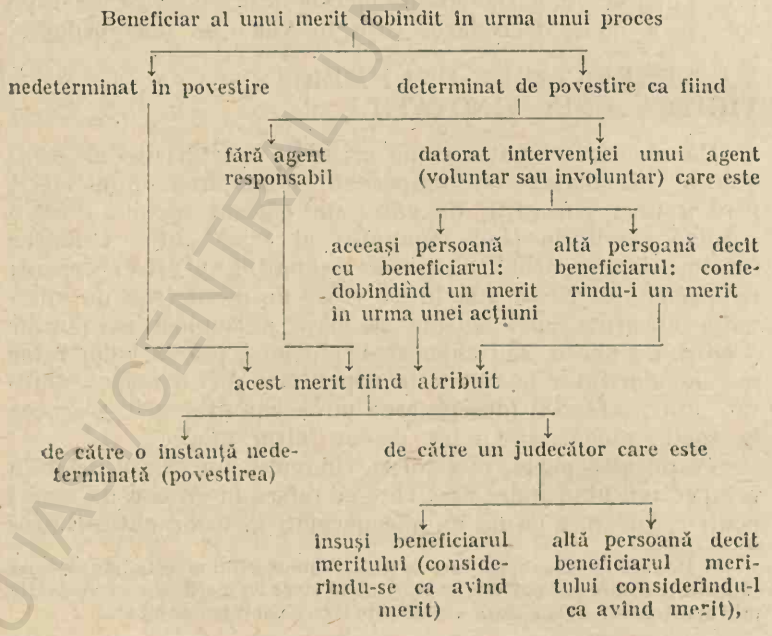

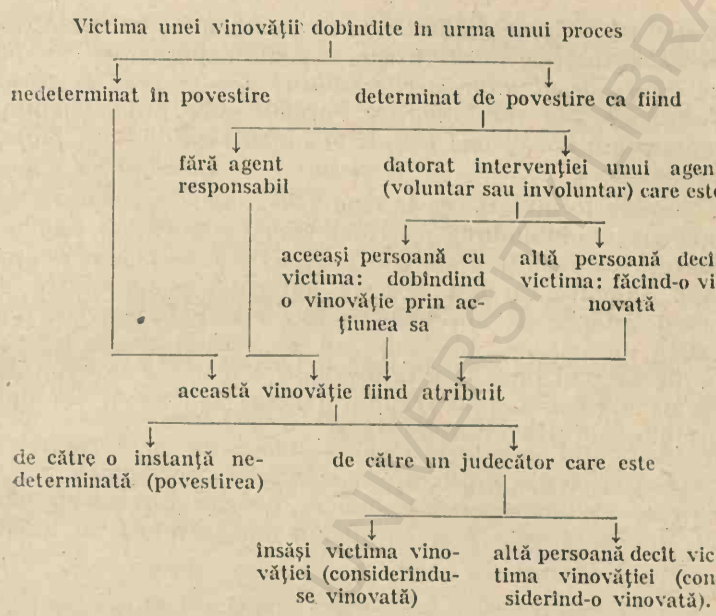

Fie, de pildă, episodul incestului lui Amnon, fiul lui David, cu sora sa Tamara: „...el o apucă şi îi zise «Vino şi te culcă cu mine, sora mea!» «Nu, frate, zise ea, nu mă necinsti, căci aceasta nu se face în Israel; nu face ticăloşia aceasta! Căci unde mă voi duce eu cu necinstea mea? Şi tu vei fi în Israel ca unul din cei fără de minte»" (II *Regi* 13, 11—13). Vom coda aici rolurile lui Amnon şi al Tamarei, primul: *victimă virtuală a unei vinovăţii conferită de altul* (Tamara) *în urma unei întreprinderi virtuale a victimei* (să se culce cu sora lui); al doilea: *victimă virtuală a unei vinovăţii pe care şi-ar conferi-o însăşi victima* (ruşinea) *în urma unei întreprinderi virtuale a altuia.*

V.1.1. *Acţiunea meritorie (sau vinovată).*

Rolul pe care l-am definit mai sus ca acela al *beneficiarului unui merit dobîndit în urma unui proces datorat inter-*

venției unui agent (voluntar sau involuntar) care este aceeași persoană cu beneficiarul însuși, se poate exprima, mai simplu, ca *beneficiar al unui merit rezultînd din propria sa acțiune (voluntară sau involuntară)*. Paralel, vom utiliza definiția prescurtată de *victimă a unei vinovății rezultînd din propria sa acțiune*.

Aceste formulări cer la rîndul lor să fie precizate. Dacă într-adevăr dobîndirea meritului (sau a vinovăției) este prezentată ca rezultînd dintr-o inițiativă a agentului relativă la o anumită sarcină, această inițiativă poate consta, fie într-o hotărîre de abținere, fie într-o actualizare; iar, dacă există actualizare, meritul (sau vinovăția) poate fi legat fie de simplul fapt de a întreprinde, oricare ar fi rezultatul, fie de obținerea unui rezultat (succes sau eșec). De unde următoarele dezvoltări posibile:

Beneficiar (virtual, în curs de dobîndire, efectiv) al unui merit (sau victimă a unei vinovății) dobîndit

- — abținîndu-se de la o acțiune
- — întreprinzînd o acțiune
  - — și reușind să îndeplinească această acțiune
  - — și neizbutind în această acțiune

În *Leul și Șoricelul* (La Fontaine, II, 11), rolul leului poate fi codat astfel: *beneficiar al unui merit dobîndit abținîndu-se de a întreprinde o sarcină de degradare a soartei altuia* (cruță pe șoricel). „Glorie curajului nefericit" este un principiu care asociază obținerea meritului cu actul de a întreprinde, independent de rezultat. În sfîrșit, promisiunea, frecventă în basmele populare, de a-l răsplăti pe erou în caz de succes, dar de a-l pedepsi în caz de eșec, leagă dimpotrivă meritul și vinovăția de rezultatul obținut.

V.1.1.1. *Acțiunea involuntar meritorie (sau vinovată).*

Fie o situație în care un agent virtual să se poată pune în stare de merit (sau de vinovăție) după cum hotărăște să se abțină sau să treacă la acțiune, sau, încă, dacă trece la acțiune, după cum reușește sau nu. Acest agent virtual

poate ignora ocazia care i se oferă astfel de a comite o acţiune meritorie (sau vinovată). De unde dezvoltările posibile:

Beneficiar (virtual), în curs de dobîndire, efectiv) al unui merit (sau victimă a unei vinovăţi) involuntar dobîndit

- — abţinîndu-se de la o sarcină
- — întreprinzînd o sarcină
  - — şi reuşind să îndeplinească sarcina
  - — şi nereuşind să îndeplinească sarcina

Putem introduce aici o distincţie accesorie:

V. 1.1.1.1. Uneori agentul virtual al unei însărcinări ignoră că executarea acestei sarcini îi conferă, în optica unui judecător, un merit (sau o vinovăţie); dacă trece la acţiune se comportă ca un agent *voluntar* al acestei însărcinări, şi ca un dobînditor *involuntar* al meritului (sau vinovăţiei) legat de această sarcină. Astfel Lohengrin ţinteşte şi ucide lebăda lui Amfortas, dar nu ştie că prin aceasta comite un sacrilegiu.

V.1.1.1.2. Alteori agentul virtual al unei însărcinări ignoră că executarea acestei sarcini antrenează o acţiune involuntară. Dacă se leagă vreun merit (sau vreo vinovăţie) de această acţiune, nu are importanţă dacă el ştie sau nu acest lucru: întreprinzînd însărcinarea, el se pune involuntar într-o stare de merit (sau de vinovăţie). Vom coda această situaţie:

Beneficiar al unui merit (sau victimă a unei vinovăţii) dobîndit involuntar

- — abţinîndu-se de la o sarcină
- — întreprinzînd o sarcină
  - — şi reuşind să îndeplinească sarcina
  - — şi nereuşind să îndeplinească sarcina

şi, prin aceasta, tinzînd să comită (sau comiţînd efectiv) o acţiune involuntar meritorie (sau vinovată).

În fabula lui La Fontaine, *Soţul şi Năpasta, Hoţul şi Nevasta* (IX, 15) apariţia unui hoţ o aruncă pe

nevastă, pînă atunci fire rece și posacă, în brațele soțului ei:

„Prietene, hoția e, zice-se, un viciu,
dar mi-ai făcut un mare, nebănuit, serviciu.
Minune, zău: m-a-mbrățișat nevasta
la tot ce vrei, chiar casa ca răsplată,
Și mai poftim, te rog, și altă dată!"

Vom coda astfel aici rolul hoțului: *beneficiar al unui merit involuntar dobîndit, după judecata altuia* (soțul) *întreprinzînd o sarcină de degradare a soartei altuia* (a-l prăda pe soț) *și, prin aceasta, comițînd efectiv o acțiune meritorie de ameliorare a soartei altuia* (asigurîndu-i fericirea conjugală).

V.1.1.2. *Acțiunea voluntar meritorie (sau vinovată).*

Vom presupune acum că agentul virtual al unei însărcinări este informat de meritul (sau de vinovăția) ce-l așteaptă după cum hotărăște să se abțină de la îndeplinirea însărcinării sau s-o actualizeze, sau încă, dacă o actualizează, după cum reușește sau nu în întreprinderea sa. Aceste posibilități variate pot fi formulate:

Beneficiar virtual al unui merit (sau victimă a unei vinovății) voluntar dobîndit

- — abținîndu-se de la o sarcină
- — întreprinzînd o sarcină
  - — și reușind să îndeplinească această sarcină
  - — și nereușind să îndeplinească această sarcină.

Pentru a simplifica expunerea să nu considerăm decît pe al doilea din cazurile de mai sus: acela în care dobîndirea unui merit (sau a unei vinovății) este legată de inițiativa de a întreprinde sarcina (făcînd abstracție de rezultatul obținut de către această întreprindere).

În perspectiva agentului voluntar virtual, această dobîndire de merit (sau de vinovăție) poate fi concepută în două feluri: fie ca un scop (de dorit sau nu) al cărui *mijloc* este sarcina meritorie (sau vinovată); fie numai ca o *consecință*

(acceptabilă sau inacceptabilă) a cărei *cauză* este sarcina meritorie. În consecință, vom prevedea următoarele cazuri principale:

A. Agentul nu este motivat să dobîndească meritul (sau vinovăția), dar nici nu este motivat să se abțină. Să presupunem că este pe de altă parte motivat să întreprindă sarcina meritorie (sau vinovată) din dorință și/sau conștiința obligației, și/sau calcul favorabil: el poate hotărî să întreprindă această sarcină, și considera cu indiferență dobîndirea meritului (sau vinovăției) care este consecința acestei sarcini. Dezvoltările posibile ale rolului se vor putea atunci formula astfel:

Agent virtual voluntar al unei sarcini meritorii (sau vinovate); nici motivat să dobîndească meritul (sau vinovăția) legat de sarcină, nici motivat să se abțină de a dobîndi această vinovăție.

— motivat să întreprindă sarcina; întreprinzînd sarcina și dobîndind meritul (sau vinovăția)

— nemotivat să întreprindă sarcina; abținîndu-se să întreprindă sarcina și nedobîndind meritul (sau vinovăția).

B. Agentul este motivat să dobîndească meritul (sau vinovăția) dintr-o dorință și/sau conștiință de obligație și/sau calcul favorabil; prin urmare, este la fel de motivat, din calcul favorabil să întreprindă sarcina-mijloc care îi va aduce acest merit (sau această vinovăție). Dar alte mobiluri pot intra în conflict cu acest calcul favorabil. Dacă învîng acestea, ei îl hotărăsc pe agent să se abțină, în ciuda meritului (sau vinovăției) legate de actualizare. Dezvoltările rolului se vor putea formula atunci:

Agent virtual voluntar al unei sarcini meritorii (sau vinovate) — motivat să dobîndească meritul (sau vinovăția) legate de sarcină; deci motivat din calcul favorabil să întreprindă sarcina:

— nemotivat altminteri să se abțină de la însărcinare; întreprinzînd însărcinarea și, prin aceasta, dobîndind meritul (sau vinovăția):

— motivat altminteri să se abțină de la însărcinare;

  — făcînd să prevaleze mobiluri de abținere; abținîndu-se să; întreprindă sarcina și neobținînd meritul (sau vinovăția:

  — făcînd să prevaleze mobilurile de a întreprinde sarcina; și, prin aceasta, dobîndind meritul (sau vinovăția).

C. Agentul este motivat să se abțină de la dobîndirea meritului (sau vinovăției) din aversiune și/sau conștiință a interdicției și/sau calcul defavorabil; prin urmare, este la fel de motivat, prin calcul defavorabil, să se abțină de a întreprinde sarcina-mijloc care i-ar aduce acest merit (sau această vinovăție). Dar mai pot intra în conflict cu acest calcul defavorabil și alte mobiluri. Dacă acestea învinge, ele îl hotărăsc pe agent să întreprindă sarcina, în ciuda meritului (sau vinovăției) care este legat de ea. Vom formula aceste posibilități diferite:

Agent voluntar virtual al unei sarcini meritorii (sau vinovate); motivat să se abțină de a dobîndi meritul (sau vinovăția) ce se leagă de această însărcinare; deci motivat din calcul defavorabil să se abțină de a întreprinde sarcina;

- nemotivat altminteri să întreprindă sarcina: abținîndu-se de a întreprinde îndeplinirea sarcinii; abținîndu-se astfel de a dobîndi meritul (sau vinovăția).
- motivat altminteri să întreprindă îndeplinirea sarcinii;
  - făcînd să prevaleze motivele de a întreprinde îndeplinirea sarcinii; prin aceasta, dobîndind merit (sau vinovăție).
  - făcînd să prevaleze mobilurile de abținere; abținîndu-se de a întreprinde sarcina; prin aceasta, abținîndu-se de a dobîndi merit (sau vinovăție).

Exemplul I

Autorul adevăratului act moral, după Kant, acționînd numai din respect pentru legea morală, fără a spera nici o răsplată, dar dorind numai să ajungă vrednic de răsplată, poate fi codat: *beneficiar virtual al unui merit dobîndit prin întreprinderea unei sarcini meritorii; motivat să dobîndească meritul prin conștiința obligației, fără dorință nici calcul favorabil; deci motivat să întreprindă sarcina din calcul favorabil* (este mijlocul de a-și face datoria).

Exemplul II

În *Cele 120 de zile ale Sodomei*, președintele Curval declară: „Găsesc în rău destul haz pentru a trezi în mine toate senzațiile plăcerii, și fără alt interes decît el singur". Vom putea coda acest personaj: *victima virtuală a unei vinovății dobîn-*

dite prin întreprinderea îndeplinirii unei sarcini vinovate, motivat să dobîndească vinovăția din dorință, fără calcul favorabil.

Exemplele III și IV

În *lai*-ul *Cămășii din pînză de in*, o doamnă se hotărăște să-și acorde dragostea aceluia din cei trei cavaleri care va accepta să lupte la turnir fără armură, cu pieptul apărat numai de o cămașă din pînză de in *(chainse)*. Primul cavaler „primește gajul și începe prin a declara că întru iubirea doamnei lui dragi va săvîrși minuni în această ținută. Totuși, o clipă după aceea, în mijlocul tovarășilor săi, pare neliniștit, ține capul plecat: cugetă, și o luptă se dă în sufletul lui. Teama îi albește fața, îi vorbește despre pericol. Vitejia îi spune că nu poți dobîndi fără osteneală o iubită așa de neasemuită. [...] Pînă la urmă, restituie cămașa slujitorului."

Vom coda acest rol: *beneficiar virtual al unui merit dobîndit întreprinzînd o sarcină meritorie; motivat să dobîndească meritul legat de această sarcină; deci, motivat din calcul favorabil să întreprindă îndeplinirea sarcinii; motivat, pe de altă parte, să se abțină de a întreprinde îndeplinirea sarcinii din calcul defavorabil* („căci dacă ia cămașa, va fi omorît, și adio dragoste!"); făcînd *să prevaleze mobilurile de abținere; abținîndu-se de a întreprinde sarcina și de a dobîndi meritul.*

Al doilea cavaler refuză de asemenea, dar al treilea acceptă: „În sufletul lui Lașitatea și Vitejia se luptă ca și în al tovarășilor săi. « Gîndește-te, îi spunea una, la oțelul care-ți va străpunge trupul. [...] La ce-ți va folosi Vitejia? Tu însuți o trădezi prin această nebunie: moartă ți-este carnea, iar sufletul, în aceste jocuri ucigătoare, va fi blestemat. Pierzi totodată și viața și mîntuirea, și pe Dumnezeu și lumea. » Toată carnea i se înfioară. « Gîndește mai degrabă, îi șoptește Iubirea, la bucuriile care te așteaptă: tovărășia unei doamne frumoase și curtenitoare, priviri blînde, zîmbete dulci și sărutul, bucurie supremă. » Nu te-ai lăsa chinuit pentru astfel de fericire?! Și Iubirea învinge. Vom coda de astă dată rolul: *beneficiar virtual al unui merit dobîndit întreprinzînd o sarcină meritorie: motivat să dobîndească meritul legat de acea sarcină; deci, motivat din calcul favo-*

rabil să întreprindă sarcina; motivat, pe de altă parte, să se abțină de a întreprinde sarcina din aversiune, conștiința interdicției și calcul defavorabil; făcînd să prevaleze mobilurile de a întreprinde îndeplinirea sarcinii, întreprinzînd sarcina, și, prin aceasta, dobîndind merit.

Exemplul V

Edgar Poe, în *Pisica neagră*, atribuie ucigașului următoarea analiză a mobilurilor sale: „Am spînzurat-o... cu cea mai amarnică remușcare în inimă. Am spînzurat-o *pentru că* știam că mă iubise, și simțeam că nu-mi dăduse nici un motiv de supărare; am spînzurat-o *pentru că* știam că săvîrșesc un păcat, un păcat de moarte." Putem să codăm acest rol: *victimă virtuală a unei vinovății dobîndite după propria-i judecată întreprinzînd îndeplinirea unei sarcini de degradare a soartei altuia; motivat să dobîndească această vinovăție* (asasinul are ca scop să comită un păcat); *motivat așadar să întreprindă îndeplinirea sarcinii din calcul favorabil* (a spînzura pisica este mijlocul de a ajunge în stare de păcat de moarte); *motivat altminteri să se abțină de a întreprinde îndeplinirea sarcinii din conștiința interdicției* (simte „cea mai amarnică remușcare"); *lăsînd să prevaleze mobilurile care îl îndeamnă să dobîndească vinovăția asupra celor care îl îndeamnă să se abțină de la sarcină; întreprinzînd executarea acestei sarcini și, prin aceasta, dobîndirea vinovăției.*

Exemplele VI și VII

Fie, în *O mie și una de nopți*, următorul exemplu: „regele Chinei, neputîndu-se mîngîia de nenorocirea întîmplată fiicei sale care își pierduse mințile, după cum credea el, se gîndi prin ce mijloace să-i obțină însănătoșirea. Și-a adunat sfatul, și, după ce a expus starea în care se găsea, «dacă vreunul dintre voi, adăugă el, ar fi destul de dibaci, pentru a o vindeca, i-o voi da de nevastă și-l voi face moștenitorul regatului meu și-al coroanei mele după moartea mea»" (a CCXVIII-a noapte). Un emir deja în vîrstă care fusese foarte interesat de posibilitatea de a o primi pe frumoasa domniță de soție și de a guverna într-o zi o țară așa de puternică cum era China, se înfățișează în acest scop. Vom

coda acest rol: *beneficiar virtual al unui merit dobîndit după judecata altuia* (regele) *prin reuşita unei sarcini de ameliorare a soartei altuia* (regele) *şi a unui terţ* (domniţa); *avînd revelarea ocaziei favorabile de a dobîndi acest merit prin reuşita în îndeplinirea sarcinii; motivat din calcul favorabil să dobîndească meritul* (pentru a poseda domniţa şi regatul); *deci motivat din calcul favorabil să întreprindă şi să reuşească sarcina.*

Regele Chinei răspunde favorabil ofertei emirului, dar adaugă o condiţie suplimentară: „Accept propunerea, zise regele, dar vreau să te avertizez în prealabil că pun condiţia să ţi se taie capul dacă nu reuşeşti: n-ar fi drept să meriţi o răsplată atît de mare fără să rişti şi tu la rîndul tău ceva" *(ibid.)*. Emirul îşi menţine oferta. Vom coda această nouă stare a rolului, ceva mai complex decît cel precedent: *beneficiar virtual al unui merit dobîndit în ochii altuia reuşind o sarcină de ameliorare a soartei altuia şi a unui terţ; victimă virtuală a unei vinovăţii dobîndite în ochii altuia prin nereuşita îndeplinirii acestei sarcini; deci motivat din calcul favorabil să întreprindă şi să reuşească îndeplinirea sarcinii şi motivat din calcul defavorabil să se abţină de a întreprinde sarcina şi a nu reuşi; făcînd să prevaleze mobilurile care îl îndeamnă să întreprindă sarcina* (speranţa de succes) *asupra celor care îl îndeamnă să se abţină de la aceasta* (teama de eşec); *întreprinzînd să reuşească îndeplinirea sarcinii şi, prin aceasta, să dobîndească merit; întreprinzînd să se abţină de a nu reuşi şi, prin aceasta, să se abţină de a dobîndi vinovăţia.*

V.1.2. *Pierderea meritului sau a vinovăţiei.*

Dobîndirea unui merit (sau a unei vinovăţii) poate fi anulată printr-un proces invers: pierderea meritului (sau a vinovăţiei). Acest efect este produs de obicei de răsplată sau de pedeapsă, care sting creanţa sau datoria pacientului. Mai poate, în afară de aceasta, să fie asimilat acestor procese propriu-zis retribuitoare cazul particular al meritului care răscumpără o vinovăţie (şi prin aceasta o anulează) sau vinovăţiei care epuizează creanţa deschisă de un merit anterior.

V.2. BENEFICIARUL RĂSPLĂȚII, VICTIMA PEDEPSEI

Dobîndirea unui merit de către un pacient îl califică pentru primirea unei răsplăți; cea a unei vinovății, pentru primirea unei pedepse. Există deci pe de o parte identitate între rolul de *beneficiar efectiv al unui merit dobîndit* și acela de *beneficiar virtual al unei răsplăți*, pe de altă parte între rolul de *victimă efectivă a unei vinovății dobîndite* și acela de *victimă virtuală a unei pedepse*. Închiderea secvenței de dobîndire a meritului (sau a vinovăției) coincide cu deschiderea secvenței de primire a unei răsplăți (sau a unei pedepse):

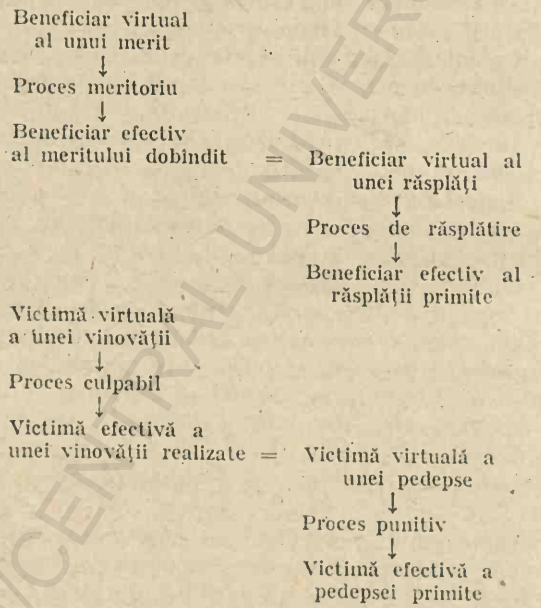

V.2.1. *Conținutul retribuirii.*

Am admis că răsplata se caracterizează, de regulă, ca o ameliorare a soartei pacientului meritoriu, și pedeapsa ca o degradare a soartei pacientului vinovat. Putem preciza că

protejarea şi *frustrarea*, cazuri particulare de ameliorare şi de degradare, sînt la fel de susceptibile, prima să-l răsplătească pe un pacient meritoriu, a doua să-l pedepsească pe un pacient vinovat. Vom formula aceste dezvoltări:

Beneficiar al unui proces de retribuire constînd dintr-o

- — ameliorare a soartei sale
- — protejare împotriva unei
  - — degradări a soartei sale
  - — frustrări de o ameliorare a soartei sale

Victimă a unui proces de retribuire constînd dintr-o

- — degradare a soartei sale
- — frustrare de o
  - — ameliorare a soartei sale
  - — protejare împotriva unei degradări a soartei sale

Exemplul I

În fabula *Porumbelul şi Furnica* (La Fontaine, II, 12), furnica recunoscătoare îl pişcă de călcîi pe ţăranul care ochieşte porumbelul, făcînd astfel să devieze săgeata. Vom coda rolul porumbelului: *beneficiar al unui proces de retribuire constînd dintr-o protejare împotriva unei degradări a soartei sale.*

Exemplul II

În *Măgarul şi Ciinele* (La Fontaine, VIII, 17) măgarul, care a refuzat să-l lase pe ciine să-şi ia cina din desaga pe care o poartă, cere în zadar tovarăşului său să-i vină în ajutor cînd iese lupul din pădure. Vom coda rolul măgarului: *victima unui proces de retribuire constînd din frustrarea de o protejare împotriva unei degradări a soartei sale.*

V.3. RETRIBUITORUL

Ameliorarea, constitutivă răsplăţii şi degradarea, constitutivă pedepsei, pot fi prezentate de povestire ca nişte evenimente fără agent responsabil determinat: retribuirea apare atunci ca un efect al întîmplării sau al justiţiei imanente. Se poate de asemenea întîmpla ca procesul retribuitor să fie o

acțiune care angajează răspunderea voită sau involuntară a unui agent determinat. Un rol nou intră în scenă, acela al *retribuitorului.*

Acest retribuitor poate fi ori aceeași persoană cu pacientul, tinzînd să se răsplătească sau să se pedepsească singur, fie o altă persoană tinzînd să răsplătească pacientul meritoriu printr-un serviciu (o prestare amelioratoare sau protectoare), sau să pedepsească un pacient vinovat printr-un act ostil (o degradare sau o frustrare). Vom figura această dublă rețea de roluri prin următoarele scheme:

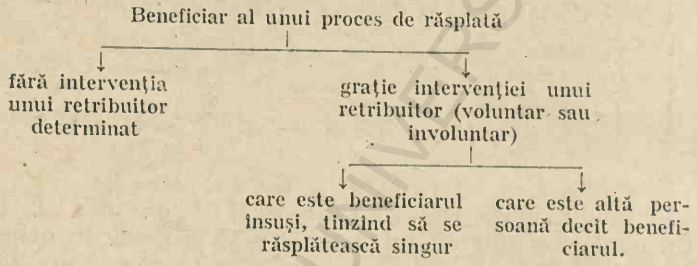

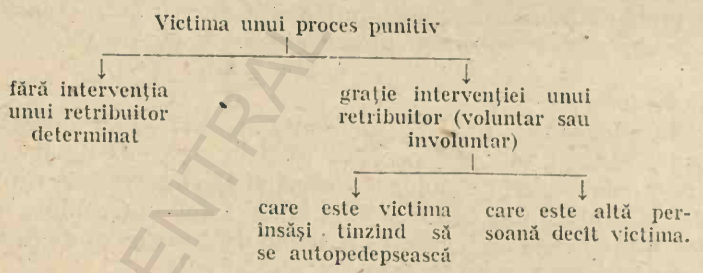

Categoriile pe care le-am recunoscut ca aplicabile rolului de agent în general sînt de asemenea susceptibile să caracterizeze pe retribuitor. Acesta poate interveni involuntar sau voit. În acest din urmă caz, intervenția lui implică: 1) o informație primită indicînd starea de merit (sau de vinovăție) care-l afectează pe pacient; 2) preponderența mobilurilor, de ordin hedonic, etic sau pragmatic, favorabile intervenției; 3) conștiința de a dispune de mijloacele de a retribui meritul

(sau vinovăția). Actualizarea și finalizarea intervenției retribuitoare sînt supuse acelorași peripeții și acelorași hazarduri (succes sau eșec) ca orice altă îndeplinire a unei sarcini.

Exemplul I

Într-o poveste de Pu Sung Ling, *Femeia cu vesta verde*, un învățat a scăpat o muscă (de fapt o zeitate) prinsă într-o pînză de păianjen; „ea se cățără încet pe marginea scobiturii din piatra de frecat tuș, se aruncă în cerneală, ieși de acolo, și, tîrîndu-se pe masă, reuși să scrie semnul cuvîntului «mulțumesc».“ Vom coda rolul muștei: *retribuitor întreprinzînd să răsplătească meritul altuia; pentru aceasta, întreprinzînd o sarcină de ameliorare a soartei altuia* (să scrie cuvîntul „mulțumesc“); *reușind în această întreprindere; reușind prin aceasta să-l răsplătească pe acela.*

Exemplul II

În *Povestirile din Canterbury*, trei tovarăși găsesc într-o zi o comoară sub un copac. Așteptînd ca noaptea să le permită să o ia de acolo, ei se hotărăsc ca doi dintre ei să rămînă de pază, în timp ce al treilea se va duce în oraș să aducă ceva de-ale gurii. Cei doi tovarăși se hotărăsc să se descotorosească de cel plecat și cînd acesta se întoarce, îl omoară. Apoi mor la rîndul lor bînd vinul pe care îl otrăvise victima lor, care-și făcuse același calcul. Aceeași acțiune ucigașă este aci, pentru unii și pentru alții totodată crimă și pedeapsă: ucigînd, fiecare săvîrșește o faptă rea, dar pedepsește fără să știe pe cea săvîrșită de victimă; *joacă, astfel, un rol de victimă efectivă a unei vinovății dobîndite întreprinzînd o sarcină de degradare a soartei altuia; reușind involuntar să retribuie vinovăția celuilalt.*

Exemplul III

Fie în povestea biblică a lui Iosif, episodul cu femeia lui Putifar: „Se întîmplă într-o zi să intre Iosif în casă după trebile sale și nefiind în casă vreunul din casnici, Ea l-a apucat de haină și i-a zis: «Culcă-te cu mine!» El însă,

lăsînd haina în mîinile ei, a fugit și a ieșit afară. (...) Și a ținut ea haina la sine pînă a venit stăpînul lui acasă.

Atunci i-a spus și lui aceleași vorbe, zicînd: «Acel rob evreu pe care l-ai băgat la noi, a venit la mine să mă batjocorească și mi-a zis: Culcă-te cu mine! Dar cînd a auzit că am ridicat glasul și am început să strig, s-a temut și lăsîndu-și haina la mine, a fugit și a ieșit afară.» Auzind stăpînul lui cuvintele femeii sale [...] s-a aprins de mînie. Și luînd stăpînul pe Iosif l-a băgat în temniță." (*Facerea*, 39, 11—20).

Egipteanul Putifar joacă în acest episod un rol care poate fi codat: *eventual retribuitor voluntar al vinovăției altuia* (dacă află tentativa de infidelitate a soției lui); *eventual pacient al unei eventuale revelări a vinovăției altuia printr-un terț (Iosif), frustrat de revelarea vinovăției altuia de către însuși acel altul care reușește să se protejeze împotriva retribuitorului său virtual înșelîndu-l prin tăinuirea reușită a propriei sale vinovății și printr-o inducere în eroare reușită care face să se creadă în vinovăția acelui terț, abținîndu-se să întreprindă retribuirea vinovăției altuia; întreprinzînd să retribuie pseudovinovăția acelui terț; pentru aceasta, întreprinzînd să pricinuiască terțului o degradare a soartei sale.*

VI. CONCLUZIE

Am prezentat formularea noastră a rolurilor narative ca o „codare". Recunoaștem însă că ea nu are nici rigoarea nici precizia cerute unei adevărate codări. Obiectivul principal al acestei lucrări fiind de a comunica cititorului sentimentul intuitiv al organizării logice a rolurilor în povestire, folosirea limbii naturale, cu ambiguitățile, redundanțele, sinonimiile sale, ni s-a părut mijlocul cel mai simplu de a ne atinge scopul. Dar ar fi trebuit să vorbim de *precodare;* pentru a merge mai departe ar trebui să cucerim exactitatea teoretică și eficacitatea operatorie a unui limbaj formalizat. Cum poate fi conceput acest nou progres?

VI.1. DE LA PRECODAREA ROLURILOR LA CODAREA POVESTIRII

Am descompus povestirea într-un complex de *roluri*, simultane sau succesive; fiecare rol se analizează la rîndul său într-o îmbinare de *procese;* fiecare proces este susceptibil de a fi prins în trei stadii ale dezvoltării sale *(virtualitate, actualizare, finalizare)*, și, în afară de aceasta, povestirea se poate referi la un proces, nu pentru a semnala virtualitatea, actualizarea, finalizarea, ci pentru a le nega; procesele care se combină pentru a defini rolul întreține între ele unele cu altele anumite relații *sintactice* (succesiune, simultaneitate, cauzalitate, implicare). Pe de altă parte, fiecare proces întreține un raport de la predicat la subiect cu una sau mai multe *persoane*, pe care povestirea le desemnează de obicei cu un nume propriu, și care pot fi pacienți ori agenți în acest proces; agenții, la rîndul lor, se pot comporta ca inițiatori *voluntari* sau *involuntari* ai procesului.

Așa ne apar acum categoriile esențiale a ceea ce vom numi, după Tzvetan Todorov*, propoziția narativă elementară. Informațiile referitoare la ea pot fi grupate în următorul tabel:

				numele persoanelor	
legătură sintactică	*proces*	*fază a procesului*	*volițiune*	*agent*	*pacient*
		virtual actualizat finalizat	voluntar involuntar		

Cum vom completa noi aceste șase coloane?

VI.1.1. *Numele agenților și pacienților.*

Fie propoziția narativă următoare: „Pierre încearcă să-l apere pe Paul". O vom coda:

sintaxă	*proces*	*fază*	*volițiune*	*agent*	*pacient*
—	protejare	act.	vol.	Pierre	Paul

De cele mai multe ori, povestirea desemnează pentru fiecare proces un agent și un pacient, ale căror nume se înscriu în coloanele prevăzute în acest scop. Dacă este vorba de o propoziție pronominală („Pierre încearcă să se apere"), același nume va figura în coloana *agent* și în coloana *pacient*. Dacă același proces are mai mulți agenți sau mai mulți pacienți (ex.: „Pierre și Jean aleargă în ajutorul lui Paul și a lui Jacques"), numele acestor agenți sau pacienți vor figura împreună în aceeași coloană. Dacă procesul afectînd pacientul nu este atribuit de povestire unui agent determinat,

* Sistemul nostru de notație (și presupozițiile teoretice care îl legitimează) datorează mult procedeului utilizat de T. Todorov în *Gramatica Decameronului*, atît pentru codarea propoziției narative simple (în care YcX înseamnă *agentul Y pedepsește pe pacientul X*) cît și pentru codarea legăturilor sintactice între propoziții în cadrul secvenței. Asupra acestei lucrări, cf. *supra* „Observații asupra *Gramaticii Decameronului*."

atunci coloana *agent* rămîne goală (ex.: „Paul a scăpat cu viața numai datorită unui noroc nemaipomenit"). În cazul special al proceselor pur active, reprezentate de *aplicarea* unui mijloc și cu specificațiile sale *obținere* și *neutralizare*, va rămîne goală dimpotrivă coloana *pacient*. Astfel, „Pierre întreprinde să obțină ca Paul să-l apere" se va scrie:

sintaxă	*proces*	*fază*	*voliție*	*agent*	*pacient*
—	obținere	act.	vol.	Pierre	—
compl. obținere:	protecție	virt.	—	Paul	Pierre

VI.1.2. *Caracterul voluntar sau involuntar al acțiunii.*

Această distincție va fi codată vol. (voluntar) și $\overline{\text{vol.}}$ (involuntar). Va fi poate necesar să i se aducă anume perfecționări, destinate să țină seama, de exemplu, de acțiunea nu voită ci doar *consimțită (non nolo)*, sau de acțiunea pe care agentul nu numai se abține să o vrea *(non volo)*, dar pe care nu vrea s-o comită.

În cazul în care un agent voluntar nu-și atinge scopul, acest eșec este în mod normal involuntar: îl vom coda ca atare. Astfel, în *Broasca care vrea să devină cît boul:*

sintaxă	*proces*	*fază*	*voliție*	*agent*	*pacient*
—	ameliorare	act.	vol.	broască	broască
efect ameliorare:	degradare	act.	$\overline{\text{vol.}}$	broască	broască
termen ameliorare:	ameliorare	$\overline{\text{fin.}}$	$\overline{\text{vol.}}$	broască	broască
termen degradare:	degradare	fin.	$\overline{\text{vol.}}$	broască	broască

VI.1.3. *Faze ale procesului.*

Vom nota cu abrevierile virt. (virtual), act. (actualizare) și fin. (efectivitate, reușită, finalizare) cele trei etape ale dezvoltării unui proces. Simbolul $\overline{\text{act.}}$ corespunde menținerii în stare de virtualitate a unui proces eventual; simbolul

fin. nefinalizării, insuccesului unui proces în curs; cît despre semnul virt. îl introducem pentru a reprezenta cazul particular al pseudosarcinilor: o virtualitate fiind exclusă (ceea ce vom coda prin virt.), o persoană înșelată poate să-și închipuie că i se oferă ocazia acelei virtualități și să reacționeze în consecință (de pildă să întreprindă să se apere împotriva unui pericol imaginar.)

Vom putea în plus să recurgem la abrevierile persev. (a persevera) și inter. (a întrerupe) pentru a reprezenta hotărîrile agentului voluntar în acțiune de a continua îndeplinirea însărcinării sale sau de a renunța la ea.

Virtualitatea, *actualizarea*, *finalizarea* unui proces sînt bineînțeles, noțiuni legate de un sistem de repere cronologice: într-un moment al poveștii povestite, pe care îl vom numi t, un proces este prezentat ca fiind finalizat (s-a dezvoltat într-un timp $t-n$), altul este în curs (actualizarea lui coincide cu t), iar altul este în domeniul posibilităților/eventualului (va fi actualizat, poate, în momentul $t+n$).

Atîta vreme cît ne vom mărgini să transcriem șirul de evenimente care s-au succedat obiectiv unul după altul în povestea povestită, sistemul nostru de codare funcționează corect: procesele sînt întotdeauna desemnate ca virtuale, actualizate sau finalizate în raport cu momentul în care ne aflăm. Dar apare o dificultate cînd vrem să codăm conținutul anticipărilor sau al retrospecțiunilor comunicate de anume procese de influență, precum *informația*, *excitarea de teamă* sau de *speranță* etc. În acest caz, într-adevăr, nu mai trebuie să ținem seama de unul singur, ci de două repere cronologice: în momentul t al povestirii, Pierre săracul povestește lui Paul bogatul că a fost și el bogat pe vremuri și-i prezice că va fi într-o zi tot așa de sărac ca și el. Bogăția lui Pierre este prezentată drept efectivă în momentul $t-n$, și ca neefectivă în momentul t (a fost bogat și nu mai este); sărăcirea lui Paul este prezentată ca o virtualitate în momentul t (de vreme de Paul este bogat), dar ca un rezultat realizat în momentul anticipat $t+n$.

Reiese din acest exemplu că pentru a coda fragmentele de subpovestire vehiculate de povestire, nu mai putem să ne mulțumim cu referința implicită la clipa t în care sînt comunicate aceste fragmente; reperul lor cronologic poate fi situat la fel de bine în clipa $t-n$ sau în clipa $t+n$, și urmează că stadiul evoluției proceselor povestite trebuie stabilit în raport cu aceste localizări. Pentru a suprima ambiguitatea, vom adăuga mențiunii de virtualitate, actualizare sau finalizare, indicii t, $t-n$, $t+n$, care arată că procesele considerate ca virtuale, actualizate sau finalizate sînt, considerate astfel în prezent, trecut sau viitor.

Exemplu

„Pierre săracul îl informează pe Paul bogatul că a fost el însuși bogat pe vremuri și-i prezice lui Paul că va fi într-o zi la fel de sărac ca el". Acest moment al povestirii poate fi codat:

sintaxă	*proces*	*fază*	*volițiune*	*agent*	*pacient*
—	informație	act.	vol.	Pierre	Paul
conținut$_1$					
informație:	ameliorare	fin. t−n	—	—	Pierre
conținut$_2$					
informație:	degradare	fin. t+n	—	—	Paul

VI.1.4. *Lexicul proceselor.*

Se va găsi în apendice (la sfîrșitul volumului) sub formă de index alfabetic, lista celor aproximativ cincizeci de procese (evenimente sau acțiuni) pe care le-a degajat analiza noastră a rolurilor narative. Această nomenclatură este departe de a-și fi găsit echilibrul definitiv. Prezintă, probabil, lacune, mai sigur redundanțe care vor trebui eliminate (de pildă, *a disuada de*... fiind reductibil la *a convinge să se abțină de a*..., *convingere* și *disuasiune* par noțiuni ce se pot reduce la una singură). Anumite denumiri sînt echivoce sau chiar de-a dreptul nefericite: *intimidare* de pildă, ar trebui să fie sinonim cu *excitare de teamă* (nu de *aversiune*) și să se opună la *excitare de speranță*, nu la *seducere*. Cu toate imperfecțiunile

sale, sperăm că această listă va da o ideé destul de apropiată de ceea ce va putea să devină un adevărat lexic al proceselor narative.

O clasificare mai rațională a proceselor, care le-ar repartiza într-un anumit număr de „cîmpuri" și le-ar ordona în secvențe, ne este sugerată chiar de demersul folosit pentru a le descoperi:

1. Ca punct de plecare, marcînd oarecum gradul minimal de diferențiere a proceselor narative, *pasiunea* (aptitudine a subiectului pacient de a fi afectat în devenirea lui) și cele două specificări ale acesteia, *modificarea* și *conservarea*.

2. Atribuind devenirii subiectului-pacient o valoare (conferindu-i adică un statut de *persoană*), modificarea se specifică în *ameliorare* și *degradare*, conservarea în *protejare* și *frustrare*; aceste patru procese definesc ceea ce vom conveni să numim cîmpul de *valorizare* al pacientului.

3. Atribuind pacientului o subiectivitate, povestirea își deschide o nouă dimensiune, cîmpul proceselor de *influență*. Vom împărți acestea în două grupe:

a) procesele *reprezentative*, în care vom plasa *informația* și *tăinuirea*, *distragerea* și *reamintirea*, *combaterea* și *confirmarea*; cărora li se vor adăuga *revelarea* și *inducerea în eroare*;

b) procesele *afective* privind, fie conștiința *prezenă* a stării prezente (*satisfacție*, *insatisfacție* și modalitățile lor hedonice, etice sau pragmatice), fie conștiința *prezentă* a unei stări *viitoare*: *excitare de speranță* (cu specificările *seducere*, *obligație*, *sfat*), *excitare de teamă* (cu specificările *intimidare*, *interdicție*, *sfat inhibitor*); plus *verificare* (de speranță sau de teamă) și *decepție* (de speranță sau de teamă).

Tot în cîmpul influenței ar intra procesele de *convingere*, de *disuasiune*, și cazul particular al *capcanei*.

4. Conferind persoanei-subiect puterea de inițiativă, statutul de agent, povestirea intră în cîmpul *acțiunilor* (fie involuntare fie voluntare, ca în *sarcină* și *pseudosarcină*). Cu sarcina apar procesele de *prestație* și de *obstrucție*, și noțiunile strategice de *aplicare* a mijlocului, de *obținere a prestației* și de neutralizare a obstrucției.

5. Conferind persoanei-subiect o capacitate de vrednicie sau nevrednicie, povestirea intră în ceea ce vom numi cîmpul

retribuirilor: dobîndire de merit, deschizînd dreptul la *răsplată* și *dobîndire de vinovăție*, pasibilă de *pedeapsă*.

Această clasificare pune în evidență presupozițiile sistemului de roluri, așa cum ni s-a părut că-l putem construi. Trebuie să constatăm într-adevăr că lexicul nostru de procese narative s-a îmbogățit urcînd un șir de paliere, al căror acces ne-a fost deschis de fiecare dată în același fel: înzestrînd persoana-subiect cu un grup de predicate antropomorfe suplimentare. Prima etapă a constat în valorizarea soartei pacientului; a doua în a-i atribui o subiectivitate influențabilă; a treia în a-i recunoaște o putere de inițiativă; a patra în a-l judeca în termeni de merit sau de vinovăție. Sprijinirea pe o metafizică a facultăților ființei umane pentru a organiza universul rolurilor este deci esențială în demersul nostru. Vom reveni numaidecît la obiecțiile pe care fără îndoială le va suscita, și la răspunsurile pe care credem că le putem da acestor obiecții.

VI.1.5. *Legăturile sintactice dintre propozițiile narative.*

Între două evenimente distincte raportate în aceeași poveste sau, ceea ce e același lucru, între propozițiile narative care traduc aceste evenimente, ancheta noastră a făcut să apară posibilitatea a diferite tipuri de relații. Deocamdată le vom recenza și nota astfel:

VI.1.5.1. *Notarea fazelor unui proces.*

a) Un proces este prezentat de povestire ca trecînd de la faza de virtualitate la faza de actualizare. Această evoluție va fi marcată de mențiunea *actu.* (actualizare). De pildă:

sintaxă	*proces*	*fază*	*volițiune*	*agent*	*pacient*
—	ameliorare	virt.	vol.	B.A.	B.A.
actu.:	ameliorare	act.	vol.	B.A.	B.A.

va fi transcrierea precodării: *Barbă-Albastră, agent virtual al unei întreprinderi de ameliorare a propriei soarte; întreprinzînd să-și amelioreze soarta.*

b) Dacă povestirea indică absența actualizării unei virtualități menționate mai înainte, (Barbă-Albastră *abținîndu-se de a întreprinde să-și amelioreze propria soartă*) vom scrie tot așa:

sintaxă	*proces*	*fază*	*voliţiune*	*agent*	*pacient*
—	ameliorare	virt.	vol.	B.A.	B.A.
actu.:	ameliorare	act.	vol.	B.A.	B.A.

c) Un proces este prezentat de povestire ca trecînd de la faza de actualizare la cea de finalizare (îndeplinire sau neîndeplinire, succes sau eșec). Această evoluție va fi marcată de menționarea *termen*. De pildă:

sintaxă	*proces*	*fază*	*voliţiune*	*agent*	*pacient*
—	ameliorare	act.	vol.	B.A.	B.A.
termen:	ameliorare	fin.	vol.	B.A.	B.A.

va fi expresia codată a precodării: *Barbă-Albastră, agent întreprinzînd să-și amelioreze soarta; reușind în această întreprindere*

d) Dimpotrivă:

sintaxă	*proces*	*fază*	*voliţiune*	*agent*	*pacient*
—	ameliorare	act.	vol.	B.A.	B.A.
termen:	ameliorare	fin.	vol.	B.A.	B.A.

s-ar citi: *Barbă-Albastră, agent întreprinzînd să-și amelioreze soarta, eșuînd în această întreprindere.*

VI.1.5.2. *Notarea relațiilor dintre procese distincte.*

Între două propoziții narative care aparțin unor procese diferite, vom recunoaște provizoriu tipurile de relații următoare, care par a ține de ordinea cronologică (VI.1.5.2.1.), de cauzalitatea fizică (VI.1.5.2.2. și poate 3), de implicația logică (VI.1.5.2.4.).

VI.1.5.2.1. *Relații cronologice între două propoziții narative independente.*

Cînd povestirea prezintă două evenimente ale poveștii povestite fără a stabili un raport între ele (adică fără a face să depindă existența unuia de existența celuilalt), aceste două evenimente aparțin totuși timpului aceleiași povești, iar povestirea stabilește între ele, situîndu-le în cronologia sa, ceea ce am putea numi relația narativă *minimă:* a existat coincidență sau succesiune. Ca urmare, o propoziție narativă va putea întotdeauna să fie unită în codarea noastră cu aceea care o precedă, în lipsa unei legături mai strînse, printr-o relație de *simultaneitate* sau de *posterioritate.* Vom nota prima prin adverbul latinesc *simul*, a doua prin adverbul *post.* Exemplu:

sintaxă	*proces*	*fază*	*volițiune*	*agent*	*pacient*
—	ameliorare	fin.	—	—	B.A.
simul amelio. fin.:	degradare	fin.	—	—	B.A.

Această codare transcrie începutul rolului lui Barbă-Albastră: *beneficiar al unei stări satisfăcătoare* (bogăția); *victima unei stări nesatisfăcătoare* (urîțenia).

VI.1.5.2.2. *Relația de la cauză la efect.*

Cînd un proces A (actualizat sau finalizat) este prezentat de povestire ca tinzînd să ducă la actualizarea sau la finalizarea altui proces B, legătura stabilită de povestire între A și B este legătura dintre cauză și efectul său. Propoziția narativă care-l enunță pe B va putea deci, în codarea noastră, să fie legată de propoziția antecedentă A prin mențiunea „efect". Exemplu:

sintaxă	*proces*	*fază*	*volițiune*	*agent*	*pacient*
—	degradare	persev.	vol.	Boreu	călător
efect degradare$_1$:	degradare$_2$	fin.	vol.	Boreu	corabie

Această codare transcrie enunțul rolului: *agent* (Boreu) *perseverînd în întreprinderea sa de degradare a soartei unui pacient* (călătorul); *ajungînd prin aceasta să degradeze involuntar soarta unui alt pacient* (corabia).

VI.1.5.2.2.1. *Caz particular de cauzalitate: relația dintre mijloc și scop.*

Un proces A fiind menționat de povestire drept virtual sau deja actualizat, trecerea la actualizare sau reușita unui al doilea proces B poate fi prezentată de povestire drept *mijlocul* de a actualiza, de a face să progreseze sau de a finaliza *procesul A*. Față de fazele precedente ale procesului A, acest proces B este într-un raport de la mijloc la scop; față de fazele ulterioare, într-un raport de la cauză la efect. Exemplu:

sintaxă	*proces*	*fază*	*voliție*	*agent*	*pacient*
—	modificare	act.	vol.	Febus	călător
mijloc modificare:	obținere	act.	vol.	Febus	—
compl. obținere:	prestație	fin. t+n	vol.	călător	Febus
mijloc obținere:	convingere	act.	vol.	Febus	călător
.....					
termen convingere:	convingere	fin.	vol.	Febus	călător
efect convingere:	prestație	fin.	vol.	călător	Febus
efect prestație:	modificare	fin.	vol.	Febus	călător

Acest tabel transcrie enunțul următoarelor roluri: *agent* (Febus) *întreprinzînd să modifice soarta unui pacient; pentru aceasta, întreprinzînd să obțină serviciile involuntare ale pacientului; pentru aceasta, întreprinzînd să-l convingă pe pacient să ...; reușind să-l convingă pe pacient; reușind prin acest mijloc să obțină serviciile involuntare ale pacientului; reușind prin acest mijloc să modifice soarta pacientului.*

VI.1.5.2.2.2. *Alt caz particular de cauzalitate: relația de la obstacol la scop.*

Un proces A fiind prezentat de povestire ca virtual sau deja actualizat, actualizarea sau reușita unui al doilea proces B poate fi prezentată de povestire ca un *obstacol* la actualizarea, la înaintarea sau la reușita procesului A. Acest proces B este, față de fazele anterioare ale procesului A, într-un raport de la obstacol la scop; față de fazele ulterioare, într-un raport de la cauză la efect. Exemplu:

sintaxă	*proces*	*fază*	*voliție*	*agent*	*pacient*
—	degradare	act.	vol.	Boreu	călător
obst. degradare:	protejare	act.	vol.	călător	călător
.....					
termen protejare:	protejare	fin.	vol.	călător	călător
efect protejare:	degradare	fin.	vol.	Boreu	călător

Acest tablou transpune enunțul rolului: *agent* (Boreu) *întreprinzînd să aducă altuia (călătorului) o degradare a soartei sale; lovindu-se de obstrucția acestuia, care întreprinde să se protejeze și reușește în întreprinderea sa; nereușind în întreprinderea sa de degradare a soartei altuia.*

VI.1.5.2.3. *Relații între procesele de influență și ideile comunicate de aceste procese.*

Procesele de influență au însușirea caracteristică de a tinde să comunice pacientului influențat ideea unui alt proces (virtual, actualizat, finalizat): informație conform căreia...; excitare a dorinței de a ...; interdicția de ...; sfatul de ...; etc. Ideea astfel comunicată va fi referită influenței care îi servește de vector prin mențiunea „conținut". Exemplu:

sintaxă	*proces*	*fază*	*voliție*	*agent*	*pacient*
—	informație	act.	vol.	B.A.	soție
conținut informație:	interdicție	act.	vol.	B.A.	soție
conținut interdicție:	revelare	act. t + n	vol.	soție	soție

Acest tablou transpune enunțul rolului: *agent* (Barbă-Albastră) *întreprinzînd să informeze pe altul (soția) că-i impune interdicția de a întreprinde o sarcină de revelare către propria persoană.*

VI.1.5.2.3.1. *Caz particular: ipoteza și consecința acesteia.*

Un proces de influență A poate comunica unui pacient ipoteza unui proces B, și, presupunînd că procesul B s-a realizat, să-l informeze pe pacient de efectele C produse de B: dacă B, spune A, atunci C. Vom nota procesul presupus cu mențiunea *ip.* (ipoteză) și consecința sa cu mențiunea *efect dacă*. Exemplu:

sintaxă	*proces*	*fază*	*volițiune*	*agent*	*pacient*
—	revelare	act.	vol.	B.A.	soție
conținut$_1$ revelare ip.:	vinovăție	act. t+n	vol.	soție	soție
conținut$_2$ revelare: efect dacă vinovăție:	pedeapsă	act. t+n+n	vol.	B.A.	soție

Această codare transpune enunțul rolurilor: *agent* (Barbă Albastră) *întreprinzînd să reveleze altuia* (soției) *că va întreprinde pedepsirea acestuia în cazul în care acest altul* va cădea în mod voit în vinovăție.

VI.1.5.2.4. *Relație de implicație între două propoziții narative.*

Am văzut, de mai multe ori, că o fază a unui proces A putea să implice o fază a unui proces B. Astfel, virtualitatea unui proces de degradare antrenează, pentru pacientul amenințat, virtualitatea unui proces de protejare; sau iarăși, dobîndirea efectivă a unei vinovății deschide, pentru pacientul vinovat, virtualitatea unui proces punitiv. Este vorba de

două formulări echivalente ale aceluiași eveniment, prin intermediul a două procese distincte dar care se implică reciproc. Această relație va fi marcată de prepoziția latină *vel.* Exemplu:

sintaxă	*proces*	*fază*	*voliţiune*	*agent*	*pacient*
—	vinovăţie	fin.	vol.	soţie	soţie
vinovăţie fin. vel.:	pedeapsă	virt.	vol.	B.A.	soţie

Aceste formulări transpun enunțul rolului: *Victimă a unei vinovăţii voit dobîndită de însuși pacientul: victimă virtuală a unui proces retribuitor al acestei vinovăţii.*

VI.1.5.2.5. *Cazul particular al relaţiilor dintre* obținere *și* neutralizare, *pe de o parte,* prestaţie *și* obstrucție *pe de alta.*

Am semnalat mai înainte că procesele de *obţinere* și de *neutralizare* prezintă particularitatea de a reclama un agent, dar de a nu avea un pacient. În schimb, ele „guvernează" procesele de *prestaţie* și de *obstrucţie.* Vom marca această legătură prin menţiunea *compl.* (complement). Exemplu:

sintaxă	*proces*	*fază*	*voliţiune*	*agent*	*pacient*
—	ameliorare	act.	vol.	B.A.	B.A.
mijloc ameliorare: compl.	obţinere	act.	vol.	B.A.	—
obţinere:	prestaţie	fin. t + n	vol.	mamă și fiică	B.A.

Această codare transpune formularea rolurilor: *agent* (Barbă-Albastră) *întreprinzînd să-și amelioreze soarta; pentru aceasta, întreprinzînd să obţină serviciile efective ale unui prestator voluntar (darea unei fete în căsătorie de către această fată și mama ei).*

VI.1.5.2.6. *Schiță de clasificare sistematică a relațiilor dintre propozițiile narative.*

Este de dorit o prezentare mai sistematică a celor mai importante dintre aceste relații. Vom încerca s-o facem, plecînd de la observațiile următoare:

1. O primă distincție opune propozițiile narative *independente* (care nu pot fi ordonate decît cronologic) și propozițiile care admit o legătură de *subordonare*.

2. Propozițiile subordonate sînt, și ele, susceptibile de a fi clasificate în *simultane* și *succesive*, ca și propozițiile independente.

3. Raportul de subordonare poate dobîndi un caracter *logic* (de pildă în cazul unei propoziții narative care implică alta) sau *fizic* (de pildă, în cazul unui eveniment care-l determină pe altul).

4. Poate fi izolată o formă particulară de relație cauzală constînd într-o interpretare finalistă a raportului cauză-efect: cauza este privită în optica unui personaj, fie ca un *mijloc* de a servi unui scop (care este atunci efectul), fie ca un *obstacol* la realizarea acestui scop (eșecul fiind atunci efectul).

Vom construi arborele următor:

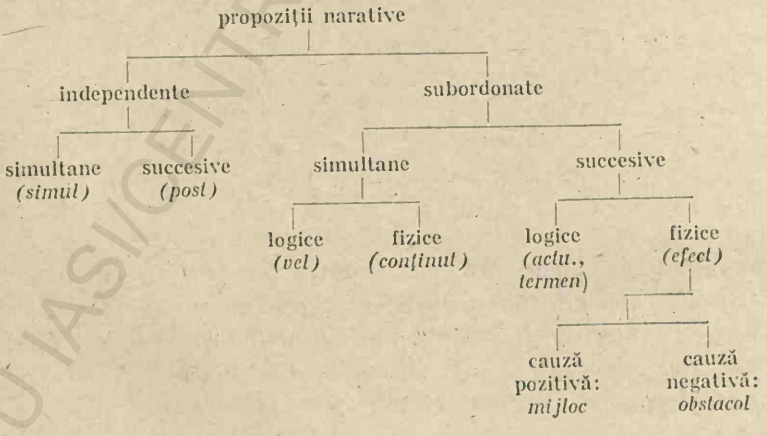

VI.2. RAPORTURILE DINTRE ROL ȘI POVESTIRE

În afara avantajelor de rigoare și de precizie pe care ne lasă să le sperăm, trecerea la acest nou sistem de notare realizează alt progres, hotărîtor în ochii noștri: întrunește în aceeași propoziție rolurile de agent și de pacient, operează sinteza participărilor lor complementare la același eveniment. *Ameliorare act. vol. Pierre Paul* se poate citi indiferent: „Pierre întreprinde să amelioreze soarta lui Paul" sau „Paul este beneficiarul virtual al unei întreprinderi de ameliorare în curs al cărei autor este Pierre", sau „este în curs un proces de ameliorare în care Pierre este agentul voluntar și Paul beneficiarul virtual". Trecem astfel de la precodarea rolurilor la codarea *povestirii*.

Mai exact, trecem la codarea acelui strat al povestirii care constă într-o îmbinare de evenimente și de acțiuni: subiectul, scenariul, argumentul, povestea, „acțiunea". Lexicul și sintaxa rolurilor, așa cum le-am schițat, se identifică cu o gramatică a povestirii *povestite* (prin opoziție cu discursul care îl enunță, cu povestirea care se *povestește**.

Ne dăm seama de rezervele pe care le poate suscita această identificare. Pentru a ne mărgini la obiecțiile cele mai previzibile, vom căuta să răspundem la trei întrebări:

1. Pentru că am operat sinteza rolurilor în subiect, sîntem oare îndreptățiți să inferăm că, reciproc, din toate datele subiectului poate și trebuie să rezulte, la analiză, o combinație de roluri? Dacă există un reziduu — și cum de n-ar exista? — sîntem oare întemeiați să-l considerăm ca nesemnificativ din punct de vedere *narativ*?

2. Chiar dacă argumentul, subiectul, povestea anecdotică ar fi analizabile exhaustiv în termeni de roluri, avem noi dreptul să gîndim că în acest strat de mesaje este conținută o parte esențială a semnificațiilor povestirii? Nu este oare

---

* Sub titlul de *Discours du récit* (Discursul povestirii), Gérard Genette consacră cea mai mare parte a volumului *Figures III* (Seuil, 1972) studiului a ceea ce numim aici povestire *care se povestește*. Confruntarea acestei lucrări cu a noastră ilustrează eterogeneitatea, dar și complementaritatea punctelor noastre de vedere.

misiunea altor coduri, funcţionînd la alte nivele ale textului, să producă cea mai mare parte a sensului acestuia?

3. Admiţînd că înlănţuirea rolurilor are importanţa pe care i-o atribuim pentru structurarea mesajului narativ, lexicul şi sintaxa pe care le prezentăm să fie oare singurele ce se pot concepe? Plecînd de la alte principii, nu s-ar putea dezvolta unul sau mai multe sisteme de roluri diferite, dar la fel de bune, dacă nu chiar mai bune?

VI.2.1. *Prima întrebare: datele textului narativ eliminate din codul nostru de roluri constituie oare un reziduu nesemnificativ?*

Fie un text narativ oarecare (o fabulă, un mit, o nuvelă...). Codarea noastră lasă de o parte două tipuri de reziduuri: elimină, mai întîi, orice informaţie non-evenimenţială; apoi, în cadrul evenimentului însuşi, izolează *funcţia* (prin care evenimentul face să progreseze subiectul) şi elimină orice informaţie nefuncţională. Prima excludere pune problema a ceea ce vom numi „enclavele" non-narative ale textului narativ; a doua, cea a „conţinuturilor" nefuncţionale ale secvenţei funcţiilor.

VI.2.1.1. *Enclavele non-narative*

Definim subiectul drept o secvenţă de evenimente legate în unitatea aceleiaşi poveşti. Or, nu există aproape nici un text narativ care să se reducă la enunţul unei asemenea secvenţe. În mod normal, povestirea inserează în ţesătura ei un anumit număr de informaţii care nu sînt reductibile la nişte propoziţii narative, care nu enunţă evenimente, şi care sînt totuşi necesare înţelegerii globale a mesajului: descrieri de personaje, efuziuni lirice ale sentimentelor, sentinţe didactice, meditaţii filozofice ... Ele sînt adesea adevăratul *text*, subiectul fiind de fapt *pre-textul* acestuia. Iar dacă le eliminăm nu înseamnă oare că prin codarea noastră mutilăm povestirea, lipsind-o de o parte importantă, poate chiar de esenţialul sensului ei?

Răspunsul nostru se întemeiază pe o distincție între textul narativ (evenimente + enclave) și povestirea propriu-zisă (evenimente singure). Nu contestăm complexitatea textului narativ, întreţesere de coduri, printre care acela al rolurilor este fără îndoială cel mai sărac (cel mai constrîngător și totodată cel mai ușor de descifrat). Dar afirmăm de asemenea posibilitatea de a constitui din fiecare cod un obiect separat de studiu și postulăm o prioritate pentru studiul povestirii propriu-zise, adică a codului rolurilor. Tocmai pentru că este cel mai constrîngător și cel mai ușor descifrabil, analiza lui ne pare a fi prealabilul necesar pentru abordarea unei examinări metodice a semnificațiilor date de celelalte coduri și pentru sinteza sensului (singular sau plural) al textului. Infrastructură a mesajului narativ, nu *conține*, ci *poartă* semnificațiile mai labile care motivează exegeza.

VI.2.1.2. „*Conținuturile*" *nefuncționale ale acțiunilor*

Codarea noastră transcrie evenimentul ținînd seama nu de conținutul semantic al propozițiilor care îl enunță, ci de *funcția* (în sensul pe care îl dă Propp acestui termen) pe care o are în intrigă. Acțiunea de a *tuși*, de pildă, se traduce prin *întreprindere de ameliorare a propriei persoane* dacă este o încercare de a drege glasul, și *prin întreprindere de informare a unei alte persoane + întreprindere de tăinuire față de un terț a informației dată altei persoane* dacă este vorba de un mijloc pus în aplicare pentru a împiedica un partener să gafeze. Dar există o mulțime de mijloace pentru a avertiza pe cineva în mod discret și o infinitate pentru a-ți ameliora soarta. Pierderea de informație este deci enormă: optînd pentru o structurare funcțională a evenimentelor povestirii, avem avantajul de a condensa într-un mic număr de concepte, foarte generale și foarte abstracte, lexicul formelor intrigii; în schimb renunțăm la codarea conținuturilor tematice care manifestă funcțiile. Nu înseamnă aceasta oare a da drumul prăzii pentru umbra ei? Elementele pe care le reține analiza noastră nu sînt oare nesemnificative în chiar măsura generalității lor, iar cele pe care le excludem, nu conțin oare însuși sensul original al fiecărei povestiri? Se povestește oare pentru plăcerea de a

face să acționeze resorturile triviale ale oricărei intrigi, sau pentru a face să țîșnească, dintr-o situație și din dezvoltarea sa care sînt unice, o jerbă de semnificații particulare?

Vom răspunde reluînd argumentarea care ne-a servit pînă acum: este adevărat că semnificația unei anumite povești, caracterizată prin determinările concrete ale personajelor (sex, rasă, condiție socială, grad de rudenie), cadrul geografic și istoric, detaliul material al situațiilor și al evenimentelor, scapă codării noastre; este adevărat că disciplinele (etnologice, istorice, literare) care își fac din povestire material de studiu găsesc în aceste date esențialul semnificațiilor care le interesează. Dar susținem, pentru aceleași motive ca mai sus, legitimitatea și necesitatea unei analize formale a povestirii. Codul nostru de roluri oferă un cadru de referință universal pentru aprecierea gradului de originalitate a fiecărei povestiri, considerată fie în forma ei (configurarea rolurilor combinate), fie în conținutul său (elementele tematice investite în roluri).

VI.2.2. *A doua întrebare: datele subiectului reținute de codul nostru de roluri conțin oare o parte esențială a semnificațiilor textului narativ?*

Această a doua întrebare o completează pe prima: după ce am examinat dacă, reținînd numai elementele funcționale ale intrigii, nu neglijăm o parte importantă a semnificațiilor mesajului narativ, ne putem întreba dacă, preocupîndu-ne să articulăm aceste elemente funcționale, sesizăm într-adevăr o parte importantă a semnificațiilor mesajului narativ: poate fi contestată însăși ideea de a structura povestirea pe noțiunea de rol, așa cum o înțelegem noi.

Să constatăm că un astfel de refuz se găsește și la Propp: *Morfologia basmului* reduce structura basmului popular la o secvență de *funcții* (de *procese narative*, în limbajul nostru) fără subiect desemnat: „În studiul basmului, chestiunea de a ști *ce* fac personajele este singura importantă; *cine* face ceva și *cum* face acest lucru sînt întrebări care nu se pun decît în al doilea rînd.“ Cel puțin Propp consideră că succesiunea proceselor într-o cronologie fixă, care este dată de ordinea funcțiilor, este o dimensiune structurală esențială. Dar

Lévi-Strauss, de pildă, respinge această concepție: nu se ajunge la semnificația povestirii mitice decît rupînd lanțul evenimențial pentru a pune în evidență matricea relațiilor acronice pe care se structurează mesajul. A.-J. Greimas, mai nuanțat, R. Barthes, mai radical, ocupă poziții apropiate. A.-J. Greimas distinge două nivele de structurare a povestirii, cărora le corespund două gramatici narative: una, fundamentală, care dezvoltă o dialectică acronică de concepte contrarii, contradictorii sau implicative și care dezvăluie sensul profund al povestirii; alta superficială, care explică manifestarea temporalizată, antropomorfizată, anecdotică, sub formă de actanți și de funcții (vom spune de roluri) ale acestei structuri profunde*. Pentru R. Barthes, diada subiect-predicat, pe de o parte, logica acțiunilor, pe de alta, sînt categorii condiționate de o tradiție culturală: tributară unei empirii sau unei metafizici marcate de istorie, structurarea pe care o permit nu are decît o valoare relativă; nu ajunge pînă la esența mesajului**.

Fără a ne strădui să examinăm contextul particular al fiecăreia dintre aceste poziții, vom constata că ele pun sub semnul întrebării însăși noțiunea de rol, ca unitate structurantă a povestirii, contestînd unul sau altul dintre cele trei puncte următoare:

— ideea de nume propriu, subiectul rolului;
— ideea de proces, predicat al subiectului;
— însăși relația subiect-predicat.

Care poate fi valoarea acestor obiecții? Să remarcăm întîi că ele nu pot nega *posibilitatea* unei descompuneri a subiectului în roluri, ci numai *utilitatea* acestei operații, capacitatea ei de a degaja sensul textului narativ. Ne-ar fi de-ajuns să recurgem la o definiție formală a povestirii pentru a apăra validitatea, dacă nu fecunditatea demersului nostru:

— poate fi eliminată din noțiunea de povestire ideea de *proces-predicat?* A povesti înseamnă a enunța o devenire;

* Cf. *supra*, „« Modelul constituțional » al lui A.-J. Greimas."

** *S/Z*, Seuil, 1970, 278 p., în special p. 83, 88, 112, 209. Precizăm că la originea lucrării noastre stă o sugestie a lui Roland Barthes și că această *Logică a povestirii* n-ar fi putut să se materializeze fără lecțiile sale, nici să fie dusă la bun sfîrșit fără ajutorul lui prietenesc.

a enunța o devenire înseamnă a lua poziție față de o modificare posibilă, fie pentru a o afirma, fie pentru a o nega.

— poate fi eliminat *subiectul-nume propriu?* Nici o devenire, nici o modificare, nici o conservare nu pot fi enunțate decît prin referire la un punct fix, subiectul, care se presupune că se menține neschimbat sub procesele care îl afectează.

— poate fi eliminată însăși relația predicativă? Ar trebui atunci ca povestirea să nu mai constea din enunțarea devenirii lucrurilor, sau să nu mai consiste decît în aparență în enunțarea acestei deveniri. Dar ce ar însemna atunci a povesti? Și cum s-ar numi, cum s-ar defini activitatea care ar enunța efectiv devenirea lucrurilor?

Dacă ne mărginim la o definiție pur formală a povestirii nu trebuie să facem nici o concesie: descompunerea mesajului în unități reprezentate de roluri (procese predicînd subiecte-nume proprii) nu este numai o operație posibilă, este singura adecvată la analiza obiectului său. În schimb, trebuie să recunoaștem gravitatea acestor obiecții în măsura în care nu neagă posibilitatea, ci *pertinența* unei descompuneri a povestirii într-un sistem de roluri cu scopul de a degaja sensul textului narativ. Întrebarea de fond este următoarea: organizarea rolurilor într-un subiect constituie oare, cum susținem noi, adevărata infrastructură a mesajului, în așa fel încît analiza pe care am făcut-o pînă acum, oricît de puțin capabilă ar fi să degajeze sensul complet al oricărei povestiri, este totuși prealabilul necesar pentru o investigare metodică a straturilor de semnificație suprapuse în textul acesteia? Sau este această organizare mai degrabă raționalizarea mesajului, aplicată în conformitate cu normele unei „verosimilități" sau a unei „lizibilități" în general acceptată de toți și lipsită de valoare semnificantă tocmai datorită acestei adeziuni masive? Am crezut, printr-o decupare a povestirii după *logica* acțiunilor, că putem construi o grilă de analiză *semiologică* a codurilor ce intră în joc la alte nivele ale textului. Poate că ne înșelăm. Dacă această logică a acțiunilor nu este, în raportul ei față de mesajul textului, decît un fel de ambalaj, apt să vehiculeze semnificațiile cele mai variate

fără ca el însuși să comporte sau să comande vreuna, demersul nostru ne duce la un impas: structurarea rolurilor nu va putea să ne servească de trambulină pentru a ajunge la descifrarea mesajului: iar dacă această logică exercită, contrar semnificațiilor latente ale textului, o funcție de cenzură și de represiune, eroarea noastră este și mai gravă: ne angajează într-o căutare care justifică și perpetuează ocultarea sensului.

Recunoaștem că nu avem nici un răspuns hotărîtor de adus acestui reproș. Contăm pe aplicațiile metodei la corpusuri variate pentru a pune în evidență fie sterilitatea ei, dacă sistemul rolurilor se închide în sine însuși, învîrtindu-se în gol fără a angrena celelalte straturi ale mesajului, fie fecunditatea lui, dacă decupajul povestirii conform cu articulațiile subiectului furnizează o grilă aplicabilă textului în ansamblul său (sau măcar mai modest, ne ajută să citim acest text). Pînă atunci, putem considera că dovada neînsemnătății sau a nocivității sale nu este făcută. Deprecierea subiectului nu vizează în realitate decît afabulația convențională a acestuia, acea pulbere de evenimente care merg, cum scrie Roland Barthes, de la detaliul comportamental mărunt la stereotipul romanesc. Dar duce ea la o destructurare a acțiunii, la nivelul de abstractizare la care o consideră analiza noastră? Scopul nostru a fost tocmai de a scoate la iveală resorturile funcționale subiacente anecdotei care le manifestă și care, în funcție de reglarea atenției, le ascunde sau le descoperă. Este adevărat că presiunea convențiilor se exercită cu putere asupra acestui strat al mesajului, dar nu constituie tocmai acest fapt indicele virulenței sale potențiale? Nu credem că se poate determina sensul unui text narativ fără să ne referim în permanență la un sistem de roluri. Acela care preferă să se lipsească de un asemenea sistem este pus în fața alternativei următoare: sau aplică textului categorii de analiză din care noțiunea de rol este absentă, dar ceea ce sesizează nu are nimic narativ în sine; este o enclavă în povestire, sau un mesaj paralel cu povestirea; sau analizează povestirea, dar atunci conceptele așa-zise non-predicative sau acronice pe care le aplică la structurarea intrigii camuflează persoanele-subiect și procesele-predicat, adică rolurile.

VI.2.3. *A treia întrebare: poate fi conceput un alt sistem de roluri la fel de satisfăcător, sau poate chiar mai bun?*

Să presupunem că veți fi de acord că noțiunea de rol, așa cum am definit-o, este într-adevăr unitatea narativă elementară, atomul de semnificație pornind de la care trebuie să ne străduim să organizăm materia povestirii. Mai putem să ne întrebăm dacă sistemul de roluri pe care îl propunem este singurul imaginabil și, în caz de pluralitate, dacă este cel mai bun. Trebuie să ne apărăm de reproșul de a fi edificat un cod arbitrar care decupează și numește după bunul său plac o țesătură disponibilă pentru alte lecturi, alte decupaje, alte denumiri. Trebuie să dovedim că logica rolurilor de care ne prevalăm se impune, peste tot și întotdeauna, drept singurul principiu al unei organizări coerente a evenimentelor în subiect.

Or, am recunoscut că întemeierea pe o metafizică a facultăților ființei umane era necesară pentru construirea sistemului nostru. Trebuie să hotărîm dacă însăși activitatea narativă ne impune categoriile acestei metafizici drept condiții ale unei puneri în formă a experienței narate sau dacă, dimpotrivă, noi o proiectăm asupra materiei povestirii pentru a o ordona după deprinderile gîndirii noastre istorice și locale. În primul caz, pretenția noastră de a identifica *universale* (un lexic și o sintaxă aplicabile oricărui fel de text narativ existent sau imaginabil) este întemeiată: ceea ce nu înseamnă că metafizica ce derivă din aceasta este adevărată, ci că omului îi este imposibil dacă vrea să comunice altor oameni povestirea unei experiențe umane, să nu se angajeze într-un astfel de sistem de roluri. În a doua ipoteză, trebuie să credem că există, sau că ar putea să existe, structurări ale materiei narative care, lipsindu-se de asemenea presupoziții sau înlocuindu-le prin altele la fel de arbitrare, ar duce la un lexic și la o sintaxă a rolurilor de o plauzibilitate egală sau superioară.

Să vedem în special cît de supus e acestei obiecții primul pas al demersului nostru. Punctului nostru de plecare (punerea unui subiect-nume propriu, eventualitatea unui proces de *modificare* sau de *conservare* predicînd devenirea acestui

subiect) pare să i se poată atribui o generalitate absolută. Se întîmplă oare la fel la cea de-a doua etapă, introducerea *valorizărilor* și corolarul ei, atribuirea statutului de *persoană* subiectului-nume propriu? De astă dată evidența imediată nu mai este de partea noastră: de ce, dintre toate formele imaginabile de *modificare* și de *conservare* alegem *ameliorarea* și *degradarea* pe de o parte, *protejarea* și *frustrarea* pe de alta? Numai un subiect uman sau antropomorf poate, în ochii lui sau în ai altuia, să asume un rol de beneficiar sau de victimă. Consecința acestei opțiuni este deci de a rezerva subiecților personificați accesul la rolurile diferențiate care apar în etapele ulterioare ale dezvoltării sistemului. Dar nu este oare ciudat că lexicul nostru este proporțional atît de bogat în procese antropomorfe și atît de sărac în procese deschise subiecților nepersonificați (dintre toate, doar *modificarea* și *conservarea*)? Nu dovedește oare aceasta că, obnubilați de corpusul de povești cu care se hrănește cultura noastră, am neglijat, să explorăm devenirea subiecților non-umani și non-antropomorfi? Dacă am fi plecat de la texte științifice sau tehnice, de la ipoteze le unor astronomi asupra genezei cosmosului, de la rapoartele unor ingineri asupra ruperii unui baraj, n-am fi văzut oare apărînd cupluri precum *dilatare / contracție*, *atracție / repulsie*, *solidificare / lichefiere*...? Nu trebuie oare să recunoaștem, în ipoteza cea mai favorabilă, că lexicul nostru este foarte lacunar, de vreme ce nu explorează decît sectorul proceselor care se leagă de suferința și de actele oamenilor, și, în cea mai defavorabilă, că este arbitrar, de vreme ce aceeași materie narativă se pretează, în funcție de ideologie, la o multiplicitate de structurări concurente?

Pentru a răspunde acestei obiecții, trebuie să arătăm că orientarea antropomorfă și antropocentristă luată de dezvoltarea sistemului nostru de roluri nu se datorează atracției exercitată de corpusul de povestiri la care ne referim, conștient sau nu, și care, aproape în totalitate, povestește aventurile unor oameni; ci că, dimpotrivă, această preponderență empirică provine din faptul că o dezvoltare a povestirii într-un lexic și o sintaxă diferențiate nu este posibilă decît dacă povestirea se întemeiază pe o structurare antropo-

morfă a materiei narative, ceea ce reclamă să li se atribuie subiecților calitatea de persoane și privilegiile aferente. Această teză poate fi susținută după o schemă de argumentare pe care o vom rezuma astfel: structurarea subiectului în termeni de roluri se sprijină pe noțiunea de *funcție*; dar funcția se definește ca semnificația căpătată de către un eveniment în raportul său cu o *finalitate* (pe care o servește sau o deservește); or, un focar de finalitate imanent subiectului apare numai cînd un agent primește în acest subiect atributele unei *persoane*.

Într-adevăr, să reluăm exemplul care a servit pentru a întemeia obiecția. De ce *dilatare* (sau *contracție*) nu este un proces funcțional al intrigii, pe cînd *ameliorare* (sau *degradare*) este? Pentru că faptul de a se dilata este în sine lipsit de semnificație pentru subiectul impersonal (o bară de fier etc.) pe care îl modifică; nu poate căpăta o semnificație decît în raport cu trei focare de finalitate, trei persoane: a) însăși bara de fier, dacă povestirea o personifică, și în acest caz procesul de dilatare se va traduce funcțional prin *ameliorare* sau *degradare* a soartei barei de fier; b) un personaj prezent *în intrigă* și interesat de fenomen: de pildă un inginer care speră sau se teme de această dilatare pentru ducerea la bun sfîrșit a sarcinii sale; și, în acest caz, dilatarea se traduce funcțional în *ameliorare* sau *degradare* a soartei unui subiect-persoană; c) o persoană în *afară de intrigă* care poate fi naratorul sau ascultătorul povestirii, și interesată de fenomen: de pildă, un fizician care-l ascultă pe laborantul lui ce-i face o dare de seamă asupra unei experiențe.

Această ultimă finalitate transcendentă intrigii dă rațiunea de a fi (tehnică, literară, didactică...) a mesajului. Răspunzînd oarecum întrebării pe care ar pune-o ascultătorul naratorului: de ce îmi povestești toate acestea?, ea este întotdeauna prezentă în orice povestire. Dar cercetarea ei ține de studiul povestirii *care se povestește:* nu poate servi la nimic în structurarea autonomă a povestirii *povestite*, care este obiectul prezentei lucrări.

O povestire fără finalitate *în afara intrigii* ar fi, *ad litteram*, un nonsens. Dimpotrivă, o povestire fără finalitate *în intrigă* poate fi concepută, dar lexicul rolurilor se reduce într-o

asemenea povestire la un minim compatibil cu definiția povestirii (este înregistrarea unei *modificări* sau a unei *conservări* a unui *statu quo ante*) iar sintaxa se limitează la relațiile cronologice *(simul* și *post)* și la relația *cauză-efect*. Saltul hotărîtor se operează cînd evenimentele încetează de a fi prezentate ca indiferente pentru subiectul pe care îl afectează și interesante numai pentru cuplul narator-ascultător. Răspunzînd acum la întrebarea: ce le pasă acestora?, principiul finalității care este introdus atunci în subiect permite gruparea unui pachet de evenimente și înnodarea lor prin legături sintactice noi: relațiilor temporale *simul* și *post*, relației *cauză-efect*, li se suprapune, după cum evenimentul servește sau deservește interesele subiectului-persoană, o relație de la *mijloc* la scop sau de la *obstacol* la scop. Iar subiectul, la rîndul lui, nu mai este pur și simplu un pacient modificat sau conservat, ci devine *beneficiar* sau *victimă*. Conferind subiectului statutul unei persoane, naratorul introduce un pol de valorizare a evenimentelor.

Apoi, cînd subiectul-persoană este înzestrat cu o conștiință influențabilă, cunoașterea evenimentelor încetează de a fi rezervată numai naratorului și devine accesibilă personajului. Acesta devine deci naratorul posibil (lucid sau orb, nu are importanță) al anumitor fragmente ale aventurii sale. De astă dată, naratorul ridică subiectul-persoană la statutul de pol al *narațiunii*.

Cînd, în sfîrșit, *subiectul-personal-conștient* este înzestrat cu putere de inițiativă, organizarea evenimentelor încetează de a fi prezentată ca fiind rezervată destinului; ele se organizează în rețele strategice de mijloace în care personajul nu mai este doar scopul ci și principiul inițiator. Naratorul ridică atunci subiectul la statutul de pol al *acțiunii*.

Printr-un joc de delegații succesive, instanța naratoare transferă astfel subiectului-nume propriu o putere de organizare autonomă a materiei narative. În subiectul povestit există o logică universală și necesară a rolurilor, pentru că o logică universală și necesară a rolurilor conduce combinarea subiectelor trăite. Prin aceasta se explică de ce cheile pe care le făurim convin la fel de bine unei povestiri egiptene din epoca faraonilor, unei cronici biblice, unei stratageme de

război chinezești, unei fabule grecești, unui mit amerindian, unui *fabliau*, sau scenariului unui roman polițist. Se pot concepe fără îndoială subsisteme de roluri, care determină povestirile dintr-o anumită arie culturală sau un anumit gen literar (astfel, „rolurile" comediei: ingenua, tatăl nobil, fanfaronul...), dar aceste stereotipuri sînt reductibile la niște agregate mai mult sau mai puțin stabile de roluri elementare, de pasiuni și de acțiuni, în care am regăsi categoriile care ne sînt familiare: beneficiarul și victima, înșelătorul și înșelatul etc. Sistemul de roluri pe care l-am schițat furnizează matricea din care au ieșit toate celelalte.

Se vede în ce sens rămîne îndreptățit să vorbim despre un anumit antropomorfism natural al povestirii. Nu doar că a povesti ar însemna constrîngerea de a conferi celor despre care se povestește atributele simțirii și acțiunii umane. Dar materialul narativ nu se lasă organizat în unități, totodată puternic integrate într-o unitate de nivel superior și fin diferențiate în unități mai mici, decît sub acțiunea focarelor de personificare care acționează în ele. Așa cum magneții, acoperiți cu o foaie de hîrtie presărată cu pilitură de fier adună granulele răspîndite într-o figură care desenează liniile de forță ale cîmpului magnetic, subiecții-persoane acționează asupra pulberii evenimentelor ca niște poli de atracție și de repulsie, răspîndind sau regrupînd evenimentele în funcție de interesele lor vitale.

VI. 2.4.

Ne mai putem întreba dacă acest cod al rolurilor după care se articulează materia povestirii este el însuși de ordin narativ. De vreme ce ține de o logică a evenimentelor și a acțiunilor, el determină atît rolurile „în sine", în universul extranarativ, cît și rolurile așa cum le articulează și le combină autorul povestirii. Dar atunci, sîntem noi îndreptățiți să anunțăm în titlul nostru că vom trata despre rolurile *narative*? Nu am încercat oare doar să camuflăm servitutea a ceea ce este povestit față de un referent extranarativ, care îi servește de model, și nu ar fi trebuit să prezentăm tenta-

tiva noastră numai drept ce este într-adevăr, o logică a rolurilor în experiența umană?

Ar fi desigur de neconceput să existe două logici ale rolurilor, una determinînd universul referențial al aventurilor „în sine", cealaltă universul semnificat de aceste aventuri, devenite materie de povestit. În consecință, ceea ce spunem despre organizarea rolurilor în povestire este valabil pentru organizarea rolurilor în viața reală și viceversa. Dar nu trebuie să conchidem de aici că, angajîndu-ne în logica rolurilor, am ieșit din analiza povestirii. Se crede îndeobște că rolurile și legile subiectului care combină rolurile, există *înainte* de povestire și *în afara* povestirii: dacă ar fi modele oferite *mimesis*-ului narativ, i-ar impune articulațiile lor, reducîndu-l la o funcție de copist. Dar credem a fi arătat că rolurile luate astfel drept modele provin la rîndul lor dintr-o *praxis* narativă. Neexistînd decît într-o devenire, rolul nu este articulabil decît printr-o povestire care îl enunță: în această privință, activitatea narativă precedă și fundamentează rolul. Cînd apoi o povestire secundă își ia drept sarcină de a relata complexul de evenimente, adevărate sau fictive, din care va face o poveste, narațiunea exercită, fără știrea naratorului, un drept de reluare asupra unui material pe care tot ea l-a organizat în prealabil: este argumentul, scenariul, versiunile precedente ale temei, dar niciodată faptul brut. Materia povestirii are întotdeauna dinainte forma de povestire. Asupra acestei materii actele narative succesive procedează la elaborări care, afară doar dacă trădează tema, înseamnă fie a grefa expansiuni de roluri (determinînd virtualități rămase în suspensie), fie a reduce aceste expansiuni (readucînd la indeterminare virtualități exploatate mai înainte). Narațiunea dezvoltă sau condensează o povestire primă. Ea o re-generează, nu o imită niciodată. Ceea ce este povestit nu este, în textura sa intimă, un complex de evenimente și de roluri organizate după legi care îi sînt străine, ci o altă povestire care a pus deja sub forma de rol, a „înrolat" țesătura narabilului.

Dar dacă rolul cere o activitate naratoare pentru a se enunța, și narațiunea, la rîndul ei, are nevoie de universul rolurilor pentru a-și desfășura enunțurile. Să ne punem în

situația unui narator care, din motive de opțiuni filozofice sau estetice, socotește cu cale să-și elibereze povestirea de această servitute. Ce poate să facă? Vom deosebi, după formele și gradul recuzării sale:

a) *Dislocarea:* operația care consistă în a rupe firul poveștii, a juxtapune momente de roluri care nu se înlănțuie unul cu altul în unitatea unei aceleiași acțiuni; a prezenta de pildă procese actualizate a căror origine și finalizare rămîn necunoscute. Să fie nevoie să relevăm că acest procedeu nu creează un principiu nou de organizare narativă? Înăuntrul fiecărui fragment, vechiul sistem funcționează în mod normal; de la un fragment la altul, legătura nu este aceea a înlănțuirii narative, ci o altă formă de legătură discursivă (comparație, antiteză etc.).

b) *Reducerea:* operație care constă în a reduce organizarea materiei narative la formele sale cele mai elementare. Dintr-o prejudecată inversă aceleia a tradiției literare, care antropomorfizează obiectele neînsuflețite (pentru ca povestirea să fie mai „vie"), se poate hotărî să se renunțe la rolurile de agent, de pacient sau chiar la conceptul de persoană. Este o prejudecată în favoarea lucrurilor: subiectul rămîne pasibil de modificări sau de conservări, dar nu mai este înzestrat cu afecte, nici cu putere de inițiativă. În acest al doilea caz, ne dispensăm fără îndoială de majoritatea rolurilor născute din experiența antropomorfă, dar prin ce să le înlocuim? Lipsit de resorturile sale cele mai eficace, noul sistem funcționează, sărăcăcios, pe reziduurile celui vechi.

c) *Refuzul:* vom desemna astfel întreprinderea radicală care ar consta în recuzarea bazei însăși a sistemului narativ, relația care unește subiectul cu procesul care îl predică. Nu ne îndoim că transgresarea coerentă a acestei relații poate fi un principiu de scriitură, dar negăm că textele astfel produse ar mai putea fi numite *povestiri*. A povesti, o repetăm pentru ultima oară, nu va însemna niciodată altceva decît a spune ceea ce se întîmplă cu o persoană sau cu un lucru, a enunța succesiunea predicatelor pe care i le conferă devenirea sa. Dacă persoana sau lucrul refuză această angajare, narațiunea este nevoită să se enunțe pe sine însăși, ca acțiune naratoare, și atunci din două una: sau este vorba

de actul de a nara în devenirea lui, iar această devenire se articulează în roluri, la fel ca orice altă materie de povestit; sau este vorba de instanțe acronice subiacente actului de a nara, și, în acest caz, nu mai avem o povestire, ci un mesaj care vorbește despre povestire. Povestirea se poate lipsi de rol la fel de puțin ca rolul de povestire: povestirea este forma rolului, rolul materia povestirii.

Astfel se justifică titlul acestei lucrări: am inventariat universul de roluri pe care și le dă progresiv o activitate naratoare, prin jocul tăieturilor pe care le operează în țesătura narabilului, nu la întîmplarea empiriei ci după legile unei logici. Este vorba într-adevăr de un studiu al rolurilor narative principale, adică al universalelor care apar în urma actului de a nara.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

NOTE

[1] Vladimir Iakovlevici Propp (născut în 1895), filolog și folclorist sovietic, profesor la Universitatea din Leningrad. Pe lîngă *Morfologija skazki (Morfologia basmului)*, Voprosy poetiki XII, Academia, Leningrad, 1928, devenită celebră în urma traducerii efectuate sub îndrumarea lui Stith Thompson (născut în 1885, profesor la Universitatea Indiana), savantul rus a mai publicat: *Istoričeskie korni volšebnoj skazki (Rădăcinile istorice ale basmului fantastic)*, Izdateľstvo LGOLU, Leningrad, 1946 (tradusă în românește de Radu Nicolau, cu prefață de Nicolae Roșianu, Editura Univers, București, 1973); *Russkij geroičeskij epos (Epica eroică rusească)*, Goslitizdat, Moskva, 1958; (ediția a II-a adăugită) *Russkie agrarnye prazdniki (Sărbătorile agrare rusești)*, Leningrad, 1963; *Folklor i dejstvitelnost (Folclorul și realitatea)*, Nauka, Moskva, 1976; *Problema komizma i smeha (Problema comicului și a risului)*, Iskusstvo, Moskva, 1976. Este interesant de semnalat că Propp a pregătit și prefațat o nouă ediție a culegerii de basme a lui Afanasiev, *Narodnye russkie skazki v trjoh tomah (Basme populare rusești în trei volume)*, Goslitizdat, Moskva, 1953.

[2] Joseph Charles Marie Bédier (1864—1938), filolog medievist, profesor la *Collège de France*, membru al Academiei. S-a afirmat cu amplul studiu *Les Fabliaux (Fabliau-urile)*, Honoré Champion, Paris, 1895. Între 1908 și 1915 a publicat monumentala lucrare *Les Légendes épiques (Legendele epice)*, t. I—IV, Edouard Champion, Paris, în care a formulat o teorie proprie, admisă și azi în unele cercuri de specialiști, asupra originii cîntecelor de gestă franceze. A dat mai multe ediții critice de texte medievale, între care *La Chanson de Roland (Cîntecul lui Roland)*, 1921. Împreună cu Paul Hazard a condus editarea unei *Histoire illustrée de la littérature française (Istorie ilustrată a literaturii franceze)*, t. I—II, Éditions Larousse, Paris, 1923.

[3] Antti Aarne (1867—1925), folclorist finlandez, profesor la Universitatea din Helsingfors. A publicat *Vergleichende Märchenforschungen (Cercetări comparatistice asupra basmului)*, Helsingfors, 1907. Opera lui capitală este *Verzeichnis der Märchentypen (Catalogul tipurilor basmului)*, Folklore Fellows Communications no. 3, Helsinki, 1910, o clasificare a motivelor din basme. Aceasta a fost continuată de americanul Stith Thompson în lucrarea *Motif-Index of Folk-Literature. A Classification of Narrative Elements in*

Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends (Index de motive din literatura populară. O clasificare a elementelor narative din basme, balade, mituri, fabule, romane medievale, pilde, fabliau-uri, culegeri de anecdote și legende locale), ediție revăzută și adăugită, vol. I—II, Bloomington, Indiana, Indiana University Press, 1955—1958. Prima ediție a acestei cărți a apărut în 1928, sub titlul *Types of the Folktale in World Literature (Tipuri de basm în literatura lumii)*.

[4] Algirdas Julien Greimas (născut în 1917 în Lituania), lingvist și semiotician francez, profesor la *École pratique des Hautes Études*. A avut preocupări de lingvistică cantitativă și de lexicologie în domeniul limbii franceze vechi. A devenit unul din cei mai însemnați reprezentanți ai semanticii structurale odată cu publicarea lucrării sale *Sémantique structurale, recherche de méthode (Semantică structurală, cercetare metodologică)*, Éditions Larousse, Paris, 1966. Aici propune noțiunile de sem, semem, clasem și metoda analizei semice, pe care o extinde și la naratologie. În analiza discursului propune noțiunea de izotopie, iar în domeniul teoriei narațiunii, un prim model, de tip actanțial. Modelul narativ „constituțional" a devenit cunoscut în Franța prin *Du Sens, essais sémiotiques (Despre sens, eseuri semiotice)*, Éditions du Seuil, Paris, 1970, iar capitolul respectiv a fost republicat în antologia de texte de referință a lui Alain Rey — *Théories du signe et du sens (Teorii ale semnului și sensului)*, Klincksieck, Paris, 1976, t. II, pp. 245—250. Orientarea lui Greimas spre semiotică înțeleasă ca o știință generală a comunicării se confirmă în *Sémiotique et sciences sociales (Semiotică și științe sociale)*, Éditions du Seuil, Paris, 1976, iar preocupările pentru teoria povestirii reapar în *Maupassant. La sémiotique du texte, exercices pratiques (Maupassant. Semiotica textului, exerciții practice)*, Éditions du Seuil, Paris, 1976. Editura Univers a publicat în 1975 *Despre sens, eseuri semiotice*, în traducerea și cu prefața Mariei Carpov, la care se vor referi toate trimiterile din textul lui Bremond.

[5] Tzvetan Todorov, filolog, cercetător la *Centre national de la recherche scientifique*. A debutat cu o analiză structurală a *Legăturilor periculoase* ale lui Laclos, intitulată *Littérature et signification (Literatură și semnificație)*, Éditions Larousse, Paris, 1967, cu care obținuse doctoratul. În domeniul lingvisticii a publicat, împreună cu Oswald Ducrot, un *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage (Dicționar enciclopedic al științelor limbajului)*, Éditions du Seuil, Paris, 1972, iar în domeniul naratologiei, în afară de lucrarea citată în text de Bremond, *Introduction à la littérature*

fantastique (Introducere în literatura fantastică), Éditions du Seuil, Paris, Paris, 1970 — a cărei traducere românească, aparținînd lui Virgil Tănase, cu o prefață de Alexandru Sincu, a apărut la Editura Univers în 1973 — și *Poétique de la prose (Poetica prozei)*, Éditions du Seuil, Paris, 1971. Mai recentă este lucrarea cu caracter istorico-teoretic *Théories du symbole (Teorii ale simbolului)*, Éditions du Seuil, Paris, 1977. Este unul din codirectorii revistei *Poétique* și conduce (împreună cu Gérard Genette) colecția *Poétique* a editurii Seuil.

[6] Claude Lévi-Strauss (născut în 1908), antropolog, profesor la *Collège de France*. Debutează cu un studiu de teren despre *La Vie familiale et ociale des Indiens Nambikwara (Viața familială și socială a indienilor nambikwara)*, Société des Américanistes, Paris, 1948, și cîștigă premiul Paul Pelliot cu *Les Structures élémentaires de la parenté (Structurile elementare ale rudeniei)*, Presses Universitaires de France, Paris, 1949, în care, aplicînd ideile structuraliste la studiul teoretic al relațiilor de rudenie, întemeiază o nouă disciplină în cadrul antropologiei. Opera lui fundamentală, consacrată mitologiilor popoarelor din cele trei Americi, este *Mythologiques (Mitologice)*, Éditions Plon, Paris: I *Le Cru et le cuit (Crud și gătit)*, 1964, II *Du Miel aux cendres (De la miere la cenușă)*, 1966, III *L'Origine des manières de table (Originea bunei purtări la masă)*, 1968, IV *L'Homme nu (Omul gol)*, 1971, prin care impune o transformare decisivă în antropologia culturală.

[7] *La Structure et la forme (Structura și forma)*, articol citat de Bremond în capitolul *Mesajul narativ*, și republicat în: Claude Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale deux (Antropologie structurală doi)*, Éditions Plon, Paris, 1973.

[8] Alan Dundes, folclorist american, profesor la Universitatea California (Berkeley). Lucrarea citată de Bremond în capitolul *Posteritatea americană a lui Propp* l-a consacrat. A editat culegeri de articole, *The Study of Folklore (Studiul folclorului)*, Englewood Cliffs, New Jersey, 1965, și *Every Man His Way: Readings in Cultural Anthropology (Fiecare cum îi place, antologie de antropologie culturală)*, Englewood Cliffs, New Jersey, 1968. Specializat în basme, anecdote, zicale, ghicitori.

[9] Destul de asemănătoare este și metoda „cartelelor" sau a „lecturii verticale", preconizată de Lévi-Strauss în *Antropologia structurală*, Editura Politică, București, 1978, pp. 253—257. În această problemă se poate consulta și articolul Catherinei Backès-Clément din: Jean Copans, Maurice

Godelier, Serge Tornay, Catherine Backès-Clément, *L'Anthropologie, science des sociétés primitives? (Antropologia, știință a societăților primitive?)* Éditions E.P., Paris, 1971.

[10] V. în acest sens V. I. Propp, *„Les Transformations des contes fantastiques" (Transformările basmelor)*, în *Théorie de la littérature, textes des formalistes russes réunis et présentés par Tzvetan Todorov (Teoria literaturii, scrieri ale formaliștilor ruși reunite și prezentate de Tzvetan Todorov)*, Éditions du Seuil, Paris, 1965, pp. 234—263.

[11] Claude Lévi-Strauss, *Ce que je suis, Entretien avec Jean-Paul Enthoven et André Burguière (Ceea ce sînt, Convorbire cu Jean-Paul Enthoven și André Burguière)*, *Le Nouvel Observateur*, 28 iunie 1980.

[12] Franz Boas (1858—1942), antropolog american de origine germană, profesor la Universitatea Columbia. O călătorie în Groenlanda l-a determinat să renunțe la o carieră universitară în Germania (era *Privatdozent*) pentru a deschide un drum nou în studiul societăților amerindiene și eschimose. A contribuit în mod hotărîtor la introducerea metodelor științifice în antropologie. Una din lucrările sale de sinteză este consacrată artei: *Primitive Art (Arta primitivă)*, H. Aschehoug & Co., Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning, Oslo, 1927.

[13] Claude Lévi-Strauss, *Tropice triste*, Editura Științifică, București, 1968, pp. 61—62.

[14] Cf. Postfața lui Ariton Vraciu la Vojtech Zamarovský, *Din tainele imperiului hitit*, Editura Junimea, Iași, 1980, pp. 241—244, care dă și o bibliografie a problemei laringalelor.

[15] Tradusă de Inna Cristea la Editura Univers, București, 1973. Cartea a fost scrisă în anii '20 și publicată la treizeci și unu de ani după moartea autorului, în 1965, la Editura Iskusstvo din Moscova.

[16] Cf. Julia Kristeva, *„Problèmes de la structuration du texte" (Probleme ale structurării textului)*, în *Théorie d'ensemble (Teorie globală)*, Éditions du Seuil, Paris, 1968, pp. 298—317.

[17] *„La Réflexion sur la littérature dans la France contemporaine" (Reflecția asupra literaturii în Franța contemporană)*, *Poétique* 38, 1979, pp. 131—148.

[18] *Essais critiques (Eseuri critice)*, Éditions du Seuil, Paris, 1964, p. 140, *apud* Todorov, *op. cit.*, p. 141.

[19] Bunăoară *Poétique de la prose (Poetica prozei)*, Éditions du Seuil, Paris, 1971.

[20] Gérard Genette, *Figures III (Figuri III)*, Éditions du Seuil, Paris 1972. Selecțiuni din această lucrare au apărut în volumul alcătuit, tradus și prefațat de Angela Ion și Irina Mavrodin, *Figuri*, Editura Univers, București, 1978.

[21] V. în acest sens Gerald Prince, *„Introduction à l'étude du narrataire" (Introducere în studiul naratarului)*, *Poétique* 14, 1973, pp. 178—196.

[22] V. cercetările lui Solomon Marcus, Stanca Fotino, Mihaela Dumitru, Adriana Polith și Gheorghe Păun în *Semiotica folclorului, abordare lingvistico-matematică*, Editura Academiei, București, 1975.

[23] *„Les Bons récompensés et les méchants punis, morphologie du conte merveilleux français" (Cei buni sînt răsplătiți și cei răi pedepsiți, morfologia basmului francez)*, în *Sémiotique narrative et textuelle (Semiotică narativă și textuală)*, Éditions Larousse, Paris, 1973.

[24] Cf. D. W. Fokkema, Elrud Kunne-Ibsen, *Theories of Literature in the Twentieth Century (Teorii ale literaturii în secolul XX)*, C. Hurs & Company, London, 1978, pp. 146—160.

[25] Ar trebui adăugate cercetările apărute în ultimul deceniu în diverse reviste, în special *Poétique* (Larivaille, 19, 1974; Potet, 35, 1978), *Journal of American Folklore* (Powlison, 335, 1972; Turner, 335, 1972; Colby, 339, 1973) și *Anthropos* (Colby și Colby, 69, 1974), precum și excelenta sinteză a lui Limentani în *Charlemagne et l'épopée romane. Actes du VIIe Congrès International de la Société Rencesvals (Carol cel Mare și epopeea romanică. Actele celui de-al VII-lea Congres Internațional al Societății Rencesvals)*, Les Belles Lettres, Paris, 1978. Menționăm că articolul lui Meletinski, citat în text, discută și cîteva studii românești asupra morfologiei basmului. Vom semnala pe lîngă acestea articolele lui S. Marcus, S. Fotino, M. Dumitru, A. Polith, Gh. Păun din *Semiotica folclorului, abordare lingvistico-matematică*, Editura Academiei, București, 1975.

[26] În traducerea de față, citatele și trimiterile la cartea lui Propp se referă la versiunea sa românească, *Morfologia basmului*, traducere de Radu Nicolau, studiu introductiv de Radu Miculescu, Editura Univers, București, 1970.

[27] În această traducere, termenul francez *récit* este redat prin *povestire*.

[28] Termenul francez *histoire* va fi redat peste tot, în această traducere, prin *poveste*.

[29] Bremond distinge între *racontè* și *racontant* după modelul distincției saussuriene dintre *signifié* și *signifiant*. Sensul mai exact al termenului *racontè* ar fi acela de „element al interpretării povestirii". Povestirea textuală nu este decît o succesiune de semne organizate în complexe de semnificație de nivele diferite. Cititorul dă acestui mesaj o interpretare, în sensul că face să corespundă fiecărui element din povestire un element imaginar reprezentat așa cum ar putea fi în realitate, iar eventualele incongruențe nu-l deranjează, ba chiar îl stimulează. Ni-l închipuim, de pildă, pe Barbă-Albastră ca pe un bărbat înalt, voinic, cu privire fioroasă și cu o barbă ... albastră. La fel ne imaginăm toate relațiile și evenimentele povestite, ca avînd o reprezentare (v. în acest sens și conceptul de *construcție* la Tzvetan Todorov, „*La Lecture comme construction*", *Poétique* 24, 1975). Termenul *racontant* desemnează un element al structurii povestirii textuale, la orice nivel. În perspectivă bremondiană, aceste elemente sînt rezultatul unei alegeri între mai multe posibilități, astfel încît, într-un anume sens, povestirea *se povestește* prin șirul opțiunilor sale. Traducerea de față redă expresiile *récit racontè* și *récit racontant* respectiv ca *povestire povestită* și *povestire care se povestește*.

[30] Ideea de morfologie, înțeleasă într-un sens dinamic, ca rezultatul unei combinatorii active și orientate evolutiv, vine de la Goethe. Poetul german, ale cărui preocupări multilaterale au cuprins și științele naturii (în special optica, botanica, anatomia și geologia), concepea o plantă originară *(Urpflanze)*, oarecum asemănătoare cu relicta actuală *Gingko biloba*, din care s-a dezvoltat multitudinea de forme ale regnului vegetal. El a fondat astfel o metodă de gîndire, zisă a „fenomenului originar", căreia i-a închinat un studiu poetul și filosoful român Lucian Blaga. Lărgirea și îmbogățirea ideilor despre narațiune de la Bédier la Bremond capătă, în perspectiva reflecției goetheene, semnificații care depășesc limitele unui formalism îngust.

[31] Folosim pentru a traduce termenii *contes de fées*, *contes d'animaux* și *contes de la vie quotidienne*, împrumutați de Bremond de la Propp, echivalențele pe care ni le furnizează autorul traducerii lui Propp în limba română.

[32] Folosim pentru traducerea titlurilor fabulelor lui La Fontaine și a numeroaselor citate din aceste fabule prin care Bremond își exemplifică adesea afirmațiile, relativ recenta versiune dată de poetul Aurel Tita, apă-

rută în mai multe ediții la Editura Univers. În cazurile în care această versiune, destul de liberă, ar fi dăunat demonstrației, am renunțat să o urmăm, menționînd acest lucru.

[33] Termenul francez *intrigue*, corespunzînd lui *sjužet*, folosit de formaliștii ruși, va fi redat în această traducere prin *subiect*, urmînd traducerea română a lucrării lui Propp.

[34] Aleksandr Nikolaevici Veselovski (1864—1938), filolog rus, academician. S-a ocupat în special de problemele narațiunii.

[35] Motiv — noțiune propusă de A. Christensen în 1925; desemnează un element narativ care atrage atenția, și care poate fi împrumutat de la o narațiune la alta, circulînd uneori pe arii foarte vaste. Stith Thompson definea motivele ca *detaliile* din care este compusă narațiunea, înțelegînd prin aceasta *oricare* detaliu; povestirea este deci pentru el uniform decompozabilă, iar cel mai mic element identificabil este motivul. Thompson atrage însă atenția că nu poate avea valoare tradițională decît un motiv care nu este un loc comun, ci posedă originalitate.

[36] Propp introduce aici, independent de Saussure, dar pe linia gîndirii școlii lingvistice ruse (Baudouin de Courtenay, care a predat la Petersburg între 1900 și 1918, întreținea legături cu profesorul genevez), principiul după care un element unic de semnificație se regăsește sub manifestări multiple. Obiectul unei științe a omului (lingvistica sau naratologia) ar fi atunci de a identifica aceste elemente invariante și de a le studia împreună cu relațiile dintre ele. Acest principiu a fost verificat în fonologie. În naratologie se discută deocamdată înseși criteriile de stabilire a invarianților.

[37] Întrucît în diferitele traduceri simbolurile folosite pentru notarea funcțiilor diferă, vom urma și în această privință traducerea românească a *Morfologiei basmului*.

[38] Adăugăm aici, în fața simbolurilor funcțiilor, numărul de ordine al acestora, notat cu cifre romane (care lipsesc în ediția originală a cărții lui Bremond), pentru a facilita referirile ulterioare.

[39] Carl af Linné (1707—1778), naturalist suedez, profesor la Universitatea din Uppsala. Autor al unei *Filozofii botanice* (care nu este un text filozofic, ci o clasificare), a scris între altele *Fundamentele botanicii*, *Ordinele plantelor*, *Genurile plantelor*, *Speciile plantelor*, *Metoda clasificării plantelor*. Opera lui fundamentală, *Sistemul naturii*, a avut mai întîi o mărime redusă

și a fost publicată în 1735 de Gronovius la Leyda. Reeditînd-o de mai multe ori, Linné i-a dat, în ediția din 1758—1759, proporții monumentale. În legătură cu discuția din text putem observa că, după cît se pare, Linné nu avea o încredere absolută în noțiunea de specie, dar găsea necesar s-o mențină pentru a evita dezordinea taxinomică. El și-a rezumat atitudinea în problema stabilirii invarianților din sistematică, prinformu la: *varietates laevissimas non curat botanicus* (botanistul nu ține seama de deosebirile neînsemnate). Dacă Propp se situează în acest punct pe poziția savantului suedez, Bremond crede necesar să speculeze tocmai acele *varietates laevissimas* și ă induc din ele un nou principiu de clasificare.

[40] Christian Metz, semiotician francez, profesor la *École pratique des Hautes Études*. A publicat *Essais sur la signification au cinéma (Eseuri despre semnificație în arta cinematografică)*, Klincksieck, Paris, t. I 1968, t. II 1972; *Propositions méthodologiques pour l'analyse du film (Propuneri metodologice pentru analiza filmului)*, Universitätsverlag Bochum, 1970; *Langage et cinéma (Limbajul și arta cinematografică)*, Éditions Larousse, Paris, 1971.

[41] Citatul se găsește la pagina 51 a cărții lui Bédier (ediția a IV-a revăzută, Honoré Champion, Paris, 1925).

[42] Jacob Ludwig Karl Grimm (1785—1863), filolog și istoric. Împreună cu fratele său Wilhelm a publicat o *Gramatică germană*, o *Istorie a limbii germane* și un *Dicționar german*, alături, bineînțeles, de celebrele *Povești*. Jacob a dat un studiu asupra legendelor — *Deutsche Sagen (Legende germane)*, 1816—1818 — iar Wilhelm a publicat o mare colecție de documente, *Die deutsche Heldensage (Legendele eroice germane)*, 1829.

[43] Friedrich Max Muller (1823—1900), lingvist, orientalist și mitolog german. A formulat teoria „naturistă", după care zeii își au originea în forțele naturale divinizate de om, în lucrări ca *Introducere în știința comparată a religiilor*, 1874, *Prelegeri despre originea și dezvoltarea religiei, studiate în lumina religiilor Indiei*, 1879.

[44] Andrew Lang (1844—1912), etnograf englez. A scris *Formarea religiei*, 1898, *Magie și religie*, 1905.

[45] Henri Gaidoz (1842—1932), arheolog și mitolog, profesor la *École pratique des Hautes Études*. Specialist în cultura și religia celtică, a fondat *Revue celtique*.

[46] Theodor Benfey (1809—1881), lingvist și orientalist german. Specialist în vedică, sanscrită clasică, persană, egipteană și limbi semitice. A editat *Pancialantra* (1859).

[47] Bremond se referă probabil la Emmanuel Cosquin, a cărui carte, *L'Origine des contes populaires européens et les théories de M. Lang, Mémoire présenté au Congrès des traditions populaires de 1889 (Originea basmelor populare europene și teoriile d-lui Lang, Memoriu prezentat la Congresul tradițiilor populare din 1889)*, Paris, 1891, este citată într-adevăr de Bédier, alături de o culegere de *Contes populaires de la Lorraine (Basme populare din Lorena)*, Vieweg, Paris, 1887.

[48] Gaston Bruno Paulin Paris (1839—1903), filolog medievist, profesor la *Collège de France*, membru al Academiei de Inscripții. Cel mai important susținător al teoriei tradiționaliste (zisă „a cantilenelor") asupra originii cîntecelor de gestă, a publicat în 1865 o lucrare monumentală — *Histoire poétique de Charlemagne (Istoria poetică a lui Carol cel Mare)*, A. Franck, Paris — asupra tradițiilor manuscrise legate de numele împăratului franc. A editat numeroase texte medievale și a dat mai multe lucrări de sinteză asupra literaturii franceze vechi. A participat la fondarea cîtorva reviste, dintre care *Romania* (1872), continuă să fie și azi unul din cele mai prestigioase periodice de filologie medievală. Ovid Densusianu, care i-a fost student, i-a consacrat o carte (*Gaston Paris*, Editura Socec, București, 1903)

[49] Bremond și Dundes se referă aici la lucrarea *Language in Relation to a Unified Theory of Structure of Human Behavior (Limbajul în lumina unei teorii unificate a structurii comportamentului uman)*, Mouton, The Hague — Paris, 1967, ediția a II-a revăzută, pe care de altfel Bremond o va cita mai jos. Prima ediție a lucrării a apărut în trei volume în 1954, 1955, 1960. Kenneth Lee Pike (născut în 1912) este lingvist și predă la Universitatea Michigan. A studiat diferite limbi din America Centrală și de Sud, Africa, Oceania. A tradus (în colaborare cu D. Stark) *Noul Testament* în limba mixtecă.

[50] Étienne Souriau (născut în 1892), filozof și estetician francez, profesor la Sorbona. A scris *Pensée vivante et perfection formelle (Gîndire vie și desăvîrșire formală)*, 1925; *Avenir de l'esthétique (Viitorul esteticii)*, 1929; *Les Différents Modes d'existence (Diferitele moduri ale existenței)*, 1943; *La Correspondance des arts (Corespondența artelor)*, 1947.

[51] Louis Hjelmslev (1899—1965), lingvist danez. Fondator (împreună cu Viggo Brøndal, în 1931) al Cercului lingvistic din Copenhaga și șef al școlii „glosematice", el a continuat și dezvoltat ideile lui Ferdinand de

Saussure. Indo-europenist de formație, întemeietor al „fonematicii", a devenit celebru prin cartea sa *Prolegomene la o teorie a limbajului (Omkring Sprogteoriens. Grundlaeggelse*, Akademisk Forlag, København, 1943), în care propunea cvadripartiția semnelor și limbajelor (divizate în planul expresiei și planul conținutului, fiecare având o substanță și o formă). Deși o bună parte din opera lui este anterioară *Prolegomenelor*, astăzi se citesc îndeosebi *Eseuri lingvistice* (1959), *Limbajul* (1963) și *Structura fundamentală a limbajului*, ultima publicată pentru prima oară în traducere franceză la Éditions de Minuit în 1968.

[52] Ediția franceză poartă aici: (1) F ($\bar{d}_1 \rightarrow O \rightarrow \bar{d}_1$), ceea ce este, evident, o greșeală.

[53] Citatele sînt redate după ediția românească, *Gramatica Decameronului*, traducere și studiu introductiv de Paul Miclău, Editura Univers, București, 1975.

[54] Citatele din Vechiul Testament vor fi date după *Biblia* tipărită de Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, ediția a II-a, București, 1944.

[55] Acest studiu formează unul din capitolele cărții *Poétique de la prose (Poetica prozei)*, pp. 118—128.

[56] Termenul apare uneori și sub forma de plural „universalii". El a fost pus în circulație de lingviștii anglo-saxoni, care foloseau și neutrul latin *universalia*, singular *universale*. Forma masculină din franceză *(universaux)* redă tratamentul obișnuit al neutrului latin în această limbă. Întrucît în română există genul neutru, este corect să spunem „un universal, două universale".

[57] Termenii *éventualité*, *passage à l'acte* și *achèvement* sînt redați prin *virtualitate*, *actualizare* și *finalizare*.

[58] Citatele din *Odiseea* urmează traducerea lui G. Murnu, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1955.

[59] Traducerea de față redă termenii *déconseil* și *déconseilleur* prin *sfat inhibitor* și *sfătuitor inhibitor*, rezervînd termenul *disuasiune* pentru *dissuasion*.

[60] Citatele din *Eneida* urmează traducerea lui Eugen Lovinescu, colecția B.P.T., Editura pentru Literatură, București, 1964.

[61] Citatele din *O mie și una de nopți* urmează, în această ediție, traducerile parțiale și complementare ale lui D. Murărașu și H. Grămescu, publicate la Editura pentru Literatură, colecția B.P.T., respectiv în 1968 și 1978

INDEX ALFABETIC AL PROCESELOR

ACȚIUNE [*ACTION*] (proces imputabil inițiativei unui agent)

— Se opune *pasiunii*: *Introducere*

— Se specifică în acțiune *voluntară* sau *involuntară*: II

— Acțiunea voluntară sau îndeplinirea unei sarcini; cei trei timpi ai acțiunii: *virtualitate, actualizare* sau *abținere, finalizare (succes* sau *eșec)*: II.1.

— Acțiunea voluntară, beneficiar al prestației sau victimă a obstrucției: II.1.2.1.

— Acțiunea involuntară: II.2.

— Capcana, inducerea unei acțiuni involuntare: III.1.2.

AMELIORARE [*AMÉLIORATION*]

— Satisfacțiile resimțite de pacient îl induc să se considere beneficiarul unei ameliorări a soartei sale: I.1.8.

— Beneficiarul *ameliorării* se opune victimei *degradării*: I.2.

— *Ameliorarea* și *degradarea* sînt cele două specificări ale *modificării*; după alt clivaj, *ameliorarea* și *protejarea* sînt cele două specificări ale *prestației*: II.2.1.

— Ameliorarea soartei prestatorului virtual, mijloc de a-l pune în stare să facă serviciul dorit: II.1.1.4.2.

— Amelioratorul și rolurile asociate: IV.1.

— *Retribuirea* meritului prin ameliorarea soartei pacientului merituos: V.3.

BENEFICIAR [*BÉNÉFICIAIRE*] (starea de)

— Pacientul percepîndu-se ca beneficiar al unei stări satisfăcătoare: I.1.8.

— *Beneficiarul* unei stări satisfăcătoare, opunîndu-se *victimei* unei stări nesatisfăcătoare: I.2.

— Beneficiarul unei stări satisfăcătoare specificîndu-se în beneficiar al unei *ameliorări* și în beneficiar al unei *protejări*: I.2.1.

CAPCANĂ [*PIÈGE*]

— Exercitarea de influențe tinzînd să inducă o acțiune sau o abținere involuntară: III.1.2.

COMBATERE [*RÉFUTATION*]

— Proces tinzînd să împiedice un proces de informație: I.1.2.2.și 3.

— Combatere *înșelătoare* a unei informații *adevărate*: I.1.3.2.

— Combatere *veridică* a unei informații *false:* I.1.3.3.

— Tinzînd să convertească un agent virtual la ideea că nu i se oferă ocazia să conceapă o însărcinare: II.1.1.1.2.

— la ideea că i se oferă ocazia să conceapă o însărcinare: II.1.1.1.3.

— la ideea că nu este cazul să continue îndeplinirea însărcinării: II.1.2.1.3.1.

— la ideea că mijlocul pus în aplicare este nepotrivit pentru îndeplinirea însărcinării: II.1.2.1.3.1.

— Agent virtual al unei acțiuni involuntare prin combatere a credinței sale în ocazia oferită de a săvîrși această acțiune: II.2.1.1.

— Combatantul: III.2.1.2.

CONFIRMARE [*CONFIRMATION*]

— Presupune o *informație*, pe care o servește, și o *combatere*, pe care o împiedică: I.1.2.2. și 3.

— Este ea însăși veridică în cazul cînd confirmă o informație adevărată: I.1.3.2.

— Este ea însăși mincinoasă în cazul cînd confirmă o informație falsă: I.1.3.3.

— Influență confirmînd unui agent voluntar în acțiune că este cazul să-și continue însărcinarea: II.1.2.1.3.1.1.

— Influență confirmînd unui agent voluntar în acțiune valoarea mijlocului pe care îl pune în aplicare: II.1.2.1.3.1.3.

— Argumentarea confirmatorului: III.2.1.2.

CONSERVARE [*CONSERVATION*]

— Specifică, împreună cu *modificarea* căreia i se opune, *pasiunea:* I.1.1.

— Caz particular al conservării *fatale:* I.1.1.3.

— Se specifică în *protejare* (împotriva unei eventuale degradări) și *frustrare* (de o eventuală ameliorare): I.2.1.

CONVINGERE [*PERSUASION*]

— Specifică *exercitarea de influență* (se opune lui *disuasiune*). Una din alegerile strategice vizînd să obțină un prestator virtual: II.1.1.1.2.

— Agentul virtual este convins să întreprindă îndeplinirea unei sarcini: III.1.

— Agentul în acțiune este convins să persevereze în îndeplinirea însărcinării sale: III.1.2.1.3.1.

— Victima virtuală a unei capcane este convisă să întreprindă o sarcină-momeală *Y* (antrenînd acțiunea involuntară dorită de momitor): III.1.2.1.

BCU CLUJ BIBLIOTECA UNIVERSITARĂ

DEGRADARE [*DÉGRADATION*]

— Insatisfacțiile resimțite de pacient îl induc să se considere victima unei degradări a soartei sale: I.1.8.

— Victima *degradării* se opune beneficiarului *ameliorării*: I.2.

— *Ameliorare* și *degradare* sînt cele două specificări ale *modificării*; după alt clivaj, *degradarea* și *frustrarea* sînt cele două specificări ale obstrucției: I.2.1.

— Degradarea soartei obstructorului virtual, mijloc de a-l pune în imposibilitate de a crea o piedică: II.1.1.4.2.

— Degradatorul și rolurile asociate: IV.2.

— Retribuirea vinovăției prin degradarea soartei pacientului vinovat: V.3.

DISTRAGERE [*DISTRACTION*]

— Proces tinzînd să-l facă pe pacient să-și piardă conștiința stării sale; presupune *informație*, căreia îi face obstrucție: I.1.2.2. și 3.

— Tinzînd să-l facă pe agentul virtual să uite ocazia care i se oferă de a concepe o însărcinare: I.1.1.1.2.

— Tinzînd să-l facă pe un agent în acțiune să uite de continuarea une însărcinări: II.1.2.1.3.1.

— Agent virtual al unei acțiuni involuntare datorită unei distrageri care îl face să uite că i se oferă ocazia de a săvîrși această acțiune: II.2.1.1.

— Momitor întreprinzînd s-o distragă pe victima virtuală de la ideea că i se oferă ocazia de a săvîrși o acțiune *X*: III.1.2.1.

DISUASIUNE [*DISSUASION*]

— Specifică *exercitare de influență* (se opune *convingerii*). Una din alegerile strategice vizînd neutralizarea unui *obstructor*: II.1.1.4.2.

— Agentul virtual, disuadat să întreprindă o însărcinare (= convins că trebuie să se abțină): III.1.

— Agentul în acțiune, disuadat să-și continue îndeplinirea însărcinării (= convins să o întrerupă): II.1.2.1.3.1.

— Victima virtuală a unei capcane, disuadată să întreprindă o sarcină *Y'* (excluzînd acțiunea involuntară dorită de momitor): III.1.2.1.

DOBÎNDIRE DE MERIT (SAU DE VINOVĂȚIE) [*ACQUISITION DE MÉRITE (OU DE DÉMÉRITE)*]

— Proces de dobîndire a unui merit sau a unei vinovății: V.1., V.1.1., VI.1.1., VI.1.1.2.

EXCITAREA UNEI SPERANŢE [*EXCITATION D'ESPOIR*]

— Speranţa, anticiparea unei satisfacţii viitoare; se opune temerii. Se specifică în *dorinţă* (speranţa unei stări agreabile), *conştiinţă de obligaţie* (speranţa de a fi *chit*), *calcul favorabil* (speranţa unui avantaj dobîndit): I.1.5. şi I.1.5.1.

— Speranţa verificată sau decepţionată: I.1.6.

— Mobil incitînd la întreprinderea unei însărcinări: II.1.1.3.

— Agent voluntar în acţiune, concepînd pentru continuarea întreprinderii sale o speranţă inspirată de succesele deja înregistrate: II.1.2.1.2.2.

— Specifică exercitarea de influenţă persuasivă; se specifică ea însăşi în seducere, obligaţie, sfat: III.1.1.2.

EXCITAREA UNEI TEMERI [*EXCITATION DE CRAINTE*]

— Teama, anticiparea unei insatisfacţii viitoare; se opune speranţei. Se specifică în *aversiune* (teama unei neplăceri), *conştiinţa unei interdicţii* (teama unei stări de culpabilitate), *calcul defavorabil* (teama unui neajuns de îndurat): I.1.5. şi I.1.5.1.

— Teama verificată sau decepţionată: I.1.6.

— Mobil inhibitor, incitînd la abţinerea de la o sarcină: II.1.1.3.

— Agent voluntar în acţiune, concepînd pentru urmarea întreprinderii sale o teamă inspirată de eşecurile deja înregistrate: II.1.2.1.2.2.

— Specifică exercitare de influenţă disuasivă; se specifică ea însăşi în *intimidare, interdicţie, sfat inhibitor*: III.1.1.2.

FRUSTRARE [*FRUSTRATION*]

— Proces de conservare tinzînd să-l menţină într-o stare nesatisfăcătoare pe un pacient susceptibil de a beneficia de o ameliorare: I.2.1.

— Frustrare a obstructorului de către neutralizatorul obstrucţiei: II.1.1.4.2.

— Rolul de frustrator: IV.2.1.

— Retribuirea vinovăţiei printr-o frustrare a pacientului vinovat: V.3.

INDUCERE ÎN EROARE [*INDUCTION EN ERREUR*]

— Informaţie tinzînd să comunice unui pacient o conştiinţă falsă a stării sale; se opune *revelării*: I.1.3.

— Poate fi împiedicată prin *tăinuirea falsului*: I.1.3.1.

— *Ameliorare* sau *degradare* a soartei pacientului prin inducere în eroare nşelîndu-l asupra stării sale: I.2.5.

— Agent virtual al unei acţiuni involuntare prin inducere în eroare ăcîndu-l să creadă că ocazia acestei acţiuni nu se oferă: II. 2.1. 1.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

— Influențator înșelător tinzînd să-l convingă pe agentul virtual să întreprindă o pseudo-însărcinare, făcîndu-l să creadă în ocazia oferită de a concepe această însărcinare, sau să-l disuadeze pe agentul virtual, făcîndu-l să creadă că ocazia de a concepe această însărcinare nu i se oferă: III.1.1.1.

— Influențator înșelător excitînd mobiluri neîntemeiate, sau inhibînd mobiluri bine întemeiate: III.1.1.2.2.

— Orbirea victimei unei capcane: III.1.2.1.

— Rolul de informator-înșelător: III.2.1.3.

INFLUENȚĂ [*INFLUENCE*] (exercitare de)

— Exercitare de influență tinzînd să motiveze un pacient: I.1.7.

— Agentul voluntar virtual expus unor influențe care condiționează hotărîrea lui de a actualiza sau abținerea sa: II.1.1.

— Agentul voluntar în acțiune, expus unor influențe tinzînd să modifice hotărîrile luate privitor la sarcina lui: II.1.2.1.3. și II.1.2.1.3.1.

— Rolul de influențator: III.

INFORMAȚIE [*INFORMATION*]

— Proces afectînd pacientul unei judecăți asupra stării sale: I.1.2.

— Poate fi împiedicat prin *tăinuire:* I.1.2.1.

— Se specifică în *revelare* și *inducere în eroare:* I.1.3.

— Pacient beneficiar sau victimă, *ne*informat, *bine* informat, *rău* informat de starea sa: I.2.1.

— Agentul voluntar virtual, înzestrat (sau neînzestrat) cu o informație privitoare la ocazia oferită (sau neoferită) de a concepe o însărcinare: II.1.1.1. și III.1.1.1.

— Agentul voluntar virtual al unei însărcinări, înzestrat (sau neînzestrat) cu o informație indicînd mijlocul de a executa însărcinarea: II.1.1.1. și III.1.1.3.

— Agentul voluntar în acțiune, informat (sau neinformat) de mersul întreprinderii sale: II.1.2.1.2.

— Agentul înzestrat cu o informație indicîndu-i că a reușit sau nu: II.1.3.3.

— Rolul de informator: III.2.1.

INSATISFACȚIE [*INSATISFACTION*]

— Afect întovărășind perceperea de către pacient a stării sale prezente. Se opune *satisfacției*. Se specifică în insatisfacție hedonică *(neplăcere)*, pragmatică *(conștiința neajunsului îndurat)* și etică *(conștiința greșelii)*: I.1.1.

— Pacientul percepîndu-și starea drept nesatisfăcătoare: I.2.1.

— Agentul voluntar virtual, motivat să se abțină de la o însărcinare de teama insatisfacției: II.1.1.3.

— Agentul voluntar în acțiune, nesatisfăcut de mersul întreprinderii sale: III.1.2.1.2.1.

— Agent judecînd că a reușit sau nu în îndeplinirea însărcinării; trăgînd din acest rezultat un sentiment de insatisfacție: II.1.3.4.

INTERDICȚIE [*INTERDICTION*]

— Influență dînd pacientului conștiința unei interdicții: I.1.7.

— Rolul de interdictor: III.2.3.

INTIMIDARE [*INTIMIDATION*]

— Influență comunicînd unui pacient aversiunea de un eveniment dezagreabil în sine: I.1.7.

— Rolul de intimidator: III.2.2.

ÎNDOIALĂ [*DUBITATION*]

— Rezultat a două procese de *informație* contradictorii care tind să se *combată* mutual: I.1.2.

ÎNLĂTURAREA ÎNDOIELII [*LEVÉE DU DOUTE*]

— Proces tinzînd să ducă de la dubiu la credință: I.1.2. și I.1.2.4.

ÎNȘELAREA SPERANȚEI [*DÉCEPTION D'ESPOIR*]

— Pacient concepînd o virtualitate cu speranță; decepționat de realizarea (sau nerealizarea) acestei virtualități: I.1.6.

ÎNȘELAREA TEMERII [*DÉCEPTION DE CRAINTE*]

— Pacient concepînd o virtualitate cu teamă; liniștit prin realizarea (sau nerealizarea) acestei virtualități: I.1.6.

MICȘORAREA SPERANȚEI [*AFFAIBLISSEMENT D'ESPOIR*]

— I.1.5.1.

— Exercitare de influență tinzînd să-l convingă (sau să-l disuadeze) pe un agent virtual să întreprindă o însărcinare: III.1.1.2.

MICȘORAREA TEMERII [*AFFAIBLISSEMENT DE CRAINTE*]

— I.1.5.1.

— Exercitare de influență tinzînd să-l convingă (sau să-l disuadeze) pe un agent virtual să întreprindă o însărcinare: III.1.1.2.

MODIFICARE [*MODIFICATION*]

— Specifică, împreună cu *conservarea*, căreia i se opune, *pasiunea*: I.1.1.

— Cazul particular al modificării *fatale*: I.1.1.3.

— Se specifică în *ameliorare* și *degradare*: I.2.1.

MOTIVARE [*MOTIVATION*] (Vezi EXCITAREA SPERANȚEI și EXCITAREA TEMERII)

NEUTRALIZARE [*NEUTRALISATION*]

— Neutralizarea obstacolului (sau, paradoxal, a auxiliarului), specificare a mijlocului născocit pentru executarea sarcinii: II.1.1.4.1.

— Strategii născocite pentru a neutraliza un obstructor (sau un prestator): II.1.1.4.2.

— Agentul în acțiune, întreprinzînd să neutralizeze un obstacol sau un obstructor: II.1.2.2.

— Neutralizatorul de *obstrucție frustratoare de ameliorare* (sau de prestație coamelioratoare): IV.1.

— Neutralizatorul de *obstrucție frustratoare de protejare* (sau de *prestație coprotectoare*): IV.1.1.

— Neutralizatorul de *obstrucție protectoare împotriva unei degradări* și de *prestație codegradatoare:* IV.2.

— Neutralizatorul de *obstrucție protectoare împotriva unei frustrări* și de *prestație cofrustratoare:* IV.2.1.

OBLIGAȚIE [*OBLIGATION*]

— Influență îndemnîndu-l pe pacient să aibă conștiința că este de datoria lui să...: I.1.7.

— Rolul de obligator: III.2.3.

OBSTRUCȚIE [*OBSTRUCTION*]

— Se specifică în *degradare* și *frustrare:* I.2.1.

— Agentul virtual al unei însărcinări născocind o obstrucție care-i deservește însărcinarea: II..1.1.4.1.

— Strategie născocită pentru a neutraliza (sau a obține) o obstrucție: II.1.1.4.2.

— Agentul voluntar în acțiune, victima obstrucției care-i deservește însărcinarea: II.1.1.1. și 2.; paradoxal, beneficiarul unei obstrucții care-i deservește însărcinarea: II.1.2.1.1.3.

— Reușită în ciuda unei obstrucții; eșec din cauza unei obstrucții: II.1.3.2.

— Deservind o *ameliorare*, obstrucția este o *frustrare* a beneficiarului virtual: IV.1.

— Deservind o *protejare*, obstrucția este *codegradare:* IV.1.1.

— Deservind o *degradare*, obstrucția este *protejare:* IV.2.

— Deservind o *frustrare*, obstrucția este *coameliorare:* IV.2.1.

OBȚINERE [*OBTENTION*]

— Obținerea unui auxiliar (sau, paradoxal, a unui obstacol), specificare a mijlocului născocit pentru a executa însărcinarea: II.1.1.4.1.

— Strategii născocite pentru a obține un prestator (sau obstructor): II.1.1.4.2.

— Agentul în acțiune, întreprinzînd să obțină un auxiliar sau un prestator: II.1.2.2.

— Obținătorul de prestație coamelioratoare (sau de obstrucție frustratoare): IV.1.

— Obținătorul de prestație coprotectoare (sau de obstrucție frustratoare de protejare): IV.1.1.

— Obținătorul de prestație codegradatoare (sau de obstrucție protectoare): IV.2.

— Obținătorul de prestație cofrustratoare (sau de obstrucție protectoare împotriva frustrării): IV.2.1.

PASIUNE [*PASSION*] (proces afectînd un pacient)

— Se opune *acțiunii: Introducere*

— Se specifică în *modificare* și *conservare:* I.1.1.

PEDEAPSĂ [*PUNITION*]

— Retribuirea vinovăției prin degradare sau frustrare cauzate victimei vinovate: V.2.

PERMISIUNE [*PERMISSION*]

— Dătătorul de permisiune (se opune obligatorului și interdictorului): III.2.3.4.

PIERDEREA MERITULUI [*PERTE DE MÉRITE*]

— Proces tinzînd să anuleze dobîndirea unui merit: V.1.2.

PIERDEREA VINOVĂȚIEI (RĂSCUMPĂRAREA) [*PERTE DE DÉMÉRITE (OU RACHAT)*]

— Proces tinzînd să anuleze dobîndirea unei vinovății: V.1.2.

PRESTAȚIE [*PRESTATION*]

— Se specifică în *ameliorare* și *protejare:* I.2.1.

— Agentul virtual al unei însărcinări, imaginînd o prestație servindu-i însărcinarea: II.1.1.1.1.

— Strategiile născocite pentru a obține (sau neutraliza) o prestație: II.1.1.4.2.

— Agentul voluntar în acțiune, beneficiar al unei prestații servindu-i însărcinarea: II.1.2.1.1.; paradoxal, victimă unei prestații servindu-i însărcinarea: II.1.2.1.1.3.

— Reușită grație unei prestații; eșec în ciuda unei prestații: II.1.3.2.
— Servind unei ameliorări, prestația este coamelioratoare: IV.1.
— Servind unei protejări, prestația este coprotectoare: IV.1.1.
— Servind unei degradări, prestația este codegradatoare: IV.2.
— Servind unei frustrări, prestația este cofrustratoare: IV.2.1.

PROTEJARE [*PROTECTION*]

— Proces de conservare tinzînd să mențină într-o stare satisfăcătoare un pacient susceptibil de a fi victima unei degradări: I.2.1.
— Protejare a acțiunii prestatoare de către obținătorul de prestație: II.1.1.4.2.
— Rolul de protector: IV.1.1.
— Retribuirea meritului printr-o protejare a pacientului merituos: V.3.

PSEUDO-ÎNSĂRCINARE [*PSEUDO-TÂCHE*]

— Întreprindere a cărei ocazie nu se oferă cu adevărat: II.1.1.2.1.
— Inducere în eroare tinzînd să-l convingă pe un agent virtual să întreprindă o pseudo-însărcinare: III.1.1.1.

PUNEREA ÎN APLICARE A MIJLOCULUI [*MISE EN ŒUVRE DU MOYEN*]

— Agentul virtual al unei însărcinări concepînd (sau neconcepînd) un program de execuție (de punere în aplicare a mijloacelor); II.1.1.4.
— Programul de execuție specificîndu-se în *neutralizare* de obstacole și *obținere* de auxiliare: II.1.1.4.1. și 2.
— Agentul voluntar în acțiune, expus unei influențe care confirmă sau combate valoarea mijlocului pus în aplicare: II.1.2.1.3.1.3.
— Agentul voluntar în acțiune, întreprinzînd să execute o însărcinare-mijloc: II.1.2.2.
— Corelarea rezultatelor însărcinării-mijloc cu rezultatele însărcinării-scop: II.1.3.1.
— Punerea în aplicare involuntară a mijlocului: II.2.1.3.
— Influențatorul tinzînd să comunice (sau să tăinuiască) ideea că un mijloc este potrivit (sau nepotrivit) pentru executarea însărcinării: III.1.1.3.

RĂSPLATĂ [*RÉCOMPENSE*]

— Retribuirea meritului prin ameliorare sau protejare adusă beneficiarului meritului: V.2.

REAMINTIRE [*RAPPEL*]

— Proces tinzînd să împiedice o distragere; presupune informație: I.1.2.2. și 3.

RETRIBUIRE [*RÉTRIBUTION*]

— Presupune dobîndirea de merit sau de vinovăţie; se specifică în *răsplată* (retribuirea meritului) şi *pedeapsă* (retribuirea vinovăţiei): V.

— Rolul de retribuitor: V.3.

REVELARE [*RÉVÉLATION*]

— Informaţie tinzînd să comunice unui pacient o conştiinţă adevărată a stării sale; se opune *inducerii în eroare:* I.1.3.

— Poate fi împiedicată prin *tăinuirea adevărului:* I.1.3.1.

— Ameliorare sau degradare a soartei pacientului prin revelarea stării sale: I.2.5.

— Agent virtual al unei acţiuni voluntare prin revelarea ocaziei oferite de a concepe această însărcinare: III.1.1.1.

— Influenţator revelator aducînd la cunoştinţă agentului virtual al unei pseudo-însărcinări că nu i s-a oferit ocazia de a concepe această însărcinare: III.1.1.1.

— Influenţator revelator excitînd mobiluri bine întemeiate, sau inhibînd mobiluri prost întemeiate: III.1.1.2.2.

— Rolul de informator-revelator: III.2.1.3.

SARCINĂ [*TÂCHE*] (îndeplinirea de): Vezi ACŢIUNE voluntară

SATISFACŢIE [*SATISFACTION*]

— Afect întovărăşind perceperea de către pacient a stării sale prezente. Se opune insatisfacţiei. Se specifică în satisfacţie hedonică *(plăcere)*, pragmatică *(conştiinţa avantajului dobîndit)* şi etică *(conştiinţa de a fi chit):* I.1.4.

— Pacientul percepîndu-şi starea drept satisfăcătoare: I.2.4.

— Agentul voluntar virtual, motivat să întreprindă o însărcinare din speranţa unor satisfacţii: II.1.1.3.

— Agentul voluntar în acţiune, satisfăcut de mersul întreprinderii sale: II.1.2.1.2.1.

— Agent judecînd că a reuşit (sau nu) în îndeplinirea însărcinării sale; avînd din acest rezultat un sentiment de satisfacţie: II.1.3.4.

SEDUCERE [*SÉDUCTION*]

— Influenţă comunicînd unui pacient dorinţa unui eveniment plăcut în sine: I.1.7.

— Rolul de seducător: III.2.2.

SFAT [*CONSEIL*]

— Specifică *excitarea speranţei;* comunică unui agent virtual conştiinţa unui avantaj de obţinut dintr-un eveniment posibil, îi inspiră un calcul favorabil ca să ...: I.1.7.

— Influență sfătuindu-l pe agentul voluntar în acțiune să persevereze în utilizarea aceluiași mijloc: II.1.2.1.3.1.3.

— Legături privilegiate între sfat și seducere: III.2.2.2.

— Rolul de sfătuitor: III.2.4.

SFAT INHIBITOR [*DÉCONSEIL*]

— Specifică *excitarea temerii;* comunică unui agent virtual conștiința inconvenientelor care ar rezulta dintr-un eveniment posibil, îi inspiră un calcul defavorabil față de ...: I.1.7.

— Influență sfătuindu-l pe agentul voluntar în acțiune să nu persevereze în utilizarea aceluiași mijloc: II.1.2.1.3.1.3.

— Legături privilegiate între sfatul inhibitor și intimidare: III.2.2.2.

— Rolul sfătuitorului inhibitor: III.2.4.

SUSPICIUNE [*SUSPICION*]

— Proces tinzînd să ducă de la ignoranță la dubiu: I.1.2.1.

TĂINUIRE [*DISSIMULATION*]

— Face obstrucție *informației:* I.1.2.1.

— Se specifică în tăinuire a *adevărului* și tăinuire a *falsului:* I.1.3.1.

— Protejarea sau frustrarea pacientului prin tăinuirea față de acest pacient a stării sale: I.2.5.

— Tăinuirea față de agentul virtual a ocaziei care i se oferă de a concepe o însărcinare: III.1.1.1.

— Virtualitatea unei acțiuni involuntare, condiționată de tăinuirea ocaziei oferite de a săvîrși această acțiune: II.2.1.1.

— Tăinuirea de către momitor a ocaziei oferite victimei de a săvîrși o acțiune *X:* III.1.2.1.

— Rolul de tăinuitor: III.2.1.

VERIFICAREA SPERANȚEI [*VÉRIFICATION D'ESPOIR*]

— Pacient resimțind, din realizarea unei virtualități, satisfacția sperată: I.1.6.

VERIFICAREA TEMERII [*VÉRIFICATION DE CRAINTE*]

— Pacient resimțind, din realizarea unei virtualități, insatisfacția temută: I.1.6.

VICTIMĂ [*VICTIME*] (starea de)

— Pacientul percepîndu-se ca victima unei stări nesatisfăcătoare: I.1.8.

— Victima unei stări nesatisfăcătoare, opunîndu-se beneficiarului unei stări satisfăcătoare: I.2.

— Victima unei stări nesatisfăcătoare, specificîndu-se în victima unei *degradări* și victima unei *frustrări:* I.2.1.

TABLA DE MATERII

Prefață 5

Cuvînt înainte 23

1. MOȘTENIREA LUI PROPP

I. MESAJUL NARATIV 26
II. JOSEPH BÉDIER, PRECURSORUL ANALIZEI STRUCTURALE A POVESTIRILOR 70
III. POSTERITATEA AMERICANĂ A LUI PROPP 83
IV. „MODELUL CONSTITUȚIONAL" AL LUI A.-J. GREIMAS 108
V. OBSERVAȚII ASUPRA *GRAMATICII DECAMERONULUI* 133

2. PRINCIPALELE ROLURI NARATIVE

Introducere 166
Agent și pacient 172

I. PACIENTUL 174

I.1. *Pacientul afectat în starea sa* 174
I.1.1. Pacient expus unui proces de modificare sau de conservare 174
I.1.1.1. Desfășurarea procesului de modificare 175
I.1.1.2. Desfășurarea procesului de conservare 177
I.1.1.3. Un caz particular: modificare sau conservare fatală 179
I.1.1.4. Pacient afectat (de un proces de modificare sau de conservare) prin intervenția unui agent 181
I.1.2. Perceperea de către pacien ta proceselor virtuale, actualizate sau finalizate, capabile să-l afecteze, care îl afectează sau l-au afectat 182
I.1.2.1. Pacientul lipsit de informație privitoare la starea lui 184
I.1.2.2. și 3. Pacientul socotindu-se afectat de starea A, sau pacientul socotindu-se afectat de starea non A 184
I.1.2.4. Pacientul îndoindu-se dacă este afectat de starea A sau non A 187
I.1.3. Luciditatẽ sau orbire a pacientului 188
I.1.3.1. Pacientul lipsit de orice informație privitoare la starea lui, expus unui proces de revelare sau inducere în eroare 188

BCU

I.1.3.2. Pacientul avînd o informaţie adevărată privitoare la starea lui, expus unui proces de combatere înşelătoare sau de confirmare veridică 189
I.1.3.3. Pacientul avînd o informaţie falsă asupra stării sale, expus unui proces de combatere veridică sau de confirmare înşelătoare 189
I.1.3.4. Pacientul avînd informaţii adevărate şi false privitoare la starea lui, expus să sufere o revelare sau o inducere în eroare 189
I.1.4. Satisfacţie sau insatisfacţie întovărăşind perceperea de către pacient a stării lui prezente 190
I.1.4.1. Evoluţia afectelor (satisfacţie sau insatisfacţie) întovărăşind percepţia pe care o are pacientul asupra stării sale prezente 192
I.1.5. Anticiparea unei satisfacţii sau insatisfacţii viitoare: speranţa şi teama 193
I.1.5.1. Evoluţia sentimentelor de speranţă şi teamă 194
I.1.6. Speranţa şi teama verificate sau decepţionate 194
I.1.7. Dincoace de mobiluri: procesele de influenţă 196
I.1.8. Interpretarea propriului său rol de către pacient 198
I.2. *Beneficiarul şi victima* 199
I.2.1. Beneficiar al unei ameliorări sau victimă a unei degradări; beneficiar al unei protejări sau victimă a unei frustrări 199
I.2.2. Beneficiar al intervenţiei unui ameliorator sau protector; victimă a intervenţiei unui degradator sau frustrator 206
I.2.3. Numărul şi identitatea persoanelor angajate într-un proces de protejare sau de frustrare 207
I.2.4. Conştientizarea stării sale de către pacientul beneficiar sau victimă 209
I.2.5. Conştiinţa sau inconştienţa, ca ameliorare sau degradare a unei stări satisfăcătoare sau deficitare 211

II. AGENTUL 213
II.1. *Agentul voluntar* 215
II.1.1. Agentul voluntar virtual 216
II.1.1.1. Agentul voluntar virtual înzestrat cu (sau lipsit de) o informaţie privind perspectiva unei însărcinări 217

II.1.1.1.1. Agentul virtual al unei însărcinări, lipsit de informaţie asupra ocaziei de a concepe această însărcinare 218
II.1.1.1.2. Agentul virtual al unei însărcinări, judecînd că i se oferă ocazia de a concepe această însărcinare..... 219
II.1.1.1.3. Agentul virtual al unei însărcinări, judecînd că nu i se oferă ocazia de a concepe această însărcinare..... 221
II.1.1.1.4. Agentul virtual al unei însărcinări, îndoindu-se dacă i se oferă sau nu ocazia de a concepe însărcinarea 222
II.1.1.2.1. Agentul virtual al unei însărcinări a cărei ocazie se oferă într-adevăr şi pseudoagent virtual al unei însărcinări a cărei ocazie nu se oferă..... 226
II.1.1.3. Agentul voluntar virtual, motivat să întreprindă însărcinarea sau să se abţină..... 228
II.1.1.3.1. Cele trei ordini de mobiluri: hedonice, etice, pragmatice..... 228
II.1.1.3.2. Joc al mobilurilor care condiţionează hotărîrea de a întreprinde o însărcinare sau de a se abţine..... 230
II.1.1.3.3. Agentul voluntar virtual, înzestrat cu mobiluri bine sau rău întemeiate pentru a întreprinde însărcinarea sau pentru a se abţine de la aceasta 233
II.1.1.3.4. Mobiluri care se aplică electiv unuia sau altuia dintre momentele însărcinării 235
II.1.1.3.5. Indicarea mobilurilor actului, indiciu al dispoziţiilor caracteriale ale personajului..... 236
II.1.1.4. Agentul voluntar al unei însărcinări, concepînd (sau neconcepînd) un program de executare..... 240
II.1.1.4.1. Conţinutul programului conceput pentru a executa însărcinarea 244
II.1.1.4.2. Strategii imaginate pentru a obţine sau neutraliza serviciile unui prestator, a obţine sau a neutraliza opoziţia unui obstructor 247
II.1.1.4.3. Comparaţie între mai multe mijloace sau strategii considerate 249
II.1.2. *Agentul voluntar în acţiune*..... 252
II.1.2.1. Aspecte pasive ale rolului de agent voluntar în acţiune 253
II.1.2.1.1. Agentul voluntar în acţiune, beneficiar al unor procese care servesc însărcinarea sau victimă a unor procese care o deservesc 254

II.1.2.1.1.1. Agentul voluntar în acțiune, beneficiar al unei ameliorări sau protejări, victimă a unei degradări sau a unei frustrări 255
II.1.2.1.1.2. Agentul voluntar în acțiune, beneficiar al unui prestator (ameliorator sau protector) sau victimă a unui obstructor (degradator sau frustrator).... 256
II.1.2.1.1.3. Caz paradoxal: agentul voluntar în acțiune, victimă a unui proces servind îndeplinirea însărcinării sau beneficiar al unui proces care o deservește.. 257
II.1.2.1.2. Agentul voluntar în acțiune, informat (sau neinformat) de mersul întreprinderii sale 257
II.1.2.1.2.1. Agentul voluntar în acțiune, satisfăcut sau nesatisfăcut de mersul întreprinderii sale..... 259
II.1.2.1.2.2. Agentul voluntar în acțiune, concepînd pentru urmarea întreprinderii sale speranțe sau temeri inspirate de succesele sau eșecurile deja înregistrate... 260
II.1.2.1.3. Agentul voluntar în acțiune, expus unei influențe tinzînd să modifice hotărîrile luate cu privire la îndeplinirea însărcinării 261
II.1.2.1.3.1. Agentul voluntar în acțiune, expus unei influențe ce tinde să-l convingă sau să-l disuadeze de a-și continua îndeplinirea însărcinării 261
II.1.2.1.3.1.1. Agentul voluntar în acțiune, expus unei influențe ce tinde să-l facă să uite (sau să-i amintească), să dezmintă (sau să confirme) că i se oferă ocazia de a continua îndeplinirea însărcinării 262
II.1.2.1.3.1.2. Agentul voluntar în acțiune, expus unei influențe ce tinde să-l motiveze să continue sau să întrerupă îndeplinirea însărcinării..... 265
II.1.2.1.3.1.2.1. Un caz particular: influența încurajatoare sau descurajatoare a rezultatelor deja înregistrate asupra hotărîrii de a continua sau de a întrerupe îndeplinirea sarcinii..... 268
II.1.2.1.3.1.3. Agentul voluntar în acțiune, expus unei influențe ce tinde să confirme (sau să combată) ideea că mijlocul pe care-l folosește este nimerit pentru îndeplinirea sarcinii, și, ca urmare, să-l îndemne (sau nu) la perseverență în utilizarea acestui mijloc..... 271
II.1.2.2. Aspecte active ale îndeplinirii însărcinării..... 273

II.1.3. *Rezultate obținute de agentul voluntar* 274

II.1.3.1. Corelații între rezultatele obținute în îndeplinirea însărcinării-mijloc și rezultatele obținute în urmărirea însărcinării-scop 275

II.1.3.2. Agentul voluntar reușind să-și îndeplinească însărcinarea grație ... sau în ciuda ...; nereușind în îndeplinirea însărcinării sale din cauza ... sau în ciuda 279

II.1.3.3. Conștiința căpătată de agent despre rezultatul întreprinderii sale 281

II.1.3.4. Satisfacția sau insatisfacția resimțite de agentul care socotește că a reușit sau nu în îndeplinirea însărcinării sale 283

II.2. *Agentul involuntar* 285

II.2.1. Specificări ale rolului de agent involuntar 287

II.2.1.1. Agentul involuntar caracterizat prin cauzele orbirii sale 288

II.2.1.2. Acțiunea involuntară caracterizată prin întreprinderea voluntară care o antrenează 290

II.2.1.3. Repercusiuni ale acțiunii involuntare asupra întreprinderii al cărei efect este 292

II.2.1.4. Exploatarea retorică a distanței dintre însărcinarea întreprinsă și acțiunea involuntară 293

III. INFLUENȚATORUL 296

III.1. *Influențatorul tinzînd să convingă sau să disuadeze un agent virtual* 295

III.1.1. Influențatorul tinzînd să-l convingă pe un agent virtual să întreprindă voluntar o însărcinare, sau să se abțină voluntar de la acea însărcinare 297

III.1.1.1. Influențatorul tinzînd să comunice (sau să nu comunice) ideea că se oferă (sau nu) ocazia de a concepe însărcinarea 298

III.1.1.2. Influențatorul tinzînd să inspire (sau să nu inspire) mobiluri incitînd la întreprinderea sarcinii, sau la abținere de la această însărcinare 300

BCU IAȘI CENTRU VECHI LIBRARY

III.1.1.2.1. Influențatorul tinzînd să inspire o comparație între mobilurile incitînd la întreprinderea însărcinării și mobilurile incitînd la abținerea de la această însărcinare 302
III.1.1.2.2. Influențatorul tinzînd să excite, sau să inhibe, un mobil bine sau rău întemeiat 304
III.1.1.3. Influențatorul tinzînd să comunice (sau să nu comunice) ideea că un mijloc este propriu (sau impropriu) îndeplinirii însărcinării 305
III.1.2. Influențatorul tinzînd să inducă un agent virtual să săvîrșească involuntar o acțiune, sau să se abțină involuntar de la această acțiune: momitorul 306
III.1.2.1. Cei doi timpi ai capcanei: orbirea victimei și prezentarea unei momeli 307
III.1.2.2. Conținutul acțiunii involuntare induse și cel al sarcinii-momeală 314
III.2. *Tipurile de influențatori* 317
III.2.1. Informatorul și tăinuitorul 317
III.2.1.1. Informatorul dînd de știre că...; tăinuitorul tăinuind informația după care 318
III.2.1.2. Argumentare desfășurată de către confirmator sau combatant 321
III.2.1.3. Informatorul revelator și informatorul înșelător 321
III.2.2. Seducătorul și intimidatoru 323
III.2.2.1. Seducătorul tinzînd să excite dorința de ..., și intimidatorul tinzînd să excite aversiunea față de 324
III.2.2.2. Legăturile dintre rolul de seducător (sau de intimidator) și rolurile de sfătuitor sau de sfătuitor inhibitor 326
III.2.3. Obligatorul și interdictorul 330
III.2.3.1. Obligatorul, dînd obligatului virtual ordinul de a ... 332
III.2.3.2. Obligatorul, dînd obligatului virtual ordinul de a ... în cazul în care 334
III.2.3.3. Obligatorul (sau interdictorul) întreprinzînd să-și legitimeze ordinul (sau interdicția) întemeindu-le pe un drept dobîndit 336
III.2.3.4. Dătătorul de permisiune 340
III.2.4. Sfătuitorul și sfătuitorul inhibitor 340

III.2.4.1. Conținutul sfatului (sau al sfatului inhibitor)..... 341
III.2.4.2. Argumentarea sfătuitorului (sau a sfătuitorului inhibitor) 342

IV. AMELIORATORUL (ȘI PROTECTORUL), DEGRADATORUL (ȘI FRUSTRATORUL) 344

IV.1. *Amelioratorul și rolurile asociate*..... 345
IV.1.1. Protectorul și rolurile asociate..... 347

IV.2. *Degradatorul și rolurile asociate*..... 352
IV.2.1. Frustratorul și rolurile asociate..... 355

V. DOBÎNDITORUL DE MERIT ȘI RETRIBUITORUL..... 359

V.1. *Beneficiarul unui merit, victima unei vinovății*..... 359
V.1.1. Acțiunea meritorie (sau vinovată)..... 361
V.1.1.1. Acțiunea involuntar meritorie (sau vinovată)..... 362
V.1.1.2. Acțiunea voluntar meritorie (sau vinovată)..... 364
V.1.2. Pierderea meritului sau a vinovăției..... 369

V.2. *Beneficiarul răsplății, victima pedepsei*..... 370
V.2.1. Conținutul retribuirii 370

V.3. *Retribuitorul* 371

VI. CONCLUZIE 375

VI.1. *De la precodarea rolurilor la codarea povestirii*..... 375
VI.1.1. Numele agenților și pacienților..... 376
VI.1.2. Caracterul voluntar sau involuntar al acțiunii.... 377
VI.1.3. Faze ale procesului..... 377
VI.1.4. Lexicul proceselor..... 379
VI.1.5. Legături sintactice dintre propozițiile narative .. 381
VI.1.5.1. Notarea fazelor unui proces..... 381
VI.1.5.2. Notarea relațiilor dintre procese distincte..... 382
VI.1.5.2.1. Relații cronologice între două propoziții narative independente 383
VI.1.5.2.2. Relația de la cauză la efect..... 383
VI.1.5.2.2.1. Caz particular de cauzalitate: relația dintre mijloc și scop..... 384

VI.1.5.2.2.2. Alt caz particular de cauzalitate: relația de la obstacol la scop 385
VI.1.5.2.3. Relații între procesele de influență și ideile comunicate de aceste procese 385
VI.1.5.2.3.1. Caz particular: ipoteza și consecința acesteia 386
VI.1.5.2.4. Relație de implicație între două propoziții narative 386
VI.1.5.2.5. Cazul particular al relațiilor dintre *obținere* și *neutralizare*, pe de o parte, *prestație* și *obstrucție* pe de alta 387
VI.1.5.2.6. Schiță de clasificare sistematică a relațiilor dintre propozițiile narative 388
VI.2. *Raporturile dintre rol și povestire* 389
VI.2.1. Prima întrebare: datele textului narativ eliminate din codul nostru de roluri constituie oare un reziduu nesemnificativ? 390
VI.2.1.1. Enclavele non-narative 390
VI.2.1.2. „Conținuturile" nefuncționale ale acțiunilor 391
VI.2.2. A doua întrebare: datele subiectului reținute de codul nostru de roluri conțin care o parte esențială a semnificațiilor textului narativ? 392
VI.2.3. A treia întrebare: poate fi conceput un alt sistem de roluri, la fel de satisfăcător, sau poate chiar mai bun? 395
VI.2.4. Povestirea, forma rolului; rolul, materia povestirii 400
Note 404
Index alfabetic al proceselor 414

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Claude Bremond (născut la Vendôme în 1929, șef de lucrări la *École pratique des Hautes Études*) ocupă un loc aparte în pleiada reprezentanților structuralismului francez. Modelul narativ propus de el într-o serie de articole (în faze succesive de elaborare) și apoi în cartea de față s-a dovedit a fi unul din cele mai puternice sisteme de generare propuse pînă în prezent, capabil să producă structura narativă profundă a unor tipuri variate de povestiri.

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITARA

4793 DEP. LEGAL 1981